

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

===== TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM. =====
KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1922. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, kutatásokat támogat s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi 50 koronát, vagy alapítványképen egyszerismindenkorra 2000 koronát fizet. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvetet a Társaság ülésein. Azok, akik nem tagjai a Társaságnak, továbbá az iskolák, könyvtárak, társas-körök évi 100 korona előfizetési árért rendelhetik meg folyóiratunkat.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztikara: Elnök: Négyesy László. Alelnökök: Dézsi Lajos, Viszota Gyula, Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Alszeghy Zsolt. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző: Brisits Frigyes. Pénztáros: Ágner Lajos. Tiszteleti tag: Pintér Jenő.

Választmányi tagok: Angyal Dávid, Badics Ferenc, Bajza József, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Bán Aladár, Bánóczy József, Békefi Romig, Binder Jenő, Birkás Géza, Bleyer Jakab, Borbély István, Császár Elemér, Császár Ernő, Czapáry László, Eckhardt Sándor, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Fest Sándor, Gaghy Dénes, Galamb Sándor, Gárdonyi Géza, Gragger Róbert, Gulyás József, Gulyás Pál, Gyomlay László, Gyöngyösy László, György Lajos, Gyulai Ágost, Hajnóci Iván, Harsányi István, Hegedűs István, Horváth Cyrill, Horváth János, Huszti Józsefné, Imre Lajos, Imre Sándor, Jakab Ödön, Kardos Albert, Kádár Jolán, Kéky Lajos, Kisparti János, Kiss Ernő, Körös Endre, Kristóf György, Kürti Menyhért, Lakatos Vince, Leffler Béla, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Madai Gyula, Marczinkó Ferenc, Melich János, Mitrovics Gyula, Morvay Győző, Német Károly, Oberle Károly, Olgyai Bertalan, Pais Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Paulovits István, Pekár Gyula, Perényi József, Pitroff Pál, Radó Antal, Radványi Kálmán, Sajó Sándor, Sebestyén Gyula, Sík Sándor, Solyossy Sándor, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szinnyi Ferenc, Thienemann Tivadar, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Vargha Damján, Vargha Gyula, Várdai Béla, Veress Samu, Voinovich Géza, Wallentinyi Samu, Werner Adolf, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc.

Az Irodalomtörténet dolgozótagjai: Alszeghy Zsolt, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Battlay Geyza, Béteky László, Brisits Frigyes, Császár Ernő, Galamb Sándor, Gulyás Pál, Halász László, Madzsar Imre, Négyesy László, Perényi József, Pintér Jenő, Ravasz László, Rubinyi Mózes, Szentgyörgyi Ede, Szigetvári Iván, Szinnyi Ferenc, Timár Kálmán, Tolnai Vilmos, Ujváry Gyula, Vajthó László, Velezdi Mihály, Zsigmond Ferenc.

TARTALOM.

Emlékbeszédék.

<i>Négyesy László</i> : Beöthy Zsolt ravatalánál	Lap 1
<i>Ravasz László</i> : Szilády Áron ravatalánál	2

Tanulmányok.

<i>Alszegehy Zsolt</i> : Szemere György	81
<i>Szigetvári Irán</i> : Greguss Ágost mint költő	25
<i>Szinnyei Ferenc</i> : Vajda Péter novellái	51
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Beöthy Zsolt mint szépíró	7

Értekezések.

<i>Madzsar Imre</i> : Tompa Mihály két költeményének tárgyáról.....	96
<i>Rubinyi Mózes</i> : Gyulai és Petőfi	101
<i>Timár Kálmán</i> : Gesner Konrád Temesvári Pelbátrról	100
<i>Tolnai Vilmos</i> : Bánk bán I. felv. 12. jelenetének bibája	99
<i>Ujváry Gyula</i> : Apolloniusz historiájának ismeretlen magyar verses feldolgozása	98

Tudományos irodalom.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam LIII. kötet. 1920 21. <i>B. Gy.</i>	111
Balatonai Évkönyv 1921. Szerkesztik: báró Wlassics Tibor, Cholnoky Jenő és Sebestyén Gyula. <i>m.</i>	114
Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849— 1865. <i>Madzsar Imre</i>	107
Császár Elemér: A magyar regény története. <i>Perényi József</i>	104
Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. <i>Is.</i>	112
Gyöngyösi István összes költeményei. A M. T. Akadémia megbízásá- ból közzéteszi Badics Ferenc. <i>Baros Gyula</i>	102
Harsányi István: Adalékok Sárospatak multjához. <i>V. M.</i>	109
Horváth Sándor: Magyarország címere új címertani elmélete alapján. <i>B. L.</i>	115
Kallós Ede: Sappho. <i>hl.</i>	114
Kispartai János: A váci Theresianum története. <i>B. L.</i>	115
Kozma Andor: Bereczik Árpád emlékezete. <i>Sz. E.</i>	109
Lósy Schmidt Ede: A magyar technikai tudományos irodalom állása a proletárdiktatura bukása után az 1919. és 1920. években. <i>B. L.</i>	115
Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései. <i>Gerő Imre</i>	107
Pinzger Ferenc: Hell Miksa emlékezete. <i>Sz. E.</i>	110
Szalai Emil: A magyar szerzői jog. <i>B. G.</i>	113
Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. <i>M. J.</i>	108
Timon Ákos: Pázmány Péter a jog és igazság védelmében. <i>Sz. E.</i> ...	109
Tisza-évkönyv 1922. Szerkeszti: Angyal Dávid. <i>B. Gy.</i>	110
Váradai Ibolya: Társadalmi problémák Herczeg Ferenc műveiben. <i>Perényi József</i>	111
Wagner József: A magyar diák daloskönyve. —ó —ó	112

Szépirodalom.

	Lap
Barankay Lajos: Magyar megújulás. <i>hl.</i>	122
Bezássy Judit: Tóth Eszter élete és halála. <i>B. B.</i>	121
Csanády György: Az évek. <i>H. L.</i>	121
Gyökössy Endre: Szépirodalom száműzöttje. <i>el.</i>	125
Gyöngyösi László: A cár kosaras tótja. —sz —ó.	118
Horváth Ákos: A nap felé. —ó —ó	121
Miklós Jenő: Madárka. —ó —ó	117
Novák Sándor: Két haldokló gladiátor. <i>H. L.</i>	119
Régi módi kalendárium. —l. —	126
Ritók Emma: A szellem kalandorai. <i>V. L.</i>	116
Sajó Sándor: Magyar versek. <i>B. L.</i>	120
Szenes Béla: Tizenharmadikán pénteken. <i>B. B.</i>	121
Tordai Ányos: Margit királyleány. <i>H. L.</i>	123
Vaterländischer Volkskalendär. —ó —ó	127
Viktor Gabriella: Ella néni meséi. <i>H. L.</i>	123
Zajti Ferenc: Jézus gyermekkorára. <i>hl.</i>	122
Zilahy Lajos: Halálos tavasz. <i>B. B.</i>	121
Wallentinyi Dezső: Hangulatok és gondolatok dalban és prózában. <i>el.</i>	124

Folyóiratok szemléje.

(Munkatársak: *Alszegehy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes, Pintér Jenő.*)

Akadémiai Értesítő, Budapesti Szemle, Egyetemes Philológiai Köz- löny, Irodalomtörténeti Közlemények, Katholikus Szemle, Magyar Helikon, Magyar Középiskola, Magyar Nyelv, Nyugat, Uránia; — Budapesti Hírlap, Dombóvári Hírlap, Egri Egyház- megyei Közöny, Egri Katholikus Tudósító, Fejérmegyei Napló, Halasi Újság, Kecskeméti Közöny, Magyar Kelet.....	128
---	-----

Figyelő.

Magyar irodalmi tanszékek a pozsonyi és a kolozsvári egyetemen. —i. —f.	138
Zsigmond Ferenc akadémiai jutalma	138
Arany János-ereklék	139
Két tragédia Mohácsról. <i>lt.</i>	139
A magyar kultúra Budapest utcaneveiben. <i>Etek Oszkár.</i>	144
Az irodalmi szatírák divata. <i>l.</i>	147
Új folyóiratok	147
Elhunytak	148
Új könyvek	151
Társasági ügyek	162
Hivatalos nyugtázás	177
Név- és tárgymutató	180

BEÖTHY ZSOLT.

NÉGYESY LÁSZLÓ búcsúzó beszéde

Beöthy Zsoltnak

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteletbeli tagjának
és volt elnökének ravatalánál.

Pályatársaid, barátaiddá emelt egykori tanítványaid és a követőidből vezetéssel alakult és felvirágozott Magyar Irodalomtörténeti Társaság, továbbá baráti köreid, ezek közt a te kedves budai Aurora-köröd nevében hadd búcsúzzom tőled, rajongva szeretett édes jó barátunk, híven követett drága mesterünk, most már kihúnyt vezérszavainkat!

Hányszor búcsúztál tőlünk, mikor távol országokba és világ-részekbe útra keltél s hányszor fogadtunk örömmel, mikor az emberi kultúra termőhelyeit bejárva, nyugat vagy kelet, dél vagy észak művészeti, szellemi és természeti környezetének virágaiból mézet hoztál haza! Most te indulsz útra, mégis mi búcsúzzunk tőled, mert ékesszóló ajkad néma lett s ahova mostan még, onnan nem várhatunk vissza. Hányszor merültél el a múlt távolságaiba, a magyar szellem múltjába s tértél meg onnan és kedveskedtél nekünk és nemzetednek ott felfedezett kincsekkel! Most az örökkévalóságba költözöl és magaddal viszed kivételes műveltségű szellemed és örökifjú kedélyed egész gazdag kincstárát. A gondolatnak és a formának új meg új revelációit hoztad nekünk, egy más, egy szebb világból, a szépnek új meg új kinyilatkoztatásait, mintegy az égből orzolt sugarakat. Most magaddal viszed a sugarat, a meleget, innen, ebből a máris borús és hideg világból, oda, ahol úgyszólván örök napja ragyog az eszménynek. És mi hozzád közelálló pályatársaid zokogó szívvel és remegő ajakkal tördeljük a költő szavait :

Pusztább az ég egy fénylő csillagával,
 A nap egy hő sugárral hidegebb,
 Egy árnynyal gazdagabb borús jövendőnk,
 S egy sebbel szívünk, mely be nem heged.

Mennyivel szomorúbb, fázósabb lesz körülöttünk a világ nélküléd!

Mesterünk voltál, mikor lábaidnál ültünk és mesterünk maradtál, mikor barátaidtól kebledre öleltél. A barátság, mely veled összefűzött bennünket, époly fesztelen és közvetlen volt, mint bármely más bizalmas baráti viszony, de egyúttal valami felsőbbrendű is, melyet nagy közösségi célok szenteltek meg. A Te barátságod nem csupán nemes kölesönös vonzalom volt, hanem ihletadó élmény, a nemzeti művelődés és irodalom szolgálatára kötött néma frigy, a művészetnek, a szépnék kultusza, a hazaszeretetnek állandó iskolája. Te olyan tanára voltál az esztétikának, aki a szépnék nemcsak elméletére tanítottál, hanem érzésére és gyakorlására, élésére is neveltél. És nemcsak gyönyörű elemzéseiddel illusztráltad tételeidet, hanem egész nemes és finom életművészetteddel, testi és lelki valóddal, egyéniségednek magyar úri és szokatlanul gazdag kultúrájú, eredeti művészi igézetével, gondolkodásod finomságával, a magyar gondolat és a szép magyar szó kultuszával, annak a magyar nyelvnek elegáns és zengzetes művészetével, amelyet ajkaddal és tolladdal Te is hímesébbé formáltál.

Ó mennyit köszönhet neked vergődő, a sorssal birkózó nemzetünk! És még mennyit köszönhetünk mi, akik veled közös munkában és szeretetben éltünk, akik nemcsak a Beöthy-t bálványoztuk benned, hanem a Zsoltot is szerethettük! Akik napról-napra megszoríthattuk iránymutató, vezérlő, gyámolító, elismeréssel jutalmazó kezedet, láthattuk homlokod nemes boltozatán az égi sugarat, finom arcéleden a szellemet, belenézhattunk lélekkel teljes szemeidbe, hallhattuk mézzel nyíló ajkaidról kedélyed aranyos és szellemes humorát, életünk minden fordulatánál érezhattuk baráti szíved teljes jóságát.

Ó mi végtelenül sokat, sokan szinte mindent köszönhetünk neked! Lelkünknek egy darabja szakad ki veled! Köszönjük neked, hogy szerettél, hogy ihlettél bennünket. Azzal fizetünk érte, hogy amíg a mi szívünk dobog, a reád való hálás emlékezéssel dobog. És azokért az eszményekért dobog, melyeket vezérleted alatt, veled együtt szolgáltunk. Áldásunk kísérjen végső utadon! Én drága Zsolt bátyám, Isten veled!

SZILÁDY ÁRON.

RAVASZ LÁSZLÓ gyászbeszéde

Szilády Áronnak

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteletbeli tagjának ravatalánál.

Ezékiel. 10. r. 14. v. És négy orcája vala mindeniknek; az első orca vala Kérub-orca, a második orca emberorca, a harmadik orca oroszlán-orca a negyedik sasorca.

Különös próféta látás egyik foszlánya ez, kedves atyámfi, amelyet felolvastam előttetek. Magok a szentírás-magyarázók sem igen tudnak mit csinálni vele. Csak abban egyeznek meg, hogy a próféta valami rendkívüli, természetfeletti lényt látott, amelynek négy lelke és négy arca volt; mindenik arca más-más világtáj felé nézett, úgy, hogy egyszerre csak egyik arcát lehetett látni, a többit nem, tehát *mindenki másnak látta*.

Előttem sötétlik a Szilády Áron koporsója s nekem szólanom kell fölötte. Egyszer-kétszer láttam őt, de sohasem beszéltem vele, bár gyermekésem óta ismerem, s ha messze távolból is, sohasem szüntem meg tanulmányozni őt. Mióta pedig a dunamelléki püspöki székből mint hivatalos kormányzója és bírása ülök, még nagyobb erőfeszítéssel próbáltam lelkébe pillantani, anélkül, hogy ő ezt észrevette volna. Mert ha észreveszi vala, sohasem érem el azt a célokat, hogy meglássam őt a maga belső valójában. De meg kell vallanom, lényem titokzatosnak, rendkívülinek, átláthatatlannak maradt mindvégig előttem. Csak azt láttam, hogy más méretű, más veretű ember, mint mi. Van benne valami szokatlan, idegen, magányos és grandiózus vonás, mint egy Nibelungen hősből, aki valamelyik modern csatatér lövészárkába tévedett.

Ti vele éltetek le több, mint egy félszázadot. Nincs senki közületek, aki élete legfontosabb perceiben ne az ő ajkáról hallotta volna az élet

igéit. Hiszen azok, akiket ő kereszttelt, már dereshajú nagyapák, vagy nagyanyák. De azért azt hiszem ti sem vagytok tovább az ismeretében, mint én. Ti is idegennek, magányosnak, zárkózottnak, nagynak és felismerhetetlennek tartjátok velem együtt. Mint valami nagy kőkolosszus, úgy állt éltetek középpontjában : idegen világ méreteivel és igényeivel. Anachronismus volt, pedig mindig új volt ; nem lehetett tudni : napfényben álló alakja nagyobb, vagy az árnyéka ; útban állott, pedig útmutató volt ; váratlan volt a hallgatás s váratlan, amit mondott.

Hasonlítom tehát Szilády Áront az Ezékiel látta csodálatos lényhez. Négy arca volt és mindenik másfelé nézett ; egy ember csak egyik arcát láthatta csupán s ezért van, hogy mindenki *másnak* látta és senki sem látta *egészen*.

Jertek, járjuk körül a ledőlt kolosszust lábujjhegyen, elfogódott kegyelettel s a hívő lélek tágranyílt gyermekszemével nézzünk bele mind a négy arcába. Kezdjük a végén.

Az első arca sasorca. Ezzel az arcával Szilády Áron az Igazság napjába : a Tudományba nézett. Hogy' fürdött annak fénylő világosságában, hogy' kutatta annak lángoló, perzselő mélységeit! Zsenge filozofus korában ott gubbasztott, vagy röpdösött a nagykőrösi öreg fészek ölen az Arany János és társai szeme előtt. Micsoda öreg sasok ültek akkor ott ; ha szárnyra keltek, szárnyuk hegye megsurolta a szellemi világ kék boltozatát s távoli csillagok hunyták le rebbent pilláikat, ha elhúztak mellettük ezek a hatalmas égi vándorok. Ezek nézték és gyönyörködve nézték, hogy nő a fiatal sas szárnya s verdeső örömmel gondoltak azokra a magasságokra, ahova ez a sasfiók fog szállani. Mint fiatal teológus-diák Debrecenbe ment, az öreg Lugossy magányos fészkebe, onnan Göttingába, a legmagasabb sziklaoromra : Ewald mellé. Micsoda tájakat látott be és szállt be onnan! Szemei áthatoltak Kelet ezerszínű szőnyegén s az évezredek múlt sűrű kárpítján. Látott szerelmeket és hősrégeket, amelyek a Hymalája alján születtek, tragédiákat, amelyek Ázsia szívében játszódtak le. Az ind és párz mythosok óriás alakjaihoz ért hozzá a lelke s kihallgatta egetdöngető panaszait, napot beárnyékoló haragjukat és sirászi rózsardókat termő szerelmüket. Felidézte a homokba sülyedt városok lelkét s egy iromba kődarabról leolvasta elmállott birodalmak megrázó végzetét. De a sas nem költöző madár : mindenünnen hazaszáll. Ő is visszatért s a magyar irodalmi mult nagy rengetegébe vette be magát. Olyan tájakat járt be, olyan fákat fedezett fel, aminőkről eladdig másnak sejtelve sem volt. Ősi, titkos mesefákat, kiszáradt, fagyöngyös törzseket, magányos, exotikus példányokat. Tolla mohától volt zöldes, de kakukfűtől illatos ; még tévedései is útmutatások.

Sas orcáját látta és ismerte az egész erdő. A fák, a sziklák, a vízmosások, őskori szakadékok megszólaltak és elmondták titkaikat. Titokmadár lőn; mennyi, amit elérult s mennyi, amennyivel örökre elszállt! A magyar szellemi erőnek csodálatos és kivételes példánya, babonás vén madár, aki mindenkinek atyja és oktatója. Mintha megelőző korból maradt volna itt egy református prédikátor, aki korának és szakjának első tudósa; mai fogalmak szerint talán műkedvelő, antik felfogás szerint felkent főpapja a tudománynak. A tudománynak élt és nem a tudományból; nem az adott neki kenyeret: ráfizette minden vagyonát.

Köszöntelek szálló sasorca, amint eltűnsz egy szűk és árnyékos hazából a szemtől-szembeállítás birodalmába!

A második orca oroszlánorca: ezzel ellenségeire nézett. Ki az oroszlán ellensége? Mindenki, aki elég nagy arra, hogy szuverénitását korlátolja. Ilyen szempontból Szilády Áronnak sok ellensége volt. Ellensége volt, aki kisebb vala, mint ő kívánta; aki nagyobbak igyekezett látszani, mint ő ítélte. Ellensége volt, aki nem úgy értékelt mint ő, vagy aki tőle alkalmazkodást, elvtagadást kívánt. Haragja annyira résen állt, hogy nem volt ideje mentség keresésére, enyhítő körülmények számbavételére. Mindenre képes volt, csak kettőre nem: nem tudott megaludni és nem tudott hazudni. Erősebb volt annál, hogy nevelői fogásokkal bibelődjék, robusztusabb, hogy hajlongjon. Feleslegesnek tartotta könyörögni, vagy rimázkodni, mikor parancsolni is lehet; bűnnek várni, mikor az akarat olyan sietős; lehetetlennek — felejtteni. Minél nagyobb volt az ellenfele, annál jobban érezte magát; apró ellenségekkel nem állott szóba; igaz nem is bánta, ha titáni birkózása közben egy-két apró alkalmatlankodót eltaposott.

Ilyen hibái csak nagy embernek lehetnek. Oroszlánnak kell lenni ahhoz, hogy valaki ilyen kísértésekkel szemben — gyöngye lehessen. Csak az vessen rá követ, aki olyan erős volt, mint ő s mégis tudott gyöngéd lenni. Ezt parancsolja a keresztényi szeretet s ellenkezőjétől óv az ezópusi mese, mely a haldokló oroszlánról és száználmas ellenfeléről szól.

Azzal, hogy neki sokszor nem volt igaza, még nincs teljes igazuk ellenségeinek. Csak akkor lesz teljes igazuk, ha szívből megbocsátanak. Ha Szilády Áron oroszlánarcáról felemelik tekintetüket a Juda oroszlánjának, Jézusnak arcára s azzal a szemmel néznek halott ellenfelükre, amellyel Jézus néz reá. A kemény ellenfél nagy jótétemény; Isten azoknak adja, akiket igazi férfiaknak s egész keresztényeknek akar látni.

Úgyebár, itt e koporsó körül ilyen ellenfelek vannak, akik halát adnak Istennek ezért az oroszlánorcáért, mert különbek lettek általa.

A harmadik orca emberorca. Az elsőt egész Magyarország látta ; a másodikat Halas s a Dunamellék, ezt a harmadikat még kevesebb : egy-néhány ember, az ő kis családja. Elzárta magát a világ elől s keveseknek mutatta ezt az orcát, hogy soha el ne felejtsék. Ezt az orcát látta valaki több mint hatvan évvel ezelőtt a szerelem és ifjúság tüzeiben égve, a költészet aranypárázatában. Ezen az arcon mosott mély barázdát az emberi fájdalom könnypatakja, mélyet, mint a rengeteg vízmósása. Ne a híves mélységét nézd e vízmósásnak, hanem azt a fájdalmas erőt, amely tépte. És erre az arcra szállott rá kis unokája csókja, mosolya, mint villámsújtott, üszkös sudarra a tarka szárnyú lepke. Ezen az arcon gyúlt ki a megbocsátás, szeretet, gyöngédség fénye, mint a Pólus jégkolosszusain az éjszakai fény. Csak ti láttátok ezt, kedvesei. Közületek is nagyobb rész sírba vitte ezt a látást s az beleszövődött csöndes, örök álmaikba. Akiknél még élő-látás, ma-holnap az ifjúság tűnő emléke lesz. Őrizzétek szívetek mélyén, mint a hegyornok tengersizemei a sugárzó nap képét. Ne engedjétek, hogy szétfoslásával szegényebb legyen a világ és egészen szegény a szívetek.

A végső arc a cherub orca. Ezt csak egyetlenegy valaki látta : Isten. Néhanéha ugyan mintha fölillant volna itt a szószéken, midőn arcán ki-gyúlt ó-testamentomi igehirdetésének visszfénye, hogy megint eltakarja haragjának füstje, de állandóan csak Isten látta. Ő is csak azért, mert a Jézus Krisztus arcán át pillantott rá. Rápillantott a megváltó halál egyszeri és tökéletes áldozatának illatos füstfellegén, könyörülő szerelme, örök szánalma nagy isteni könnycseppjén. Ezért látja fényesnek, a bárány véreben megfűdöttnek, ősi örök tisztaságába visszaállítottnak.

Így tekint reá. Így tekintsen egykor reátok is.

Ha ezt az orcát nézed, látod egy darabig a többi hármat is. De csak egy darabig. Azután egyre hatalmasodik a cherubarc s felfogja, elfedi a többi hármat, mint a fehér szín a szivárvány színeit.

Amint egymásután eltűnik a három arc, búcsúzzunk el rendre mind a háromtól. Az elsőtől egy büszke szemvillanással, a másodiktól egy kiengesztelő sóhajjal, a harmadiktól egy könnycseppel. Az utolsó, arra, amelyik örökre megmarad, áhítattal mondjuk : Amen. Amen.

TANULMÁNYOK.

BEÖTHY ZSOLT MINT SZÉPÍRÓ.

Írta: ZSIGMOND FERENC.

I. Élete. Szlováni Beöthy Zsolt 1848. szept. 4-én született Budán. Atyja B. Zsigmond, miniszteri titkár, majd ügyvéd, országgy. képviselő, táblai, kuriai bíró. Zsolt a gimnáziumi tanulmányokat Komáromban és Pesten, a jogot a pesti egyetemen végezte. Külföldi utazás után 1871-ben pénzügyminisztériumi segédfogalmazó lett, de 1875-ben a tanári pályára lépett. Előbb reáliskolai tanár volt, 1878-ban egyetemi magántanár lett, 1886-tól haláláig az esztétika tanára volt a budapesti egyetemen. A Kisfaludy-Társaságnak 1876-ban tagja és másodtitkára, 1879-ben első titkára lett, 1900-tól haláláig elnöke volt. A M. T. Akadémiának 1877-től levelező, 1884-től rendes, 1893-tól igazgatósági tagja volt, 1910-ben másodelnöke lett. 1888-ban a prágai cseh Akadémia levelező taggá választotta. 1896-ban miniszteri tanácsosi címet kapott, 1899-ben a «Pro litteris et artibus» diszjektivénnnyel tüntették ki. 1900-ban főrendiházi taggá, 1908-ban a Petőfi-Társaság tiszteleti tagjává lett. Meghalt 1922. ápr.

II. Szépirodalmi művei. 1. *Elbeszélések az ifjúság számára.* 1865. — 2. *Elbeszélések.* 1871. — 3. *Biró Márton.* Regény. 1872. — 4. *Kálózdy Béla.* Regény I—II. köt. 1875. — 5. *A névtelenek.* Elbeszélések és rajzok. 1875. — 6. *Rajzok.* 1879. — 7. *Ráskai Lea.* Költői beszély. 1881.

III. Irodalom. Mitrovics Gyula: *Beöthy Zsolt mint szépíró.* Bpesti Szemle 1919. évf. — Pintér Jenő: *A magyar irodalom történetének kézikönyve.* II. köt. Budapest, 1921. — Császár Elemér: *A magyar regény története.* Budapest, 1922. — Alkalmi ismertetések: *Asbóth János:* Irod. és polit. arcképek. Pest, 1866. — *Nefelejts* 1870. — *Figyelő* 1871. — *Föv. Lapok* 1872. 10. sz. — *Vasárn. Újs.* 1872. 3. sz. — *Reform* 1872. 84. sz. — *Figyelő* 1874. 21. sz. — *Magyarország és a Nagyvilág* 1875. 37. sz. — *Föv. Lapok* 1875. 197. sz. — *Vasárn. Újs.* 1875. 35. sz. — *Vasárnapi Újság* 1879. 11. sz. — *Ellenőr* 1879. 71. sz. — *Magyarország* 1879. 54. sz. — *Pesti Hírlap* 1879. 54. sz. — *Koszorú* 1879. — *Pesti Napló* 1881. 89. sz. — *Egyelértés* 1881. 89. sz. — *Hon* 1881. 89. sz. — *Föv. Lapok* 1881. 73. sz.

Az ércnél maradandóbb, hatalmas szobor elkészültéhez idő kell és méltó tehetség. De az őszinte gyász szerény koszorúját szinte türelmetlen vágyakozással siet letenni kegyeletünk arra az alig behantolt sírra, mely

Társaságunk első elnökének, az egész magyar szellemi élet egyik legnagyobb büszkeségének, a halálban örök életet nyert Beöthy Zsoltnak porló földi tetemét takarja. A pótolhatatlan veszteség nagyon is friss emléke rendszerint meg szokta ugyan nehezíteni a végleges igazság tiszta meglátását, de a Beöthy Zsolt halála valahogy mintha kivétel volna ; úgy érezzük, mintha azóta ismernénk őt jobban és igazán, mióta siratnunk kell. Évtizedek óta mindinkább csak egyik oldalát láttuk és csodáltuk egyéniségének. Könnyeink prizmájára volt szükségünk ahhoz, hogy olyannak láthassuk a Beöthy Zsolt alakját, amilyen csakugyan volt, t. i. *kettősnek*, hiszen két külön tehetség testvéresült benne s mind a kettő egyforma egészséges, egyformán életrevaló.

Csak hogy ez a kétféle talentum sajátos módon osztozkodott meg azon a fél évszázadnál hosszabb korszakon, melyre Beöthy írói munkássága esik. Méltán meglephet mindenkit az a határozott választó vonal, mely ezt az eredményekben oly gazdag pályát két egymástól különböző részre osztja : szépirodalmira és tudományosra. Az utóbbi — terjedeleme nézve is sokkal nagyobb — korszak mellett amaz régóta elhomályosult a magyar társadalom köztudatában, szinte már-már végképen feledésbe ment ; a Beöthy irodalmi szerepének megítélésében majdnem kizárólag a második korszakot szokták figyelembe venni, mintha nagye mlékű esztétikusunk csak azért hagyott volna másfél évtizedig virágokat nyílni lelkének szűz területein, hogy annál pihentebb és táplálódabb erejű rögökbe hasíthasson majdan barázdákat a tudomány ekevasa . . . Közelebből nézve a kétféle termés határvonala veszít élességéből, az átmenet fokozatosabbá szelidül, a virágos mezőn jókor megjelenik egy-egy komoly búzafaj, viszont pl. a *Ráskai Lea*, ez az egyszerűségében megható bús rozmaringszál, már mélyen benn virít a tudomány termőföldjének kalásztengerében. Ahogy a novellák alapeszméjét, anyagát vagy egyes részleteit akárhányszor irodalomtörténeti búvárkodásának köszönhetette Beöthy (*A zsebrák, A jött-ment, A három királyok, Ráskai Lea*) : viszont irodalomtörténeti és esztétikai tanulmányaiban is gyakorta érezzük a költői hajlam üdvös befolyását a művészeti szépség észre vévése és az ítéletek formába öntése terén.

De bármily kétségtelen igazság is ez, mégis csak megtörtént a múzsa-csere, mégis csak szembetűnő elhajlást mutat Beöthy írói pályáján az első évtized a későbbi folytatástól. A múlt század hetvenes éveire esik az ő termékeny szépirodalmi időszaka. Négy kötetnyi elbeszélés és rajz, meg egy kétkötetes regény jelent meg tőle nyolc év alatt. Enemű munkái tették nevét ismeretessé ; a Kisfaludy-Társaság — melynek Gyulai után csaknem negyedszázadon át elnöke, több : mindene lett —

költői munkásságáért választotta tagjai közé s Beöthy egy szépirodalmi dolgozattal, *Az új család* című hangulatos «rajz»-zal foglalta el helyét. Hogy miért nem haladt tovább ezen az úton, nem lehet tudni biztosan. Az ok semmi esetre sem lehet a sikertelenség, hiszen — ismételjük — Beöthy szépprózai működését az olvasó közönség is, a hivatalos fórumok is méltányolták s termékenyítő hatásáról nem kisebb tehetség tesz valomást, mint Mikszáth. Maga Beöthy egy nem épen kielégítő, de mindenestre érdekes és jellemző okkal sejteti utolsó novelláskötetének (*Rajzok*, 1879) előszavában, hogy költői alkotó kedvét végzetes csapás érte. Ez a csapás: múzsájának halála; s ez a múzsa: egy eszményi jóságú, kedves — öreg asszony, költőnk nagyanyja. A rajongó kegyelet szavaival búcsúztatja el a költő-unoka azt a pótolhatatlan szeretetforrást és ihlető mintaképet, melyet számára a nagyanya egyénisége jelentett. Ami erkölcsi érték csak van szerzőnk jellemében és írásaiban, mindazt e bibliai nemességű asszony befolyásának tulajdonítja, aki első biztatója, örökös védelmezője, hűséges mestere volt. Azt a kötetet, mely ezzel a megható ajánlással kezdődik, már csak kételkedve, tartózkodva, félenken bocsátotta világgá szerzőnk, hiszen «ő», a múzsa, nem várja s nem fogja olvasni többé. «Szegény jó öreganyám itt hagyott bennünket . . .»

A költészettől való búcsúvétel e megindokolását tehát még nyilvánvalóan a költő végzi. De pusztá költői fogásnál többet kell látnunk Beöthy nyilatkozatában. Ő reá nézve a költészet őszinte kultusza nem csupán egyéni becsvágy volt, hanem családi hagyományoktól megszentelt kötelező örökség is, melynek jövődjén örökhagyói büszke tekintettel csüngött a «nagyamama», anyja már két nemes törekvésű költőnek: Lászlónak és Zsigmondnak. László, a kedves világi és jóízű humorista, alig harminc éves korában elhalt, irodalmunk kárára s az édesanyja gyöttrő fájdalmára; Zsigmond, az előkelő jogtudós, francia divat szerinti romantikus novelláival szintén bizonyosságot tett eszményi hevületű, költői kedélyéről, de érthető, hogy hivatalos bírói szerepköre nem segítette elő, sőt alighanem fokozatosan visszafejlesztette benne a «szép lélek» félnövésű szárnyait. Noha művészeti tekintetben mind a két pálya csonkán maradt, a lelkes költői kísérletezésből visszaverődő fényt és meleget boldogan itta be az anyai szem s minden figyelmével és minden reményével unokájának, a gondos nevelésben részesült Zsoltnak lelki fejlődése elé tekintett s szívvilágának útját egyengeté. Annyi bizonyos, hogy Beöthy világnézetében, amint ezt a költő művei tükrözik, erősen érzik a női hatás. Életfelfogásának iránytűje folytonos remegésben van az érzelmes szív idegesítő közelléte miatt. A rossz világot szemlélő keresztényi emberszeretet zokogása, mely alaphangként vonul végig

Beöthy költészetén, csakugyan emlékeztet a templomjáró öreg asszonyok érzékeny lelkületére s lehet, hogy az ilyen írói kedély a régi, meghitt nagyanyai génusz tovatűntét csakugyan pótolhatatlan veszteségnek érzi, mert benyomásainak költészetté való megtisztulását gátolja az a körülmény, hogy nem szűrheti át azokat egy általa tökéletesnek tartott rokon-lélek helyeslésén és bátorításán.

Beöthy költői ihlete mindig igyekszik minél bizalmasabb, minél meghittebb viszonyba kerülni a feldolgozandó anyaggal (itt játszhatott fontos ezerepet a nagyanyai közvetítés), ezért majdnem mindig a szomszédos környezetből, az életnek hozzá legközelebb álló viszonyaiból és legismerősebb emberei közül választja tárgyát, de minél kedvesebb számára a téma, annál jobban elfacsarodik szíve a fájdalmas részvéttől, a nyomasztó végzet játékfiguráinak — az embereknek — láttán. Talán kedélyének erkölcsi gyökerei az ilyen alkotásban legalább is annyit szenvedtek, mint amennyi gyönyörűsége esztétikai ösztöne számíthatott s talán ezért választotta későbbi tanulmánya tárgyául nem a nyers életet, hanem ennek már megneemesedett, feldolgozott képét: a költők és képzőművészek alkotásainak eszményi világát. Ez utóbbinak elmélyedő vizsgálatában és átélésében is nagy szerepük van a művészi hajlamoknak, csak az alkotó ihlet önemésztő láza sokkal enyhébb. Ilyesféle lehet a magyarázata annak, hogy az irodalmi és általában a művészeti alkotások tolmácsolása terén — vagyis az esztétika birodalmában — sokoldalú, üde, színes és optimista tud lenni az a Beöthy, akinek saját költői termékei valami borús, ősziesen hervatag, köd-ülte siralomvölgyből nőttek elő.

Beöthy ifjúvá és íróvá serdülte egybeesik a magyar politikai élet nagy fordulópontjával, a kiegyezéssel. Ahogy a politikában az önkényuralom idejét felváltotta az alkotmányos korszak, ez a változás fokozatosan más irányba terelte költészetünk — közelebről szépprózai irodalmunk — útját is. A nemzeti vértanúság hazafias romantikája mindinkább átolvadt a realizmus szürkébb világába s Jókai palettájának gazdag színárnyalatain egy új nemzedék kezdett osztozkodni: Beöthy, Mikszáth, Tolnay, Baksay és mások. Ez új írók közül egyiket sem fűzte oly sok külső kapocs Jókai személyéhez, szülőföldjéhez, költői forrásaihoz, mint Beöthyt, de viszont Tolnayn kívül egyikőjük világnézete sincs annyira távol a Jókaiétól, mint az övé. Beöthy nem Komáromban született ugyan, de apja igen; két éves korától kezdve Zsolt is Komáromban nevelkedett a gimnáziumi pálya közepéig, tehát méltán mondhatjuk komáromi fiúnak őt is; e korbéli benyomásai és tapasztalatai jórészt ugyanolyan eredetűek s csaknem azonos tárgyúak, mint a fiatal

Jókaiéi, — de másforma a szeme. Nem azt teszi ez, mintha egészen ki tudta volna magát vonni Jókai hatása alól, hiszen a Jókai-hatás — mint a levegő — úgy átjárta még ekkor is irodalmunknak úgyszólván minden zugát; Beöthy meg éppen rokona volt s rajongó tisztelője maradt Jókainak örökké. De a Jókai-val való néhány véletlen vagy szándékos egyezés csak annál élesebbnek mutatja a kettőjük életfelfogása, emberismerete és írói módszere közti ellentétet. Egyetlen nagyszabású költői művének, a *Kálózdy Béla* c. regénynek hőisében — mikor kezébe veszi Beöthy — határozottan felismerhető a Jókai műhelyéből elorzott agyagminta: a Kárpáthy Zoltán-féle eszményi típus. Kálózdy a dumaszögi iskolában tanul s «rejejénél, eszénél és gazdagságánál fogva a kollégium bálványa»; jogtanárai vitába sem mertek vele bocsátkozni; bizonyítványa «keresni látszott a hizelgőnél hizelgőbb szavakat»; nemes lelkű és költői tehetségű s már kis gyermek korában a legesinosabb fiúcska volt; diák korában egy tűzvész alkalmával kimentí egy szegény lakatosmester kis porontyát a roskadozó gerendák közül s aztán nagy betegségen megy keresztül emiatt, hogy így még jobban beleszerelmesedjék a professzor leánya: Mari; de más nők is imádják Bélát (Ágnes, Josephine), szóval igazi Jókai-szerű csodagyermekként mutatkozik be ez a regényhős s a szerző — szakasztott úgy, mint Jókai a *Kárpáthy Zoltán*-ban — maga is felkiált műve elején: «Uram, istenem, milyen ember lesz még ebből valaha?! . . .» Nos, hát ebből a Kálózdy Bélából nem lesz egyéb, mint két kötetten át tartó, meddőségbe fült vergődések számalmas áldozata, akinek akarathiányból eredő szenvedései lidérenyomásként hatnak ránk s mint Kemény Zsigmond műveinek vagy egyik-másik orosz regénynek az elolvasása után, itt is — éppen lelkünk esztétikai részvételének rendkívüli intenzitása miatt — szinte föllelegzünk, mikor végére érünk e martirologiának. A regény cselekvénye a legvégén kedvező fordulatot vesz ugyan, Béla feltalálja és visszanyeri az elveszettnek hitt Marit, de e nagyszabású mű egész folyamából bizony az a meggyőződés szűrődik ki és rakódik le lelkünk mélyén, hogy a legszebb tehetségű, nagy dolgokra hivatott ember boldogságát is ezer veszély fenyegeti s hogy eszményeink elérésére körülbelül annyi az eshetőség, mint arra, hogy a véletlen szerencse szeszélye megmenti a halál torkából az általunk szerencsétlenné tett leányt, aki öngyilkos szándékkal a Dunába ugrott. A tragikus befejezés elkerülése itt voltaképpen nem egyéb, mint az olvasóktól megkövetelt ú. n. költői igazságszolgáltatásnak tett engedmény s mint a Jókai-hatás egyik csökevénye. Beöthynek ez az egyetlen olyan munkája, melynek gazdag és változatos cselekvénye van, belejátszanak ebbe a romantikába jellegzetes motivumai: öngyilkossági kísérletek, or-

gyilkos merénylet, külföldi kóborlás, politika, vagyoni bukás, párba j stb., — de a Beöthy írói tehetségének és módszerének lényege a lélek-elemző részletrajzolásban van, s külső események szilaj kavargása épen az ilyen írói mű sikerét nem segíti elő. Az esztétikai értékeknek egész garmadája van fölhalmozva e terjedelmes regényben, de néhol mintha olyan festőművész nehéz helyzetére emlékeztetne bennünket, aki meghitt finomságú pasztell-alakokkal igyekszik benépesíteni egy hatalmas méretű, érdes vásznat.

Nem is próbálkozott meg többé effajta nagyszabású költői feladattal. Minthogy a szigorú önbírálat ritka erénye mindig megvolt Beöthyben, képzeletét nem engedi hosszú pórázra s ebből a szempontból még a *Károly Béla*ban is csak a főhős alakját érheti némi kifogás a kritika részéről, de a regény háttérében nyüzsgő mellékszempelyek nagyszerű ábrázolásából mindjárt észrevehetjük, hogy írónk tehetsége mikor érzi magát igazán elemében. Egyenesen párját ritkító a maga korában az a szerénység és mérséklet, mellyel Beöthy realizmusra törekvő szemlélete úgyszólván soha nem pillant túl a legszűkebb otthoni vidék határán. Az ő szófogadó képzeletének kiröpítő fészke mindig Karámos megye hasonló nevű székhelye, nem is szokott innen egy-két órajárásnyinál messzebb szálldosni, csak épen hogy feltüedezzzék a látóhatáron a mátyási erdő, a banai major, a sárádi szőlő, a bogádi kocsmá s hogy a szél szárnyán átcsenghessen a harkai harangszó. Azaz hogy mégis van szerzőnk műsájának még egy másik kedves városi mulatóhelye (persze ez is a szomszédban): az élénk megyei forgalmú Dunaszög, két főnevezetességével, a kollégiummal és a Griff-kávéházzal. Érdekes, mennyi figyelemreméltó és gyarlóságában is szeretni vagy szánni való dolgot lát meg Beöthy ezen a komáromvidéki csöpp területen! Mindenik elbeszélésében ugyanazokkal a helynevekkel, sőt akárhányszor ugyanazokkal a szereplőkkel találkozunk s ebben a csöndes kis világban lassanként olyan ismerősöknek és otthonosaknak érezzük magunkat, mintha mi is bennszülöttjei volnánk. Az egykorú komáromi olvasókra meg az állandó novella-alakok jó része alkalmasint már nem is hű festményként, hanem valóságos fotografiák gyanánt hathatott. Beöthy elbeszélései a múlt század ötvenes-hatvanas éveiről készült fénykép felvételek,¹ melyek két társadalmi rétegről őriztek meg érdekes és jellemző vonásokat: az egyik a megyeszékhelyre szorult, pusztulásra megérett, vesztébe rohanó,

¹ Mindössze pár kivétel van. A *Kardcsörgés* a napoleoni időkből, *A zsebrák* a mohácsi csata idejéből, *A jöttment* Zsigmond király korából veszi tárgyát.

léha gentry ; a másik az anyagi és szellemi nyomorúság száználmas robotolói : dunaszögi és környékbeli falusi bocskoros nemesek, kishivatnokok, egyszerű iparosok, kálvinista papok és tanítók.

Beöthy szemében a magyar gentry többé nem a reformkor nagyra-hivatott, önzetlen emberöltője, amilyenek pl. Jókai látta még nyolevan-éves korában is, hanem az érdemes apák satnya szellemű ivadéka, mely annál büszkébb elődeire, minél kevésbbé lehet büszke magára, mely kivételeskedő rögeszmékbe vagy léha eszemiszomba merülve nem tud lépést tartani a haladó idővel s nemcsak vezető szerepét, de szinte lét-jogosultságát is mindinkább elveszti a nemzet életében. A hetvenes években még éles szem kellett ahhoz, hogy az új életet kezdő Magyarország társadalmának ezt a felébredni nem tudó élite-jét, ezt a szép múltú, de dologtalanná fajult hivatali nemességet a maga póreségében vehesse vizsgálat alá. Beöthynek megvan ehhez a jó szeme, a bátorsága és a tapasztalatai igazságába vetett keserű meggyőződése. Fáj neki a maga fajtáját kipellengérezni, de épen ez a fájdalom nem engedi, hogy néma maradjon. Meglehetősen népes arcképcsarnokot állít elénk a komárom-megyei gentry köréből, leginkább mellékalakokat, akik egyszer-egyszer erősen kilépnek az események háttéréből, de többnyire diszkrét távol-ságban maradnak, bár tipikus vonásaikról így is világosan felismerhetők. A vén korhely Varjú Vince bácsitól az oroszánvadász Dacsó Artur romantikus alakjáig a magyar gentry vidéki életének sok jellemző dokumentuma vonul el előttünk. Szerzőnk egyetlen nagyszabásúnak mintázott regényalakja : Kálozdy Béla is ennek a társadalmi osztálynak az ivadéka s midőn Beöthy a Kálozdy nagyra-hivatott életének tragikumba fúlását az akaraterő hiányával magyarázza, voltaképen az egész gentry végzetének szimbolikus orvosi látletét közli velünk : sok kitűnő örökletes jellemvonás, de a sok százados fajnemesevésben elvannnyadt akarati fékező erő szervi hibája. Ennek a diagnózisnak fenyegető következményeit egész szörnyűségükben csak a kivételes komolyságú, ihletett lelkű egyének sejtik meg és érzik át előre : egy Kálozdy Béla, vagy egy Beöthy Zsolt ; maga a gentry sajnálatra és irigylésre egyaránt méltó mámoros önfeledtséggel hanyatlott sírjába, úgy, ahogy ezt szerzőnk művei még Deák Ferenc életében megjövendölték.

De Beöthy legélénkebb érdeklődése és legmélyebb részvéte nem a gentry felé fordul, hanem azok felé, akiket az élet legmostohább gyermekeinek, a modern társadalom ügyefogyott páriáinak tekint és tüntet fel. A dunántúli egyszerű falusi kis-emberek kálvinista népe ez, tehát ugyanaz, amelyet Baksay elbeszélései is megörökítenek. De mily ég-föld különbség a két író azonos tárgyú rajzai közt! Baksaynál Homér fény-

dús ege borúl az idilli egyszerűségben élő magyar nép boldog világa fölé, a *gyalogósvény* a legjobb út a földi paradicsom megközelítésére, a szűkös jövedelmű papi és tanítói életpálya mintegy az ember rendeltetésének legboldogítóbb betöltése, minden ember arcát üdévé, meglegegedetté, egészségessé teszi a szeretet vallásának tiszta levegője... Beöthy a szegény emberek életét nem idillek honának látja, hanem sivár csatatérnek, melyen holtig tartó vergődés közt folytatnak többnyire céltalan és reménytelen küzdelmet gyarló emberi lények egy megsebezhetetlen, gőgös, fölényes, közönyös, vagy legalább ilyennek látszó hatalom ellen: a Sors ellen. Valami átok ül a magyar falun és kisvároson: a kultúrátlanság, a korlátoltság, nemtörődömség, élehetlenség átka. Az ember örömtelen gyermekkor után iskolába kerül, ott az életküzdelmekben kiszikkadt velejű, inséges tanítók elkezdik félszeggé taposni a lelkét, hogy ez aztán annál biztosabban elnyomorodhassék a kegyetlen élet súlykoló csapásai alatt. Az olvasó szeretné, ha legalább haragot és gyűlöletet érezhetne ez emberek egyike-másika iránt, hogy így a bajoknak okát adni s azoknak megszűnését remélni vagy legalább lehetőnek képzelni lehessen. De ennyi elégtételt sem enged számunkra az író. A Beöthy alakjai közt nincs gazember (még a hitvány «zebrák» is szívünkhöz tud férközni, mert csak mint összetört lelkű, megtérő bűnöst ismerjük meg) és épen ezért olyan leverő hatású, de egyúttal oly felejthetetlen élmény számunkra e szerencsétlenek szenvedése. Legfeljebb az enyhíti levertségünket (de vajjon enyhülés-e hát ez?), hogy ezek a megtépázott lelkű áldozatok csak félig-meddig vannak tudatában sorsuk mostohaságának, együgyűségük az egyetlen szerencse rájuk nézve. Ennek a vonásnak művészi érvényesítésével tudja Beöthy elkeseredettségünket emberbaráti meleg részvétté olvasztani. Megesik a szívünk az élet e hajótöröttjein s láttukra épen azért támad sírhatnánkunk, mert ők — szegények — többnyire még csak nem is síratják meddő életüket, csupán szemük révedezik el néha a semmibe, mintha mégsem hagynának nyugtot nekik egészen a lét gyötrő problémái. Valami szamaritánus szánalom készíti Beöthyt, hogy a művészi érdeklődés szeretetadományával fejezze ki megatottságát a sebhelyes, rokkant lelkek iránt, akik közt normális, egészséges egyéniség alig van: mindmegannyi árva, vagy különc, vagy épen csöndes bolond. Megrendítő s egyúttal megkapó látvány, végigpillantani azon a szomorú körmeneten, melyben Beöthy felvonultatja költészetének alakjait, hogy néma szenvedésükkel tüntessenek az emberi élet örök nyomorúsága és igazságtalanságai ellen.

Már első novellás kötetében (*Elbeszélések*, 1871) körülbelül azok az alakok sorakoznak fel, melyek az ő egész költészetére legjellemzőbbek.

A legelső novella («A kapitány végrendelete») hősének, Fehér Lajosnak, arcképe már minden lényeges vonásban testvéri mása a későbbi szereplőkének : «Beesett szemek, sovány arc, sápadt szín és bágyadt tekintet ; de az egészen valami sajátos árny, ború, mely meghat és arra indít, hogy a beesett szemekben munka mellett átvirrasztott éjet, a sápadt színben emésztő gondot, a sovány arcban belül rágódó féreg nyomát, a bágyadt tekintetben pedig kifáradást lássunk a sors ellen való küzdelemben.» No de Fehér Lajos még szerencsés kivétel, ő neki még megengedi az író, hogy viszontagságai után vagyonhoz és menyasszonyhoz jusson, (igaz, hogy menyasszonya csak akkor kezdi kezét a Lajoséban felejteni, mikor a végrendelet hirtelen gazdaggá tette a szegény ifjút), hanem a többi . . . azok számára másforma végrendeletet tartogat a szívtelen végzet. Az «Egy rossz fiú» c. elbeszélés cselekvénye olyan elkésérítő, amilyenre csak képes az írói célzatosság ; nem is maga a rikító igazságtalanságú — egyébként pedig sablonos — mese ragad meg itten bennünket, hanem egy megdöbbentő arckép : a Kun Gábor tiszteletes úré. Gyámoltalan és lassú észjárású ember ő, arcán és bárgyú szemeiben örökös mosoly tévelyeg, templonui beszédeit átaluszzák az emberek, képtelen arra, hogy a szenvedők lelkét csak egy okos gondolattal is vagy egy alkalmas szóval megvigasztalja ; «soha, de soha (még debreceni teológus korában se) volt szeretője», ellenben van öt leánya szegénynek, «ki fogja azokat feleségül venni?» kérdi néhanapján, mikor alkalma nyílik szót váltani valakivel, hanem aztán ez a gond sem tud az ő gyöngé agyában mélyebb gyökeret verni s a tiszteletes úr arcán ismét megjelenik a bárgyú mosoly . . . Utána következik ugyanez a típus : Bálint Gábor («A nyomorúság pitvarában»), azzal a különbséggel, hogy őt a nyomorúság nem is engedte eljutni a papság révébe, lévitanak kell maradnia élete fogytáig. Már diák korában a sors mostoha kiszolgáltatottjai közé tartozott s épen e sanyarú évek emlékeit beszéli el, fáradt rezignációval . . . Az emberi társadalom e nyomorgó rabszolgáihoz sorakozik közeli rokonként a *díjnok* ínséges típusa Károly személyében («Egy kis reménységet»). Károly nagy szegénységben tengődik s még csak reménye sem lehet arra, hogy valaha előbbre juthasson, pedig családja szaporodik, már hat gyermeke van s még apját is tartania kell. Egyetlen szórakozása, hogy a kocsmában egy pohár bor mellett néha kipanaszkodja magát . . . Még sötétebb kép tárul elénk az egykorú vidéki magyar társadalomról *A vacsoravesztő* c. novellában, noha itt nem földhöz ragadt szegényekről van szó, hanem egy kisváros ú. n. intelligenciájáról (nótárius, két agglegény-földbirtokos, a pap, a szolgabíró, az esküdt). Aki ebbe a mételyes környezetbe belekerül, annak számára többé nincs menekvés. A szép tehetségű és lelkes

reményekkel induló Darvasy Lajos is így jár egy leány csalfasága miatt s tagjává lesz a jegyzőhöz járogató társaságnak; hozzáidomul ehhez, legfeljebb azt találják rajta különösnek cimborái, hogy «néha úgy hagyta abba minden ok nélkül a nevetést, mintha elvágták volna, máskor meg bánatosan csüggesztette le fejét és egyszerre fölkacagott.» Az író hatásosan tudja éreztetni, hogy a novella hősenek sorsában és jellemében épen az a körülmény jelzi a szörnyű sülyedést, hogy neki erről a sülyedésről nincs is világos tudata . . . A következő rajz («Egy pár öreg ember») az emberi nyomorúságnak olyan mélységébe ereszkedik tárgyért, hogy már a naturalizmus szélsőségeire emlékeztet, de a gyöngéd befejezés megmenti a véghatás költőiségét. Egy csaknem állati sorban tengődő házaspárt mutat be ez a rajz, egy vén templomszolgát meg a feleségét. Züllött a külsejük, groteszk a viselkedésük, bamba együgyűség a jellemük, alig leírható nyomorúságú a «lakásuk»; egyetlen kincsük: leány-unokájuk nagybetegen fekszik rongy-ágyán s a két öreg koldús egymást átölelve zokog a kis leány fekvőhelye mellett. A halál angyala, aki már elragadni készült a leányka lelkét, ekkor tovalibbent a szűk, kis ablakon át . . . A kötet utolsó darabja a múltból veszi tárgyát, jómódú emberek szerepelnek benne s az író a beszély nagyobb részében fölényes, humoros tónusra törekszik; tehát látszólag elüt ez a darab az előbbiektől. De lassanként rájövünk, hogy Beöthy mosolya itt sem az életöröm mimi-kája, hanem az illúziókat temető lemondása, a kiábrándultság tragi-komikumáé. Már maga a háttér — az 1809-iki inszurrekció — szomorú és neveléses emlékü egyszerre, ugyanilyen hatással van ránk a mogorva különccé savanyodott egykori gavallér gárdista: Vince, aki csak immel-ámmal fanyalodik már egy kis házasságtörésre; valamint Pekry Lászlóné is, aki régen, leánykorában, rátartósan bánt a gárdistával s most — míg öreg férje a háborúban van — unalmában felkínálja az elégtételt az egykori udvarlónak; nemkülönben a mamlasz öreg férj, aki nyomorékká sebesülve kerül haza s roppant módon örül felesége újszülött fiának . . . de az asszony néhány nap múlva meghal. Íme Beöthynél a kései ősz dere csípi meg még a rokokó világát is, melyet oly egyértelműleg szoktak bevonnani az írók a léha jókedv és a mámoros, büntetlen könnyelműség rózsaszínével.

Az az írói egyéniség, melyet ebből az első kötetből megismertünk, később sem változik, csak tökéletesedik. Tárgyköre is, világnézete is ugyanaz marad, csak alakító és kifejező képessége — egyszerűen azt mondhatnánk: művészi ízlése — halad fokozatosan a kiforrottság felé. A fenntebb vázolt novellákban és rajzokban még láthatók annak a jelei, hogy a művész nem uralkodik feltétlen biztossággal a nyersanyagon,

hanem gyakran bírkózni kénytelen vele ; a cél, melyet tárgyai művészi alakításával elérni akar, már ekkor is világos előtte, de épen az a baj, hogy néha mi is nagyon világosan látjuk, nagyon is hangosan kiáltja fülünkbe ; alakjai már ekkor is csöndesek, belső életet élők, lelkük világának néma romjai minden magyarázatnál beszédebben és tanulságosabban hirdetik a fölöttük átszáguldott sors pusztítását, de az író nem elégszik meg ezzel, erkölcsi meggyőződése heves és elkeseredett gesztusokkal avatkozik be az esztétikai hatás emelése érdekében, de voltaképen inkább kárára. Ízlése azonban gyorsan tisztul s későbbi munkáiban a művészi hatásnak épen az lesz a legszívemarkolóbb titka, hogy az élet elítéltjeinek és vergődő áldozatainak szenvedését a felfogás-mód látszólagos igénytelenségével úgy tünteti fel, mint valami magától értetődő, bagatell-dolgot, amely mindig így volt és így lesz a világon ; ez az írói módszer jobban felzaklatja lelkünket, mint akár az Antonius fojtott tűzű pátosza, látszólagos csillapító szándéka a római néptömeget.

A következő évben (1872) egy hosszabb lélekzetű novellája jelent meg *Biró Márton* címmel. Terjedelmét illetőleg elvégre regénynek is lehetne mondani, de nem az, hanem kényelmesen, kitérések nélkül egy mederben lefolyó cselekvényű elbeszélés, melynek hőse úgyszólván egymaga köti le egész érdeklődésünket, körülötte a háttérből csak akkora hely van megvilágítva, amekkorára a világ egyik legcsöndesebb emberének szüksége van, hogy mozoghasson. Az egész cselekvényt magával a főszeméllyel, *Biró Mártonnal*, beszélteti el a szerző. A feldolgozásnak ezzel a módjával, illetőleg fogásával már az előbbi kötetben is találkozunk («A nyomorúság pitvarában», «Egy kis reménységet») s később is szívesen folyamodik hozzá («Az ecset», «Peress Gábor»). Mindezekben a példákban nemcsak a helyzet, az alkalom emlékeztet egynásra, hanem az elbeszélő személyek jelleme is. Ahogy a fentebb említett jámbor lévita, *Bálint Gábor*, visszaidézi emlékezetébe és elbeszéli diákkori szomorú élményeit, ahogy a nyomorgó díjnok, *Károly*, elpanaszolja sorsát a kocsma hallgatósága előtt, olyanformán panaszolja el élete történetét *Biró Márton* a novella szerzője számára. És ez a *Biró Márton* édes testvére jellemben és sorsban nemcsak a lévitanak, hanem az előbbi kötet majdnem mindenik szereplőjének, a kapitánynak, a díjnoknak, *Darvasy Lajos*-nak és a többinek. A boldogulásra való képtelenség eredendő bűnével született ő is, mint emezek s mint a későbbi kötetek legtöbb alakja. Tele volt jó szándékkal s kudarcnál egyébre nem tekinthet vissza életében. Megpróbált ő is elindulni az érvényesülés útján, szerényebb vágyai senkinek sem voltak, mint neki s mégsem sikerült soha semmi terve ;

ami jó tulajdonság volt benne, azok még ártalmasabbaknak bizonyultak sorsára, mint fogyatkozásai. Megpróbált boldog lenni, hiszen ez a célja minden embernek; ő maga egy szegény, igénytelen, jólelkű leányt szemel ki magának, a végzet meg útjába sodor egy magasabbrendű tüneményt, egy rendkívül bájos és kedves előkelő leánykát s ő boldogtalanná teszi mind a kettőt, legfőképpen pedig önmagát. Akaratereje végkép csődbe jut, félszége mindinkább elhatalmasodik s élete történetének elbeszélése idején már olyan furcsa különccé válik, akin egyaránt van kedvünk sajnálkozni és mosolyogni. Sem nem öreg még, sem nem fiatal már, beesett szemű, szűk mellű, görnyedt hátú, unottan beszél, a fiatal leányok kinevetik, de a pártában feledettek aligha szóba nem állnának vele; ha egy kicsit felönt a garatra, olyankor elkezd poharak közt verbungot táncolni, de az ilyesmi néha azzal végződik, hogy elesik, egypár poharat összetör, a kezét megvérezi és szégyenkezve elvonul... Íme a Beöthy költészetében mindenütt megtalálható alaptípus (ha t. i. a Biró Márton jelleméről is, a többiekéről is lefejtjük az egyéni — mellékesebb — módosító vonásokat). A gyarló embert ábrázolja ez a típus, aki nem tud a mindennapi élet törvényeihez alkalmazkodni, de szakítani sem tud velük egészen. A romantika is ismeri — és szintén állandó alakként szerepelteti — az önmagával s a világgal meghasonlott ember típusát, de a romantikában úgy van feltüntetve ez, mint amely fölötte áll az átlagos emberfajnak s tragikus magányában ez a hős-típus minél jobban titkolja, annál mohóbban pályázik félelemmel vegyes csodálatunkra. A Beöthy alakjai nem pályáznak semmire, félelemre, csodálatra meg épen nem, legfeljebb egy kis szálanomra. Maga Beöthy zárja ki őket a tragikum területéről, hiszen lehetetlen az ő alakjaira is nem gondolnunk, mikor a tragikumról szóló nagy művében a gyarlóságnak azt a fajtáját fejtegeti, amely sem támadni, sem ellenállani nem képes, melynek nincs ereje sem a küzdelemre, sem a feláldozásra. De ha külön-külön nem tragikus alakok is az ilyen emberek, együttvéve ők hordozzák magukban az emberiség óriási többségére nehezedő tragikus átkot, mely minden jó tulajdonságunkat tökéletlenséggel ellensúlyozza és nemcsak sikereinktől, hanem még bukásunktól is megtagadja a nagyszerűség isteni vonását.

Abban a rendkívül szűkre szabott háttérben, melybe Biró Márton alakja mögött bepillantást enged a szerző, mindössze néhány mellékszereplő jelenik meg. Mint a főszemélyre, ugyanaz a verőfénytelen, őszies szürke ég borúl ő reájuk is: a bogádi papcsaládra, a néhai rektorra, a két öreg Biró kisasszonyra, sőt a szíve sivatagát külső pompával takargató büszke Rózára is. Nagyszabású tárgykor kell Beöthynek

ahhoz, hogy néhány rejtett zугоcskát tudjon juttatni belőle a boldogságnak is vagy legalább a jókedvnek. Ilyen nagyszabású műalkotása csak egy van: a *Kálozdy Béla* című, főntebb már említett, kétkötetes regény (1875). A maga nemében egyik legsúlyosabb és legértékesebb terméke irodalmunknak, úgyhogy, ami a művészi becsvágy komolyságát illeti, Eötvös és Kemény nagy regényein kívül alig van hozzáfogható munka a magyar széppróza terén. Hatalmas alkotás, akár a főhős jellemének mélyre igyekvő elemzését, akár a környezetrajz gazdagságát és jellemző voltát nézzük. Ez utóbbi a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek társadalmi életéről fest sokoldalú képet. Karámos megyében vagyunk s feltáruul előttünk a kollégiumi ifjúság érdekes kis világa, a falusi nemesség tespedt életmódja, melybe a képviselőválasztás izgalmai visznek rövid időre változatosságot, a vármegye gentry-hivatalnokainak és ezek baráti körének gavalléros korhelysége és erkölcsi tartalom nélküli üressége, a vándorszínészet sorsa és alakjai, a nép alsóbb rétegeinek: a parasztnaknak, cselédeknek, raboknak élete stb. A hivatalnok-osztály tagjai közt, a falusi cselédség közt, a képviselőválasztás kortesei közt sok jóízű vagy nevetséges alak akad, az író humorának és szellemességének sugarai rá-rávetődnek a többiekre is... azért mégis a Beöthy költészetének jellemzetes szomorú világa ez is, melyben az emberek nagy része a sors rosszakaratával kerül szembe s ezért küzdelmük voltaképen csak vergődés. Kálozdy Béla — testi és szellemi kiválóságai ellenére is — nem oda jut-e végül, ahova Biró Márton? Szerencsétlenül tesz két nemeslelkű leányt: Marit és Ágnesset, mint emez, egész múltjában épúgy csak romokra tekinthet vissza a másik. A többiek is ilyenek. Nagybátyja, Kálozdy Ádám, szép nevével, becsületes lelkével és hatalmas vagyona közepette is mily félbenmaradt fejlődésű jellemmé, milyen megsavanyodott kedélyű különccé parlagiasodott! De mit kellett vagy lehetett volna hát tennie, hogy elkerülje ezt a sorsot? Semmit. Végzetszerű örökségnek érezzük nála ezt a megáporodottságot, melyet az elődök vére s az ősi magyar föld levegője táplál, úgy termelvén a jobb sorsra érdemes, de groteszkké ferdült egyéniségeket, akárcsak az orosz írók műveiben tükröződő rejtelmes Oroszország. Vagy ott van a Kálozdy-ház «mentora»: Pallér Istók. Mennyi jóság és mennyi félszepség, mekkora önzetlenség és mekkora élnetlenség, mily sok tudás és mily sok naivitás egyesül ebben a kitűnően megrajzolt alakban! Könyvezünk is, mosolygunk is a sorsán s szeretnénk a sors hatalmi eszközeit kezünkbe keríteni, hogy előmenetelt biztosítsunk Istóknak e világban; pedig valószínű, hogy akkor sem érnénk el célunkat, mert az ilyen emberek élnetlensége olyan velük született, alapvető jellemvonás, hogy — ha

már egyszer a világra jöttek — talán még a sors istennője sem tudna segíteni rajtuk. Közele lélekkonszág fűzi hozzá Hajós Gábor professzort is, a Mari apját. Mélyreható képzettség és csodálatos rövidlátás, az élet-pályául választott nevelői munka végzetes módszertani tévedése saját gyermekeivel szemben : ezek azok az elemek, melyek e sajnálatraméltó félszeg tudós egyéniségét alkotják s amelyek szenvedéseket zúdítanak ő reá magára is, gyermekeire is. Bámulatos művészettel megrajzolva a gadóci rektorra s végül pappá lett Bihari Gida alakja, az igénytelen-ségnek és robotoló elszántságnak ez a felejthetetlen példája, a korábbi munkákban szereplő léviták és falusi papok típusának művészeti tökéletességre emelése. És így tovább . . . A regény végén letörli ugyan e szerencsétlenek arcáról a könnyeket az író, de ezt — mondhatni — kénytelenségből és kivételesen teszi ; t. i. egy közel nyolcszázlapra terjedő munka elvégre nem fejeződhetik be úgy, hogy a regény legnagyobb részét betöltő rengeteg szomorúság valahogy jóra ne forduljon. Ez elviselhetetlen lenne. Egy sírdombnál jól esik kisírnunk magunkat, de mit csináljunk egy temetővel? Beöthyt tehát helyes szempont vezeti, mikor Kálozdy Bélával és az öreg Hajóssal feltalálhatja Marit, mikor Pallér Istóknak holtig tartó ellátást biztosít vénségére, mikor a két Hajós-fiút sok megpróbáltatás után a nyugalom révébe vezérli stb. De hát Ágnest, ezt a szép és kedves, okos és nemes gondolkozású nőt vajjon azok közt említsük-e, akiknek sorsa «jól» végződik a regényben? Hiszen báróné lett és pedig «önként» . . . hanem azért bizonyára nincs az olvasók közt senki, aki Ágnest meg ne sajnálná, de egyszersmind tisztelettel is ne gondolná reá.

A *Kálozdy Béla* után még két kötet jelent meg szerzőnkől. Eszmekör és hangulat tekintetében az előbbieknél testvérei. Az egyik kötet már a címevel (*Névtelenek* 1875) is rámutat szerzőnk legkedvesebb tárgykörére, a kötet előszava pedig nyíltan kimondja, hogy a szerző — az egyszeri görög királyfi módjára — a hadvezérek, bölcsék, művészek tekintélye helyett a mindennapi élet iskolájába vágyik, a névtelen mesterekhez. Két «rajzot» és négy elbeszélést tartalmaz ez a kötet ; mind a hatot az a borongós megvilágítás és mélabús hangulat jellemzi, melyhez Beöthy oly sajátos módon ért. Az alakok természetesen sorakoznak korábbi társaik körmenetébe. Felesleges volna tehát őket egyenként szemügyre venni, csak egyet hadd emeljünk ki közülük : a *zsebrák* alakját, melynek egykorú nagy hatására vonatkozólag legszebb bizonyíték Mikszáth vallomása. Beöthy összes eddigi témái közt lélektanilag ez a legérdekesebb és legmerészebb. Egy halottrabló jelenik meg előttünk, de akkor, mikor lelke a szenvedés tüzében a tisztulás útjára lép s elköveti

életének első jó cselekedetét. A sors azon az egyetlenegy ponton sújtotta le a zsebrákra, ahol ez megsebezhető volt: leányától fosztotta meg. A zsebrák ott ül összeharácsolt kincsei közepett és lelkiileg teljesen megvan semmisülve. De a megigazulás útja mindig így kezdődik; a bűnös léleknek össze kell onlania, hogy újabb lélek épülhessen a helyén. Egész éjszakán át tartó kínos vívódás után életében először kezdi a zsebrák megsejteni a hit és szeretet eszméjének megváltó erejét; megérti, hogy leányának meg kellett halnia, hiszen az angyal semmit sem fogad el a sátán kezéből, az orzott kincsekkel úgysem lett volna leánya boldog. A fájó szívben megfogant vallásos hit mindjárt megtermi magából a szeretet égi virágát, mely másokon nem sebet üt, hanem sebet gyógyítani vágyik. A mohácsi csatatéren most keresi Homonnai Gerőt a menyasszonya; a zsebrák meg tudná mondani, hogy az ifjú vitéz meghalt, hiszen ő maga rabolta el a nyakán levő zománképet, milyen jó áron eladhatná most ezt a hiteles emléket a szomorú menyasszonynak. De nem, nem árúlja el a halálhírt. A leány csak hadd keresse tovább vőlegényét; még keresi, addig mindig remél s még remél, addig mindig élni fog, «mert az élet, melynek reménye van, mégis csak élet...» Íme, az egyik seb gyógyítja a másikat...

Utolsó szépróza köteté Beöthynek: a *Rajzok* (1879); az író legszebb, legkiforrottabb alkotása. Addig selejtezte témáit és alakjait, addig bírálta a saját tehetségét, addig nemesítette ízlését, míg csak költészetéből el nem távolodott úgyszólván minden salak s le nem szűrődött az alkotó géniusztartalmának tiszta nedűje, mely épen ezért mennyiségileg igen csekély hányada szokott lenni a létrehozásához szükséges tehetséganyagnak. Ilyen quintessencia-szerű lepárolódása Beöthy írói egyéniségének az a hat remek kis darab, mely a *Rajzok* c. kötet apró lapjain sorakozik egymás mellé. Voltaképen semmi új vonást nem adnak szerzőnk eddig megismert arcképehez, de legtisztább, legsikerültebb képét mutatják meg ennek az ismerős arcnak. Legkedvesebb szemlélődő helyére vonul itt az író: Karámosra, kiválasztja néhány legkedvesebb alakját s még egyszer átéli velük azt a gyönyörűséget, amit az életnek a művészet hatalmával való meghódítása közben érez a költő. A kis kolduló betlehemes-gyerek: Bandi, akinek már is saját keresetéből kell eltartania beteg testvérkékét s akit e testvér halála megment a csavargóvá zülléstől; a meghibbant elméjű szegény ex-takács, aki a rideg lelkű emberek kegyelmére szorul s halála órájában sem tapasztal egyebet, csak megalázást; az élhetetlen, félszeg, becsületes megyei tb. esküdt: Tóth János, aki elől az imádott eszményképet elkapja feleségül egy könnyelmű kolléga s aki az elhalt ideálnak és elhalt vetélytárs-

nak árván maradt gyermekét fölneveli, noha ő maga is mindig a nyomorúság pitvarában lakott ; az ügyvédi vizsgán mindig megbukó, de arany-szívű, derék ügyvéd-segéd : Peress Gábor és az ő egykori tanulótársa, Antos Miklós iváncsi rektor, ez a Sorssal vívott egyenetlen küzdelemben vérző, de becsületében meg nem tántorodó félszeg hős ; az özvegy édes anyja, aki nagy szegénységében is derék emberré akarja nevelni fiát ; Túzok Szaniszló, a híres vadász, aki felesége korai halála óta asszonykerülő különccé lett s öreg huszárjának gondozására szorult, majd mikor ezt is túlélte, két kis talált gyermeket próbál «új család»-nak megnyerni, hogy szörnyű elhagyatottságán enyhítsen — — íme e kötet főalakjai. Nemcsak ők, hanem a mellékalakok is mindnyájan régi ismerőseink, részint lelki rokonaik révén, részint pedig azért, mert maguk is szerepeltek már az előbbi kötetekben is. Itt már igazán háttérbe szorult a külső cselekvény ; a szerző nem elbeszél, hanem «rajzol», egy néhány jellemző helyzetbe állítva be alakjait. Ez az igazi Beöthy-genre, ebben tetőződik írónk művészete.

Egyetlen nagyobb *verses* munkája is testvérként illik a prózai elbeszélések közé, alapeszméjével és hangulatával. Az élet itt is a szenvedések iskolája, fájdalmas próbák útján való előkészület egy jobb hazába, a kielégítetlen szívnek, a bilincsbe vert lázongó szenvedélyeknek meghatározható vergődése ; *Ráskai Lea* (1881, önállóan megj. 1887) az emberi szenvedés mélabús apoteózisa. A lemondás, az önkínzó örömtelenség — Beöthy e legszívéhezntettebb témája — igen alkalmas talajra talál a *Ráskai Lea* tárgykörében, a margitszigeti apácák középkorvégi életmódjában ...

Az *impassibilité* hideg és voltaképen megvalósíthatatlan elve tehát távol van Beöthy írói egyéniségétől ; egész költészete ezt bizonyítja lehangosabban. Ő nem a franciák, hanem az angolok tanítványa. Szubjektivitása egészen áthatja alakjait s apró történeteit, nemcsak bemutatója és elbeszélője ezeknek, hanem bírójuk is. Érzelmes ember-szeretete s a gyermekek sorsa iránti meleg érdeklődése (*A nyomorúság pitvarában, A három királyok, A mese, Az új család*) Dickensre emlékeztet ; az ártatlanok szenvedésén érzett keserű részvéte, humorának pesszimizmusra hajló fanyarsága Thackeray kétségtelen hatását mutatja (*Kálódy Béla* nagyszabású koncepciója is — nem egyes részletekben, hanem az elgondolásban. — *Pendennist* juttatja eszünkbe) ; kisebb, plasztikus rajzai terén valószínűleg Washington Irving *Sketch Book*-jának is köszön egyetnást. De talán legközelebbi rokonság fűzi Beöthy világnézet és írói eljárás tekintetében az akkor virágjában levő angol regényírónőhöz : George Eliothoz. Hogy Beöthy költői egyéniségében

van valami nőies vonás, már említettük; talán ez is egyik oka annak, hogy az angolok közt épen egy női író természetét érezzük hozzá legközelebb állónak. Eliotnak is egész gyűjteménye van olyan elbeszélések-ből (*Scenes of Clerical Life*), melyek a falusi protestáns papság életének olyanforma szépitetlen, sanyarú oldalait tárják fel, mint a Beöthy rajzai. Eliot is szíve egész melegével ott áll költészetének kedves alakjai mögött s a realiztikus igazsággal rajzolt élettapasztalatokat a vallásos idealizmus olvasztja át kibékítő és léleknesesítő világnézeté. Az egyszerű emberekről készített részletrajzok mindkét írónak talán a főerősségét képezik. Beöthy sem termékenység, sem művészi siker dolgában nem áll ugyan Eliottal egy fokon, de költői eljárása feltűnően hasonlít a kiváló angol írónőéhez épen az igénytelen, epizódikus alakok ügyes körvonalozása terén; a Kálozdy-ház cselédszemélyzetéről, a karámosmegyei gentryosztályról stb. ellesett és megrögzített vázlatai, arcképei és jelenetei a jóhiszemű művészi realizmus értékes példái maradnak mindenkör; Eliot híres különcét, a gyermeknevelő öreg raveloi takácsot (*Silas Marner*) — miniatűr méretben — többféle változatban megtalálhatjuk Beöthynél: a szegény, tébolyodott «mester úr»-ban (szintén takács), különösen pedig Túzok Szaniszlóban (*Az új család*) és a félállatias Rókában (*Egy pár öreg ember*).

De Beöthy költészetének varázsos hangulata nemcsak az angol regényírók műveivel fűződő kedves emlékeinket ébreszti fel bennünk, hanem rezonálni kezdenek lelkünkben egy olyan irodalom hangulatvilágának sajátos mellézköngéi is, amely irodalom a Beöthy költői működése idején indult igazi hódító útjára nyugat felé s azóta a világgöltészetnek egyik legértékesebb elemévé vált. Az orosz szépprózai irodalom ez. Nem orosz hatásról van szó, csak valami finom, lehetszerű közösségről, melynek forrása nem igen árulja el magát a felszínen s alig sejthetni, vajjon mélyről ered-e vagy nem. Lehet hogy csupán a keresztény emberszeretet nyilvánulása ez, mely az angol, a magyar és az orosz lelket számos irodalmi műben hozza többé-kevésbé közel egymáshoz. De még az angol írónknál is ritkán tapasztaljuk, hogy annyira együtt szenvednének költészetük sorsverte alakjaival s oly vezeklő szolidaritás kapcsolná őket az egész szenvedő emberiséghez, mint Beöthyt. Csak az orosz irodalomban látunk olyan elnyomorodott lelkű, fáradt, félszeg élet-robotolókat, olyan «ötödik kerekeket», a megalázottságnak, az elesettségnek olyan szívfájdító példáit, amilyenek Beöthy írásaiból tömeggé verődve kelnek ki előttünk, ijesztve és vonzva, mint Arany *Hídvatásának* hőse előtt a Duna hajjaiból. Beöthy egyéni hajlamainak ilyen irányba fejlődését elősegíthette országos közszellemünk egykorú

válsága s nem lehetetlen, hogy a mindinkább híressé váló orosz költői alkotások olvasása is. Az emberi nyomorúság szemléletének fájalmát, úgy látszik, nem tudta írónk a maga számára egészen átváltoztatni esztétikai élvezetté s egy évtizedes költői munkásság után elhagyta az alkotó művészet hajlékát. Ilyenformán tett Tolsztoj is. Csakhogy Tolsztoj mániákus elfogultsággal szánta kárhozatra a maga és mások művészi múltjának minden eredményét. Beöthy ellenben munkásságának második, sokkal nagyobb felét a mások művészetének szerető tanulmányozására s ihletett magyarázására fordította s nagyszerű tehetségével és apostoli buzgalomával azt az igazságot szolgálta mindvégig, hogy a művészetek remek alkotásaiban földi szenvedéseinknek egyik legjöltevőbb orvosságát bírjuk.

GREGUSS ÁGOST MINT KÖLTŐ.

Irta : SZIGETVÁRI IVÁN.

III.

Két első vígjátéka nem sok örömet szerezhettek neki és nem tudom, az alkotás gyönyörét nem múlta-e felül az a keserűség, hogy csak olyan színdarabokat tud írni, amelyek színpadra sohasem jutottak. Pedig *A lángész* az Akadémia koszorújával indult útjára, de útja csak odáig vitt, hogy a Nemzeti Színház, amelynek tulajdonává lett a Teleki-díj megnyerése folytán, elkérte a szerzőtől. Előadásig már nem jutott el. Az igazságon nem esett vele sérelem s a színház bizonyosan nem fosztotta meg magát és a szerzőt sikertől. Nagyon kevés jót tudok mondani e darabról. Legnagyobb baja az elhibázott jellemzés. Kajla, versfaragó, a lángész, akibe egy falusi kisasszony messziről, tisztán a versei révén bele-szeret, annyira hitványnak, pökhendi szemtelennek és egyszersmind semmi embernek van jellemezve, hogy karrikaturának érezzük, de amellet meg se értjük. Mért adják ki verseit a lapok, munkáit a kiadók, darabját mért játssza a pesti Nemzeti Színház, miért foglalóznak személyével, miért van bejárata előkelő körökbe, ha nemcsak visszataszítóan szemtelen, hanem tehetségtelen is? Qui nimium probat, nihil probat s a művészi élvezet bosszúságnak ad helyet. Lehet, hogy Greguss, ki ekkor már régóta hírlapíró volt, vett némi vonást ismeretsége köréből, egészben véve azonban munkája nem saját megfigyelése eredménye.

A darab többi személyeiben sem sok örömnök telik. Erősebben jellemzett alak nincs köztük és mindössze egy vonás ragadja meg valamenynyire az olvasót : a lángész és egy alsóbb sorsú zsrnaliszta, Babrász, a világ előtt jóbarátok, a valóságban azonban érdek, gyűlölet és irígység az, amit barátságának gondolnak. És Kajla ennek az embernek, akiről tudván-tudja, hogy ellensége, a kezébe adja szeretődjéhez írt levelét és ezzel sorsát is. Mi szükség van erre? Maga nem küldheti el? A szerzőnek van rá szüksége, hogy Babrász átadhassa a levelet a kiszemelt gazdag lánynak és így elrontsa a fényes partit. Vallom, amit Bayer mond róla,

hogy inkább szatíra, torzkép, mint jellem-vígjáték s ez a legnagyobb hibája.¹

S ha legalább a forma kárpótolna a tartalomért! De már maga a rímes vígjáték is szokatlan és nem is éppen kellemes nekünk, akik a rímtelen jambushoz vagyunk hozzászokva. A 10 szótagú vers se a legjobb választás, akkor már inkább a francia színpad verse, az alexandrin, ez legalább jobban tagolódik ütemekre. Aztán hibás ütemek és rímek (ábránd—átránt, ember—esmer). És mennyi erőszak a nyelven a vers kedvéért! Se posztó, se pénz (18. l.), dicsőség lesz rám borulva (19), ez bőven meg lesz keserülve (85), hencög (74), vertbika (72. kivert bika h.). Mennyire magyartalan ez: Nem hiszem... No de ha is (46). Folyton érezzük, hogy a vers nyúg az írónak. Általában Greguss hosszú ideig fejlődött a közönség előtt, míg a mesék bravuros verseléséig és tiszta nyelvéig eljutott.

A lángész irodalmi, *A levél*, ugyancsak 10 szótagú versben, politikai szatíra a Bach-korszak ellen. Ugyane tárgyról írta kevéssel előbb Madách a *Civilisator*-t, de ezt *A levél* írója még nem ismerhette. Nem is hasonlítanak egymáshoz, cselekvények és személyek különböznek, kiemelek azonban egy véletlen találkozást. Madách svábbogarak karában lépteti fel a barbár magyarok civilizátorait, Greguss pedig *A poloskáról* írt versből (Arany) veszi a jeligét. Svábbogár és poloska már magában is igen egyforma megtisztelés, van azonban még mélyebb találkozás is. *Az Arany poloskái ugyanazt jelentik, amit a Madách svábbogarai: a német-cseh beamtereket.* Egészen kétségtelen ez Jókai emlékirataiból és Arany leveléből, amellyel versét Jókainak, az Üstökös szerkesztőjének, elküldötte (1858). Jókai a cenzura miatt kénytelen volt belőle két sort kitorúlni, mert az allegória nagyon is átlátszó volt.² Hogy aztán a közönség és közelebről szólva *A levél* írója így is kitalálta-e a valódi értelmet, nem tudom, de könnyen lehetséges.

A cselekvény, amely nem első felvonással, hanem előjátékkal kezdődik, elég banális szerelmi történet, egy át nem adott levél körül bonyolítva, erőszakoltan és fárasztóan. Még olvasva sem bírjuk kellő figyelemmel kísérni és megérteni, mi lett volna a színpadon! E szerelmi történetbe van belevonva a két civilizátor, dr. Schnasz bécsi ügyvéd és Hürsch Móric pesti alkusz. Az előbbi németül beszél a színpadon is. Az írónak szemmel láthatólag ezek szereplése a legfontosabb. Épp oly kihívó szem-

¹ Bayer József: *A magyar drámai irodalom története.*

² V. ö. Solymossy Sándor: *Arany népiessége.* Ethnographia. 1917. évf.

telenek a magyarság becsmérésében, mint Kajla, a lángész, önmaga dicsőítésében. Az elégtétel az volna, hogy a bécsi felsül, kosarat kap duplán is, a derék Hüirsch pedig megszökik a pénzével. De mire idáig jutottunk, annyira kifárasztott az erőltetett félreértés, bonyodalom, a száraz értekezésbe csapó vita magyarok és németek közt, hogy a különben is csekély elégtétel hatástalanul marad. Bayer József is ilyenformán ítél a darabról, hangsúlyozva még rossz rímeit és rossz magyarságát. Méltán. Micsoda magyarság ez Petőfi és Vörösmarty után: Ezek el lesznek távozva (69), arra lévén tőlem figyeltetve (72), már vissza lesz térve (88), talán tudod esetesen (4), persze a rím: jegyesem kedvéért. Itt se hiányzik a ha is (23), e. h. ha úgy van is. Ha tudta volna Greguss, hogy Arany versben fogja kigúnyolni ezt a kiáltó magyartalanságot, többek közt így:

Ha is lopok, ha is nem,
Elélek már, úgy hiszem.

Népdalok a kornak.

Greguss a forradalom után bizonyos ideig egy földbirtokosnál rejtőzött, aki maga is álnév alatt lappangott saját birtokán. Ennek emléke esendül meg abban, hogy a darabban szereplő előkelő földbirtokos bujdosókat rejtegetett a forradalom után. De az egész darab nem teszi az élet benyomását.

Arany részletesen írt e vígjátékról, névtelenül, de az ő szokott írói jegyével. Ha néhány mondatát idézem, hű képet adok az egészről. A darab — úgymond — már az előjátékban el van rontva. De maga a nyelv és verselés is elrontaná, ha jeles volna is; viszont az indokolás hibái és a jellemek halvány rajza elrontaná az egészet, ha verselése és nyelve a legjobb volna is. Ez utóbbi hibáira több példát hoz fel, köztük van az említett *ha is*.¹ Erre írt satirikus verse (1880 körül) meglehet, hogy éppen Greguss ellen van intézve.

Említsük még meg, hogy *A levél* egyszer mégis színpadra jutott, Szarvason adták elő műkedvelők (1861 július).²

Harmadik vígjátéka, a *Nőbiztosítás*, végre meghozta azt a sikert, hogy a Nemzeti Színházban láthatta. De milyen siker volt ez! Egyetlen egyszer adták (1862 febr. 10.), nyomtatásban aztán nem is jelent meg, én a Nemzeti Színház példányát, Greguss saját kezével írva, olvastam. Egy lelki beteg tragédiája ez a vígjáték, aki nem tud hinni boldogságában, jóllehet neje soha legcsekélyebb okot sem adott a gyanakodásra.

¹ Szépirodalmi Figyelő 1861 évf. 645.

² Rakodczay Pál: Egressy Gábor és kora. I. 534.

De hát nem igazi hűség az, amit meg nem kísértének, hosszú rábeszéléssel ráveszi hát legjobb barátját, hogy az asszony erényét megpróbálja, noha az felhoz ellene mindent, még azt is, hogy leány korában ő maga is epedett a gyönyörű Ilonáért, Budapest legelső díszéért.

Ez a téma nem ismeretlen az irodalomban, maga Greguss is egy év alatt kétszer nyúlt hozzá, mert *A levél*-ben ugyanerre veszi rá egy vőlegény a barátját. De ami ott vígjáték marad, itt tragikusra fordul. A férj ismételt, erőszakolt kísérletei, durvasága megölik a nő szerelmét iránta, hogy barátja iránt támadjon fel. A megkísértés alatt egymásba szerettek, a játékból valóság lett.

Látni való, hogy ez legföljebb olyan értelemben vígjáték, mint ahogy *comédie* pl. a Rostand *Cyrano*-ja, mely a hős halálával végződik, vagy a Molière szomorú *Misanthrope*-ja. De már e példák is világosan mutatják, hogy *comédie* és vígjáték nem teljesen egyet jelent. Ez tehát nem vígjátéki tárgy és első hiba az, hogy a szerző annak nevezte. A közönséget itt érte az első csalódás. De azt is kérdezhetjük, hogy egyáltalán drámai tárgy-e, nem jobb forma-e a regény ilyen tárgyra, amelyet csak nagyon mély lélektani elemzés tehet elfogadhatóvá. Gregussnál elejétől végig az a nyomasztó érzés nehezedik ránk, hogy mért kellett ennek így történni.

Ezt a nyomasztó hangulatot alig deríti fel valami. Némileg erre volna hivatva a cselédek közt lejátszódó szerelmi történet, mintegy a józan ész szava lelki beteg gazdájuk rögeszméjével szemben. Sikerültebb ennél egy vidéki házaspár jellemrajza, a «csinos, de egyszersimind csin-talan» asszony s a vakon bízó férj, aki látva se lát és meg van győződve, hogy az övé a leghűségesebb hitestárs.

Én tehát a *Nőbiztosítás*-nak jutott sorsban eléggé megnyugszom. Ezt tartom Greguss legjobb darabjának, tehát ez érdemelte meg leginkább, hogy színpadra jusson. Bukását — mert egyetlen előadást másnak nevezni nem tudok — valószínűleg kínos tárgya okozta leginkább, bár arról is teljesen meg vagyok győződve, hogy gyöngébb daraboknak is jutott már ugyanazon színpadon kedvezőbb sors.

Formája ugyanaz a 10 szótagú vers, de stílusa határozottan jobb; némi apró foltok (itt hagyasz, gyanaksznak) még nem sülyesztik le amazok színvonalára.

A darab sorsát bizonyára a kortársak is bukásnak tartották. Pl. a Nefelejts, akkor elég népszerű lap, nagyon, de nagyon elítélőleg írt róla. Ezt megtette már előbb Salamon Ferenc is, a Karácsonyi-pályázatról írt jelentésében (1861 április 2). Úgy erről, mint *A levél*-ről részletes bírálatot

írt, minthogy Greguss mind a két vígjátékával pályázott.¹ Természetesen Salamon akkor nem tudta, ki a szerzőjük.

Nem foglalkoztam nagyon részletesen Greguss drámái kísérleteivel, mert még az ő nem gazdag költészetében se foglalnak el jelentékeny helyet. Kénytelen volt ezt maga is belátni, azért harmadik darabja után pontot tett, drámairodalmunkban ezen túl már csak mint fordító szerepel. Mink pedig áttérünk meséire és ezek tárgyalásában behatóbbak leszünk.

IV.

Az aëtopusi mese elég korán megjelent irodalmunkban, már a XVI. században kétszer is (Pesti Gábor, Heltai Gáspár), de a folytatás nem lett olyan bőséges, mint talán ebből gondolni lehetne. Annyi azonban van, hogy jó példákön szemlélhetjük a két fő típust. A szorosán vett *aëtopusi* mese, amely prózában, egyszerű nyelven, lehető röviden csak tanításra, javításra törekszik, erősen különbözik a *Lafontaine* típusától, aki nem szerette a szűkszavú mesét. (Fables VI. 1.) És nem ez volt az egyetlen, amit az ősi formában nem szeretett. Mások is érezték, úgymond, hogy össze kell egyeztetni a mesét a költészettel s ha nekem ez nem sikerült is, az az érdemem megvan, hogy megnyitottam a pályát. Ezeket a meséket mindenki ismeri, én tehát semmit se tettem, ha úgy nem adom elő, hogy valami új legyen bennük (Préface). Valóban az ő kezében a mese teljesen átalakult, terjedelmesebb verses elbeszélés lett belőle, felékesítve a költői előadás mindenféle szépségeivel, tehát nemcsak javításra, hanem gyönyörködtetésre is szánva. A mesének ez új faja ellen nem járt teljes sikerrel *Lessing* erélyes tiltakozása, amelynek pedig példával is. 90 mesével iparkodott súlyt adni. *Lafontaine* itt is, ott is követőkre talált, még *Lessing* nemzeténél is (*Gellert*, *Lichtwer*, *Pffeffel* stb.), nálunk először a *Péczeli József* meséiben (1788), legnagyobb sikerrel pedig *Greguss Ágost*-ban. Meséit külön kötetben gyűjtötte össze, az utolsókat *Versei*-ben találjuk.

Ha csak külsőleg tekintjük is e meséket, nagy változatosságot találunk: lapokra terjedő elbeszéléseket és 2—3 sornyi erkölcsi szabályokat. Ha pedig belső alapon próbáljuk osztályozni, észre kell vennünk, hogy nem mind mese az, amit költőnk annak nevez, fogadjuk bár el annak a népmesét is, részben neve, részben a hozzá csatolt tanúság kedvéért. És vegyük bár figyelembe, hogy utolsó meséi *Ujabb mesék és adomák* címmel jelentek meg és ennek megfelelően vegyünk ki vagy 6 verset a

¹ Salamon Ferencz dramaturgiai dolgozatai. II.

mesék közül : számadásunk még mindig nem egyez. Legalább 18—20 vers az, amit sehogyse tudok mesének elfogadni. Ezt majd esetenként megjegyzem, egyébként azonban a költőnk adta keretet megtarthatónak ítélem, egyfolytában tárgyalom tehát mindazt, amit ő mesének nevez. Szólok pedig először a terjedelmesebb elbeszélésekről.

A beteg király csak úgy gyógyulhat meg, ha felölti egy boldog ember ingét. Szolgái bejárják az országot és végre találnak is egy boldog embert, de annak nincsen inge.

Ez a mese elnős leleményével és mély értelmével egyike a világ-irodalom legszebb meséinek. Gyökerei régmúlt századokba nyúlnak vissza, olyan feldolgozását azonban, amely Gregussnak forrásul szolgálhatott, csak a XVIII. századtól kezdve tud idézni. Köhler, aki külön értekezést írt róla.¹ Ilyen első sorban az olasz *Casti* verses novellája, *A boldog ember inge* (Paris, 1804). Ettől a Greguss meséje csak olyan jelentéktelen eltéréseket, leginkább rövidítéseket mutat, hogy azoktól lehetett a forrása. Nem tartom azonban lehetetlennek, hogy olyan feldolgozást ismert, amellyel még inkább megegyez.

Tudtommal ez az egyetlen meséje Gregussnak, amelynek forrását valaki kereste, de mindjárt hozzátehetem, hogy rossz helyen. Egy hollandi mese ismertetője nem tartja lehetetlennek, hogy Greguss belőle merített.² Én annak tartom, annyira távol áll tőle. Éppen úgy nem lehetett rá hatással az a két magyar feldolgozás sem, amelyről nekem tudomásom van. Az egyik annyira eltorzított alakban adja, hogy nem csodálom, ha Arany nem ismerte fel benne a mesét, hanem erre a közmondásra gondolt : Kinek nem inge, ne vegye magára.³ A másik sikerültebb, de a Greguss versénél újabb, amelytől különben nagyon el is tér.⁴

Az okos fiú nagy darab arannyal indul el világot látni, de az aranyat nehéznek találva, elcseréli egy lóért, ezt borjúért, ezt lúdért, ezt farkóért, ez pedig beleesik a kútba. Az okos fiú üres kézzel, de füttyö-részve vándorol tovább. Ez is elterjedt népmese, amelynek *Cosquin* francia, tiroli, norvég, korzikai, orosz, spanyol, belga és német változatát közli.⁵ Ez utóbbi a Grimm-testvérek híres gyűjteményében (*Kinder- und Hausmärchen*) jelent meg (1812—22) és ez (Hans im Glück) volt a Greguss forrása. Nem sokat változtatott rajta, de az hasznára vált.

¹ R. Köhler : *Aufsätze über Märchen und Volkslieder*. 1894.

² Irodalomtörténeti Közlemények. 1891. (Szalay Károly.)

³ *Bulcsu Károly költeményei*. 1860.

⁴ *Szász Gerő újabb költeményei*. 1880.

⁵ Cosquin : *Contes populaires de Lorraine*. Paris, é. n. Avant-propos (előszó) : Août 1886.

A cseréket eggyel megrövidítette, valószínűleg azért, mert ló és tehén értéke közt nem érzett olyan nagy különbséget, mint ló és borjú közt. Még sikerültebb az, hogy nála mindig a cserén szerzett tárgy kényszeríti a fiút új cserére, holott ez utóbbit a német eredeti nem motiválja meg mindig eléggé. A tanúság, amelyet méltóság, nagyság hazánkfiaihoz intéz, egészen a Gregussé. E mesének is ismerem egy magyar feldolgozását, de ez annyira más, hogy éppen csak az alapeszme közösségét érezteti.¹

A patkány házassága. A patkány a legnagyobb úr lányát akarja elvenni, de a nap a felhőhöz utasítja, mint nála nagyobb úrhoz, a felhő a szélhez, ez a toronyhoz, ez az egérhez s a vége az, hogy «Patkány úr és Egérke jegyesek». Jegyzetben azt olvassuk, hogy ez Marie de France meséje (lai), a tárgyat Lafontaine is feldolgozta, de másképp. E sorokban elég világosan rámutat forrására. Ez nem Lafontaine, aki *La souris métamorphosée en fille* című meséjében, mint néhány más esetben is, *Bidpai*t követi és így az ősi szanszkrit mesét eredetibb alakjában dolgozza fel, hanem *Marie de France*, az első francia költők egyike (XII. század). *Warnke* szerint ez a legjobb feldolgozása a szóban lévő szanszkrit mesének.² Greguss szerintem is jól választott, ő maga pedig annyira meg volt vele elégedve, hogy *hű fordításra szorítkozott*. Eltérései a francia szövegtől csak csekélységek: a tanúságot az elejére teszi, nem a végére; a párbeszédeket megrövidíti vagy megtoldja.

A két leányról tárgyát két ismert népmeséből vette. Terka tejet visz a piacra és elképzeli, hogy az árából fokozatosan mi mindent vesz: száz tojást, aztán süldőt, aztán tehenet stb. Mikor egy nagyot ugrik, a tejesköcsög leesik a fejéről és — adieu veau, vache, cochon, couvée. A másik Marcsáról szól, akinek mikor kérője jött, lement a pincébe borért és elkezdett sírni, hogy ha majd gyereke lesz és a káposztáskő agyonüti, kire marad a kis ködmön stb.³

Az első mesét Lafontaine költeménye (*La laitière et le pot au lait*) tette nagyon ismertté, amint maga Greguss is megmondja, hogy a *mestert* követi. (Greguss Lafontaine-t nevezi mesternek, ez pedig Aesopust). Persze, nagyon sommásan követi, hiszen az ő meséjének ez csak egy kis része. A másikon, a magyar forrásból vett mesén kevesebbet rövidített, leginkább csak a befejezésben. Elhagyta t. i., hogy a kérő az ostoba lányt később mégis csak elvette, miután három, még nála is ostobább embert talált. A terjedelmes bevezetés, mely a tanúságot tartalmazza, a Greguss munkája.

¹ Könyi János: *Artatlan mulatság*. 1810.

² Warnke: *Die Quellen des Ésope der Marie de France*. 1900.

³ *Népmesék*. Gyűjtötte Arany László. 1862. (A kis ködmön.)

Két francia tárgyú történet elmésségével hat, de nem népmese-szerű. *A király és a paraszt* egy királyról szól, aki vadászaton eltévedve hosszú bolyongás után egy paraszt kunyhójára akad és ott jóízűen fogyaszt el néhány tojást. Mivel tartozom? — Minden tojás egy arany. — Úgy látszik, itt nagyon ritka a tojás. — Nem a tojás ritka, hanem a királyi vendég. — Ez elmésség tetszett a királynak és fizetett.

Eléggé ismert anekdota, hallottam én is, de írott forrást nem tudok megnevezni. Greguss csak annyit mond, hogy mind a király, mind a paraszt francia volt, amivel körülbelül azt is megmondja, hogy francia forrásból merített.

Költőnknek e mesével külön célja is volt. Egy bírálója megróttá, hogy némely meséjének több tanúsága van, «nem oda érkezik, ahova megy». Ezzel a mesével azt akarta megmutatni, hogy ez nem az ő hibája, hanem magában a tárgyban van és bizonyosságul négy tanúságot von ki belőle, sokat pedig még elhallgat.

Sokkal elmésebb ennél *A király és a csillagjós*. Egy capeting bőszi király megharagszik a csillagjósra és mikor már gondolatban halálra ítélte, gúnyosan azt kérdezi tőle, meg tudja-e jósolni saját halálát. Három nappal Felséged előtt halok meg — hangzik a felelete. A király megijed és ettől a peretől kezdve úgy vigyáz rá, mint a szemefényére.

Gregussnak ez az egyetlen meséje, amelyhez tanúságot nem fűz.

A szent ruca költőnk egyik legbájosabb meséje. Japánban egy kis gyerek agyonüt egy szent rucát és ezért törvény szerint meg kell halnia, ha t. i. a ruca csakugyan megdőglött. De hátha még él? — mondja a bölcs bíró. Az anya megérti a célzást, elviszi a döglött rucát és visszahoz egy elevent; ráfogva, hogy íme nem halt meg.

A mogyorótolvaj is keleti színű, de egészen derült. Egy fiú szűknyakú edényből mogyorót akar lopni, de a keze beleszorul és már le akarják vágni, midőn egy arra vetődő utas szavára elereszti a felmarkolt mogyorót és egyszerre ki bírja húzni a kezét. Forrásáról azt mondja költőnk, hogy *Khelbun* városáról írta ezt egy krónikás. Erről a városról nem tudok semmit.

A lyoni költőverseny is régi tárgyú, elmondván, hogyan jutalmazta Lugdunum (Lyon) városában Caligula császár a jó költőket és büntette a rosszakat. Költőnk tanúságot csatol hozzá, még pedig a jelenkorra alkalmazva: ha a szerkesztőknek is volna joga így büntetni, anélkül azonban, hogy ezzel csak legkevesbé is tanító mese jelleget tudna neki adni.

Van a mesék közt néhány teljesen modern történet is. *A helyes pár* egyike, a lengyel zsidólány, mint grófné, másika, a félszemű görög

pincér, mint herceg áútja a világot, de ők maguk ezt csak házasságuk után tudják meg. Ebben sincs semmi meseszerű, de érdekes cselekvénye és kitűnő előadása helyet biztosít neki elbeszélő költészetünkben. Tárgyat vehette költőnk az újságokból, novellákból stb.

Szintén kitűnő költői elbeszélés és nem mese *A beteg és az orvosok*, csak kevésbé víg tárggyal, bár annak előadásában, hogyan hirdeti magát mindenik orvos az egyedüli megváltónak, csalhatatlannak, nem hiányzik a humor és komikum derűje. Honnan vette költőnk e tárgyat? Lehetőnek tartom, hogy élőszóval hallott valami hasonlót, amiből ő maga formálta ki ezt a tökéletes költői alkotást. Hasonlítsuk össze a *Villanykák* éretlen csúfolódásaival az orvosokra és akkor megmérhetjük azt a nagy utat, amelyet költőnk megtett.

A fürediek régen ismert adoma, amelyet Tóth Béla is fölemlít a *Magyar anekdotakincs*-ben (2. kötet), természetesen jóval Greguss meséje után. Mindamellet lehetőséges, hogy már Greguss is használt írott forrást, egészen bizonyos pedig, hogy hallhatta élőszóval, hogyan magyarázta Széchenyi egy helység lakosságának, milyen szorgalmasok az angolok és hogyan szánakoztak azok rajtuk: szegények.

Anekdotaszerű *A mezitlábos* is: 10.000 frtért végig mennék a Váci-utcán fényes délben mezitláb. De mikor valaki szaván fogja, nem teszi meg, hanem később elszegényedve megteszi ingyen. Lehet, hogy nem konkrét eset az alapja, hanem csak az efféle mondások: ezer forintért megtenném ezt meg ezt, amelyet maga Greguss is felsorol néhányat, de nem tartom lehetetlennek, hogy valóságon alapul. Degré beszéli a következő esetet: Vasárnap délben a Váci-utcán sétáltunk nagyobb társaságban. Petőfi meglát egy nagy üres targoncát és «Mennyiért tolod ezt végig a Váci-utcán» mondja Pálffy Albertnek. — Ingyen, ha te beleülsz. — Petőfi szó nélkül beleül. — Toljad hát. — Pálffy átszaladt az utca túlsó oldalára, hogy ne hallja a nagy nevetést.¹ Degré könyve nem lehetett Greguss forrása, de nincs kizárva, hogy élőszóval hallotta tőle, Pálffytól vagy mástól. Az anekdotát különben költőnk egy új fordulattal megtoldotta.

A körtézó fiúk még kevésbé mese. Két fiú szép körtefára talál, az egyik felmászik rázni, hogy azalatt a másik fölszedje. Körte azonban nem hull, ebből összeszólalkozás, majd verekedés lesz, míg végre egy arra menő felvilágosítja őket, hogy tölgyfán körte nem terem.

Ennek forrása a következő munka: *Bebeliana opuscula nova et adolescentiae labores*. Argentorati, 1514. (Liber tertius facetiarum).

¹ Degré Alajos: *Visszaemlékezéseim*. 1883.

Ami itt latinul olvasható, szinte az utolsó betűig megvan Greguss ver-
sében, csak azt hallgatja el, hogy a fiúk testvérek, de van aztán más is.
Ami által a vázlatból részletesen kidolgozott költői elbeszélés lett,
egyike legszebb meséinek, az az ő érdeme. (Bebel könyvéből már a
16. században gyakran merítettek.)

A mese tárgya különben némi népszerűségnek örvendhet ma is,
én legalább Németországban hallottam ezt a *Klapphorn*-t :

Zwei Knaben suchten emsiglich
Auf einem Baum 'nen Appel,
Sie fanden aber keenen nich!
Der Baum, der war 'ne Pappel.

A *Kárpát* egy alföldi fiú csalódását adja elő, aki azt hitte, a Tátrára
csak úgy sétaképen felszaladhat és két napig tartott az útja. A tanú-
ságot nem egészen értem : a nagy szellemekhez hozzáférni nehéz és ha
odaférünk, gyakran ködbe vesznek. Én úgy gondolom, hogy csak addig
vesznek ködbe, amíg nehéz munkával hozzájuk nem férünk, alaposan
meg nem értettük.

A *toll meséje* nagyon szellemes történet arról, hogy mikor Kard
ő Felsége ki akarja irtani a tollat, vagyis az erőszak a gondolat szabad-
ságát és e végből halálra ítéli az összes tolladó madarakat ; akkor eléje
tesznek egy csomó vastollat, amelyet ócska kadból készített egy angol.
Költőnk ezt a mesét Angliából hozta, mondja ő maga. Eredetijét nem
ismerem és így csak sikerült magyar formájáról szólhatok, amelynek
elmésségét egy igen ismert költeményből (Garay : Kont) átvett néhány
sor is emeli.

A *Házasság jelenet* szintén sikerült feldolgozás. Egy asszony azt ál-
modja, hogy a ház kigyúlt és a férj nem őt siet megmenteni, hanem
pipáit. Ezen aztán összevesznek.

Némi rokonságot tart vele A *boldog férj*, akinek azért kell élete
párjától egy hosszú prédikációt végig hallgatni, mert bizonyosan meg-
fog hűlni a hűvös alkonyi szellőben s ami őt a boldog gyermekkorra,
a folytonos szidás korára emlékezteti.

A hátra lévő mesék már nem emberekről szólnak. A *búbos galamb*
Greguss egyik legbájosabb alkotása, mint már Riedl is megjegyezte.¹
Terjedelme, szép költői kidolgozása élénken emlékeztet Lafontaine-re,
de még se ő rajta alapul. Legalább meséi (fables) közt nincs meg az a
tárgy, hogy a galambférjet elcsábítják a búbos galambok s a szegény
mellőzött feleség végre maga is búbos galamb lesz.

¹ —dl (Riedl Frigyes) : *Greguss meséi*. Pesti Napló. 1878. 85.

Van két szép növény meséje is. *A két virág* egyike tavasz felé siet kibújni a földből és korán érkezően meg, csak hóvirág lesz belőle. A másik türelmesen vár s gyönyörű rózsává fejlődik. Lényege szerint ez nem aesopi mese, hanem egy bájos idyll, elbeszélés, részletesen, igen sok költői szépséggel előadva. Az se teszi mesévé, hogy Greguss tanúságot csatol hozzá. Forrásul Macdonald allegoriáját nevezi meg, ami alatt valószínűleg *George Macdonald* (1824—1905) skót költő és novellista valamely munkája értendő. Nem bírtam hozzáférni s így összehasonlításra nincs módom.

A másikkal *A fűszál imádsága* szerencsésebb voltam, noha költőnk itt is csak annyit mond, hogy *Helvetius* kileste a fűszál imádságát. Ez a *Helvetius* nem a hollandi költő, hanem a francia bölcész, ki költeményeket nem írt, Greguss forrása is egyik filozófiai munkájában található, abban, amelyet a francia parlament tűzhalálra ítelt 1759-ben. A tárgyakat az érdek szerint nézzük, olvassuk itt. A jámbor birka, amely síkságainkon legel, nem rémület és borzalom tárgya-e az észre sem vehető rovaroknak, amelyek a sűrű fűben élnek? Fussunk, így szólnak, ettől a falánk és kegyetlen állattól, ettől a szörnyetegtől, akinek torka elnyel minket és községeinket. Mért nem vesz példát az oroszlánról és tigrisről? Ezek a jótevő állatok nem pusztítják el lakásainkat, nem lakmároznak a vérünkben; mint igazságos bosszúállók megbüntetik a birkát a kegyetlenségekért, amelyeket rajtunk gyakorol.¹

Greguss e filozófiai elmélkedésen két lényeges változtatást tett: a bogarak helyett a fűszál imádkozik és nem a nálunk idegen oroszlán és tigrisről szól, hanem farkasról. Mind a két változtatást szerencsésnek tartom és olyannak, amit költőnk maga is megtehetett. Hogy azonban a francia bölcész szellemes gondolata nem csábított-e már ő előtte is valakit költői feldolgozásra és nem volt-e ez az ő forrása, arról nem állok jót. A befejező tanúság nála ugyanaz, amit *Helvetius* bevezetésül mond az érdekről.

Ezek költőnk terjedelmesebb meséi, elmellőzve néhányat, amely mind tárgyánál fogva, mind egyébként jelentéktelen.

V.

Greguss Ágost meséinek második csoportja kisebb verseket tartalmaz. Jelentékeny részük kortörténet, a költő saját korát kommentálja, szatirizálja bennük. *Navita de navibus, de bobus narrat arator.*

¹ *Helvetius*: *De l'esprit*. 1758. (Discours II. chapitre 2.)

Így az irodalmi mese mindenütt természetes fejlődés, nálunk persze későbbben, mint külföldön (pl. Lichtwer, Gellert, Lessing). De amint élénkobb irodalmi élet fejlődött, nálunk se sokáig váratott magára. Mellőzve némely régebbi kísérletet (pl. Vitkovics : A pinty és fülemüle, 1817 körül), Czuczor már határozott kedvvel művelte az irodalmi mesét. Szeretett beszélni jeles kortársai (Vörösmarty, Kisfaludy Károly, Fáy) munkáiról, kritika, ízlés, eredetiség és más efféléiről. Gregussnak vagy egy tucat meséje kora irodalmára vonatkozik. Szól pl. az olcsó népszerűségről (*Ki az éljen*); a lenézett és üldözött meséről (*A tudatlan kuvaszok, Csámpásról*); az olyan filológusokról, akik a klasszikus írónak költőnek csak külsejéhez, nyelvéhez tapadnak, lelkébe nem hatolnak be (*Lakatosok*); a természettudósokról, akik tudományukból ki akarják zárni a filozófiát, tehát épen az éltető napját (*A bölcs gyerekek*); a miniszterről, aki egy könyvkiadó kitüntetéséről lévén szó, azt felelte, hogy neki nem küldte meg kiadott könyveit és így nem tudhatja, hogy van-e magyar irodalom (*Egy könyvárús meséje*). Ez költőnk gyöngébb meséi közé tartozik, a befejezés szertelen túlzása jobb íróhoz nem illik. Ellenben *A tengerszem* azt a figyelemreméltó tanúságot tartalmazza, hogy hajlandók felületes tudósnak tartani azt, akinek világos, érthető a nyelve és mély tudósnak a homályost. Ez irodalmi csoportban különösen két mese vonja magára figyelmünket. *A megszelídült kutya* így végződik :

Mesénkben e tanulság rejtezik :

A kritikust akkor sem szeretik.

Ha már többé nem kritikus,

Mint például

Greguss.

Hogy valaki önmagáról, magát névszerint megnevezve írjon mesét, ritka dolog lehet. Megtudjuk belőle, hogy költőnk a kritikusi tollat azért tette le, mert nagyon bántotta a vele szerzett népszerűtlenség. (1852—1864-ig nagyon sok kritikát írt a Pesti Naplóba.)

A másik mese szól egy jó fiúról, aki otthon maradt az anyjával, őt vigasztalta és egy tékozló testvéréről, aki idegenben élte világát s csak a közeledő öregség hajtotta haza. És ime anyja most is őt szereti jobban. Őt kényezteti (*Egy anya és fiai*). Magát e mesét meg lehetett írni a tékozló fiúról szóló bibliai példázat alapján (Lukács ev. 15.), a szép költői feldolgozás természetesen költőnk érdeme. Övé ez a befejező tanúság is :

Haza anyánk is néha vak

És kincseit hibásan osztályozza :

Aranyját lisztnek nézi csak,

Lisztjét pedig megaranyozza.

Különös szembeállítás: Arany és Liszt. Ezt így nem szoktuk mondani, hanem mondjuk pl. nem arany ez, hanem pakfon, kavics vagy talmi. És ezt Greguss nem tudta volna? Bizonyosan tudta, csak hogy neki éppen ez az ellentét kellett, mert itt *Liszt Ferencről* és *Arany Jánosról* van szó. Ezt a mesét 1874 januárban felolvasta a Kisfaludy-Társaságban, tehát amikor írta, tudhatta, hogy Liszt 1869 óta a magyar király pénztárából 4000 frt évdíjat kapott, hogy ezért évenként néhány hónapot töltsön Budapesten, foglalkozva zenei életünkkel. Hogy ilyenkor állandó ünneplésben volt része, azt is tudta, sőt talán már azt a tervet is, ami 1875-ben megvalósult, hogy a felállítandó zeneakadémia élére őt állítják. Aranyról pedig azt tudom, hogy nagyságának egyik első és legbuzgóbb hirdetője Greguss volt. Riedl is kiemeli ezt az érdemét és fölemlíti, hogy már 1856-ban így írt: A magyar nemzet nem tudja, mily nagy kinese van Aranyban. (Riedl: Három jellemzés.)

Hogy Greguss Liszt Ferencért hazafi szempontból éppen nem lelkesedett, arra élszóbeli nyilatkozaton kívül egy más verse is bizonyíték, amelyben még a forradalom előtt a külföldön ünnepelt magyarok közt őt említi első helyen, névszerint megnevezve, versét pedig azzal végzi, hogy az ilyenek nagysága Magyarországra nem dicsőség. (Villanykák. 69. Hazánkffiai.)

Az esztétika tanárához a művészet is közel áll; nem meglepő, hogy művészi mesét is találunk nála. *A rossz számítás* egy ifjúról szól, aki megveszi a gipszes talján egész készletét, elrútitva vele lakását, holott amnyi pénzen vehetett volna egy szép márványszobrot is. A tanúság kétfelé vág: a magyar is így pazarolja az erejét, az agglegény is több szeretőt tart egy feleség helyett.

Költőnké nemcsak az irodalom izgatta szatirára, hanem a politika is, amely egy időben valamennyire szintén a magáénak mondhatta, 1865—70-ig mint az országgyűlési Naplók szerkesztőjét, 1868-ban pedig mint képviselőjelöltet is. Ez a választás a mandátumot másnak juttatta, de neki is hozott valamit, amit ő bizonyára nagyra becsült. Arany megénekelte. *Greguss búcsúja* így hangzik:

Isten hozzád Nagylak,
Én téged itt hagylak,
Mert nékem aszondták:
Jobb követ a Szontagh.

Politikai szatiráit mese formában írta. Az egyik arról szól, hogy a kortések úgy bolondítják a népet, mint a róka a romlásba vitt birkákat (*A birkanyáj*). *A nagytratóró gyermek* az ellenzéki vezér jelképe, aki

kormányra jutva mindjárt másképp beszél. A miniszter, aki végre megszabadítja magától az országot, a kullancsra emlékezteti őt, amely csaknem öngyilkosságba kergeti a birkát (*A kullancs*). Befejezése ez :

Az oly minisztert is, ki évekig
A közügyekre rátehenkedik,
És fogy az áldás durva kezibül,
S ha már neki sehogy sem sikerül
Elszájaskodni a nyomort,
Amelybe minket «lángesze» sodort,
S rászánja végre kegyesen magát,
Hogy bársonyszékét másnak adja át
(Remek beszédben elbúcsúzza,
Mely az ellenfélt összezúzza) :
Őt is dicsérik akkor igazán,
Hogy nem ül többé az ország nyakán.

Kitünően megírt mese és annyira a való életből fakadó, hogy név szerint meglehet nevezni azt a minisztert, akiről szól. Hiszem, hogy sikerül ezt bizonyítanom. Meséjét 1874 január 28-án olvasta fel a Kisfaludy-Társaságban, más mesékkal együtt. Kerkápoly Károly 1870 május 23-tól 1873 december 19-ig volt pénzügyminiszter, tehát *évekig*. A miniszteri széken a legjobb hírnév előzte meg, nagy tudósnak és valószínű *lángésznek* tartották, de a nagy remények nem valósultak meg. Egy súlyos kölcsön megkötése után az elégedetlenség csaknem általános lett. 1873 nov. 26-án mondta el a *remek beszédet*, amellyel *az ellenfélt összezúzta*. Jóformán e szavakkal jellemezte búcsúbeszédét a Pesti Napló is, persze nem iróniával, mint Greguss. Még az ellenfélt is meg tudjuk nevezni: Simonyi Ernő és Horn Fide képviselők. Főképp velük foglalkozott a beszéde. Greguss már nov. 26. után megírhatta meséjét. A felolvasás után az ellenzéki Horn épen csak azt az egy mesét emelte ki, mely egy miniszterről szól stb. Nem kísérté kommentárral, akkor bizonyosan mindenki tudta, kiről van szó. A kormánypárti Pesti Napló ellenben e meséről hallgatott és megdicsért egy másikat. Előttem nem kétséges, hogy *A kullancs* minisztere Kerkápoly és erősen hiszem, hogy élő személy volt az a másik miniszter is, akinek a miniszteri szék úgy nem kell, mint a rókának a szőlő (*A róka és a szőlő*). Greguss itt jobban ragaszkodott a valósághoz, mint esztetikájában vagy vígjátékaiban. *Az új Cato*-ban könnyű felismerni Deák Ferencet, abban a másik Tiszában pedig, akinek szintén elkelve a szabályozás, de akin csak osztrák rugla fog, a kor nagyhatalmú miniszterelnökét, Tisza Kálmánt (*A fürediek régen*).

Egy keleti mesét is alkalmazott saját korára, de nagyon gyöngén.

Az oroszlán éhen hal, mert a szultán nem gondoskodott őrei élelméről, éppen úgy, mint nálunk. Rakásra gyártják a törvényeket... De rend, igazság, haladás semerre. (*Az oroszlán és dajkái*).

Hogy illik össze ez a mese és ez a tanúság? Nem ez az egyetlen fogyatkozása. Én legalább, ha forrását keresem, nem mondhatok egyebet, minthogy Greguss újra megírta Arany egy ismert költeményét, *A tudós macskáját* (1847). Elismerem, hogy valamit változtatott rajta. Ugyanis a szultán, mikor az oroszlánon nem akar meglátszani a bőséges táplálék, ellenőrt rendel az etető mellé, amiből az következik, hogy most már ketten lopják meg a szegény állatok királyát. Azt is elismerem, hogy e változtatás elmés, nyert vele az Arany költeménye, mindamellert csak akkor lett volna érdemes újra írni, ha tudta volna mesévé változtatni. De ez nem sikerült.

Találóbbr annak a parasztnak az esete, aki sokáig lekötött karját nem tudván egyszerre jól használni, összeszidja a teremtését.

Ez a paraszt kicsoda? Mink.

Hát az a rossz kar? Zsidaink.

(*Az engedetlen tag.*)

Érdekelte költönket a külpolitika is, különösen a Balkán, a 70-es években állandó forrongások és háborúk színhelye. Több mesét írt a szláv népek ellen és a török mellett (*A jámbor és a kigyó, Még egy anyáról, A virasztó, Kutyta dolgok, Megtisztelés*). Az se tetszett neki, hogy mi Bismarck-kal eszünk egy tálból (*Egérzsabály*).

A haza dolga mellett a város is érdekelte, saját városa, Budapest. *Kupakháza* név alatt — ami a falusi kupaktanácsot juttatja eszünkbe — gúnyolja ki a főváros vezetését, elmésen, de nem elég világosan (*A vizsgálat*).

Greguss tehát a 48-as időkben mindennel elégedetlen, szilaj forradalmár; utána irodalmi kritikus; mint hajlott korú férfi szatirákat ír mesefornában kora irodalmi, politikai, társadalmi életére. Ezekben nyilvánult meg az, ami benne elégedetlen, kritikus szellem volt.

Greguss tudhatta, hogy *Lafontaine* tele van rejtett célzásokkal XIV. Lajos jellemére, politikájára, udvarára, *Lachambeaudie* meséiben is, amelyeket szintén ismert, találhatott politikai mesét, pl. a hatalomhoz kötött képviselekről (*Le hanneton*). Talán ezek példája is buzdítólag hatott rá.

Politikai meséiben van Aesopusból vett tárgy is, de mindig át-dolgozva, van régi mese (*A virasztó*), van anekdota, pl. *A bölcs gyerekekben*: Melyik a hasznosabb? A hold vagy a nap? — A hold, mert a nap olyankor világít, amikor úgyis világos van. *A nagytorzó gyermek*, aki

a holdat akarja levenni, származhatott abból a gyakran idézett megfigyelésből, hogy a kis gyerek a hold felé kapkod, mintha meg akarná fogni.

Az aktualitás kevésbé szembetűnő azon meséknél, amelyek tárgya nem korának irodalma vagy politikája, hanem csak általában a morál, noha bizonyos, hogy az író itt is első sorban saját korát tartja szem előtt, Greguss pedig többször egyenesen nemzetét szólítja meg.

Bemutatok közülök néhányat. *A hízó* mesének alig nevezhető, inkább jellemkép, ha ugyan szabad ezt a szót egy hízó disznóra alkalmazni. Leginkább azért emlitem fel, mert úgy tetszik nekem, hogy forrása ugyanaz a Lachambeaudie, akire egy másik meséjében (*Az oroszán és számár meséje*) ő maga hivatkozik. A francia mese (L'oie que l'on engraisse) ugyanazt mondja egy hízó lúdról, amit Greguss a sertésről: nem tudta, hogy a hízás halálát jelenti.

A paraszt és a szolgabíró egy eléggé ismert anekdotát dolgoz fel: Jaj, jaj, az én tehenem agyondöfte a kasznár urét. — Meg is fizeti kend. — Jaj, nem jól mondtam, megfordítva történt. — Hja, ki tehet róla? — Greguss betört ablakká változtatja a kárt, ami nem baj, de baj az, hogy szertelen túlzással ép úgy elrontja, mint a könyvárús meséjét. A szolgabíró ugyanis birságra ítéli a parasztot, akinek ablakát az ő fia betörte, hogy mért nem vigyázott jobban ablakára. *A fenevad*, amely a kakas szavától megijed és zsákmány nélkül elfut, azt a furcaságot mutatja, hogy Lafontaine tanítványa még Aesopust is hosszúnak találta, pedig a megrövidítéssel el is rontotta. *Az élet harcza* cselekvénye mindössze néhány sor egy fiatal vitézről, ki a csatában se diadalt, se halált nem talált, csak súlyos sebet hozott haza. A hosszabb fele alkalmazás az életre, voltaképp egy szép lírai költemény a szerető társhoz ítéztve. Igazi költő munkája. *A természet idyllje* élettelen dolgokon mutatja be az élet egyik nagy törvényét. Egy szalmaszálat szétszednek a hangyák, a hangyabolót szétdúlja a kertész, a kertet elpusztítja egy épülő vasút, a vasutat egy közeli nagyobb vasút. Morál: mást ölve él minden a földön.

Mi e mese forrása? *Pffell*-nek van egy nagyon kedves meséje, amelyben a veréb legyet fog, a verebet megfogja a karvaly, ezt a sas, ezt pedig lelövi a vadász. (Die Stufenleiter.) Ha ez volt a forrása, kár a fáradságért, mert a német mesénél jóval gyöngébbet alkotott, már csak azért is, mert élettelen dolgok kevésbé érdekelnek, mint élő lények. Valószínű különben, hogy ez érdekes tárgynak van több feldolgozása is. Röviden megvan *Az ember tragédiájában* is:

Az eszkimó :

... látom, körülem
Miként eszi a férget fürge hal,
Halat a fóka, a fókát meg én.

Lucifer :

S a Nagyszellem veled táplálkozik.

(14. szín.)

Egészen más a *Papválasztás*, amely kitűnő népies nyelven adja elő azt a mulatságos tárgyat, hogy a tudós, de igénytelen külsejű jelölt, akinek beszédét a gyerek is megérti, senkinek se kell a szép, perszonátus ember mellett, akinek körmönfont beszédét még bírák uraimék sem értik. Igazán tökéletes kis alkotás.

Honnan vette költőnk ezt a tárgyat? Fáy András *A pap-változtatás* című meséjének tárgya a következő: Egy község Sveicban az egyházi gyűléstől más papot kért. Mi kifogástok van e jeles ember ellen? — Az, hogy a gyermek is megérti a beszédét. Mi azért tartjuk, hogy papoljon, nem pedig, hogy beszéljen, mint akármelyikünk.

Az alapeszme tehát ugyanaz; amiben a kidolgozás eltér, az lehet a Greguss változtatása. Ismerhette is a Fáy meséjét, hiszen meseíró korában Greguss nemcsak írt, hanem olvasott is meséket (Lafontaine, Lachambeaudie stb.), forgathatta tehát a maga korában legnépszerűbb magyar meseírót is.

VI.

Harmadik osztálynak veszem azokat az apró verseket, amelyekben a cselekvény legfőlebb párbeszéd, rendesen azonban csak ítélet. Találunk köztük sikerült epigrammákat, gnómákat, erkölcsi ítéleteket. Mutatóul álljon itt *A kontár*.

Kontárnak szidta egy kontár a mestert,
Mit az utóbbi (kár volt) mégneheztelt.
Mit szórsz reám, ugymond, rágalmakat?
Ki téged egy újjal se bántalak.
Nem bántasz engem? bődül rá a kontár:
Te vagy, ki engem, meglopál, megrontál!
Hisz a te átkos műveid nekül
Engem tekintenének mesterül.

Ime egy szép modern epigramm meglepő elmés *pointe*-tel. Melléje állítható mint igen szép gnóma *Az élet kertje*, amelyet már Riedl is kiemelt (a Pesti Naplóban), Beöthy pedig közöl irodalomtörténetében.

Ez apróságok közül is nem egynek kimutatható a forrása. *A róka két*

szava eredetével rögtön tisztában vagyunk, mihelyt tudjuk, hogy egyik szava : Be szép pofa, de nincsen ám agya. Ezt az æopusi mesét toldotta meg aztán költőnk. Szintén közismeretű *A tömeg tetszése* tárgya. Mikor Phokionnak nagyon éljeneztek, tapsoltak, ijedten kérdezte : Valami bolondot mondtam? *A tudós* című dialog tárgyát *Flammariion*-tól vette (Astronomie populaire. Paris, 1881. 227. l.). Ezt ő maga mondta Stier barátjának, én pedig hozzá teszem, hogy az eszmét innen vette, de szép költői feldolgozása nagyon messze áll a puszta fordítástól. Flammariion-nál csak ezt találta : Egy hölgy elegáns szalonban kérdezte egy akadémiakustól : Mi van a hold mögött? — Madame, nem tudom. — Mi okozza a tartós esőt ez évben? — Nem tudom, Madame. — És gondolja, hogy Jupiter lakói olyanok, mint mink? — Madame, semmit se tudok róla. — Hogyan Monsieur, ön tréfál? Mire szolgál hát olyan tudós-nak lenni? — Hogy azt felelje néha, Madame, hogy az ember semmit se tud.

Gregussnál a kérdések is részben mások, mindenek felett pedig meséje részletezőbb, nem olyan vázlatos.

A legerősebb a Koránból vétetett. Én ugyan nem találtam meg benne, de így mondja költőnk maga és Cosquin is, akinél megvan franciául.¹ A Greguss verse ennek szó szerinti fordítása, csak egy rövid mondatot hagyott el. Hol olvasta ezt Greguss? Cosquin-nél nem, mert ez újabb, a *Magasin pittoresque*-ben sem, amelynek 1878-iki évfolyamából Cosquin átvette, minthogy Greguss könyve már ez év elején megjelent. Úgy kell lenni, hogy a szóban lévő dialog már előbb is megjelent.

Az ember epopéája hangzatos címe alatt mindössze ezt találjuk :

Rosz utja, rosz kocsija, rosz lova ;
Hajt a kocsis, de nem tudja hova :
Az emberiség így halad tova.

Es még ez is erősen emlékeztet e versre :

A világ egy kopott szekér.
Haladna, de nem messze ér.

Arany : A világ.

Még rövidebb a *Népmese* :

Koldus ruhában jár királyi lány,
Olykor becses, mi külsőkép silány.

Mese ez? Nem. Ez egy mese tanúsága, de maga a mese hiányzik. Efféle papirszeleteket csak akkor szoktak összegyűjteni, ha az ember-

¹ Cosquin : i. m. II. 40.

ből Goethe vagy Arany lett. Persze ekkor, már mások gyűjtik össze. Az ilyen «mesék» kigúnyolására közölte annak idején, amikor t. i. aktuális volt, egy viccelap ezt a paródiát :

Egy kutya
Az utcán futa.
Oh emberek
Ne siessetek.

Akkora, mint némely Greguss-mese.

VII.

Az eddigiekből némi fogalmat nyertünk már, honnan vette Greguss a tárgyait. Sajnálom, hogy nem tudtam többet adni, de egyrészt az én dolgozatomnak nemcsak ez a feladata, másrészt nekem kellett kezdeni, megelőző munkára nem támaszkodhattam. Maga a szerző csak igen kevés olyan utalást nyújt, amelyen el lehet indulni. Nem is tudtam volna ilyen eredményt se elérni Solymossy Sándor barátom szíves támogatása nélkül.

Vajjon alkotott-e maga Greguss mesetárgyat? Azt hiszem, igen. Én nem mondanám róla, amit *Lanson* mond *Lafontaine*-ről, hogy semmit se talált ki és bizonyosságul hosszú sorban felsorolja a forrásokat, amelyekből merített az ókori klasszikusok és hindú meséktől le saját korabeli anekdotákig, csak épen saját képzeletéből nem merített soha mesetárgyat.¹

Talán feltűnő, hogy a *mester*-rel költőnk forrásai közt csak egyszer találkozunk (*A két leányról*). Ezen kívül, ha jól számítom, két mese tárgya közös. Az egyikről (*Le loup et les bergers* Gregussnál: *A farkas és a juhász*) nem épen lehetetlen, hogy *Lafontaine* volt a forrása, de a nagy eltérés miatt nem bizonyos. A másikról (*A patkány házassága*) láttuk, hogy a magyar költő forrása egy másik francia költő volt. Tárgy tekintetében tehát *Lafontaine* hatása minimális, másban volt költőnk az ő tanítványa, t. i. a formában. *Greguss Lafontaine*-i meséket írt, nem *Lafontaine*-ből vett tárgyokról. Nem *Aesop*ust követte, aki rövid meséit prózában írta egyszerű nyelven, többnyire állatokról, főképp a tanúságot tartva szem előtt, hanem inkább költői hatásra, gyönyörködtetésre szánva alkotta meg részletező elbeszéléseit, felékesítve az előadás minden szépségével, nagyobb felében nem állatokról.

¹ *Lanson* : *Histoire de la littérature française*.

Van még más Lafontaine hatás is, de itt hadd beszéljenek mindjárt a példák :

La cigale ayant chanté
Tout l'été.

Que je me vas desalterant
Dans le courant.

Il avait du comptant
Et partant.

Apprendre une plus douce et meilleure nouvelle
Que celle.

Sőt szinte kézzelfogható.
Szóval a tó.

Az inasok látván, hogy az inaskodás
Nem jó szokás.

A böles szüle
Továbbad nem vitáz vele.

Mondják, az élet is csata.
Igaz a!

Lafontaine itt közölt verseiben az egymással rímelő sorok szótag-száma : 8—3, 8—4, 6—3, 12—2. Greguss soraiban : 8—4, 12—4, 4—8, 8—3. Ilyen példákat tucatszámra lehetne idézni mind a két költőből, szintúgy olyanokat is, ahol az egymással rímelő sorok ugyan egyenlők, de nem egyenlők a többiekkel. E két verselési sajáttság lényegében ugyanaz és jellemzőnek tekintik mind a kettőjükre. Így Lafontaine-ról Brunetiére azt állítja, hogy a franciában nincsenek harmonikusabb versek az ő egyenlőtlen verseinél (vers inégaux).¹ Hogy Gregussra is jellemzőnek tekintették, olyan bizonyítékot hozhatok fel, mint fentebb, t. i. paródiát a mesék megjelenése idejéből. Elégnek tartom idézni egy részletét :

De a sok lopott mogyorótul
Rútul
Elhízott,
Igy jár az elbizott.

Igaz, hogy Greguss magyarban is találhatott ilyen példát. Hogy egyebet ne mondjak, Petőfinél különösen a *Felhők*-ben elég gyakori. Ime egy példa :

¹ Brunetière : *Lafontaine*. Grande encyclopédie.

Elvándorol a madár,

Ha őszre jár

Az idő.

(Tavaszzsal azonban ismét visszajő.)

Az egymással rímelő sorok szótagszáma itt : 7—4, 3—11. Ámde mikor meséit írta, Greguss bizonyosan többet forgatta Lafontaine-t, mint Petőfit s annál jellemzőbb is ez a sajátság, mint ennél. Viszont az se lehetetlen, hogy maga Greguss komolyabb követőre is talált, mint az idézett paródia. Talán nem véletlen az, hogy Endrődi Sándornál épen mesében fordul elő a nála szokatlan verselés :

Vagy ha magához nem bízik sokat,

Még biztosabb.

A keltő óra.

Egyéb hatását Greguss meséinek eddig nem is tudnám kimutatni.

Végre Lafontaine hatása lehet nála a több tanúság (l. *A király és a paraszt*). Lafontaine is azt vallja, hogy egy meséből több tanúságot lehet vonni és bizonyosággal felemlít kettőt (Le rat et l'huitre). Hogy Greguss meséjének ez a sajátsága se maradt észrevétlen, ő maga mondja fentebb említett meséjében.

A mester-en kívül talán még Lachambeaudie gyakorolt rá általános hatást, mint azt már említettük a politikai meséknél.

VIII.

Vessünk egy pillantást a mese állatvilágára. Már Aesopnál se épen ritkaság az olyan mese, amelyben állat nem szerepel, még több Lafontaine-nél és Gregussnál; ez utóbbinál a 115 versből, amelyet mesének nevez, állatmese, amelyben t. i. állatok a cselekvő személyek, alig több 40-nél. Aesopnál legtöbbit szerepel a róka. aztán, de jóval ritkábban, az oroszlán, szamár, kutya, farkas. Greguss nem tartotta kötelességének mindig olyan állatokról írni, amelyeket sohase lát (oroszlán, róka, farkas, holló stb.), írt tehát legtöbbit arról, amelyet mindig látott. Állatmeséinek fele a kutyáról szól, más állatnak legföljebb 4—5 jut (oroszlán, róka). Ő a kutya költője, önmagát is abban személyesítette meg.

Greguss meséi egész irodalmunkban a legszebb verses mesék. Lessing azzal vádolja Lafontaine-t, hogy a mesét, amely a régiéknél, Aristotelesnél is a retorikába tartozik, áttette a poetikába, Lanson pedig azzal magasztalja, hogy ezt az addig sovány műfajt olyan magasra emelte. Nája a mesében van elbeszélés, idill, elégia, értekezés,

csevegés, filozófia és lyraság.¹ Lanson dicsérete és Lessing gáncsa, amelyet ma már szintén dicséretnek tartunk, ráillik Gregussra is.

Enlítettük már, hogy lassan fejlődött, szóltunk első munkái nyelvi furcsaságairól is, hozzájuk hasonló első fordítása (*Cid*). Szabálytalan emeli, hogy a hosszú mássalhangzót nem jelöli meg (aról, arról h. magosban ál : magasabban áll stb.); a tragédia itt komoly mű, a győzelem díja győzdíj, az irodalom iralom. Ez utóbbi ugyan megvan Aranyánál is (Vojtina II. levele), de mindenesetre szokatlan. E munkájáról később maga ítél: újra fordította. De még a 60-as években is találhatók nála effélék: N'esküdjetek, ne esküdjetek h. (Atheni Timon). Mindezen szelőköl teljesen kitisztult meséiben, amelyeken megérzik, hogy érett kora termékei. Az elsőt aligha írta 1873 előtt, az utolsót pedig 1881-ben. Megérzik a szellemes író, a nyelv és verselés ura; a források nagy száma, amelyekből merített, tárgyat vett, mutatja nagy irodalmi műveltségét; megérzik rajtuk a filozófus, a hazáját szerető és féltő magyar ember. Elmésség tekintetében bizonyára nincs párja meseíróink közt.

IX.

Utolsó kötete (*Greguss Ágost versei*) már csak kisebb felében új ránk nézve. A benne foglalt mesékkel és forradalmi kötetéből (Edzdalok) átvett verseivel már végeztünk. A Villanykák nagyrésze is átjött, az elhagyottak helyett pedig néhány újat találunk úgy az eredetiek, mint a fordítottak közt. Költőnk tehát végzett bizonyos válogatást, el is maradt egy része annak, amit a Villanykák-ról szólva hibáztattunk. Így a *Magyar tótok*, az *Enberi élet* (amely különben itt már *emberi* lett volna), a megszentit, vértölt, költönc, szomormű. Ellenben megmaradt az *Ajánlás* és még egy pár az orvosokat csúfoló epigrammokból; megmaradt, ha más versben is, az *árnyokod* és több verselési hiba.

De az újak se kifogástalanok. Itt van pl. *Az ifjú*:

Tündér, istennő eszményivel álmodoz este,
Reggel ölébe hever pisze Panni meleg puha teste.

Nem maradhatott volna ez el olyan kötetből, amely válogatás útján jött létre? Tartalna homályos; 2 sora közt az ellentét gyöngye, tehát hiányzik az epigramm meglepő fordulata; tárgya kirí a többiek körül; mint rímes hexameter curiosum. *Az ember epopéáját*, amelyet mint három soros mesét ismertünk meg, itt az epigrammák közt látjuk

¹ Lessing: *Abhandlungen über die Fabel*. IV. — Lanson i. m.

viszont, szomszédjában ennek a furcsaságnak : *Némely emberről és nemzetéről.*

Dúlt a	Képtelen	Jövője
Múltja ;	A jelen :	Lehető-e?

Ezt a verselést, ilyen rövid sorokkal, eddig Lisznyayból, még inkább pedig az ellene írt paródiából (Arany és Szász Károly munkája), ismertük.¹ És ime itt mint komoly munkával találkozunk vele. Nagy a gyanúm, hogy e kötet összeállítója azért nem volt szigorúbb kritikusa magának, mert kötete füzeté soványodott volna. Epigrammáinak gyűjteménye azt mutatja, hogy igazi költői erejét nem itt kell keresni. Elméssége nem általános, a distichon felett pedig sohase lett igazán úrrá. Jobb epigramm költőinkkel (Kazinczy, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Vitkovics stb.) nem egy sorban, csak utánuk említhető, Vörösmartyról nem is szólva.

A kötet első verse, *Utolsó kérelem*, bizonyára a legrégebb darab itt (1844). Még egyszer szeretne kedvese szemébe nézni s a rövid szerelmi dal epigrammai fordulattal végződik :

Mit bánom én ha megvakulok
Csak lássam egyszer a napot.

Kéjrezenéssel az akkor még valamennyire divatos költői nyelvből jutott a kezdő költőhöz. (Ugyanez időben Császár Ferencnél : Tud üdvezülni szűd kéjmámorában). Egyéb verseiben : a szerencse kéjadó öle, szűmben ég a szerelem, bájvidék az illető vers régiségét bizonyítja.

Mellözve néhány szerelmi és bordalt, amelyek különben nincsenek minden érdem nélkül és két rövid fordítást Béranger-ből, szólunk *Petőfi Sándorhoz* intézett költeményéről. Először megjelent 1845 nov. 6-án a Pesti Divatlapban, azóta többször, legutóbb — ha ugyan nincs ennél is újabb — *Petőfi napjai*-ban (szerk. Endrődi Sándor 1911.). Üdvözli a költőt, aki nem az iskolában tanult, hanem az életben ; akinek az a boldogság jutott, hogy sokat szenvedett, mert ebből másoknak virág, magának babér fakadt ; vesse meg az irigy középszerűséget, mely gúnyal kíséri, hiszen neki halhatatlanság virul.

Maga az a tény, hogy a 20 éves ifjú ennyire tudott méltatni egy költőt, aki még alig két év óta szerepelt, dicséretére válik a szerzőnek, költeménye pedig úgy a Petőfihez intézett üdvözlő versek közt, mint saját kötetében a jobbak közé tartozik. A kezdet talán magát Petőfit variálja :

¹ Arany János hátrahagyott versei. II.

Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem soh'sem engedett.

A természet vadvirága.

Talán az a paradox gondolat: A költő boldog, ha boldogtalan, szintén nem ő nála jelenik meg először, mindegy, 20 éves ifjútól nem kell várni teljes eredetiséget. A befejező sorokat is:

Majd a magyar Béranger dalai
Mindenki ajkán fognak hangzani —

a kor és a szerző mértékével kell megítélni. Ki tudhatta akkor, hogy Petőfi nagyobb költő lesz Béranger-nál? Gregusstól pedig különösen nagy dicséret volt annak a nevével tisztelni meg, akivel épen akkor, mint fordításai mutatják, nagy szeretettel roglalkozott.

Két év se telt el e költemény megjelenése után, amikor Greguss kiadta hírhedt *Putár*-ját (Szarvas, 1847 augusztus), amelyben egyebek közt Vörösmarty *Szózat*-ával, leginkább azonban Petőfi költészetével csúfolódik, üres és szellemtelen módon. Mi történt itt? Nem fogadta-e Petőfi az üdvözlő verset úgy, mint ő óhajtotta? Talán valami viszonzást várt és az elmaradt? Adatok híján csak találgatni lehet és én nem tudok mást gondolni, mint hogy valamiben sértve érezte magát Petőfitől. Mikor 1874-ben Petőfi kiadása alkalmából igen kemény támadások ellen kellett védekeznie, «éretlen, rossz cikkét» — saját szavai — úgy magyarázta, hogy az a költő, t. i. Petőfi lenéző modorának torzképe akart lenni.¹ Ez tehát nem mond ellene az én föltevésemnek. Hogy üdvözlő versét fölvette utolsó kötetébe, abban hajlandó vagyok a kiengesztelés, jóvátétel szándékát látni és talán abban is, hogy Petőfi egyik legismertebb költeményét (Egy gondolat bánt engemet) lefordította németre és 1849-ben, még Petőfi életében kiadta Kertbeny egyik munkájában.²

Greguss mindig kedvelte a verselési különösségeket, talán azért is, mert verstant írt két ízben is (1854, 1880) és némely ritka formára maga csinált példát. Kötetében megjelölök néhány ilyen verset. Az *Éji zene* 4 versszakból áll, az elsőnek minden sora háromszor fordul elő. Némli rokonságot mutat a maláji *pantum*-mal, Arany *Bor vitéz*-e versével és különössége mellett is egész kellemesen olvasható. Már nem mondanám ugyanezt a *Váló c. gazél*-ről, amelyet fárosztónak találok,

¹ Greguss Ágost: *A balladáról és egyéb tanulmányok*. Budapest, 1886. 524. l.

² Gedichte von Al. Petőfi. Frankfurt a. M. 1849.

mert 13 sora közül egy ötször ismétlődik. És ez nem is *ghazel*, amely arab-perzsa verset helyesen magyaráz verstanában (1880). Az nem tud ismétlődő, hanem csak az egész versen át egymással rimelő sorokról. Az valamiképen magában rejti az utolsó sorban a költő nevét. Mindezeknek megfelelő példa található Dengi Verstanában, melynek utolsó szava : *javaid* Vajda Péter nevének metathesise. *Hunfalvy Pálra, midőn hetven éves lett*, 1880, *Köröskörül olvasható* című verse, ha a kezdő sorok első betűjét felülről lefelé, utolsó betűjét alulról fölfelé olvassuk, az első sort adja : Hetvenkedik Hunfalvy Pál. Értéktelen játék, amelyet észre se veszünk figyelmeztetés nélkül, maga a költemény azonban tréfás üdvözetnek eléggé sikerült.

A *fogoly* némileg szintén idetartozik ismétlődő soraival, amelyek elhelyezésüknél fogva nem képeznek igazi refraint, egyszersmind pedig átvezet férfikora lirájához. A rövid kis elégiát 1852-ben írta a nagyváradi börtönben nevéhez. *Béranger temetése* (1857) újabb bizonyosága, hogy mennyire szerette a francia költőt. Versben itt emlegeti utoljára a szabadságot.

Hogy mennyire nem volt termékeny lírikus, itt is jó bizonyítékát találjuk. Néhány fordítás következik és csak 1864-ben egy jelentéktelen eredeti dal. A következő évet is csak egy sírirat és egy ünnepélyre írt alkalmi költemény jelzi, amelyben mély érzéssel és elmés formában buzdít az árvák támogatására (*Hazát az árváknak*). Egymás mellett van *Greguss Gyula* 2 soros sírirta és a terjedelmes *Kedves halott* (1869) ugyanannak halálára, amint ezt *Steinackertől* tudjuk.¹ Greguss ezt a testvérét különösen szerette, emlékbeszédet is ő mondott róla a Kisfaludy-Társaságban. Nem annyira érzelmi elégiát, mint inkább elmélkedő költeményt írt, mely eszméivel, mélabús hangjával és tiszta formájával hat az olvasóra.

Az 1870. év, amelyben véget ért szellemi földönfutása, ahogy az egyetemi tanársága előtt lefolyt 21 évet nevezte, szintén csak egy lírai költeményt termelt : *Születésnapra*. Nevéhez van intézve és egyike legszebb költeményeinek, melynek melankólikus, sőt elégikus hangja a befejezésben a teljes boldogság hangjává lágyul. Anthológiákban méltó képviselője lenne költőnk lirájának. Két év telik el, amíg újra egy dal születik : *Magamról* (1872). Ami az előbbiben csak a befejezésben jut szóhoz, a boldog megelégedés itt az egészet betölti s a dalnak is szülő oka. Csak középszerű nála minden : háza ; társadalmi állása ;

¹ Gustav Steinacker : *Ungarische Lyriker*. 1874.

esze, bár az ész-arisztokráciához számítják ; jósága, bár jónak mondják, de ez az aranyközépszer a boldogság :

És áldhatom istenemet
Hogy bele jutnom engedett.

Ime a horatiusi *aurea mediocritas* és *Hoc erat in votis*. De ez a boldog megelégedés se termékeny lírailag. Valószínűleg nem is volt igazán fogékony és közlékeny lírikus természet, de külső körülmények is hatottak rá. Előbb a megélhetés fárasztó munkája, most pedig már olyan korra jutott, amelyben ő inkább gondolatait, mint érzelmeit akarta közölni. Ekkor írta meséit. Így e boldog korszaknak még alig két dal köszöni létrejöttét (*April havához, Szép éjszaka*), mikor a megelégedést melankólia váltja fel, nem annyira csapások, mint a közeledő öregség hatása alatt. E hangulat szülötte az *Őszi köszöntő*, amelynél költőnk lírája alig hajtott szebb virágot és *A tavaszhoz*, amelyben a mélabú kitűnően párosul némi szelid szatírával. Két költeménye az utolsók közül már a halállal foglalkozik, de a vallásos ember megnyugvásával végződik (*Meghalsz, Szomorú hónap*).

Greguss népdalt nem írt, énekelhető tiszta dal is alig akad nála, talán még leginkább megközelíti ezt *Az elhagyott leány* (1850), mely a forradalomból veszi tárgyát és Bajza dalaira emlékeztet. Két hazafias költeménye közül az egyik *Deák Ferenc* halálára íratott (1876) és arról szól, hogy neki sikerült, ami Széchenyinek és Kossuthnak nem, a másik tárgya egy politikai munka (*Grünwald Bélához*, 1878). Van itt két irodalmi vonatkozású vers is. *Kihez álljak?* Az orthológia és neológia harcába szól bele, Arany mellett és Szarvas Gábor ellen. Műzsjának nem eléggé megérlelt gyümölcse. A *Találás mese* különös vers, amelynek tárgya aligha vonzott volna költőt, aki nem elméletíró is egyszersmind. Egy 6 lábnyi kertről szól, amelynek egykor Vörösmarty volt a művelője, de ő maga kiszorult belőle ; nincs benne naplopó, de iparkodó se ; beléphet bölcs és ostoba, de ostobák soha ; beeresztí az író, de az olvasót nem stb. Megfejtést a költő nem ad, de nem nagyon nehéz kitalálni, hogy ez a kert a *hexameter*.

Utolsó versei már nem juthattak be kötetébe. Kettőt közülök ismernek a *Fővárosi Lapok*-ból. *Egy vidéki barátomhoz* (1882 ápril 30.) legnagyobb verseihez tartozik. Betegségéről szól. A haláltól nem fél, csak az bántja, hogy hitvesét itt kell hagyni. E szép elégiához méltó és tárgyban is megegyezik vele : *Vége felé* (1882 szept. 17.). Már nem járok a világba, elég nekem a ház, sőt ennél is kevesebb : az ágy, nem sokára pedig elég lesz még ennél is szűkebb hely. Ezután, úgy tudom,

már csak egy vers következett: *Kertben*, de erről csak a Beöthy Zsolt Emlékbeszédéből tudok (Kisfaludy-Társ. Évl. 19.).

Ismerek tőle olyan verseket is, amelyek más okból maradtak ki kötetéből. Pnyek pl. a Pesti Divatlap-ban még a forradalom előtt *Emlékünnep*, *Búcsútor*, *Elhagyottság*. Gyöngé alkotások, olyan nyelvi szeplőkkel, aminőket bőven ismerünk (Lázadt szívünk megszendülne bájinál, karcsú derékját, ellenies viszályvész, szerelmmel stb.). Valamivel figyelemreméltóbb, mert a forradalmi Gregussot jellemzi: *Üdvöz a franciáknak* (Áldor Imre: Arany furulya. 2. kiadás). Az 1848 februári francia forradalom és a pesti március 15. hatása alatt keletkezett és a köztársaságot magasztalja.

Greguss novellát, regényt nem írt, csak fordított vagy 6 francia regényt a Pesti Naplónak, amikor az 50-es években munkatársa volt. Eredeti költeszetével tehát végeztünk. Fordításairól mondtam már egyet-mást, itt még kettőről emlékezem meg.

X.

A *Külföldi Népdalok* vagy 20 nyelvből fordított verseket tartalmaz, köztük mindenféle exotikus nyelvekből (eszt, litván, arab, cserkesz, hindú, maláji, kínai stb.). Greguss leginkább német és francia anthológiákat használt s hogy e kettőn kívül fordított-e más nyelvből is e kötet számára, a Bevezetésből nem lehet biztosan megállapítani. Néhány terjedelmesebb, balladaszerű epikus munkán kívül leginkább rövid dalok vannak itt, sok epigrammi rövidségű. Egy litván dal tárgya ez: Holnap elutazunk a magyarok földjére, ahol bor a folyó, kert az erdő, aranyalmát termő, eszünk tyúkot, sült galambot, iszunk tejet, mézet, sört, vörösbort stb. A vége: Mikor jövünk onnan vissza? Ha kihajt a deszka, kizöldül a szikla, fa nő a tengeren. Kár, hogy Greguss nem írt hozzá jegyzetet; érdekelne tudni, igazi népdal-e ez, mikor keletkezett stb.

A fordító stílusa e könyvben körülbelül olyan, mint e korbeli eredeti munkáiban, pl. a *szüm*-be még mindig olyan szerelmes, akár Császár Ferenc. A 2. kiadás az elsőt kibővíti rutén, cseh, skót és svéd dalokkal és balladákkal, a spanyol románcok is szaporodtak eggyel, viszont Béranger verse elmaradt.

Német nyelvű munkájáról, amelyben magyar népdalokat fordított le németre, megtudunk egyet-mást *Stier* enlített munkájából. A fordítást együtt nézték át *Halle*-ban, mint egyetemi tanulótársak, ritmust, rímeket javítottak. Kiadót Greguss Lipszében talált Georg

Wigand személyében, akinek magyar lány volt a felesége. *Greguss* névtelen akart maradni, de kiadója ellenkező kívánságának kénytelen volt engedni s hogy valamiiben mégis ő legyen a győztes, három keresztneve közül csak kettőnek a kezdőbetűjét írta ki. Innen tudom, hogy teljes neve *Livius Mátyás Ágoston* volt. *Gerő* és *Ákos* csak fölvetett írói nevek. Végre megjegyzem, hogy szóban lévő könyvéről bírálatot közölt a *Szépirodalmi Szemle*, 1847-ben.

Mint hogy éppen német nyelvű munkájáról szólunk, mondjuk el azt is, hogyan lett belőle német költő. Mikor utolsó betegségében *Erlangen*-ben keresett gyógyulást, ott hallotta, hogy a helybeli egyetem tanárai közt van *Hegel* és *Schelling* fia is, de egyik se filozófus. Erre írta ezt a *quatrain*-t, ahogy *Stier* nevezi :

Jung Hegel tritt in Klio's Orden
 Jung Schelling Justinian gewinnt ;
 Dass sie nicht Philosophen worden,
 Zeigt dass sie Philosophen sind.

Stier kiadta e versecskét egy frankfurti lapban s erről még értesült *Greguss* élete utolsó napjaiban. Úgy látszik, több eredeti verset nem is írt németül, mivel önmaga mondta ez alkalommal, hogy német költő lett.

XI.

Greguss nem tartozik termékeny költőink közé, de a költészetnek több fajtát művelte. A drámában nem jutott tovább a sikertelen kísérleteknél, epigrammjait leginkább nagyon fiatal korában írta, ereje nem ebben van. A líra nála csak ritka ünnepi áldozat volt, de költészetének ez az egyik értéke, a másik meséi, az epika és szatíra képviselői. Irodalmunkban ha egy lírikus helyét ki akarjuk jelölni, legnagyobb költőinkhez kell hozzá mérni, mint hogy velük egy téren működik. *Greguss* mint verses mesék írója e veszélyes versenytől megszabadult, így juthatott első helyre. Az utána jövőket ő hozzá kell mérni.

Ha költészetének javát egy kötetbe összegyűjtve az olvasó közönség kezébe adnák, hiszem, hogy rokonszenvvel fogadná a meleg szívű lírikust és elmés meseíró. Hiszen a költészetben nemcsak a nagyok számítanak, mint ezt világhírű nagy költők is hirdették. *Horatius* a költészetből, *Victor Hugo* pedig általában a művészetből kizárja a középszerűséget, mert a művészet szárnyat ad, nem mankót. *Petőfi* csak a rossz poétákra haragszik, de azokra aztán nagyon és ha nem is mondja ki egyenesen, hogy *Kisfaludy Károlyt* is közéjük sorolja, amit

róla mond, az mást nem jelenthet. A középszerűség tehát Petőfinek se kell.

Mindez nem a mai tudomány álláspontja, azt *Arany* szavai fejezik ki, hogy a művészetben a jó középszerű is okvetlenül szükséges, mert pezsgő, szélesen kiterjedt művészi élet nélkül a lángész ki nem fejlődhetik. (Arany: Irányok.)

Greguss e jó középszerűek közé tartozik s ha a vele körülbelül egyenlő *Vachott Sándor*, *Sárosy Gyula* vagy *Erdélyi János* is tisztas helyet foglalnak el irodalmunkban, ez őt is megilleti.

Mindezek, mint még olyan sokan irodalmunkban, jóval többet alkottak volna, ha kedvezőtlen körülmények (politikai üldözés, hivatal, tudományos munkásság, nyomor, betegség, kora halál) meg nem akadályozzák. Greguss is kénytelen volt a forradalom után vagy két évtizedet a megélhetés nehéz munkájára fordítani, miáltal ezek a költsétre, főkép a lírára olyan értékes ifjú évek pótolhatlanul elvesztek. De így is azt vallom, hogy habár ma inkább a tudóst látják benne, költeményeivel hosszabb életet biztosított nevének.

VAJDA PÉTER NOVELLÁI.

Irta: SZINNYEI FERENC.

I.

Jósika Miklós fellépése előtt két esztendővel, 1834-ben, két könyvecske s egy novella jelent meg: *A nap szakaszai* «költeményes festések a természet után», *A legszebb leány* c. hosszabb humoros elbeszélés, s az *Othman ünnepe Eskiudarban*, egy kisebb novella az *Aurorában*. Mind a három új hangot szólaltatott meg szépirodalmunkban, s mind a háromnak szerzője egy fiatal ujságíró volt, a huszonhat éves Vajda Péter (1808—46), ki addig jelentéktelen apróságokat írogatott a lapokba s csak ezzel a három munkájával keltett először figyelmet.

Érdekes és rokonszenves egyéniség. Szegény parasztfiú, aki a maga erejéből, tanítgatva és nevelősködve végzi el tanulmányait s orvosnövendék lesz Pesten. Végez, de nem szerez oklevelet állítólag egyik professzorával való összeütközése miatt és író lesz. Huszonhárom éves korában elkezdi a lapokba dolgozni.¹ Egy évet Lipcsében tölt mint Wigand Ottó könyvkiadó alkalmazottja s itt szerkeszti 1834 elején a *«Garasos Tár»* c. közhasznú ismereteket terjesztő lapokat a hasonló külföldi vállalatok² mintájára. A számos fametszettel díszített népszerűen ismertető cikkek között főntebbi két könyvből is ad mutatványokat s számos keletről szóló cikket fordít, ami arra vall, hogy erősen érdeklődött a mesés India s általában a kelet kultúrája iránt. Ugyanebben az évben jelenik meg főnt említett három jelentősebb munkája, s ettől kezdve állandóan dolgozik majdnem minden irodalmi vállalatba. Eleinte különösen a *Rajzolatok* köréhez csatlakozik s Munkácsy lapjába nagyon sokat ír. Itt szokja meg azt a humorizáló hangot, mely akkor nálunk divatossá lett az angol humorból táplálkozó német humoristák, főként Jean Paul és Saphir hatása alatt. Ennek az iránynak terméke *Pesti*

---

¹ Álnevei: Uzdi Gyula, Uzdi Péter, Padavértei (névének anagrammja).

² Penny-Magazin, Magasin Pittoresque, Pfennig-Magazin.

levelek címen kiadott munkája (I. k. *Szép szavak*. Kassa, 1835. II. k. *Őszinte beszédek*. U. o. 1837.), mely komoly vagy humoros elmefuttatásokat, bírálatokat, aktuális cikkeket, tudósításokat, nyelvészeti okoskodásokat s más efféléket tartalmaz elég nehézkes nyelven és erőltetett elméskedéssel írva.

A *Rajzolatok*on kívül dolgozik majdnem minden lapba és zsebkönyvbe, ír és fordít tömérdek sokat és sokféléet, vállal mindenféle egyéb munkát is, hogy meg tudjon élni (1836 óta házas ember). Munkái sorában ezért látjuk a szépirodalmiak mellett a legkülönböző tárgyú fordításokat és kompilációkat: *A tanácsadó orvos*, *A szépités mestersége*, *A férfiaság*, *Magyar nyelvtudomány*, *A tapasztalt méhészgazda*, *Természet története gyermekek számára*, *Növénytudomány*, *V. P. magyar nyelvtana*, *Magyar-német olvasótár*, *Nemzeti abc*, *Az állatország*, Cuvier művének fordítása, *Ismerettárca*, kétféle Robinson-fordítás, Bulwer *Éj és korány*ának fordítása, mind ennek a felszínes írói napszámos-munkának termékei. Emellett még nyelvóra-adással is kénytelen szűkös jövedelmét szaporítani. Nem csoda, hogy kevés ideje maradt az igazi irodalomra s tehetsége sohasem bontakozhatott ki egészen. Szépirodalmi művei azért feltűnést keltenek s az irodalom előkelői is körükbe fogadják a szorgalmas író és kedves embert. Az *Athenaeum* dolgozótársa, az Akadémia és Kistaludytársaság tagja lesz, novelláit szívesen közlik az almanachok szerkesztői. Végre megunván az irodalmi robotot, rendes állást keres. Pesten szeretne tanár lenni, de elűtik a katedrától, azért 1843-ban Szarvasra megy a luteránus gimnáziumba. Lelkes tanár, aki új életet önt a szarvasi iskolába: szerető, emberies bánásmódot honosít meg, jó vezérfonalakat ír diákjai számára, könyvtárt, önképzőkört alapít s «erkölesi beszédeinek» hallgatására csakhamar az egész város összesereglik. Ezeknek szabadelvű s kissé forradalmi hangja miatt fejére zúdul a hatóságok haragja. Vizsgálat indul meg ellene, melynek végét azonban nem éri meg. A harminenyoce éves erős férfit betegség veri le a lábáról s neinsokára kioltja életét. Petőfi szép versben siratja el «a természet leghívebb fiát», «a hon dalnokát», «a függetlenség bajnok férfiát», emlékbeszédekben magasztalják, aztán összecsap fölötte a feledés.

Ez a nagy, tüzes szemű, magas homlokú, halvány, barna arcú ember tele volt nemes ideáért való naiv rajongással és emberszeretettel, jó szívét dicsérik kortársai, lelkesedését hirdetik munkái. Tehetsége azonban nem volt arányban lelkesedésével s még ezt a tehetséget sem engedte kifejlődni, megtisztulni a sokat-írás kényszerűsége. Orvosnak, természettudósnak indult, de a dilettantizmusnál nem vitte többre,

aztán költő és novellista lett, új utakat akart törni, de sohasem tudott az igazi művészet magaslataira emelkedni, mint tanár is inkább nemes, vonzó egyéniségével, ékesszólásának erejével hatott, mint tudásának rendszerességével és alaposágával. Kezdetől fogva tanított, nevelődött s megszokta a sokféle tárggyal való foglalkozást. Érdeklődése sokoldalú, mindenfélét összeolvas és tanul s bizonyos mértékben polihisztorrá lesz. Ez a sokoldalú, bár felszínes tudás naiv lelkesedéssel párosulva arra indította, hogy nemzetnevelő, nemzetének tanítója legyen. Ez a törekvése s a veleszületett szónoki tehetség munkáiban fellengős, apostolkodó, prófétáskodó modorra lendült, mely jellemző egyéni sajátossága lett írásainak.

Bennünket ezúttal csak a novellista Vajda érdekel, de novelláit nem értjük meg többi munkáinak ismerete nélkül, ezért röviden ezekről is szólnunk kell, hogy teljes és világos képet adhassunk írói egyéniségéről.

Versei és drámái egészen értéktelenek, nem ezeket értjük, hanem prózában írt költeményeit.

A nap szakaszaiban megénekli a reggelt, a delet, az estét, az éjjet, a világ keletkezését és elmulását a nap kihülésével stb. Noha festéseknek nevezi munkáját «a természet után», kevés igazi, szép természetfestést, megkapó hangulatot találunk benne, inkább csak általános rajongást a természet szépségei iránt s főként sok elmélkedést, gondolatot a természet jelenségeihez fűzve. Ezek a gondolatok többnyire az emberi életre vonatkoznak, melynek változásait párhuzamba állítja a napszakaszokkal, s elég általánosak, közhelyszerűek, csak a fellengős, helyenkint szép, de sokszor dagályos nyelv ad nekik új színt. A próféta, nemzetnevelő túlzott önérzete már ebben a munkájában megnyilatkozik, mikor «költőink koszorúsához» intézett ajánlásában ezt mondja «De célunk sokban megegyező, mint honfiak¹ emberbarátoké. Lehozni a világosság fáklyáját az égből, s meggyújtani véle alant az agyakat, magas képeket remekelni elő, hogy gyarló világunk utánok képződjék . . . » Ez a naiv önérzet később még fokozódik. 1839-ben kiadja *Dalhonának* első kötetét, melynek előszavában «a jobb világ szellemével» társalog s tőle ihletet kér nagy hivatásához. Az emberiség nem boldog s ki tudja, mikor lesz az, addig tehát a költőnek kell új, boldogabb világot rajzolni. «Ezen új hont pedig dalhonnak neveznök el, az erény és tőkély után törekvés, az igazság és jog kiszolgáltatás, de még csak költemény honának, melyet leírni s a földre mindig közelebb varázsolni kötelességünk».¹

A *Dalhon*, melynek második kötete 1839-ben, a harmadik 1841-ben s az utolsó 1844-ben jelent meg, novellákon és verseken kívül számos prózai költeményt tartalmaz ciklusokra osztva.

¹ Előszavának elején nevezi a természetet zat-nak (zet-nek is mondja) s ezt a maga csinálta furcsa szót azután állandóan használja.

Az *Időszakok* (1839) a «főlény» és «idő» furcsa párbeszédével kezdődik. Az idő ilyen módon egzaminálja a főlényt: «Idő kíváncsian kérdezé: Minő tulajdonságúak lesznek a szellemek, minők az anyagok és azon kapcsolt lények, melyek szellem és anyagbul állanak?» Ezután a világ teremtésének leírása következik a természettudomány kutatásainak némi felhasználásával, de különben egészen fantasztikus csapongással, majd az ember keletkezéséről és tökéletességéről hallunk. «A történetíró hallgat ezen dolgokrul . . . csak a költőnek adaték merész kezével meglebbenteni a leplet, melly mögött titkok tengere lappang.» Végül az emberiség régi művelődéséről elmélkedik, az ókort aranykornak, a középkort, melyhez «mi is tartozunk», eszme-kornak, az utókort pedig tökély-korának nevezve. Ilyen minden tudományos alapot nélkülöző megállapításokból áll ez a «költemény», mely a föllengő szónokiasság s az okoskodó szárazság sajátyszerű és nem szerencsés vegyülete.

A *Szellem- és hondalok*-ban (1841) megidézi a természet szellemeit, hogy miután «kétezer év óta henyélték», álljanak szolgálatára s hordják szét dalait, melyeket a hazáról a hazafiaknak akar dalolni. A szellemek meg is jelennek s «kedves koszorúban telepednek le» körülötte. Különkülön beszél velük. Virulántól, a virágok szellemétől, azt tanulja, hogy a haza nem virul eléggé, földjét nem művelik. Összesereglenek a virág-szellemek, kiket végigcsókol s azzal bíz meg, hogy vigyenek virágot minden hőkeblű nőnek. A szellemek visszatérnek és elmondják, milyen jól fogadták őket. Ezután Oromdárral, a hegyek szellemével, beszél és azt kérdi tőle, hogy miért félműveltek a síkok, miért vadonok az elpusztított erdők helyei, miért szomorúak a falvak, inségesek a városok. Mert száműzöttek voltak a jó szellemek, Eszdér (az ész) és Joglán (a jog) szellemei. Most már fel vannak szabadítva, ezért Oromdár kürtölje föl a szendergőket, ő pedig Eszdér és Joglán ígéit fogja hirdetni. A bilincsek korának nem szabad többé visszatérnie. Az ormok összesereglett szellemeit felküldi Eszdérhez a csillagokba, ki előtt az értelem tüze lobog, s mindeniknek meghagyja, hogy hozzanak belőle egy-egy szikrát s varázsolják az emberi fejekbe, Oromdár pedig kérje meg Eszdért, hogy jöjjön le a magyar földre. A szellemek visszatérnek. Most az embereket kéri, hogy imával készüljenek az isteni szikra elfogadására s elmondja nekik, mit imádkozzanak. Így járulnak eléje a szőke Árlán (a Duna szelleme), a barna Tavilán (a Balaton szelleme), Leblén (a szél), Villandár (a villám), Ködelén (a köd, felhő) és a többiek. «Mi teszi az országot nagygyá?» — kérdezi, mire a honszellem azt feleli, hogy nem a nagy népesség, a nyers erő a háborúban, nem a pazarlás és a ragyogó nemesség, hanem a nemzeti erények: a hazafiság, igazságos viszony, a szorgalom, takarékoság, a közterhek kész viselése, a honvédelemre való készség és ügyesség. Visszatekint nemzetünk multjára s nem sok vigasztalót talál benne. «Nem tudánk nemzetet alkotni, az alkotmány kapcsa nem fűze szorosan s erőssé bennünket, nincs költészetünk, melyben isten és ember gyönyörködne . . . multunknak megvolt . . . a maga csilláma, de ez fényé nem tudá kifejlődni». Haladnunk kell, hogy boldogok legyünk. Végül az összegyűlt szellemeknek és embereknek még egyszer elmondja meggyőződését: A haza üdve a jog. Jog, mely biztonságban hagyja

pihenni a szegényt, bátorságban élvezni a gazdagot, mely méltatlanságot elkövetni tilt és túrni nem enged, mely igazságon alapszik s értelem által épül föl. Boldog és nagy csak akkor lehet a nemzet, ha viszonyaink alapja a jog lesz s «ha a jogszabásnál egyenlően hagyja szavazni a szeretetet és értelmet, ha vallástul lesz áthatva utolsó tagjáig és e vallás istent jog által tanítandja dicsérendőnek és szeretet és ész által imálandónak . . .»

Mint látjuk, szép s a liberalizmusnak abban a korában közkeletű eszmék, de csupa általánosság. Az üres allegorizálás, a mondvacsinált nevű szellemek szerepeltetése csak mesterkeltté teszi az egészet, eredetivé, költőivé nem. A természetben való elmerülést, hangulatainak finom megérzését itt is hiába keressük. Szépségeinek látása csak száraz reflexiókat vált ki Vajdából, kinek profétáskodása izléstelenné válik, a bölcselkedő közhelyek folytonos ismételtetése pedig unalmassá.

Még gyengébb és erőltetettebb dalciklusa az *Eszdér* című (1841), melyben a világ teremtését énekli meg, vagyis inkább egy új teremtéstörténetet gondol ki s ezt a zavaros és naiv fantazmagóriát patetikus föllengéssel, sok helyt szárazan okoskodva, igen kevés költőiséggel adja elő. A folytonos erőltetett perszonifikálás itt már túrhetetlenné, sőt komikussá válik: «Teny így szólt . . ., Szere válaszolt . . . Erő megcsókolá Időt örömeiben . . . Ellenerő pedig néjéhez Térhez fordula» — ilyen furcsaságokkal találkozunk lépten-nyomon.

A *természet bájai*-ban (1844) a természetet énekli meg. «Tied vagyok istennöm Zat, dicsőítésednek élő, dicsőítésednek haló», mondja bevezetésében. Költeményeinek ilyen címeket ad: Öntudat, Az ember kicsinsége s nagysága, Gondolatok a föld fölött, Ásványok, Növények, Állatok, Levegő, Tenger, Harmatcsepp, Szellő, Vihar, Csillagos ég, Nap, Hold, Erő, Anyag, Lélek és test, Ember, Polgár, Szerelem, Öröm, Fájdalom. Ezekről a tárgyokról «énekel» a szokott módon ömlengve, reflektálva, személyesítve. A polgárról pl. ezt mondja: «Egy test, egy lélek az álladalomban, hasonló jogok, hasonló kötelességek. Mindenki magáért fárad s mégis a közjónak használ, magának élde s a köz életet mozdítja elő. Értelem, munkásság és becsület az erények, a butaság, henyeség és gázság bűnök. A törvénynek mindenki, önkénynek senki sem engedelmeskedik. Hódítás, tudomány, jog és ipar által, lerázása az előjogok, babona, álszínűség igájának, harc az erény mellett, harc a bűnök ellen. Ez a polgár képe a fehér fajnál. Oh tedd, Zat anya, hogy száz milliók egyenek ez értelemben polgárok s igérem, hogy sárga és fekete fajtárukat is fölszabadítjuk!» Az ilyen száraz bölcselkedések mellett költőibb helyei is vannak. A virágokról pl. így szól: «Tudok szép dalokat a rózsáról, saját dala van nálam a narcis, liliom, ibolya, jácint, tulipa, delice, illár, szögfű és emlénynek . . . mind nyájas szellemek mondják el előttem holdfényes éjszakán.; elmondandom, ha hazaiúik vagy honleányok kérnek meg reá . . . Minden virágban saját szellem lappang . . . s vannak neki édes gondjai, van kis szerelme s örömei, van átköltözése egy alakbul másikba. Nem hallátok még, úgy-e e virági nyelvet? . . . Mert nem volt költőtök, ki elvezetett volna bűbájos éjszakán bűbájos völgy ölébe, hol a rózsának hangjai termenek s a szellemek alakjai a

fehér ködön át kivehetők. Sokáig kelle imádnom Zat anyát, míg a titoknak birtokába juttata. Midőn a bimbók fakadoznak, én hallok a születési kéjdalát virágaimnál, midőn a virág dús pompájában áll, menyekzői dalok töltik a levegőt, s miután a szellem búcsúdala elhangzott, hervadni látom ismerősimet . . . Mennyi kép és mennyi bú, mennyi nász és mennyi enyészet . . . mennyi anyag dalok számára.» Ez a részlet azért is érdekes, mert Tompa *Virágregéinek* Előhangjával mutat feltűnő hasonlóságokat. Vajda általában hatással lehetett Tompára, amit a Tompa-kutatók eddig nem vettek figyelembe.

Természet-dalai különben szintén fárasztók és mesterkélték, ritkán sikerül neki egy-egy képpel, hangulattal megkapni bennünket.

Imadatok c. ciklusát (1841) Isten dicsőítésének szenteli, ki a természetben s az emberi lélekben nyilatkozik meg előttünk. «Isten — úgymond — szeretet és igazság. Teljék meg lelked szeretettel dolgok és emberek iránt, lobogjon szívedben szerelem, mely egészen átadja magát a választott tárgynak s idvet oszt hosszú időn keresztül s elkísér a sirig. Keresd az igazságot és kövesd tántoríthatatlanul a megtaláltat. Élji a jognak, légy szónoka béke idején, légy ijesztetetlen bajnoka a harcban. Minden munkád, mozdítványod, tetted és vágyaidnál a szeretet, igazság és jog vezéreljenek . . . S mikor a szeretet, igazság, jog és értelemben magasra haladtál, isten lényegébe mélyen merülél, s elérted azt, mi halandó által elérhető.» Ezek a rapszodikus szárnyalású imái szépek, mert ünnepélyes, föllengős stílusa itt helyén van. A nagyrészt Istenhez intézett imaszerű elmélekdedések hangulata megkívánja a himnusi lendületet, a rajongó érzelmességet. Előadását itt nem érezzük dagályosnak, csak tárgyhoz illőnek.

A *Szelemdalok* első könyvében («gyermekkori emlékek» 1841) gyermekkorának emlékeit örökíti meg: anyja arra oktatja, hogy becsületes ember legyen és hazafi, apja arra, hogy tanuljon. A napot, a holdat, a felhőt, a szellőt, a csalogányt, a méhet, a rózsát, a csillagokat, a tavaszt, az eget, az éjt, a mezőt, a csermelyt, az erdőt, a vihart mint barátait, kedveseit üdvözli, dicsőíti. Énekel szépségeikről, beszél velük, kérdezősködik tőlük. Minden lelkességük ellenére itt is túlzottaknak találjuk képzelődéseit és ömlengéseit, folytonos személyesítéseit. Az égről pl. így énekel: «Érzem karodat nyakam körött, édesem . . . hagyd szívnom' ajkaid mézét . . .» Ez mégis sok az antropomorfizmusból. Elmondja azt is, mit tanult a falusi iskolában: Istent jó tettekkel kell imádni, kinek legtöbb erénye és legmélyebb tudománya van, azé a legjobb hit. boldog, ki a munkát kedveli, megelégedett az, aki legjobban beéri azzal, amije van stb. A templomban is csak igazságot, jogot, szeretetet tanul. Végül a kunyhójukban lakó boldogságot, a kunyhó jó szellemét énekel meg, mely annyi jót sugallt neki.

A *Szelemdalok* második könyvében («gyermek- s ifjúkori emlékek» 1844) elmondja, milyen nehezére esett elbúcsúznia az apai háztól, mikor Sopronba került iskolába. Eleinte súlyosan nehezedik rá a szegény parasztyermek sorsa, a nélkülözés, az egyedüllét s a szeretet hiánya, de jó szelleme fölemeli, megedzi lelkét. Eleinte nehéz idegen nyelven tanulnia, de akad egy jó barátja, ki segíti s az év végén «a szegény

parasztliú legyőzte a gazdagokat». Megszereti a várost és környékét, bebarangolja a soproni hegyeket, ki-kirándul a Fertőhöz, boldog, mikor apja meglátogatja s mikor egy résztvevő, megértő barátnőre akad, boldog, hogy tanulhat, hogy kedves költőit, Kisfaludyt, Berzsenyit és Vörösmartyt olvashatja. Majd el kell hagynia a soproni iskolát, szép utazás után Győrött tanul tovább a bencéseknel, kik igazságosak voltak iránta, s «barátot» láttak benne, nem «eretneket». Fáradhatatlan úszó és csolnakázó, s félenk, szűzies diákszerellemmel messziről kíséretet egy leánykát. Ismét utazik, majd Pesten bevégzi tanulmányait s megint szerelmes lesz.

Egyéni élményeiről szólva, sok reflexiót szó közbe, melyeket a természet és tanulmányai keltenek benne.

Talán ezek a dalai legsikerültebbek s nekünk, mai olvasóknak, legélvezhetőbbek, mert a Vajda-féle megszokott fellengős modoron keresztül itt igazi élményeket érzünk. Bármennyire elburkoltan, általánosan szól róluk, mégis megkapnak bennünket a szegény, de önérzetes, eszes, érzékeny lelkű diáknak titkolt szenvedései, apró örömei, ábrándjai magasra törő vágyai. Az ünnepélyes, kissé mesterkéltten feszes szavakból helyenként igazi melegség sugárzik felénk s a természeti képekből igazi hangulat.

*

Vajda énekeinek prózai dalformáját s ünnepélyes hangját első sorban a biblia hatása alatt választotta. Ezt már az egykorú bírálat is kiemeli. Toldy szerint a «*Dalhon*» bizonyos, a szent könyvekéhez közelítő hangon van írva (*Ath.* 1841. II. 63.), másutt ugyancsak rámutat a bibliai hangra, az ünnepélyes, patriarchalis beszédre, mely a népen uralkodó főpápé, prófétáé (*Életk.* 1844. I. 381. l.).

Tegyünk egy kis összehasonlítást. Vajda így énekel: «Téged magasztal minden, fő szellem, ég és föld, nappal és éj, virág és állat, az ember és az ásvány . . .» — «Dicsérjétek az Urat a földön, szörnyetegek és minden örvények. Tűz, kőeső, hó, jég, forgószél, melyek az ő igéjét cselekszik. Hegyek és minden halmok, gyümölcsfák és minden cédrusok . . .» olvassuk a *Zsoltárok könyvében* (148. zs.). A forma és hang azonos.

A prózai énekformára számos más példát is talált. Gessner prózában írta híres idilljeit (*Idyllen.* Zürich, 1756.). Az édeskésen csinált görög pásztoréletet emelkedett hangon énekl meg, a hosszú monologok, ömlengések, a természeti képek, a közbeszótt prózai énekek egymást érik bennük. Vajda bizonyára olvasta, legalább is Kazinczy fordításában (1815).

Prózai énekeket talált Chateaubriand *Atala*-jában (1801) és Sand *Lélia*-jában (pl. I. 27. fej. A Dieu. 1833.).

Garay *A nap szakaszainak* hangját «Yung (sic!) érzékenyítő tónu-

sával más részről Ossian tellengésével» találja rokonnak (*Honm.* 1836. 20.). *Young Night Thoughts*-ának (1742—3) áradzó verseiből sötét világfájdalom és panasz szól hozzánk hosszas reflexiókkal vegyítve. Hatása nem igen mutatkozik Vajda munkáin, hacsak Péczeli József prózai fordítása nem hatott rá (1787) többek között a forma megválasztásában.

Már Ossian hatása erősebbnek látszik. Tudjuk, hogy mennyire hatott akkoriban költészetünkre (még novellairódmunkban is találtuk nyomát). Vajda is szerethette Ossian «ködös, homályos énekeit», mert fordított is közülük egyet (*Karthon. Koszorú*, 1834). Az ossiani énekek aposztrófálásokban, kérdésekben gazdag, áradzó, eposziásan ünnepélyes és föllengő hangjával nagyon rokon a Vajdáé. Kazinczy prózai Ossian-fordítása (1815), egyéb Ossian-fordításokat nem említve, pedig ismét mintául szolgált neki a prózai dalformához.

Tehát hang és forma dolgában a biblia és Ossian hatottak rá leg-erősebben.

Ha már most dalainak tartalmát vizsgáljuk, szintén többféle hatásrétegre bukkanunk.

Vajda, úgy mint Bessenyei, elsősorban a francia felvilágosodás eszméiből táplálkozott. Voltaire gondolatainak legtöbbször ő is lelkesen hirdeti. Ő is a felvilágosodást tartja az emberi boldogság forrásának, ő is ellensége minden korlátnak, melyet a lelkiismeret szabadsága elé emeltek, ellensége a vallási fanatizmusnak, a háborúnak, ő is vallási türelmet hirdet, ő is az igazságért s az emberi jogokért harcol. A vallási dogmákat (a kereszténységét is) kevésre becsüli. Erkölcsi beszédeiben kikel az angyalokban, ördögökben, csodákban, a test föltámadásában való hit ellen. Mikor mindenütt szeretet, szabadság, egyenlőség fog uralkodni, akkor lesz föltámadás — úgymond — az Isten igazságának föltámadása. Az érzelem, a szeretet hirdetésében s a természetért való rajongásában Rousseau tanítványa.

Erősen hat rá a görög mitológia, mint már Széchy Károly kiemelte monografiájában (*Vajda Péter élete és művei*. Budapest, 1892.). Az ő szellemei, melyeket annyit szerepeltet, a természeti erők személyesítései. Maga utal erre világosan *Szerelem dalaiban*, mikor a hellén világ letűntén, isteneinek elnémulásán elmélkedik: «Csak egy gyermek van, Hellasztul távol, — úgymond — kinek lelkében hit él szellemeidhez, Olymposz, ki népesítve látja a mennyet s alakokkal ruházva szemléli a föld erőcseit».

A német romantikusok világnézetének s költészetének nyomaira is rá-rábukkanunk. Már Erdélyi János a romantika első szülöttjének

nevezi (*Kisebb prózái*. II. 1868.), Széchy is többször rámutat a német romantika hatására, de csak általánosságban. Tüzetesebb kutatás tárgyává Bálint Aranka tette ezt a kérdést,¹ s utána Trostler József.²

Bálint főleg Schelling bölceletével egyeztetni Vajda felfogását, de nem sok szerencsével. Schelling pantheizmusa talán hatott Vajdára, de hathatott a görög hylozoistáknak az anyagban lelket kereső panpsychismusa is. Az ő Istenében több van a kereszténység Istenéből, mint Schelling világlelkéből. Vajda kiforratlan, sokszor homályos filozofálása sokféle bölceleti olvasmány visszhangja s nem kialakult bölcelet, mely valamelyik tudományos bölceleti rendszerrel pontosan egyeztethető volna. Schleiermacher szabad s dogmáktól ment vallásosságával is mutat felfogása némi rokonságot, de a kettőt azonosítani mégsem lehet.

Trostler Novalis-hatást nyomoz Vajdánál, de ezt túlozza. A *Hymnen an die Nacht* (1800., 1802) szabad ritmusait Vajda ritmikus prózájához hasonlítja, csakhogy Novalis szabad ritmusai mégis ritmusok (helyenkint zárt ritmusokkal s rímelt részletekkel), míg Vajda prózája csak helyenkint ritmusos, különben próza, még pedig sokszor száraz, értekező próza. Azután Novalisnál a tartalom mindig költői formában jelenik meg, amit Vajda dalairól nem állíthatunk. Szerinte továbbá az éjrről való felfogásukban meglepő egyezést mutatnak s ezt az állítását egy példával igazolja, melyben Novalis úgy személyesíti az éjt, mint Vajda. Csodálom, hogy a következő jellemző sorokat nem idézte Novalisból: «Hast auch du — Ein menschliches Herz, — Dunkle Nacht?» «Aber getreu der Nacht — Bleibt mein geheimes Herz.» — «Fassen deine Sterne — Meine verlangende Hand? — Geben mir wieder — Den zärtlichen Druck?» Ez valóban a Vajda-féle rajongó, túlzott személyesítés, csakhogy ő, mint láttuk, nemcsak az éjet, hanem minden természeti jelenséget ugyanígy személyesít s ezt már nem lehet csupán Novalis-hatásnak tulajdonítanunk, nem is szólván arról, hogy Novalis sötét hangulatú, misztikus, a halál gondolatával foglalkozó himnuszai nem rokonok Vajda derült természeti képeivel s egyszerű, közhelyekben kifejezésre jutó elmélkedéseivel. A hellén világ utáni vágya sem vezethető le csupán Novalis hasonló helyéből.

Vajda költészete inkább a német romantika egy másik lírikusáéval, a Hölderlinével, rokon, kiről találoan mondja Rudolf Haym:³

¹ *V. P. romanticizmusa*. Budapest, 1906.

² *V. P. és a német romanticizmus*. *E. Phil. Közl.* 1913.

³ *Die Romantische Schule*. 3. kiad. Berlin, 1914. 369.

«Sein Glaube an die elementaren Mächte der Natur ist aufrichtiger religiöser Glaube, und niemals sind an irgendeine Gottheit innigere Gebete gerichtet worden, als die, mit denen er das heilige Licht der Sonne, die Erde mit ihren Hainen und Quellen und den «Vater Äther» anruft. Zwischen diese pantheistisch-mystische Naturmythologie aber drangen sich die Bilder und Geschichten des alten Griechenlands.»

Hölderlinnek a természetért való rajongása, a természetben való elmerülése, a természetet megelevenítő képzelete, kötött és szabad ritmusainak lendülete, nyelvének aposztrofálásokban, patetikus kérdésekben gazdag hiunuszi szárnyalása nem egyszer emlékeztet a Vajdáéra. Bizonyítéku csak egy példát hozok fel *Hymne an die Göttin der Harmonie* c. költeményéből, melyben a teremtésről szólva, ezeket mondja:

Ausgegossen ist des Lebens Schale,
 Bächlein, Sonnen treten in die Bahn,
 Liebetrunken schmiegen junge Thale
 Sich den liebetrunken Hügeln an:
 Schön und stolz, wie Göttersöhne, hangen
 Felsen an der mütterlichen Brust,
 Von der Meere wilden Arm umfangen
 Bebt das Land in niegefühltter Lust.

Vajda olvashatta lipcsei tartózkodásakor (1834.) Leopold Scheter akkor megjelent *Laienbrevier*-jét is (Berlin, 1834.), mely hónapokra és napokra osztott természetbölcséleti versgyűjtemény rímtelen jambusokban írva. Szintén panteisztikus felfogás hatja át ezeket a természetben való elmerülésről, a természetten keresztül Istenhez való felemelkedésről tanúskodó, nemes eszméket hirdető költeményeket, melyekben szép, költői helyek szárazon elmélkedő részletekkel váltakoznak.

Vajda költészetében, mint ebből a futólagos vázlatból is láthatjuk, különböző hatások egyesülnek. A gondosabb részletkutatás bizonyára még többet fog kideríteni, hiszen a polibisztor költő sok mindenfélét olvasott és tanulmányainak eredményeit tudatosan, vagy öntudatlanul fel is használta alkotás közben. Sajnos, egyénisége nem volt annyira kiforrott, gondolkozása és érzése annyira mély, hogy ezeknek erejével a nyert hatásokat saját invenciójának termékeivel igazán eredeti, egyéni és művészi tekintetben is helytálló alkotásokká tudta volna összeforrasztani.

II. .

Vajda novellaírói pályáját egy hosszabb elbeszéléssel kezdte, mely önállóan jelent meg 1834-ben *A legszebb leány* címen. Noha a címlapon

«tréfás elbeszélések»-nek nevezi, a 156 lapos kötetke csak egy (tizenöt szakaszra oszló) elbeszélést tartalmaz.

A történet Harun al Rasid Kalifa idejében (a VIII. század végén) játszik s hőse a bölcs és népszerű fejedelem fia (az író csak khalifafinak nevezi), kit atyja utazni s feleséget keresni küld. Barátjával, Alival elindulnak, megfordulnak Ciprusban, Bizancban s másutt is és utazásuk végén mindketten meglelik párjukat. Útközben mindenféle kalandokba, főként szerelmi kalandokba keverednek, mindenfélét látnak, tapasztalnak és sok mindenféléről beszélgetnek, bölcselkednek. A kalandok helyenkint élénken, mulatságosan vannak elbeszélve, a VII. szakasz pl. (*Jussuf és Nurmahál dévajtsága*) kedves humorral, keleties nyelven elmondott, sikerült történetke, de azért az egész könyv bágyadt, szétfolyó és kezdőre valló dolog.

A furcsa maga csinálta verses mottók a szakaszok elején humoros hatást akarnak kelteni, de csak ízléstelenek. Korrajzra egyáltalában nem törekszik, sőt szándékos kortévesztéseket vegyít az elbeszélésbe szintén a humoros hatás kedvéért. A khalifafi és Ali Lavaterről, Kantról, Rousseauról, a homoeopathiáról, Cookról beszél, postakocsin utazik, tokajit iszik és pipázik. Egy cigány, aki cigárót szí, elkéri a khalifafi tajtékipipáját és veres nadrágját, egy angol szépség a hajón zongorázik, a két utazót plakátokon körözik, melyek «a föltaláltatandó mesterséggel» vannak nyomtatva, az íjászok egy kanári madárra lőnek «a feltaláltatandó kanári szigetekből». Ali ezt mondja: «Puskával jobb szeretnék ugyan lőni, — hanem az még nincsen föltalálva».

Ez a figurázó, travesztáló modor Blumauer *Aeneise* (1783.) óta nagyon divatos lett. Bécsben pl. a XVIII. század végén és a XIX. elején tömérdek mitológiai irodalmi paródia és travestia került színre.¹ Vajda modora a német romantika sokat emlegetett és filozófiai fontoskodással tárgyalt «romantikus iróniájára» is emlékeztet, mely a gyakorlatban nem volt egyéb, mint humor, amellyel az író önmagát és tárgyát kezeli s mindkettővel játékot űz, gúnyolódik. Brentano *Godwi* c. regényében pl. ezt olvassuk: «Dies ist der Teich, in den ich Seite 266 im ersten Bande falle» (mondja Godwi). Az ilyenféle humor különben nem a romantikusok találmánya, Sterne s utána Jean Paul is erősen művelték már. Vajda inkább az angol hatás alatt álló Jean Paul-Saphir iskola íróitól s magyar követőiktől, pl. Munkácsytól tanulta ezt az illúzió-rontó sekélyes humorizálást.

¹ Nagl—Zeidler: *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*. II. 1. 1914. 507—23.

Hellyel-közzel találunk egypár célzást a magyar viszonyokra is elbeszélésében, pl. mikor az avarok országában utazó khalifafi rossz fogadókat és rossz utakat talál, vagy mikor Ali, aki író is, a szomorú irodalmi viszonyokról panaszkodik (154—5. l.), de irányzatos megjegyzései és fejtegetései, melyeket alakjaival mondat el, inkább általánosak és felvilágosodást hirdetők. A khalifafi pl. ehmondja, hogy ha trónra jut, megengedi alattvalóinak a borital élvezetét, ami ellen hiába zúgolódnak majd a titokban iszogató vén mollah-k; megengedi majd hogy ki-ki szabadon nyilvánítsa véleményét, így majd a valódi filozófia is szóhoz jut s győzni fog az igazság. Akkor majd nem fognak olyanokon vitatkozni a papok, hogy Gabrielnek túzok-, vagy lúdszárnya volt-e, hogy Allah kitől kapta az erőt a teremtésre s hogy a mennyországban tartanak-e lakodalmat. Ember és ember közt nincs különbség. A khalifának Istenről való felfogása magasan felette áll a bizanci papokénak, kik meg akarják téríteni. A papok ellen többször gúnyolódik az író s tudatlan, elfogult, megvesztegethető embereknek rajzolja őket.

Önkénytelenül Voltaire regényei és elbeszélései jutnak eszünkbe, mikor Vajda novelláját olvassuk. Ezek is többnyire keleti történetek babyloniai, syriai, egyiptomi, indiai alakokkal, kik többnyire sokat utaznak más országokban, a legkülönbözőbb kalandokon mennek keresztül s éles szemmel látják meg az emberek és idegen társadalmak furcsaságait. *Zadig, Le monde comme il va, Candide, Les lettres d'Amabed, Le taureau blanc, La princesse de Babylone* stb. mind ilyenek s fő bennük az író korának kigúnyolása, a jelenre irányuló tendencia. Voltaire kifoggyhatatlan a vallási villongások, a papok, a babona, az előítéletek, az emberi korlátoltság és az emberi hibák kifigurálásában és ostromozásában, valamint a felvilágosultság, a minden földi cifraságtól ment hit, az emberiség, a szeretet s az igazságosság dicséretében.

Voltaire hatását Vajdára már említettük. Ez a novellája talán legjobban mutatja ezt nemcsak eszének, hanem forma dolgában is: ez is régi keleti köntösbe öltöztetett modern történet, ez is utazási kalandok láncolata, ez is könnyed, irónikus hangon van írva. Hogy mintájának messze mögötte marad írásművészet és szellemesség dolgában, az nem csökkenti a hatás szembeszökő voltát.¹

¹ Itt említem meg V. két humoros novelláját, melyek folytatásai egymásnak (*Renyhe Jankó s A kísértet. Rajzolatok.* 1835. I. 5. 17—8.) Egy lusta és nagyevő magyar fickóról szólnak, kit egy vigkedvű keleti asszony magával visz hazájába, hol a sah kedvence és háremőrzője lesz, később különböző próbáknak vetik alá, melyekkel azonban nem tudják renyhe nyugalmából kimozdítani. Szerepel benne egy fiatal tudós,

Három évvel később egy háromkötetes regénye jelent meg: *Tárcai Bende* (Román. Pest, 1837. névtelenül), mely tartalom és forma tekintetében első novellájával rokon, azért mindjárt itt szólok róla.

Történeti regény, mely II. Endre korában játszik. Hőse, Bende, a Balaton mellett nevelkedik, papnak szánják, Bonifacius s bambergi Ekbert tanítják, de okos nagybátyjától s egy Aha-Ali nevű madártömőtől is sokat tanul. Beleszeret barátja hugába, Zirczi Idába, kit azonban a fehérvári tornajátékon vitézkedő bátyjával, Atával jegyeznek el. Többedmagával utazni indul. Velencében egy olasz leánnyal barátkozik, amiért a leány imádója majdnem elveszi láb alól. Több városban megfordul. Bolognában tanul is. Anyja betegségének hírére hazatér, de már nem találja életben. Atával párbajt vív Idáért, de a leány mégsem lesz az övé, mert azalatt elrabolták. Atára gyanakszik s egy véletlen is megerősíti gyanújában. Endre királlyal a Szentföldre megy s útközben megtudja, hogy Ekbert rabolta el Idát, de azóta tőle is eltűnt. Párbajt vív Ekberttel, ki azután megtér és sok bűnéért vezekelni akar. Bende a Szentföldön vitézkedik, pogányokat térít meg, majd fogságba esik. A kairói szultán kertjében dolgozva megismerkedik Ayeshával, ki menekülni akar a háremből. A bölcs Hassán megveszi Bendét a szultántól s szabadon bocsátja. Közben Idát is felfödözi a háremben. Ayesha megszökik Hassánnal, neki azonban nem sikerül Idát kiszabadítania s kénytelen egyedül hazatérni, a leány azonban mégis kiszabadul, hazatér s Bende feleségül veheti, mert erényének annyi viszontagság ellenére semmi baja sem esett. Hassán elveszi Ayeshát. Ata is megházasodik.

Az egykorú kritika (*Figyelmző*, 1837. II. 1. Karácson Tivadár álnéven Szontagh Gusztáv) részletesen foglalkozik vele s egy kis regényelméletet adva azt találja, hogy Vajda regénye a regénynek alsóbb, mulattató fajához tartozik, de emellett oktatni is akar. A hős első személyben beszél, mert ez a forma alkalmas a reflexiókra. Dicséri az érdekes mesét, felülőbb hibát nem talál benne, hacsak azt nem, hogy érdekessége a közepén hanyatlak (mert fénypontjai: a Szelaheddin-epizód¹ és a bajvívás az első kötetben vannak). A jellemek és történetek nem szűkölködnek belső lehetőségben. Kiemeli, hogy nem ad személyeiről leírásokat. Hosszasan foglalkozik oktató irányzatával is. «Tárcai Bende — úgymond — lelemény, elrendelés s kivált képzelődés és érzelem tekintetében kijelölt, de modorja, ember s világ rajzolata nem éri el az Abafiót».

Zadik is. A név Voltaire hatására utal. A furcsa, humoros mesehangú történet Vörösmarty víg novelláira emlékeztet. A Sümegi álnéven megjelent *A gazdag örökös* c. novellája (*Lombok*, 1838. 61. 65. l.) izlés-telen és erőltetett humorával, a történeti hagyományok, a búcsújárás s a léha nemesség kigúnyolásával szintén ebbe a körbe tartozik.

¹ Közbeszótt keleti történet (I. 13. fej.), mely külön is megjelent a *Regelőben Szelaheddin* címen (1836. I.).

Szontagh jóakarató és enyhe bírálatával ma már nem érthetünk egyet.

A regény igen kezdetleges alkotás s emlékeztet a XVIII. századbeli s még régibb kalandos regényekre, melyek inkább regényes történetek meglehetősen valószínűtlen mesével s igazi környezetrajz, jellemzés és lélekrajz nincs bennük. A *Tárcsai Bende* is ilyenforma, mert amit Voltaire módjára hozzátesz az író a kalandos meséhez (főként didaktikus elmélkedések), az nem teszi jobbá munkáját.

Előadása elég folyamatos és itt-ott kellemes olvasmány, de vannak furcsaságai. Pl. a szereplő személyeket nem vezeti be egy kis leírással, vagy kiletükről felvilágosító adatokkal, hanem egyszerre nevükön nevezi őket, noha előbb még nem volt róluk szó. Zirczi egyszerre egy leányt ölelget, kiről nem tudjuk, hogy került oda a lakomára s kicsoda. Azt hisszük, a kedvese s később tudjuk meg, hogy huga volt. Alakjainak külsejéről leírást egyáltalában nem ad (regényhősének csak a III. kötetben adja leírását, de száraz személyleírás formájában). Így némelek pusztá nevekké válnak. Különös példa erre Ekbert, kiről csak annyit mond első szereplések, hogy «Ekbert vala Bambergből eredő» s egy szóval sem mondja el, hogy ez Gertrudis királyné testvére, bambergi püspök, kinek a Bánk-bán felesége elleni merényletet is tulajdonítják (ezt az esetet szárazan említi később). Fura ötlet az is, hogy egy történeti regényt hőseivel beszélget el anélkül természetesen, hogy a történeteket úgy adná elő, amint egy II. Endre korabeli lovag lelkében tükröződniök kellene. Ez már az alaphangulatot is elrontja, de az író gondoskodik egyéb hangulatzavaró elemekről is.

A regény elején, amint a hőssel elmondhatja őseinek történetét, humoros hangot használ, mintha ki akarná figurázni a genealogiákat és családtörténeteket (Mark Twain önéletrajzát juttatja eszünkbe, hol őseiről éppen ilyenformán emlékezik meg). Ez a humoros hang az első fejezetekben folytatódik, de azután komollyá válik. Milyen stílustalanság! Humoros hatást akar kelteni azzal is, hogy hőseinek elbeszélését jegyzetekkel kíséri. Mikor pl. hőse kalapot említi, ezt írja jegyzetbe: «Első bizonyosság, hogy honunkban igen régi a kalap s régibb, mint akármely európai országban. A kiadó.» Másutt a fejezet élén komoly mottók mellett magacsinálta tréfásokat is használ, pl. «Nem egyetlen dücsősége vala, — Hogy ezredik őse özönvízbe hala. Gyöngyösi.» Az ilyen ízléstelenségekkel derültséget nem tud kelteni, csak hangulatunkat zavarja. Mindez részint Voltaire modorának, de még inkább a romantikus ironiának s a német humoristák hatásának tulajdonítható.

Ugyancsak kirínak az elbeszélésből a reflexiók és elmélkedések,

melyek jobbára tanító célzatúak (s némileg Fáyra emlékeztetnek). Így elmélkedik a szenteskedőkről (I. 75.), Istenről felvilágosult szellemben (I. 81—2), a test fejlesztéséről (I. 139—40), a kereskedésről Széchenyi korának felfogásában (II. 134—5), a keresztes háborúkról XIX. századbeli nézetek szerint (III. 15—9); kigúnyolja az ereklyéket (I. 152. III. 178. 183) az eszem-izomnak élő nemességet (II. 98. 121); beszél a lélek túlvilági életéről (III. 6.), a háborúkról és népjogokról (III. 21—4), a vallásüldözés ellen (III. 51), a görög filozófiáról (III. 139—52) stb. Ezek a hosszas fejtegetések, pl. a legutóbbi, mely népszerű, de hibás áttekintését adja a görög bölcsesletnek, nem regénybe valók, unalmasak és stílustalanok. Mondanunk sem kell, mennyire nem korrajzszerűek, mikor középkori emberek szájába vannak adva. Ezekben személyei részben Voltaire, részben a saját zavaros bölcselkedésének szócsövei. Ugyanazért jellem- és lélekrajzi szempontból tekintve is lehetetlenek.

A milieurajzzal nem törődik, leírás alig van a regényben s ami van, az se igazi leírás, a szárazság, kezdetlegesség, vagy oktató célzat azt is elrontja.

Lélekrajzról sem igen lehet szó benne. Ami efféle kísérlet akad, az mind száraz, fejtegető. A jellemrajzok a korrajz és lélekrajz hiánya miatt vázlatosak, sablonosak. Vajdának a mese és a maga eszméi fontosak, az emberi lélek mélyebb vizsgálatára nincs türelme és nincs tehetsége.

Vannak-mozgalmasabb, elég érdekes fejezetei (pl. II. 6., 9. fejezet a III. k. végső fejezetei), de nyersen közbeékelt, száraz történeti részletei is.

Trostler föntemlített tanulmányában *Tárcsai Bende* mintáját Novalis *Heinrich von Ofterdingen*-ében keresi, de érvei nem meggyőzők. Csak a regény I. részének némely motivumaira tud Novalisból analogiákat felhozni, de ezek csak látszólagos egyezések s akármilyen más regényből is kimutathatók volnának. Vajda elbeszélésében különben egyáltalában nem fontosak és jellemzők. Heinrich és Mathilde szerelme szerinte megfelel Bende és Ida szerelmének. Miért? A körülmények teljesen különbözők. Azért, mert mind a két pár fiatal szerelmes? Klingsohr alakjával is hosszasan foglalkozik s hogy ez Novalis regényéből kerülhetett a Vajdáéba. De Klingsohr Vajdánál nem igazi szereplője a történetnek, jóformán csak szó esik róla, teljesen mellékes tehát, hogy onnan vette-e vagy máshonnan. Hogy Novalisnál a szaracén nő a mohammedánizmust szépnek, nemesnek rajzolja, ezt egyeztetni a nemes Szelaheddinről szóló történettel. Így mindent lehet mindennel egyeztetni. A II. s III. részben, tehát a regény legnagyobb részében, nem tud

még ilyen erőltetett. Novalis-hatásokat sem fölfedezni. Itt nagy általánosságokat mond, hogy pl. Olaszországról az a felfogása, mint a német romantikusoknak.

Aki a két regényt ismeri, igazán semmi hasonlóságot nem talál a szimbolikus, fantasztikus, teljesen költői és irreális Novalis-regény s a csupa száraz meséből és reflexiókból álló *Tárcsai Bende* közt.

Vajda regényének irodalmi jelentősége igen kevés, irodalomtörténeti jelentősége pedig az *Abafi* és Gaal *Szirmay Ilonája* után semmi. Történeti regényünk fejlődését nem vitte előbbre.

III.

Mielőtt Vajda többi novellájának tárgyalására térnék át, röviden a keletieskedés kérdésével is foglalkoznom kell. Első novellája keleti tárgyú volt, regényében is fontos szerepet játszik a kelet, többi elbeszélése pedig majdnem mind keleti tárgyú.

Erdélyi János (*Kisebb prózái*. II. 52.) ezt mondja erről: «Hol vette és hol nem vette magát ez a keleties költészet, mely mindamellett sem volt másképen, hanem ha a keleti természet és életnek hallomásos, képzelet utáni szemléletében, mindegy. Vajda erre elegendő műveltséggel bírt; ez nem is fődolog.» Aztán megállapítja, hogy a szegény jobbágyfiút bántotta a fennálló alkotmány jogtalan volta s felszólásra ösztönözte, de «idehaza nem lévén szabad a gondolat, kelet páriáit lépteté fel költészetében. Ez a kulcs».

A cenzura kényszere valóban egyik indító oka lehetett Vajda eljárásának, de ez csak félmagyarázat. Miért fordult épen kelet felé? Voltak-e külföldi mintái? Ezek a kérdések merülnek fel novelláinak olvasásakor. Eddigi monografusai mind toglalkoztak ezekkel, de fejtegetéseik kiegészítésre szorulnak.

Nem lehet feladatunk, hogy a kelet művelődésének hatását az európai irodalmakra itt részletesen áttekintsük, csak arra szorítkozhatunk, hogy néhány fontosabb mozzanatot emeljünk ki, melyek tárgyunkkal kapcsolatba hozhatók.

A francia irodalomból csak Montesquieu *Lettres Persanes*-jét (1721) emeljük ki, melyben keleti mezbe öltözteti korára vonatkozó híralatát és Voltaire említett keleti elbeszéléseit, melyeknek hatását már láttuk.

Az angol irodalomban a kelet, főként India szellemi kincseinek tudományos feltárásával a XVIII. század második felében a szépirodalom is kelet felé fordul. Beckford *Vathek* c. regénye (1798), Southey *Curse of Kehama* c. indiai tárgyú költeménye (1810), Byron ragyogó keleti el-

beszélései, Moore *Lalla Rookhja* (1817), Scott *Count Robert of Parisa* (1831), mely az első keresztes háborúkor Bizancban s a keleten játszik, James Morier *Adventures of Haji Baba of Ispahan* c. regénye (1824) és folytatásai¹ mind ennek a kelet iránti nagy érdeklődésnek és lelkesedésnek bizonyosságai, hogy többet ne említsünk.

A nagy olvasottságú Vajda ezeket mind ismerhette, legalább is német fordításban. Hasonlóképen olvashatta Kalidásza *Sakuntaláját* (angol fordítása 1789, a német 1791), ezt a hangulatos hindú drámát, melynek elnédkedő és érzelmifcstő dalaiban és monologjaiban, bájosan naiv meséjében s alakjainak lelki rajzában olyan megkapóan nyilatkozik India titokzatos és nekünk idegen kultúrája.

A német romantikának tudvalévőleg egyik jellemző vonása a kelet kultusza. «Im Orient müssen wir das höchste Romantische suchen» — mondta ki Friedrich Schlegel² már 1800-ban s nyolc évvel később megjelent alapvető tanulmánya: *Ueber die Sprache und Weisheit der Indier* (Heidelberg, 1808).

Egy évvel később indul meg (1809) a kelet nagy ismerőjének, hr. Hammer-Purgstallnak, folyóirata, *Fundgraben des Orientes*, mely 1818-ig tömérdek ismeretanyagot halmoz fel a keletre vonatkozólag. Ehhez járul egész könyvtárra menő munkássága, melyet a kelet irodalmának s általában művelődésének ismertetésére szentelt.³ Az ő Hafiz-fordítása inspirálta Goethet *Westöstlicher Diwanjának* megírására, mely 1819-ben jelent meg remek és ma is értékes tanulmányával a keleti költészetről. E gyűjteményének s utóbb írt Diwan-dalainak nagy hatása volt a német lírára (Rückert: *Östliche Rosen*, 1822. Platen: *Ghazelen*, 1821., 1828. Chamisso, Heine s mások költeményei).

A német irodalomból még sok példát hozhatnánk fel a keletieskedésre, így Lessing *Nathan der Weisejét* (1779), Wieland *Dchinnistan* c. tündérmesegyűjteményét (1786—9), Mozart—Schikaneder *Zauberflötejét* (1791) s számos utánezatát, Leopold Schefernek a harmincas években megjelent novelláit (*Die Perserin*, *Der heimliche König der Armenier*, *Der Unsterblichkeitstrank*, az utóbbi kínai tárgyú) stb.

A német romantika keletieskedésének a francia romantika egzotizmusában látjuk a folytatását.

¹ P. Horváth Lázár ismertette nálunk: *Töredékek Morier regényeiből* (*Ath.* 1837. I. 21. 30. 46.).

² *Gespräch über die Poesie*. *Athenaeum*. III. 1800.

³ Pl. Hafiz fordítása. 1812. *Morgenländisches Kleeblatt*. 1818. *Gesch. der Schönen Redekünste in Persien*. 1818. *Gesch. des Osmanischen Reiches*. 1827—35. stb.

Vajdát a külföldnek ez a nagy keletieskedő és keletet ismertető irodalma inspirálta keletj dolgok írására s ez keltette benne már fiatal korában a mesés kelet iránti vonzalmat.

A mi irodalmunkban előtte kevés nyoma van a külföldi keletieskedés hatásának, úgyhogy néhány sorban összeállíthatom, amit erre vonatkozólag nyomtatásban találtam.

Bessenyei *Az amerikai Podotz és Kazimir keresztyén vallásra való megtérése* c. kis elbeszélését (Kazinczy fordítását) 1776-ból már ide számíthatjuk, mert amerikai vadembereit ázsiai törökök közé juttatja. Megemlíthetjük két Pancsatantra-fordításunkat (*A régi Indusok bölcselkedései*. 1781. *Bidpai és Lokman indiai históriái és költői beszédei*. 1783.) s Decsy *Osmanographiáját* (1788—9), melyből írónk a török kultúrát megismerték. 1815-ben egy füzetke jelent meg Debrecenben ilyen címen: *Az indiai bölts.* vagy miként lehet az ember boldog a társaságos életben. Az erköltsöket illető egynehány tiszta velős mondásokba foglalva, melyeket valami régi Brakhmán hagyott írásban és ebből legegőbb chinai nyelvre, ebből akkoriban ánglusra, abból csakhamar franciára, melyből ismét németre és ebből végre magyar nyelvre fordítottatott Cs. J. által. Az előző szerint egy kínai tudós találta Tibetben s kínai nyelvre fordította. Böles tanácsokat és reflexiókat tartalmaz, melyek az okosságról, megelegedésről, reménységről, haragról, az asszonyról, a vallásról stb. szólnak bibliai kezetességgel, emelkedett hangon, mely itt-ott a Vajdáéra emlékeztet. Pálffy Sámuel *Erbia* (1811) és *Zomilla* (1824) c. népszerű regényeit csak azért emlitem meg, mert szereplői közt ott találjuk a perzsa királyt, a «mogol» királyt, a kínai és a török esászárt, különben az igazi kelethez semmi közük. Az 1822-i *Aurórában* jelent meg Kisfaludy Károly *Nelzor és Amida* c. kis keleti drámája, melynek elején Amida költői szavakkal üdvözli a napot és kedves virágait. Olvasásukkor a *Sakuntala* s Vajda *Vajkoantálájának* hangulata fog el bennünket. 1824-ben jelent meg Fábíán Gábor Hafiz fordítása, *Hafiz persa költő Divánjából ghazelák s töredékek*. Az 1825-i *Aurórában* egy «napkeleti regét» találunk Meritzay Antal plébánostól, *Az isteni régzést*, melyben Abdul egyiptomi kalifának, ki egyetlen fia halála miatt kételkedik a Gondviselésben, Kalok, a béke angyala, egy látomást mutat, hogy bebizonyítsa neki az isteni bölcsesség kifürkészhetetlenségét. Az 1829-es *Auróra* Gaal Györgytől közöl egy tanulságos «perzsa regét» Kisfaludy Károly fordításában (*Régi szokás megmarad*). Ugyanebben az évben a *Felsőmagyarországi Minerva* is közöl egy «eredeti románt» N. A. Kiss Sámueltól *Alscherid* címen, mely a keresztyén rabjait felszabadító algiri fejedelem nagylelkűségéről szól. Vörösmarty *Ezeregy éjszaka* fordítása is 1829-ben indul meg s 1834-ben fejeződik be a 18. füzettel. 1831-ben jelenik meg Marosvásárhelyt Magyarosi Szőke József *Iba és Szelima* c. keleti drámája, mely Bagdadban és Damaskusban játszik s Kisfaludy Károly kis keleti közmondásgyűjteménye: *Keleti közmondások* (*Kisfaludy K. Minden Munkái*, VIII. 1831), melyet kéziratában

Oguz könyvének nevezett.¹ 1832-ben pedig Fogarassy János ír egy perzsa történetet a *Felsőmagyarországi Minervába Abdallah és Balsora* címen, mely utóbb a *Regélőben* (1837. I. 43—4) is megjelent névtelenül.

Még csak azt említem meg, hogy 1822—1835-ig megjelent történeti novelláink egy harmadrésze a török világ korában játszik, tehát némileg ezek is ide volnának számíthatók, mert keleti (török) emberek szerepelnek bennük. A Vajda föllépése (1831) után lapjainkban megjelent külföldi török, arab, perzsa, indiai, kínai s más keleti tárgyú elbeszélések fordításait (elég sok van) nem közlöm, mert ezek már nem igen hathattak rá.

Látjuk, hogy Vajdának nemcsak számos külföldi, hanem néhány magyar előzője is volt a keletieskedésben, úgyhogy úttörőnek nem nevezhetjük ezen a téren. Érdeme azonban, hogy a keletet elődeinél kissé gondosabban tanulmányozta s novelláiba több keleti színezetet és hangulatot tudott belevinni.²

*

1834-ben, *A leyszebb leánynyal* egyidejűleg, jelent meg első igazi keleti novellája, *Othman ünnepe Eskiudarban*, melyet 1842-ig még tizenhárom követett s az utolsó években még két nem keleti tárgyú.³

Novellái közül először a három legsikerültebbet emeljük ki s tárgyaljuk részletesebben, hogy a többiekéről annál rövidebben szólhassunk.

¹ Az oghuzok, ghúzok, úzok Hammer szerint a nyugati törökök legrégebbi törzse.

² Keleti tanulmányait néhány cikke is bizonyítja. Az 1837-i *Figyelmezőben* (II. 251. l.) ismerteti Hammer-Purgstallnak *Duftkörner aus persischen Dichtern* c. dalgyűjteményét s le is fordít belőle versben egyes darabokat. A *Tudománytárban* (1839) *China történeteinek philosphiáját* ismerteti Hegel után. Az *Athenaumba* (1840. II. 17. 19.) *A magyar és ozmán-török nyelv nagyból összehasonlítva egymás között és a nyugoti nyelvekkel* című cikket ír. A török költészetet és irodalomtörténetet ismertető névtelen cikk (*Figy.* 1837. II. 17—8.) is valószínűleg tőle való. Hammer munkáit bizonyára szorgalmasan olvassatta, de olvasott más keletet ismertető népszerű munkákat is (pl. Wiese: *Indien oder die Hindus*, Leipzig, 1837. *Persien*, Pest, 1823. (két illusztrált kötetke).

³ Ezek a novellái időrendben a következők: *Othman ünnepe Eskiudarban* (*Aurora*, 1834), *Vajkoontala* (U. o. 1835), *Melley gyöngye leghatalmasabb is!* (*Rajzolatok*, 1835. I. 20. jelentéktelen, száraz történetke Szulejman szultánról), *Memnon szobra* (*Aur.* 1836), *A csapodár* (*Hajnal*, 1837), *Az athinai sirásó* (U. o. 1837), *Manahor, a rabszolga* (*Emlény*, 1837), *Yoridala* (*Aur.* 1837), *A mágusz-lány* (*Hajnal*, 1838), *A két bramín* (*Athen*, 1838. I. 4—9.), *Kon-fu-cse* (U. o. 1839. II. 4—6.), *Mirmah* (*Dalhon*, I. 1839), *Hüldegunda* (U. o. 1839), *Atila halála* (U. o. II. 1839), *Hábor, Gyula, Az éj fija* (U. o. III. 1841), *Akbár szultán* (*N. Almanach*, 1841), *Mária* (U. o. 1842), *Alpári* (*Pécsi Aurora*, 1843).

Ez a három világot vet a többiekre is, melyekről elég lesz egy kis összefoglaló jellemzés.

Első ezek közül *Vajkoontala*. Hőse egy hatalmas braminnak leánya (Vajkoonta : éden, Vajkoontala : éden leánya), ki beleszeret egy szegény páriába s az övé lesz, atyja ezért elátkozza s a fiatal nőt a bújdóság és a bánat sírba viszi.

Ez a kis novella, melynek meséje alig van, csupa lira, csupa hangulat. Van indiai levegője, mely kissé a *Sakuntalára* emlékeztet, de nincs és nem is lehet benne a hindú dráma igazi naivsága és eredetisége. A milieu s az emberek nagyon stilizáltak, sőt az irányzatosság belevitele által elrajzoltakká, hamisakká lesznek. Még azt valahogyan elhisszük, hogy a jószívű bramingleány a páriákért imádkozik és szemrehányást tesz Brámának, hogy mindent megvon tőlük s «alacsonyabbakká» teszi őket «a por férgeinél», hogy a szegény pária arra gondol, «hogy a jogtalanoknak nincs hazája», de már az bántó diszonzanciaként hat ránk, mikor az ünnep királynéja így énekel : «És a természet közeperejét szerelemnek mondjuk az embereknél, szaporodásnak a füveknél, fáknál, brámának ott fön a csillagokon.» Épen ilyen stílustalan, mikor az író a maga felvilágosult eszmét mondatja el a braminnal : «Mivel vagyunk mi különbek a páriáknál? . . . osztályainkba szorítkozva tespedünk, míg más népek szabad vitorláikkal lépik el a tengereket s az észnek és munkáságnak teljes pályát nyitnak . . . Látták-e őt (Brámát) valaha halandó szemek, a láthatatlant? hallotta-e szavát valaha halandó, a halhatatlannak? Öreg gyermekek mi, dajkáink regéin történeti igazságként esüggők! . . . Ma már Bráma elhallgata ; azon különféle idomok, melyek reá adattak, ködbe enyésztek el s ő a természet közereje gyanánt áll csak fön.»

A novella elején egészen eposzias, pompázó, ünnepélyes hangot üt meg (még az eposzias ismétlések sem hiányoznak), aztán novellisztikus hangba csap át, sőt száraz, etnografikus, ismertető részleteket is szúr közbe. Ha ilyen stílustalanságokkal nem rontaná a hatást, a *Vajkoontala* igazán szép és költői részleteivel egyike volna legszebb elbeszéléseinknek.

A *Yoridala* Japánban játszik kb. a XVII. században. Főszereplője egy portugál kereskedő, ki beleszeret a tűzimádó, szép japán leányba. Yoridalába, szerelmükbe a keresztény hittérítés ügye is belejátszik. Különböző kalandok és bonyodalnak után Portugáliába mennek és boldogok lesznek.

Ebben már kevesebb a beleerőszakolt tendencia (legfeljebb Yoridala térítésekor hallunk szabadelvű nyilatkozatokat a vallásról), itt Vajda inkább novellista, mint morálprédikátor. A japáni kolorit nagyon hal-

vány benne, csak külső máz, mely alatt közönséges romantikus történetet találunk, ez azonban ügyesen van elbeszélve.

A *Kon-fu-cse* kedves, humoros, kínai történet.

Konfucse, a nagy bölcs, kedvence King Wang császárnak, de Lu-csi, a császár másik kedvence, görbe szemmel nézi, pedig a bölcs az ő lányát szereti, Hung-mang-csi-la-t. Az apa észreveszi a dolgot, de nem szeretné Konfucset vejének. A bölcsnek egy elmés ítélőhozatala után King-Wang nagy ajándékot ígér neki s hogy maga kérheti, mi legyen az. Lu-csi azt fogadja, hogy ő az ellenkezőjét adja majd annak, amit Konfucse kérni fog, mert sejti, hogy leányát fogja a császártól kérni. Konfucse nagy bölcsen a leány lelkét kéri. Ennek ellenkezője a leány teste, amelyet az apa fogadása szerint kénytelen neki adni.

A humor nem annyira Vajda tréfás hasonlataiban van, hanem a kínai életnek tréfás felfogásában. A kínai udvariaskodáson, viágos beszéden, naiv bölcselkedésen az író maga is mulat, innen a humor s éppen ez ad értéket a kis történetkének. Nekünk sokkal kellemesebb olvasmány, mint komoly novellái dagályos stílusokkal. Igazi keleti milieu itt sincs, de ilyen tréfás, mókázó elbeszélésben elég annyi, amennyi van benne. Mindenesetre meglátszik, hogy olvasott a kínai szokásokról. Egyik legjobb s ma is élvezhető munkája.

Keleti novellái közül három török tárgyú (*Othman ünnepe*, *Melly gyöngye a leghatalmasabb is!* *Mirmah*), négy indiai (*Vajkoontala*, *Manahor*, *A két bramín*, *Akbár szultán*), egy perzsa (*A mágusz-lány*), egy egyiptomi (*Memnon szobra*), egy tibeti (*A csapodár*), egy görög (*Az athinai sírásó*), egy japán (*Yoridala*) s egy kínai (*Kon-fu-cse*). Némelyiknek történeti hátteret fest, így a *Memnon szobra* az arab hódítás korában (VII. század), *Az athinai sírásó* a görög szabadságharc korában (XIX. sz.), a *Yoridala* a XVII. században, *A mágusz-lány*, *A két bramín* és *Akbár szultán* a mongol hódítás idejében (XIII. sz.) *Mirmah*, *Melly gyöngye a l. is!* a mohácsi vész korában játszik, de igazi korrajzot nem tud bennük adni, úgyhogy a jelenkorban játszó novelláitól alig különböznek; alakjai nem koruk emberei, hanem jelenkoriak.

Keleti milieuraizai épen ilyen felszínesek s nem vallanak a kelet komoly és elmélyedő tanulmányozására. Keleti emberei, akár hinduk, akár törökök, akár japániak, mind egyformák, csak köntösük különböző, gondolkozásuk az íróé.

Mint meseköltő sem igen találékony, ismétli magát, elcsépelet motívumokból szövi bonyodalmaikat. Az egyszer látott s megszeretett leányt újra feltalálja a novella hőse (*Othman ü. Az athinai sírásó*); a nemes-szívű úr barátjaként bánik rabszolgájával (*Othman ü.. A két br., Mirmah*);

egy fanatikus, gonosz görög keresztény mindenáron magáévá akar tenni egy ártatlan, rajongó, Isis-imádó leányt, ki azonban üldözései ellenére is egy arab hősé lesz; a Memnon-szobor csodás zengését az okozza, hogy fejében (!) a leány kedvese fuvlázott (*Memnon sz.*); egy kalandor elvesz egy leányt pénzéért, elhagyja, mást szöktet el, lezüllik s végül börtönében öngyilkos lesz (*A csapodár*); a perzsa mágus leányát nem akarja a szeretett hősnék adni s próbáknak veti alá, melyeknek végén elpusztul (*A m. lány*); a végtelenül kegyes mongol szultán mindenkivel jót tesz, mindenkinek megbocsát, amivel ellenségét is lefegyverzi (*A szultán*). Az elrablások, börtönbekerülések és kiszabadulások, gonosz intrikák, leányoknak férfiruhába való öltözései s a romantika más elhasznált motivumai is többször szerepelnek Vajda meséiben. Mondanunk sem kell, hogy a valószínűség ezekben a mesterkéltten és nehézkesen bonyolított mesékben igen kevés, a valószínűtlenség ellenben igen sok, aminek az az oka, hogy alakjai csak tarka bábok, kiket az író kényekedve szerint mozgat s nem igazi emberek. Semmi sincs megokolva, csak éppen történik. A jellemzéshez, a lélek igazi rajzolásához semmi érzéke és tehetsége.

A leírás is gyenge oldala, pedig a színekben és hangulatokban gazdag keleten játszó történeteiben lenne reá elég alkalma. Kevésszámú leírásai közt alig akad itt-ott hangulatosabb (mint pl. az *Othman ünnepé- ben*), inkább papírosízűek, vagy etnografikusak.

Nem-keleti tárgyú novellái közül a legterjedelmesebb *Hildegunda* s folytatása *Atila halála*, melyekben Attilát lépteti fel s egy szerelmi intrikából szőtt mese középpontjába állítja, beleszöve a hún történet egyes eseményeit (Catalaunumi csata, Attila Róma előtt, Attila halála). Hamis, csinált romantikának, történelemnek, mondának és száraz didaxisnak stílustalan, művészietlen s így értéktelen keveréke.

Még ezeknél is gyengébb torz-alkotás három rövid novellája (*Hábor Gyula, Az éj fia*), melyek előadás dolgában is egyformák. Hábor a lengyel szabadságharcban vesz részt, holtak hiszik, de hazatér s egyesül a kolostorba lépni készülő Amáliával. Gyula visszalépésre kényszeríti gazdag vetélytársát s boldog lesz kedvesével. Az éj fia jobbagyfiú, kit a földesúri zsarnokság zsvánnnyá tesz s bitóra juttat. Mindez csak nehezen hámozható ki az előadás lírai áradatából. Vajda itt prózai dalainak rendes modorát használja. Hábor és Amália, Gyula és Ida s a zsvánnnyá lett ifjú monológjai ezek a novellák, melyek már alig nevezhetők novelláknak. A rapszodikus, szenvedélyes monologokban, főként az éj fiáiban, már a francia romantika túlzott pátosza tombol.

Kellemes ellentétben áll ezekkel *Mária* c. novellája, mely két barát és két barátnő története régimódi levélformában írva.

Jogfi szereti Máriát, de tudván, hogy úgysem adják hozzá, mint nem-nemeshez, lemond róla s barátját, Vámosit, biztatja, hogy ő udvaroljon neki, maga pedig Juliának, Vámosi ideáljának teszi a szépet. Mária azonban nem tudja Jogfit feledni. Julia is inkább Vámosihoz vonzódik. Jogfi egyszer kimentí Mária nagynénje kutyáját a Dunából, nagybátyját pedig a választáskor szorongatott helyzetéből, úgyhogy az öregek is beleegyeznek a házasságba.

A mese lehetetlenül naiv és lélekrajzi valószínűségnek még az árnyéka sincs meg benne, érdekessé csak korrajzi vonatkozásai és irányzatossága teszik. Vajda itt nem keleti köntösbe öltözteti haladó és maradi embereit, hanem magyar ruhákba s a maguk korában szerepelteti őket.

Mária Vanyoláról, Vajda szülőfalujából ír barátnéjának (szép leírást is ad róla) egy Pestért lángholó levelet. Milyen más ott az élet s milyen unalmas falun, hol még a Pesti Hírlapot sem olvassák! Jogfi egy akkori liberális ifjú típusa, ki egész értekezést ír barátjának a honi állapotokról: a szabad sajtóról, Ausztriához való viszonyunkról, a jobbágy-ság sanyarú sorsáról, a honoratiorok szavazati jogáról, szegény irodalmunkról, az üres magyar színházról stb. Bébiné maradi és nemességére iszonyúan büszke asszony, ki nem szereti Pestet: «az a sok szakálos ifjú oly vad tekintetű, mindig jogot emleget, a Hírlapot dicséri...» Természetesen Mária is rajong a liberális eszmékért. Gárdonyi Guszti p. perkóc, németül, franciául gagyogó semmittevő, de később őt is elragadja a liberalizmus és a szakállas ifjakkal kezd barátkozni. Vámosi reméli, hogy «az előremozdulás tiszta keblű, nagylelkű két főnöke kezét fogand s az alkotmány szekekrét csak előre, nem pedig ellenkező irányban mozgatandja.» Jogfi alakjában sok van magából Vajdából (még kitünő úszó is, mint Vajda volt).

Vajda novellái kevés kivétellel ossianias, fellengős, ünnepies, sokszor dagályos nyelven vannak írva éppen úgy, mint prózai dalai: «Oh siess vissza Dalolka kedvese, hogy szemeid fényt áraszsanak a vidékre s jegyessed szíve magasan dobogjon... szél zúgása az én beszédem te neked, mely nem fölletet üz el borús egedről, de keserv ködével tölti bé derült egedet» (*Mirmah*). «Oh nevezd meg az édhon gyermekeit, a kéjhazára méttókat, hogy imádságomba befoglaljam őket, mikor Visnuhez életért fo hászkodom» (*Akbár sz.*) — így beszélnek alakjai.

Majdnem minden novellájában találunk prózai dalokat, imákat és hosszas szónoklatokat. Ezt az ünnepélyes pathost azonban gyakran váltja fel a természetesebb elbeszélő hang, sőt a száraz okoskodás, pró-

zaiság hangja, amit szintén tapasztaltunk dalaiban. Novellái és dalai általában közeli rokonai egymásnak. Ezt a rokonságot az előadás hasonlóságán kívül különösen az irányzatosság fűzi szorosra.

Eötvrősről mondjuk azt a már közhellyé vált megállapítást, hogy sokoldalú működését az teszi egységessé, hogy mindig és minden irodalmi formában ugyanazokat az eszméket hirdette. Vajdáról ugyanezt állapíthatjuk meg: prózai dalaiban, verseiben, erkölcsi beszédeiben, novelláiban s más munkáiban is mindig a felvilágosodás, a liberalizmus, az emberszeretet eszméinek apostola.

Különös kedvvel foglalkozik novelláiban is a vallás kérdésével. «Az én Isisem jobb, szelidebb, barátságosabb a te istenednél, a perc-élet botlását az idők örökségén át büntetőnél, ki indulatosságában bosszúállásra gerjed a tehetetlenség ember nevezetű porszeme iránt», mondják a *Memnon szobrán*. A mágusz-lány azt fejtegeti, hogy Urmozd nem örül a véráldozatoknak. A tudós fiatal bramín mosolyog az öreg bramín babonáin s ezt mondja mongol urának: «Nem ugyan azon lény-e a te alláhd és az én brámám s nem tudsz-e te is olly keveset róla, mint én, nem sejdited-e te is őt csak mint a természet okos utolsó erejét?» (*A két bramín*). Ugyanígy fejtegetik *Mirmah*ban, hogy Allah és a keresztények istene közt nincs különbség. A hindú leányka vitatkozik a bramínnal a csodákról, melyekben nem hisz. A bramínok gőgösek és zsarolják a népet, megvetik embertársaikat s míg maguk jól élnek, nem segítenek a szenvedőkön, velük szemben a mohammedán szultán kegyes, jószívű, emberséges (*Akbár sz.*). Általában minden novellájában Voltaireként igazságot, jogot, emberiséget, felvilágosultságot hirdet. Alakjai is tendenciózusak: kegyes, nemeslelkű urak és nemeslelkű rabszolgáik (pl. Manahor), felvilágosult fejek, vagy babonások, fanatikusak, képmutatók, türelmetlenek (a papokat, mint Voltaire hű tanítványa, mindig ilyeneknek rajzolja).

Az *Atila halála* a legirányzatosabb novellái közül. Főalakja, az írjú Daghur, Attila szellemi tanácsadója lesz s a zsarnokból felvilágosult fejedelmet nevel, aki összehívott népével vitatkozik a tervezett reformokról (!). Hogy mennyire fontosak Vajdának az oktatás és felvilágosítás s mennyire alárendelt előtte a művészi cél, világosan bizonyítják következő jellemző szavai: «Nagy törekvéseket akarnék veled láttatni, olvasóm, hogy vágyat keltsek föl lelkedben... bár sikerült volna a munkát végrehajtani! hogy mi a gyümölcsöt édelhetnők, — bár e mai kornak is volna Daghura és Eteléje!... Értetni akartam s az általatni. A szellem minden nekem, — és az igazság, mely a természet és a tudomány kincstárából meríthető.» Nem is akarta mindezt mese alak-

ban előadni, de látám, hogy még nincs ideje a szellemet anyag nélkül hozni föl s az idő szükségének engedék. Eljövend azonban a nap, reménylem, midőn a költő dalai mellett az igazságbona tulajdon nyelvét beszélendi» (187. l.).

Ez az irányzatosság, mely megakadályozza az igazi jellemrajzot, a mese szabad alakítását, a korrajzot s általában a művészi hatást, a mindig egyforma s nem a tárgyhoz illő előadás nagyon egyhangúakká teszi Vajda novelláit, melyeknek keleti tarkasága mögött szürke egyformaság rejlik, éppen úgy, mint dalaiban.

*

Volt-e hatása író-kortársaira? Erre azt felelhetjük, hogy volt, de nem általános és nem jelentős.

Prózai dalait kevesen utánozták. Garay 1836-ban írt *Emlékezet* címen négy prózai költeményt (*Reggel. Dél. Alkonyat. Éj.*) A Vajdából vett jelige is bizonyítja az utánzást, különben hangjuk egészen az ő prózai dalaié (*Honm.* II. 78—9). Kolmár József egész sorozat prózai költeményt írt: *A teremtés reggele (Tavaszi. 1845), A hölgy teremtése (Pesti Divatlap. 1845. I. negy. 15), Az ősrége (U. o. 1846. I. 3.), Éj és korány.* Vajda szellemének (*Élelképek. 1846. I. 19.*) stb. Vajda utánzatok nemcsak forma, hanem tartalom tekintetében is. István Pál *A számkivetett titkos látásai* (Pest, 1848) c. hazafias és politikai elmékedéseinek szónokias, bibliai stílusa is Vajdáéra emlékeztet.

Novellairodalmunkban első hatását Hazucha (Kelmenfy) *Az utazó* c. útirajzszerű elbeszélésében látjuk (*Rajz. 1836. II. 60—8*), melybe egy szép keleti történet van szöve az örök igazságot kereső Belzedorról, kit különféle szellemek buzdítanak és vezetnek egy változatos életen keresztül. az örök igazságot természetesen sohasem éri el. *Prometh, a lelkesítő* c. bölceleti elbeszélésében (*Beszélyek. I. 1846*) is látunk némi Vajda hatást, ami egyrészt a görög isteneket travesztáló hangban, másrészt Prometheus szabad szellemű reflexióiban mutatkozik.

Jósika *A mohilok gyöngye* (1837) és *A szuttin* (1837) c. indiai novelláiban kelt versenyre Vajdával.

Győri Dániel *Aram és gyermekei* c. parthus története (*Reg. 1838. II. 102—3.*) csak moralizáló bevezetésével s keleti tárgyával emlékeztet Vajdára. Holló *A rajasthani leány* c. elbeszélésében (*Emlény. 1838.*) szintén csinált keleti neveket találunk (Rongtala, Indoglu, Rumru), de egyebet nem is. Irmay *A szaracén* c. novellája (*Koszorú. 1838.*) a *Tártsai Bende* egyes motívumait ismétli (leányrablás, magyar ifjú «Szelaheddin» kalifa fogságában, leányszabadítás, a kalifa kegyelme).

Nagy Ignác *Nincs boszorkány!* c. történeti novellája (*Athen. 1841. II. 44—8.*) szintén a *Tártsai Bendére* s *A legszebb leányra* emlékeztet humorizálásával s a papok és keresztések ellen irányuló «felvilágosult» gúnyolódásával.

Kiss Antal végtelenül kezdetleges *Zelmirája* (*Közlemények. 1841. I. 86.*) csak keleti (bagdadi) milieujénél fogva emlékeztet Vajda novel-

lára, Boros Mihály bibliai történetei (1844) ellenben hangjuknál fogva is. A bibliai, föllengős stílus egészen a Vajdáé, a prózai közbeszótt énekek is az övéire emlékeztetnek. *Avidala és atyja* c. indiai elbeszélése (*Haz.* 1847. II. 133—6.) már szolgai utánzata a *Vajkoontalán*nak. Hamis, könyvekből szedett indiai máz. Avidala prózai költeményt, imádságot mond Brámához, hogy az embereket tegye egyenlőkké s folyton a kasztok igazságtalanságáról szónokol. A pária «megtiport jogokról» beszél. Dagály, prédikáló elmélkedés mindenütt. Íme a Vajda-féle ál-hinduk egyenes utódai! Még a meséje is hasonló a *Vajkoontaláéhoz*.

Katona Antal *A teremlés királya s Álom és halál* c. indus «regéi» (*Közlem.* 1841. I. 40. 41.) keleties, dagályos stílusukkal és zavaros mitologizálásukkal emlékeztetnek Vajdára, szintén eposzias dagállal van írva *Zaida a cserkesznő* c. gyenge romantikus novellája (U. o. 1841. I. 24—7.).¹

Halaszky József *Hüida* c. «keleti beszélye» (*Szivárvány.* 1844), mely két mágus-ivadék szerelméről szól, szintén híven utánozza Vajda fellegős stílusát és prózai dalait.

Humóros keleti elbeszéléseivel mutat némi rokonságot a filozófus, kritikus, különben pedig híres dohány- és dinnyetermelő Szontagh Gusztávnak elbeszélése *A szenvedélyes dinnye- és dohánytermesztő ábrándjai* (*Életképek.* 1845. I. 7—8.).

Legfőbb vágya, hogy diarbekiri dinnyemagvakat s havannai dohánymagvakat szerezhessen s ezért elutazik először Diarbekirbe (a Tigris partjára). Útján egy magyar népies költő, egy szónokló hazafi s egy magyar hegelista üldözi, akiket utál. Bemászik a basa kertjébe, hol csodálatos nagyságú dinnyéket lát s találkozik egy gyönyörű leánnyal, aki magyarul szólítja meg s kiről kiderül, hogy a Kaukázus vidékéről, Karjelből való, hol a magyarok rokonai élnek. A dinnyékkal és a leánnyal szökni akar, de alig menekülhet a basa bosszújától. Havannában is regényes kalandjai vannak, végre fölébred.

Kedvesen elmondott történetke az egzotikus vidékek ismeretével. Egy művelt embernek s vonzó egyéniségnek csinos munkája.

Jókai *Az aegyptusi rózsza* c. beszélyében (1847) Vajda *Memnon szobrának* hatása alatt a szlinkszet beszélteti (a szobor fejében itt egy leány van, kit Sanherib nyila halálra sebez).

Mindössze ennyi hatását fődözhetjük fel szépirodalmunkban Vajda különös s a magyar szellemmel kevésbé rokon költészetének.

*

Az egykorú kritika többnyire tetszéssel fogadta Vajda elbeszéléseit. *A legszebb leány* megjelenésekor (Garay ezt írja: «A keletieskedés költőinknek több okokból még tanácslandó is, mi is keleti nép vagyunk és szellemünk könnyen rokonul amazokéval») (*Honm.* 1836. 30.) Toldy

¹ Pataky Mihály *A gyermekgyilkos* címen 1 felvonásos «ind» rémdrámát írt, melyben a Manahor név is szerepel (*P. M. eredeti színművei,* 1843.). Czákó Zsigmond *Leonája* (1846) már erősebb Vajda hatást mutat. V. ö. Vértessy J. *A m. rom. dráma.* 1913. 173.

Ferenc a *Figyelmezőben* mindig dicséri, sőt *A mágusz-lányról* szinte magasztalóan szól: a leány lelkiállapotainak rajzát «végtelenül szépek, erkölcsi világát «lélekelmelőnek» mondja; az író kevés eszközzel magyszerű hatást ér el (1838. 3.). A *Literaturai Lapok Vajkoontaláról* azt írja, hogy az «Aurora elbeszéléseinek ez évben koronája» (1836. 102. l.), *Memnon szobrát* és *Manahort* is dicséri (36. 303. l.), bár Vajda nyelve ellen mindig tesz kifogásokat s megjegyzi, hogy «nem egészen üres mesterkézettségtől és dagálytól» (42. l.). A *Rajzolatok, A mágusz-lány* nyelvét találja «simítatlannak és göröngyösnek» (1838. I. 14. l.).

A *Tudományos Gyűjtemény* szerint az *Othman ünnepe* «rettenetesen szentimentál s egy kissé emelygős is» (fade) . . . Kétszer ezt széles Magyar és Erdély országban senki megolvasni nem fogja» (1834. VIII. 75.), 1840-ben pedig azt írja Bloch M. *A sídókról* c. könyvének Vajda által írt előszaváról, hogy «tt is mint csaknem minden munkáiban sok költői érzelgest, de annyival kevesebb reális isméretet fejt ki» (VIII. 112.).

Legértékesebb a korabeliek közül Toldy (Schedel) Ferenc összefoglaló bírálata az *Életképek* 1844-i évfolyamában (I. 381—3. l.), melyben megállapítja, hogy Vajda tudományos értekezéseiben nem találja meg a tudományos, költeményeiben pedig a művészi formát. «Nála szárazak s a vizek még együtt vannak, az ő legyen száva még nem elég erős azokat egymástól elválasztani.» Fenséges, mindennapi, poétai és prózai elem «egymás mellett áll» nála. A forma nem sajátja, hanem «utánhangja» a bibliainak, a népen uralkodó főpapé, prófétáié. Ez a hang nekünk idegen. Az általa hirdetett evangéliumot szívesebben olvassa közönségünk filozófusok — és politikusoktól.

Az allegorikus forma is fárasztó és homályos is. Az *Időszakok* és az *Eszdér* «tudománynak kevés, költeménynek sok». Novelláit inkább dicséri.

Toldy éles szemmel látta már akkor Vajda munkáinak értékét, mi pedig ma, nyolc évtized távlatából, még világosabban látjuk.

A részletes elemzés után fölösleges ismétlésekbe bocsátkoznom. Láttuk, hogy fölszínes polihisztorsága és nemes rajongása egyéniségének és képességeinek túlbecsülésére vezette. Egyszerre költő, filozófus és morálprédikátor akart lenni, de inkább műkedvelő volt, mint tudós és inkább rajongó pedagógus, mint költő. Nem volt meg benne sem a tudós világos látása, sem a költő finom műérzéke. Tárgyát sohasem tudta az igazi művész szemével látni és művészileg alakítani. Így minden munkája a kiforratlanság, zavarosság, művészi harmóniátlanság hatását kelti. Sok bennük az emberileg, de kevés a művészileg értékes.

Egyénisége érdekesebb és rokonszenvesebb, mint költői munkássága.

SZEMERE GYÖRGY.

Írta : ALSZEGHY ZSOLT.

Élete. — Szemere György 1863 okt. 30-án született Szabolcsban, egy ősrégi földvárban. 1873—76 a bécsi Tereziánumnak volt növendéke, azután a budapesti piarista, majd református főgimnáziumban tanult. A budapesti tudományegyetem jogi fakultásának elvégzése után egy esztendőt a belügyminisztériumban töltött fogalmazógyakornoki minőségben, a következő évben pedig mint tiszteletbeli aljegyzőjét szolgabírává választotta Zemplén vármegye, melynek szerencsi, majd gálzécsei járását vezette. Őt esztendei megyei szolgálat után a nyitra-vármegyei Nagyemőkén gazdálkodott, míg írói sikerei Budapestre nem vonták. 37 esztendős korában kezdett irodalmi tervekkel foglalkozni; előbb az Országos Hírlap önkéntes vezércikk írója volt, később Rákosi Jenő jóindulatú buzdítására szépirodalomnak szentelte magát. Szorgalmas munkatársa volt a Budapesti Hírlapnak, Vasárnapi Ujságnak, Életnek, Pesti Naplónak, Pesti Hírlapnak, Magyarságnak. 1911 óta a Petőfi-Társaságnak, 1916 óta a Kisfaludy-Társaság tagja. Ma az Országgyűlési Napló szerkesztője.

Munkái. — A) Regények és novellák: 1. *A Dobay-ház.* Regény. 1902. B. H. ujságváll. — 2. *A halász regénye.* Neogrády Antal eredeti rajzaival. 1902. Franklin. — 3. *Magyar virtus.* 1903. Singer és Wolfner (Színes Könyvek. XVII—XVIII.). — 4. *A madarasi király.* 1904. Singer és Wolfner (Vidám könyvek.). — 5. *Ami mindennél erősebb.* Bp. 1905. 3 kötet. — 6. *Az alispán úr.* Regény. A képeket rajzolta Garay Ákos. 1906. B. H. ujságváll. — 7. *Doktor Mefisztofelesz.* Elbeszélés. 1907. Franklin. — 8. *A Forray-család.* Regény. 1907. B. H. ujságváll. — 9. *Magyarország Amerikában.* Humoros regény. A képeket rajzolta Éder Gyula. 1907. B. H. ujságváll. — 10. *Mimi komtesz és egyéb történetek.* (Magyar Könyvtár 530.) 1908. Franklin. — 11. *Ugor Ágnes.* Regény. 1909. Grill Károly kiadv. — 12. *Két fiú története.* (Kis Könyvtár 135—36.) 1910. Lampel. — 13. *A madarasi király és más elbeszélések.* (Egyetemes Regénytár 26. évf. 16—17.) 1910. Singer és Wolfner. — 14. *A Kont-esel.* Fantasztikus regény a XXI. századból. 1911. Franklin. — 15. *Romhányi Hugó.* (Kis Könyvtár, 197—99.) É. n. Lampel. — 16. *A hazátlanok.* Regény. 1912. Athenaeum. — 17. *A két jó madár.* Elbeszélések. 1913. Élet. — 18. *Komédiák.* A magyar társadalom regénye 1913. Franklin. — 19. *Igaz történetek.* Elbeszélések az ifjúság számára. 1914. Franklin. — 20. *Apró regények és esetek.* (25 novella). 1915. Ath. —

21. *A drága forint.* 1917. Légrády. — 22. *Két világ.* Regény. 1917. Ath. — 23. *Ritkaságok.* 1918. Légrády. — *A kotai csudakovács.* (Magyar-ság könyvtára.) 1920. — 25. *Egy falusi kisasszony története.* 1921. Franklin. — 25. *Ronthó Böszörmény.* 1921. Athenaeum. — *B) Színművek* : 1. *Egyéniség.* (Társ. színmű 4 felv. — Előszőr Nemz. Színház, 1903. ápr. 24.) — 2. *Erősek és gyengék.* (Színmű 4 felv. — Előszőr : Nemz. Színház, 1904. ápr. 8.) — 3. *A siralomházban.* (Színmű 1 felv. Előszőr : Nemz. Színház, 1905. márcz. 31. — Megjelent a Modern Könyvtár 122. sz.-ban, 1912-ben. Ath. kiad.) — 4. *Ő.* (Színjáték 3 felv. Előszőr : Magyar Színház, 1910. febr. 12.) — 5. *Bolond Istók.* (Népszínmű. Előszőr a Népszínházban, 1907. okt. 1.) — 6. *Visszontlátás.* (Színmű 2 felv. Előszőr a Nemz. Színházban 1922. febr. 10.) — *C) Politikai röpirata* : 1. *Az új Magyarország.* — 2. *A magyar nemzet fajsúlya és jövője.*

Irodalom. — *a)* Az egyes művekről megjelent ismertetések : *A Dobay-láz.* Z. . . r : Polit. Hetszemle, 1902. 20. sz., Magyarország, 1902. 107. sz. (Bartha Miklós). — *Magyar Virtus.* Magyar Szemle, 1903 : 35. sz. — Új Idők, 1903 : 5. sz. — Magyar Közélet, 1903. I. 6. : 308. l. — *Ami mindennél erősebb.* Vas. Ujs. 1900 : 26. sz. — *Az alispán úr.* B. H. 1906 : 337. l. (Sebestyén Károly). — *b. j.* Kath. Szle. 1908 : 89. — *A Forray-család.* B. H. 1907 : 173. (Sebestyén Károly). — *Hét,* 1907 : 41. sz. — *Doktor Mefisztofelesz.* Kath. Szle, 1908 : 90. (b. j.) — *A Konteset.* Pest. Journ. 1910 : 286. l. — *A Cél,* 1911 : 202. (Botond.). — *Új Idők,* 1911 : 10. sz. (Gereblye.) — *Élet,* 1911 : 15. sz. (Harsányi Lajos). — *A hazátlanok.* Magyar Nemzet, 1912 : 120. l. (P. L.) — *Komédiák.* Vas. Ujs. 1912 : 51. sz. — *A két jó madár.* Élet, 1912 : 51. sz. (Harsányi Lajos). — *Magyar Kultura.* 1913 : 245—47. (Kürthy M.). — *Dunántúl Hírl.* 1913 : 16. sz. (Kárpáti L.). — *Kath. Nevelés,* 1913 : 309. l. (Filó K.). — *Kath. Szle,* 1913 : 358. (sz. j.) — *A siralomházban.* *A Cél,* 1912 : 233. sz. (T. Á. E.) — *Komédiák.* M. Kult. 1913 : 481. (Prónai A.). — *Kath. Szle,* 1914 : 41. l. (b. j.). — *Egyh. Közl.* 1914 : 14. sz. (Végh J.). — *A hazátlanok.* *A Cél,* 1911. évf.-ből kny. 1912. *Élet* (Szerző a könyvéről). — *Kath. Szle,* 1913 : 251. (b. j.) — *Apró regények és esetek.* Irodalomtört., 1916 : 345 (Gulyás Pál). — *Élet,* 1916 : 12. sz. (a. j.). — *Uránia,* 1916 : 130. l. (b. j.) — *Két világ.* *A Cél,* 1917 : 698—700. — *Élet,* 1917 : 30. sz. (m.). — *Hét,* 1917 : 19. sz. (i. b.) — *A Bikkfalvy-kúria.* B. H. 1918 : 200. l. (ő). — *Bpti Szle.* 176. k. 478—480 (r. r.). — *Hét,* 1918 : 16. sz. — *Pest. Journ.,* 1918 : 128. sz. — *Két leány.* *Élet,* 1918 : 19. sz. (a. j.). — *Kath. Szle,* 1918 : 49. l. (b. j.) — *Vas. Ujs.* 1908 : 12. sz. — *Pest. Journ.* 1918 : 128. sz. — *b)* Szemere György : *Író a művéről.* Arcképpel. Társaság, 1916. 7. sz. — *Az Est,* 1916. évf. 319. l. (A Kisfaludy-Társaság új tagjelöltjei.) — *Lukács György* : *A modern dráma.* Bp. 1911. II. sz. 518—520. — *Schuschny-émlékkönyv,* Bp. 1912. (Kéky Lajos) az orvos alakja a magyar szépirodalomban.) — *Kisfaludy-Társaság Évl.* L. évf. 192. l. — *A magyar irodalom története 1900-ig.* Szerk. Ferenczi Zoltán. 605/6 l. — *Szinnyei József* : *Magyar Írók,* XIV. — *Krücken—Parlaghi* : *Das Geistige Ungarn.* II. 561. l. — *Pintér Jenő* : *A magyar irodalom történetének kézikönyve.* 1921. II. 401. l. — *Vas. Ujs.* 1911 : 3. l. (Arckép), *Új Idők,* 1911. 2. sz.

«Rettenetesen fontos valami, hogy egy népszerű és ható író miként magyarázza az életet, a társadalmat, az embert.» — Ezzel a figyelmeztetéssel fordul Ady Endre a magyar közönséghez, amikor az Herczeg Ferenc Gyurkovics-családját ünnepli. Nagy igazsága van ennek a kijelentésnek, ha nem is az Adynál található kifejtésben; azt emeli ki, hogy egy írónak még esztétikai értékét sem adja meg realizmusának igazsága vagy képzeletének ereje, — hogy jelentős költővé csupán alakformáló vagy mesebonyolító ügyessége senkit sem tehet; hogy író és író között ugyanolyan rangfokozat van, mint művész és iparművész között, és ez a rangfokozat egyen nyugszik: *az emberformáló erőn*. A társadalom nagy eszmék kohójában izzik és nincs egy igaz ember se, akit tollának mozgatásában vagy gyalupadjának munkára igazításában, pihenő óráinak álmaiban és verejtékes munkájának dologidején nem az az eszme töltene el, hogy a romlásban és mocsárban immár nem is torkig, de halántékig sülyedtünk, és izmunknak meg értelmünknek csak egy lehet a dolga: kikászolódni a sárból, szilárd talajra vergődni... Az a vers vagy próza, dráma vagy regény, amely kellemes bizsergetéssel a gyönyörködésbe mélyíti akaratumkat, vagy a sár tapintásának kéjére, melengető gyönyörére ébreszt, véték az ember ellen. Ma az írónak ébresztenie kell, ráébresztenie arra, hogy ez a sülyedés az ember értékeit öli, nemcsak a magyar fajét, de az emberiségét. És ha nincs is szavának áloműző harsonája, csak andalító zenéje, még akkor is, még álomképeiben is a nemesebb embert, az igaz embert kell az olvasóba szuggerálnia.

*

Szemere György szépírói pályájának elsősorban az a jelentősége, hogy ezt a feladatát, kötelességét mindig érzi, soha szem elől nem téveszti. Nincs meséje, rajza, anekdótája vagy regénye, amelyből ez az ébresztő szó ki ne hallatszana. Beszédjének ihletője a magyar faj szeretete. Úgy érzem, szolgabíráskodása idején látta meg az ember igazi értékülönbségét. Különösen alkalmas terület volt erre Zemplén, ahol a gentryben a honfoglaló ivadék öntudata, a parasztban a pogányan ősi magyar lélek él. De ez az élet ma halódás csupán. A nagy lakomákon, poharat-tükröt törő virtuskodásban, lánycókot-asszonyölelést hajszólo férfaskodásban, a magyar virtus erőpróbáiban, közöttük él Szemere és a szeme hamarosan elcsodálkozik az egyszínűnek látszó gentry és egykaputú parasztember rengeteg különbségárnyalatán, egyénre különülésén. Mert hiszen — igaz: van ott jött-ment és ősmagyar egyaránt, de valami különbség azért az egyeredetűeken belül is megállapítható. Szereti őket és jól érzi magát köztük: ezt a szeretetet és a köztüktartoz-

kodás kellemét akarja papírra vetni, amikor első regényét írja, a *Dobay-házat*. Nem is költi az alakjait, csak formálgatja az élőket, — innen van, hogy egyik-másik azután egész pályáján végigkíséri. De a regényolvasó mesét követel: azt már mégsem lehet szóról-szóra lemásolni; viszont a mulatozások közepette annyi anekdóta születik. Anekdótát ír Szemere is, csak hogy ő már arra is ügyel, hogy az egész zempléni társaság típusos rajza benne legyen. Arra is magyarázatot akar adni, hogy miért is szereti ezt a különös társaságot; az anekdóta a mese élével értékel, Szemere regénye többet próbál: szimpatikus és ellenszenves alakokat formál. Rokonszenvének alapot is ad: a tiszta őszinteségből. A lelkén átátrezdül a gentry pusztulását sirató fájdalom, de nem a multat sírja vissza, a jövőt szeretné életre segíteni. A multnak hibái, korlátoltságai jóságos mosolyra indítják, hogy annál jobban lelkesülhessen az olvasó az új, a munkára született, az új, munkás életrendbe is beleilleszkedő, egyenes emberen. Ennek az új embernek arra úgy sugározza a tetterőt és okos idealizmust, hogy férfit-asszonyt az első látásra meghódít, de törzse a magyar földre gyökerezik, mert csak a föld talaja virágoztathatja ki a magyar renaissanceot. Az idealizmus e nemes érzelmek jogának a mindenekfölébe helyezése: mert az erős, igaz érzés teremti meg e lélek egyensúlyát, nemesíti meg az embert.

Íme, így hámozhatjuk ki Szemere György első regényéből egész emberjavító törekvésének az irányvonalát. Ezek az elvek pályáján végig megmaradnak: regényei és novellái csak azzal hoznak ebbe változatosságot, hogy hol ezt, hol azt a pontot erősebben hangsúlyozzák. Szemere a magyar arisztokráciának és gentrynek kiváltságos helyzetét és kiváltságos kötelességét hirdeti. «A mi arisztokráciánk — mondja Szentandrassy Eliz — régibb keletű, mint a Habsburg-család maga és nem kaptuk senkitől; magunk szereztük vérrel, tehát el sem veheti tőlünk senki, nincs olyan dinasztia, se társadalmi szokás. A mi nemeslevelünk a történelem lapjaira van írva.» — «Fiam — mondja egy büszke apa Pestre induló fiának — jól tartsd eszedben, hogy annak fejében, amit őseink a hazáért cselekedtek, egy Fenesynek sok minden szabad. Jogod van ahhoz, hogy fenn hord a fejedet s apáid véradója fejében megköveteld másoktól a kegyeletadót — de egy dologhoz nincs jogod: hogy elpocsékolj az azt a nagy erkölcsi tőkét, amiből nemzetségünk ereje kisarjadzott. Örökre megszívleld a Fenesy-család hagyományos törvényeit: hazudni és félni nem szabad». Ez a hagyományos lélek él Hatházy Dénesben, az agg magyar úrban, aki szegényli főispánná lett fiának pulyaságát és belehal abba a tudatba, hogy fia még a gyalázatban is, becsülete vesztén is félni akar. De az új magyar életet is csak ez a törzs

dozhatja meg : ebből hajtott ki Zádor Miklós (a *Komédiák* hőse), «mert hiszen ki legyen erős a magyarok sorában, ha nem ő, ezeréves hősi példák vérbeni és szellembeni letéteményese; az akrobata fizikumú, most már anyagilag is erős vezérivadék.»

A törzsöt azonban kikezdték a férgek. «A mi arisztokráciánk a *quieta non movere* elvi álláspontján áll : lusta és fukar.» A vagyonos ember nehezen talál életcélra : a mindennapi mulatozás, pénzszerzés, ló- és asszony-imádat állandó mámorban tartja. A legkülönb családban is legfeljebb annyi a jövőregondolás józansága, hogy az élet kétharmadában szór és pazarol, egyharmadában a fainak rendbe szedi az örökét. És ha a sok úri passzió elviszi a vagyont, a külszín kedvéért mindent feled az úri életre született gazdag : tisztességet, kegyeletet, szemérmet (*A Forray-család*). Szomorú a kép, ami erről a sülyedésről tanuskodik : Szemere nem is szeret elfogódni benne ; tudja a gyógyulás metódusát is. Elsősorban az emberi testet akarja az élvezetek kényelméből kiragadni. Az ő eszménye tél közepén is «kiugrik ágyából, kicsapja az ablakot, s papucsba bújtatván a lábát, lehányja magáról a hálóinget. Majd benyit a szomszédos fürdőszobába s egyenesen a zuhany alá áll. A hőmérő higanyoszlopa 0 fokot mutat, de úgy szokta ő azt 10 fok hidegben is. Ledörzsöli magát tetőtől-talpig először bolyhos törülközővel, azután a csupasz tenyerével. Majd testgyakorlatokat végez . . .» Az első a testi egyensúly : a beteg test nem bírja el az egészséges lelket ; van valami titkos kölcsönösség közöttük, úgy hogy nemcsak a természet, de még az arc szépsége is egészséges, vagy legalább is alapjában egészséges lelket követel meg.

Az egészséges testben józan nevelés fejlessze ki a lelket. «A gyermeket csak egy vétségért lenne szabad büntetni, de azért aztán keményen : a hazugságért és csak egy erényre kellene ránevelni : a munkára. A többit végezze el a természet és az élet maga. Mert a dresszura nyűgében nem alakulhatnak ki csak a leghatalmasabb egyéniségek, holott jellemre van szükség ebben az országban : erős önézretre, bátorságra, akaratra. Ezek a tulajdonságok hiányzanak belőlünk.» Ezt a nevelést az angol példán szereti meg : innen van, hogy derekabb hősei mind Angliában nevelődtek. Nyilvánvaló, hogy ez a nevelési eszmény egyoldalú, — maga Szemere is rájutott volna, ha egyszer egy ifjú lélek fejlődésének útját teljes következetességgel végigrajzolta volna.

A magyar férfi megnevesedését az angol példán kívül még egy eszköz szolgálja : a munkás idegen faj beolvadása. A gentry felfogás ebbe nehezen törődik bele : ahogy a Szentandrassy család gőgje sem tudta bevenni azt, hogy egyik sarja, Pálma, a névtelen Kurzweil fele-

sége lett. Szemere a nemes alakok vonzó rajzával igyekszik ezen az elfogultságon rést ütni, a Kurzweil családon kívül Donnerék és Kalvyl eszményített rajzával. De a megtermékenyítő erőt nemcsak az idegen oltástól várja: érzi a magyar paraszt őszerejének jelentőségét is. A degenerálódó gentry a paraszt egészséges lelkéből és testéből is üdítő megifjítást remélhet: ebből a nyers, de egyenes egyéniségből, akinek «oly meleg, szelid a lelke és oly rajongó, naiv a szíve: az a szív, ami sebtén lángra kap egy mosolytól, hogy azon mód kialudjék a becsület intő szavára».

Sokkal több a hite és reménye a női lélekben. Az asszonyok között még gyakran akad olyanokra, akik «egy szikrányit sem vesztettek el abban a sűrű gomolyban, ahol a műveltség és illem jegyében az emberidomítás oktalan és sokszor izléstelen munkája folyik». Van ismerőse, akiről drezdai igazgatónője ezt írja: «Az önök leánya a megtestesült női eszmény... mi nem is neveljük őt. Hadd fejlődjék teljesen önmagától, mert az ő lelki kincseihez képest szegényesek a mi pedagógiai tudásunk értékei.» Ami könnyelműség itt adódik, azt aprólékos gondnal igyekszik megmagyarázni. Két csenevészebb lelkű nőalakja érdekes ebből a szempontból: Szentandrassy Eliz és Ugor Ágnes. Szinte ellenképe egymásnak a két leány, egyezővéalakulásuk annál tanulságosabb. Ágnest a természet csunyának teremtette; és ez a társadalmi bélyeg kiközösíti viselőjét. Nem is igazi magyar: a szülői «ojtott tótok», és habár családjuk 600 esztendeje nemességet szerzett és tagjai a hazáért becsülettel vértettek, de a faji kvalitásaik leglényegesebb jegyei: a kétszínűség és sunyiság, nem tudtak róluk lekopni. Ágnes öntudatos ellentétként fejlődik ki: a szülők egymás közt való locsogó kötekedése, kétszínűsködése, anyjának folytonos elnyomatása benne egyenes határozottsággá vált. Az akaratnak és igazságnak fanatizmusa lobog benne és a maga jogainak olyan erős öntudata, hogy még a bűntől sem riadt volna vissza. Tagadja a jellemtelenség létét: egyetlen értékmérővé az akaratot teszi. Ezzel az akarattal hajszolja a könnyelmű rabonbánivadékot, Bálványd Antalt azért a csókért, amit az a szobacicusnak nézett Ágnestől lopott. Ellenképe: Szentandrassy Eliz kábító szépség, de a lelke Ágnesénél is torzabb. Játszik szépségének csábító voltával; gyönyörű lába, észbontó melle, csábító karja: ez a fegyvere; az ajkát valami nedvesség futja be és a szem odatapad, ha már az ajak nem tapadhat rá. Szépségének tudata perverz küzdelemre készíti: harcra egy ifjúért, nem szerelemből, hanem érdekből, noha épen a saját testvérét sorvasztja el ezzel. Eliz lelke is családjából fejlődött ilyené: gögös nemes; anyja német grófnő, aki Afrikában érzi magát a mi puszt-

táinkon ; állandó keserűség, panasz él benne, — tele van göggel nemcsak a paraszt és polgár, de még férje iránt is. Ez a férj — Eliz apja — jó, de gyenge ember. Sohasem volt önálló érzése-gondolata : nem is jutott eszébe, hogy szembeszálljon családjával, amikor az «törvényt ült származási göggjét megtagadott nemtelen (?) ivadéka fölött», azaz egy derék, gazdag, de nem nemes ember felesége lett. E két ember mellett Elizben a gög és fitymáló önimádat erősült meg ; anyja érzelmi kitöréseinek csináltsága megfosztotta a természetes sajnálattól, apja tedd-ide, tedd-oda volta a férfi megbecsülésétől ; mindig önmagával foglalkozik, mindent a maga érdekéhez mér : innen törekvésének hajthatatlan kegyetlensége, eszközt nem válogató romlottsága, embereken tipró kérlelhetetlensége.

Szemere ezt a hálövető asszonytípust többször megrajzolta, sőt úgy látszik, mintha egyre jobban feledné a Forray leányt, Bálvándy Zsuzsát, Belényessy Micit, Romhányi Erzsikét és keserűen ismerne reá a szalónok hölgyeiben arra a nagyvilági nőre, aki szabad életének expialó külszint, mulatságra sóvár jövőjének engedelmes bábót keres a házasságban, a férjben. Ez a magyarázata annak a fájó hangulatú regénynek, amit *Két világ* címen bocsájtott közre. Sok, nehéz csalódáson kellett az írónak átvergődnie, míg ideért. Az első mosoly, amivel a zempléni életet nézte, keserű ráncba gyűrődött az arcán : nagyon is mélyen látott bele a magyar faj posványába. «Nincs kultúra, a férfiak tudatlanok és élvvagyók, az asszonyok hazudnak és közönségesek, s ravasz munkakerülő a legújabb nemzedék. Hej, pedig mennyi itt a kincs!...» Milyen a kultúra? A *Komédiákban* megrajzolja a modern magyar irodalom képét. Vezérei : egy hétszilvafás nemes, aki azonban lemondott rangjáról, megjárta Párist, hektikus volt, abszintot ivott és fekete körmöt viselt : azután egy Hunyadi-fíú, aki «nevét modern ember létére minden erőlködés nélkül egy koronán vásárolta», — meg Magyarország legpiszkosabb embere, aki öt nyelvet beszélt, de egyet sem értett tökéletesen, — okkultista, szimbolista, neoimpresszionista, — olyan verseket ír, amiken csak csodálkozni lehet, de amiket megérteni nem szabad... És mind e zsenik kozmopoliták. A kozmopolitizmus eszméje forradalmári hévvel ég bennök ; önmagukat emberek fölött valóknak hiszik és méltóan bálványozzák ; gyűlölik a mágnást, aki ősmagyarnak vallja magát, irigyek mindenkire, mert őket csak külső megjelenésük (hajuk, sajátos szemállásuk, arcuk zöldes színe, stb.) emeli ki a henye átlagból. Minden beszédjük vesezés, minden ítéletük ez : «Rohadt elem... hypperrafinált idióta... agyalágyult», stb. A kultúra eszköze, a sajtó, egy klikk kezében van, amely minden terrorját

a maga anyagi érdekére használja ki: «neki minden szabad Magyarországon, keresztülgazolhat nemcsak intézményeken, de élő embereken is. Hazudhatik, lophat, rabolhat. Céljaihoz formálhatja az igazságot, elveheti a becsületes ember becsületét, betörhet a családi és magánélet legtitkosabb, legszentebb rejtekeibe . . .» Mindezt egy kisebbség tartja hatalmában. végzi a felforgatás, a nemzet degenerálásának munkáját, — de «nem fölényes egyének társasága . . . ügyes, erőszakos kalandorok tábora, amely a maga hasznát és pozícióját a romokból reméli . . .» 1913-ban írta ezeket Szemere, öt esztendővel az októberi forradalom előtt! Ki hitt akkor neki, — ki látta be, hogy «a magyar ember erőszakos egyéniség, szervezetbe nehezen törhető, . . . Előkelő, gőgös; erejét az egymással való erőmérkőzésre pocsékolja el, ahelyett, hogy összetartással meghatározózná. A kisebbség ellenben szerveződött, egy testté tömörült, amelynek egy feje s ezer karja van, mint a polypnak.»

Szemere egy égető látomás kinjában kereste az utat, amely a nemzetet a megsemmisülésből kivezeti. Úgy érezte, hogy a nagyot-akárókban, ha kevesen vannak is, megvan az egyező törekvés: «áhitjuk az erényt, a tisztességet, új szenteket keresünk, akik megtisztítsanak bűneinktől s az új hitben megerősítsenek.» Új szenteket és új hitet keres, mert az általános erkölcsi leromlás közepette nem tud hinni semmi réginek az erejében. A polgárosodástól, a polgárosult műveltségtől távol élő, egyszerű embert nézi és arra a rousseau-i következtetésre jut, hogy az emberi organizmus, a testi és lelki organizmus egyaránt, minden jó csiráját magában hordja; ámde az életnek lelkünkre rakódó élményrétegei — a társadalom csimálmányai — megrontják az embert. A magyar sorsot vizsgálva, így jut el ahhoz a bölcsőhöz, amelyből nyugatosodott törzsünk kiszakadt, amelynek a világtól félreeső ligetében a természet ősi értékei még romlatlanul virágznak. Ennek a ligetnek az illatát hozza a *Két világ* milióje, ennek az átformáló, erőmegújító üdeségét hirdeti a *Két leány* meséjében. A magyarság politikai tájékozódásától is csak akkor remél sikert, ha az a turáni rokonság tudatában történik; a magyar faj egész regenerációját erre a turáni világfelfogásra szeretné építeni. A természetes ember őszinte mesterkéletlenségét veszi emberideálnak, amelyben az érzés ösztönös, szava tehát — nem befolyásolván azt semmi — igaz és útmutató. Ezt az igaz embert maga a természet vezeti és mivel a természet szavát kulturális téboly meg nem hamisítja, ez a szó mindig helyes irányba vezet. Hitvallását valami sajátosan optimista bölcsélet ihleti: minden érzés szavát eleve helyesnek, igaznak veszi. Az embertől csak jót vár, sohasem rosszat; a jóban olyan erőt érez, hogy annak a rossz felett egyszer majd kell diadalmaskodnia. Gyakor-

lati rendelkezése tehát az, hogy minden érzést szabadjára kell engedni. mert még a hiba is jobb ilyen szabad lélekben, mint az erény a nagyon is megneveltben. «A könnyelmű fiúnak — írja egyik regényében — tisztább volt a szerelme, mint az erkölcsileg fegyelmezetté. Mert ő a természet emlőjéből szívta érzéseit. Ez a lelki táplálék pedig olyan, mint az anyatej: a gyermek gyomrát, lelkét sohasem rontja meg.» Hogy azok a jelenetek, amelyek írásaiban ennek a világfelfogásnak a megjelenítései, meg nem győznek, az inkább ezen elmélet egyoldalú túlzására, a világfelfogás elsikamlására vezethető vissza, mint művészeti fogyatékosagra. Ott van Szentandrassy Ervin, aki eddig pajkos tréfalkozással ölelgette a parasztlányokat és egy szemérmesen szunnyadó leány láttára — noha az nem lehetett új látvány — a természet sugallatára komoly, küzdelemre is képes, törhetetlen szerelemmel telik el. Nagyon könnyű fogadás — és ép azért valószínűtlen — Saárosy gróf szerelme is a japán Csillagocskához — és viszont egész sereg alakját említhetnők, akik bajtól, szenvedéstől, boldogtalanságtól könnyen megmenekedtek volna, ha a természet sugallatát megelőző, de mégis csak természetes szeretkezéstől egy Kurzweil Gábor vallásos szemérme visszatartotta volna őket. Hiszen a legtöbb regényének éppen ez az előző szerelem a boldogság rabló bonyodalma, ez az előző szerelmes az intrikusa.

Ép azért jelentősebb és fantasztikus volta ellenére is realisabb az a regeneráció, amelyet a *Kont-est* hirdet. Ez a regény a magyarság újjáformálására határozott programot ad: politikai hitvallása tehát világos és megszívlelendő. Rámutat a légsürgősebb politikai és társadalmi reformokra és az olvasóba beleoltja a hitet, hogy egy új Széchenyi kell csupán, és a magyarság újra talpra áll. Szeme előtt a földnek és szellemi munkának új, igazságosabb elosztása lebeg: «felszabadítani és gyümölcsözővé tenni a tétlenségre kárhozott izomerőt, másrészt folyósítani a nemzet intellektuális értékeit.» A megjelenítés módját azonban — ötletesen bár, de — rosszul válogatta meg. Nemcsak a regény művészi hatását gyengíti az a valószínűtlen mese, hogy egy Amerikában megedződött új-Széchenyi a Zsigmond idejében lefejezett Kont köntösében lép elénk, hanem politikai erejét is rontja a regénynek, mert azt tanítja, hogy még a kivételes tehetség is csak lehetetlen misztifikációval segíthet rajtunk.

Több az ereje azoknak az elbeszéléseinek, amelyek nem lónek ilyen messze, nem sürgetnek teljes megváltozást, hanem csak egy-egy fogyatkozás lehántására irányulnak. E törekvésének több eszköze van: olykor az eszményt mutatja be, máskor a ferdeségre ébreszt reá, néha pedig a tanító-mese párhuzamával oktat. És mintha reformátori kedve

is szerényebb lenne ezekben a szerényebb alkotásokban: «Azok az eszmények — írja önmagáról, — amelyek az én gyermekkoromban éltek és táplálták a lelkeket, úgy szólván mind az emlékezet lomtárába kerültek. Nem élnek többé. Nem hatnak. Nem gyarapítják az emberek erkölcsi tőkáját. Ahelyett szomorú, szigorú és szürke elméletek támadtak és uralkodnak rajtunk. Az élet mélységes vizéből sötét bugyborékok szivárognak a felszínre és megzavarják a lélek síma, fényes tükrét. Vége a csöndes harmóniának. Az emberek nem szeretnek, nem lelkesednek. Túlekednek, öklelnek és új csapásokat vágnak, — valahogy meggyüölték a régi nyomokat»

A meséit tehát a maga emlékeiből szövi «a magam gyönyörűségére». Elmeséli a *Bacsó parádéját*, hogy a honszeretet eszményében elgyönyörködhesse, Gergely András történetét (*A lelkiismeret*), hogy e romlatlan emberi lelket megmutassa; a gólya anyó szomorú sorsát (*A madarasi bíró*), hogy az állatokra is kiáradó emberi szeretet vigasztalja. Keserűen érzi a pesti munkás lelkének a magyar talajtól való elszakadását, meg azt az ijesztő összetartást, amire Felix zsidó pörénél jutott reá. A magyar faj erejét a paraszt lelkében találja meg, elmerül tehát abba és kitartó szeretettel, figyelmes gonddal, változatos sorozatban a parasztot rajzolja. Első parasztja *A halász regényének* Jókaias romantikájában lép elénk, — de ami könyve meséjében furcsa, azt a paraszti lélek megfigyelésének és megszólaltatásának pompás művészete ellensúlyozza. A legteljesebben és leggondosabban itt rajzolta meg a nép fiát, — azontúl csak egy-egy oldalról. Kelemen halász egész ember; a lelkülete a tó vizének nyugalma; fodrot csak a pajkos jókedv vet rajta, de az is hamar elsimuló, mindig enyhe. Ám a mélyből előtörő örvény az egekig szórja az alja fövenyét. Szíves, de csak jó szóra, nem parancsra; nem is ismer maga fölött más parancsolót, mint az Istent. A nyugalmat szereti, meg az asszonyát, — se vagyonban, se asszonyban nem kell neki más, csak akije már megvan. Mindent rendjén vesz: érdeklődése is inkább az állatvilágnak, mint az embereknek jár ki. Nem gőgös, de *egy* vagyonát sérteni nem hagyja: a bátorságát. Tudja a társadalmi rend törvényét is, de annak inkább a büntető részét veszi figyelembe: ha vétett a törvény ellen, maga áll a bíró elé. Mintha cselekvésében még a törvény korlátját se ismerné el, csak az Istenét. Az égi törvényeknek rejtelmes működését érzi magában, érzi a természetben is: ezért hisz a csodás véletlen útmutatásában. De erre a törvényre az ösztön hajtja, nem a meggondolás, — ami sorscsapás éri, azt is mindjárt ehhez az isteni igazsághoz kapcsolja és azon van, hogy az igazságszolgáltatás megbillent mérlegét Istennel szemben is helyreigazítsa. Nem azon töri

a fejét, hogy a csapást megérdemelte-e, hanem azon, hogy az Urat mivel engesztelhetné meg. A látszólagos fatalizmus büntudatos kereszténységet takar, — ami pedig ezen kívül Kelemen halászbán él, az már a bosszút is félrevető megnyugvás: a nazarénus ember megnyugvása. Szemere sokra tartotta mindig a nazarénus becsületet: Zádor, a *Komédiák* hőse, s az új életre vivő Kont egyaránt a nazarénus egyenes és önzetlen lelkére építenek. A protestáns predestináció a turáni fatalizmussal olvad itt össze, hogy minden indulatot a megbékélő megnyugvás józanságával pihentessen el. Ezen a megnyugváson csak egy út rést: a haza baja, — amikor a nazarénus is visszaesküszik Szűz Máriának, aki a magyarokra vigyáz.

A paraszt képe többi rajzán nem igen változott, bár a Kelemen vonalait nem is ismétli. Néhány jelenetben élénk veti az asszony és férfi viszonyát, a férj sajtósága helyzetét. Megvan a verés joga, de ezt nem a Jókai nyomán megszokott mesék mutatják, hanem itt is érvényesíti a paraszt igazságérzetét: ha a mulatós férj érdemli meg a söprűt, el kell békésen viselnie (— legfeljebb a további bőjtbüntetés furfangos kijátszásáról lehet szó, mint Czinege Péter esetében, aki kora hajnalban a kulacsát feji tele tejjel, hogy ne kelljen koplalnia —). Ilyen viszonyosság áll fenn a családi hűség dolgában is: a nagyerejű Pál György is csak azért és csak egyszer ölelgeti meg a hozzádörgölöző amerikai menyecskét, hogy feleségének egyszeri eltévelyedését igazság szerint visszafizesse, mivelhogy eme viszonzás nélkül az asszonynak törvényesen kijáró ütleget fogyatékos volna. Az ütleget különben sem jelent sérelmet: olyan hozzátartozó ez a magyar ember szerelméhez, mint a simogatás, no meg a kötődés, ami nélkül nincs vasárnapja *A drága forint* józú házaspárjának se. Az összeszólalkozásnak rendesen a korcsmában lenyelt virtus az oka, ámbátor ki szokott az már az ivóban is törni, ha nem a táncoló csizma sarkán, hát a barátságosan meglékelt koponyán. A mulató paraszt eredeti látvány, rangos leültétől, gögös rendelésétől ököltre kipenderülő hetykeségig a szavajárása, a kezemozdulata, a szeme tekintése mind változatos fokozata az indulat emelkedésének. Maga az első kocsmai virtuskodás valósággal lovaggá avató aktus: egyszeriben komoly legény számba megy a bekötött fejű bajnok.

A virtuskodó legény mellett szeretettel festegeti Szemere a furfangos gazdát. Agyafúrt eszejárásának élet a törvény teszi legerősebb próbára; a legnehezebb megállania az emberismerő bíró és igazat tudó vádló előtt. De ha a bíró ideges ember, nincs elegendő türelem benne, akkor a paraszt már biztos a dolgában, csak az együgyűség türelmes alárcát kell fenntartania. Ez a színlelt együgyűség a parasztnak legerő-

sebb fegyvere : ez segíti át a bűnhődésen és bosszún egyaránt. De az együgyűséget csak addig és azzal szemben hordja, amíg valakit meg akar tréfálni, — egyébként sokat ad a magaértelmének elismertetésére is. Szóval megköveteli, hogy megbecsüljék, — ahogy maga is mindenkit a megillető becsben tart. Ezt az emberi becszet a testi erőn és fufangon kívül a határozottság és a büntől való idegenkedés teszi ki : ahogy a beteges Gergely András iránt való érdeklődés is feláldozó szeretetté változott Szarka Gáborban, amikor megtudta, hogy az az apja lopását akarja jóvátenni. De a bünt nemcsak az emberrel szemben érzik, hanem az állattal is : mutatja ezt az a hűség, amellyel Andris gyerek Veron kutyához ragaszkodott, aki őt kitett csecsemő korában megtalálta ; mutatja Palma-csikó részvéte Somodi Balázs csikós sorsában, aki őt idétlen elfajultságból újra paripává tette.

Az emberen és állaton kívül még egyhez ragaszkodik a magyar paraszt : a földhöz. Van a földhöz-tartozás tudatában valami olyan csodaeörös balzsam, hogy még a fiát vesztett apa szíve is begyógyul tőle (*A komondor*), míg a föld birtokának vágya oly hatalmas, hogy a tengeren túra, kemény munkára űzi emberét. Szemere egyik regényében ezzel a csábító erővel, a kivándorlás problémájával is szembe akart nézni : megírta *A hazátlanokat*. Úgy érzem, összes eddigi művei között ebben bizsereg a legsürgősebb segítni-akarás vágya. Három esztendeig dolgozott regényén, átbúvárolta a kivándorlás német, francia és angol nyelvű irodalmát, fölkereste az Amerikát megjárt embereket, hogy minden tanuságot magába szívjon elbeszélésükből és tudatos, megfontolt, lépésről-lépesre meglátolt irányelvek szerint építette fel művét. Nem a regényolvasó nagyközönséghez fordul, hanem egyenesen a néphez, akiről eddig annyi szeretettel mesélgetett. Irányregényt írt, amiben nemcsak a tendencia, de olvasókörének ujsága is valami új, eddig meg nem próbált művészi útra vezette. Míg Révész Béla (*Vonagló falvak*) nyers naturalizmusa a művelt közönséget akarja ráébreszteni mindarra a borzalmas veszedelemre, amit a kivándorlás kérdésének elhanyagolása rejt. Szemere a kivándorlók, a kivándorolni szándékozók felé fordul : azoknak írja regényét. Egy ember sorsa, Béreti Sándor története a regény központja : de írónk nem egy sorsban foglalja össze a kivándorlók sorsát, hanem — épen az igazság, a valószínűség megóvása érdekében egész sereg különböző sorsot fűz e főcselekvény köré. Arra ügyel, hogy a célzat ne legyen túlságosan kiáltó : nem csupán nyomort és szenvedést fest tehát az amerikai munkásnép között, bár a boldogság és megnyugvás teljességét megvalósulni ott sohasem engedi. Még ha az életét biztosítja is egy-egy szerencsés ember a messze idegenben ; egy zavaró érzés meg-

marad benne, ivadékaiból sem hal ki: a hazai föld szeretete. Ennek az erőnek a varázsa ragyog ki a könyvből és teszi azt hatékony tényezővé. Nem igazi regény, mert a nép a kivándorlás könyvéből nem mesét, hanem felvilágosítást vár: ezek a kitérések rontják, zavarják a művészetet, de annál jobban behálózzák valószínűségükkel és igazságukkal az olvasó szívét; a végén már nemcsak ezeket a kivándorlási tudnivalókat, de a regény kérlelhetetlen tanulságát is igaznak fogadja el az olvasó. Voltaképen csak ez az egyetlen captatiója van, — mert amit a nép tulajdonságaiból rajzol, az mind ott van kisebb rajzaiban, apró novelláiban is. Egy hibája mégis van a könyvnek: túlságosan nagy, ami a nép között való elterjedésének nem kis akadálya lehet.

*

Minden esztétikai alkotásnak legfontosabb értékmérője az igazsága; ezen nyugszik minden hatás, de legfőképen az irányzatos műveké, amelyek nemcsak gyönyörködtetni, de mindig bizonyos irányban befolyásolni is akarnak. Szépprózában ez az igazság kettős: a cselekvényé és az alakoké. A kettő nem jár mindig együtt, ahogy a meseszöveg és emberábrázolás művészetét sem osztogatja mindig együttesen a természet. Szemere György írásaiban meglep az alakok élethűsége. Az embernek eszébe sem jut kételkedni valóságukban: elhiszi, hogy itt élnek köztünk, hogy maga az író személyesen is ismeri őket. Szemerének van is gondja reá, hogy ezt a hitet fenntartsa. Sokszor hivatkozik arra, hogy emlékeket rajzol. «Nem igen szoktam elfelejteni — írja egy helyen — gyermekkorom legélénkebb benyomásait. Azokból meríték anyagot a meséimhez, mert azok a legszebbek.» Gyermek-könyve, az *Igaz történetek*, voltaképen azért érdekes, mert az élményekkel való szoros kapcsolat minden alakjának bemutatásánál megvan. Hiszen nemcsak ismerőseit látjuk, hanem magát az író is, testvérei és nevelője körében, az eltévelyedett Kósza Jancsi és a csámpás Kuvik Petyi társaságában. Írásai még itt is a férfi visszaemlékezései: aki gyerekkorban tűnik eléje, azt is férfikorának emlékezése rajzolja, — úgyhogy nem egyszer a férfit is bemutatja. A férfi gyermekemlékei azután novellákká nőnek, az új tapasztalatok pedig regényekké formálódnak. Az elhitétetés egyik eszköze az marad, hogy maga is ott van a szereplők között, és az elmesélés többszámú első személye a többi alaknak is valószínűséget szerez. De a többi alak igazságát még egy mozzanattal támogatja: megszólaltatásuk mesteri hűségével. Kitűnően ismeri a gentry modorát és kitűnően ért a nép nyelvén, még lehangosabb beszédjén: a hallgatásán is. Aprólékos jellemző járulékaikat gondosan megfigyeli: és egy-egy

mozdulattal, szóval, uralkodó mondással vagy képzetkörrel a mese ködéből teljesen elénk emeli. És nemcsak egy-egy alakot őriz meg így az élet igazságában, hanem egész környezetét — mint teszem a két *kyklopsz* bemutatásánál az egész dargói telepet. De ha a gyermek és férfikor egybeolvad e rajzban — akkor az alak kettővé válik szét.

Á lélek fejlődésére, alakulására kevesebb az ügyessége. Regényeiben is jobbak azok az alakjai, akik készen lépnek elénk : nem változnak. A jellem változása olyan művészeti probléma, amihez Szemerének kevesebb a tehetsége. Ehhez már a mese ügyes bonyolítására van szükség, események és körülmények felsorakoztatására, amelyek elháríthatlan kényszerűséggel ragadják fejlődésének útján az embert. Úgy látszik, Szemerében a bonyolítás mértéke hiányzik : nem tud határt szabni a véletleneknek és nehezen akasztja meg a cselekvény váratlan bogozgatásának gyönyörét. A regény kibonyolító mozzanata a végén is épúgy elmaradhatott volna, mint addig. A bonyolítás módja erősen Jókai iskolájára vall : soha sincs benne kényszerítő erejű bogozás. Sok a meséjében rég nem látott alaknak váratlan megjelenése, s véletlen találkozás, amit semmi sem okol meg, a hihetetlen kuszálódás, amit egy szó tisztázni tudna, a minden várakozást fejtetőre állító esemény-gabalyodás, minden bajt eloszlató halál. Szereti a kivételes sorsot (pl. Ugor Ágnesnek angliai diadala), a rejtelmes világot (okkultizmus), a rejtelmes alakokat (Ribár, Gorszky, Brenday). A *Doktor Mefisztotelesz* egyenesen egy ilyen rejtelmes ember története, aki egy lehetetlen problémát, az anyagot eszköz nélkül is mozgató akaraterő problémáját akarja megvalósítani ; Kont kivételes egyéniségét is rejtelmes megjelenésének nimbusza hiteti el. Ezeknek a szereplőknek rejtelmessége azután minden valószínűséggel dacol ; csak Kontra vonatkozóan is egész sereg kérdés marad megoldatlan : miért épen Kont? Honnan tudta meg Hédery szellemidézgetéseit? Honnan a hasonlóság a régi Konttal? stb. Szemere mindezt már a fantasztikum kedvéért is felelet nélkül hagyja, de evvel a regény valószínűségét rontja.

A jellem alakulására írónknak sokkal művésztlenebb eszköze van : a magyaráztatás. A mesemondó megakasztja meséje fonalát, és minden erejével azon van, hogy amit az események sorából ki nem éreznénk, azt az ő felvilágosító közbeszövései alapján természetesnek vegyük. A váratlan fejleményen való csodálkozásunknak siet elejét venni ilyenformán : «És az a nevezetes, hogy már meg csodálkozni sem lehetett ezen . . . » Néha a tudományos színnel igyekszik elvakítani az olvasót, ahogy Jókai tette, és mesteréhez abban is hú marad, hogy ha a szükség úgy kívánja, eddig nem is sejtett tulajdonságot fedez fel hó-

sében. A regénynese fonalát gyakran szakítja meg bemutató, magyarázó elmélkedésekkel, de ezeknek még akkor is kevés az erejük, ha szereplőinek ajkára adja őket. A kivételes lelket szereti ábrázolni, de nem veszi észre, hogy ennek az elhitése még több művészetet kíván, mint az egyszerű emberé.

Úgy érzem, Szemere Györgyben a megfigyelés az erősebb, — az alakformálás művészete gyenge. Erre vall egy-egy anekdotával, kalanddal, jelenettel vagy ötlettel nagyjában megrajzolt mellékalakjainak a főhősökénél mérhetetlenül nagyobb igazsága. Mintha maga is tudná ezt és ezért ismételné őket regényben és novellában. Ott van Sipriczky, Tonio, a táblabíró cigánya, Muki báró, stb. Némelyik helyzetet is szeretettel újítja fel: így teszem az öngyilkosság véletlen megakadását. Problémája is sokszor összevág: Wallheim Magda harca Zádorért (*Komédiák*) megismétlődik Brenday bárónő küzdelmében Saárosyért (*Két világ*) és viszont Ugor Ágnes meg Szentandrassy Eliz törekvésében. Visszatér a perdita-mentés gondolata is, mert az álszenteskedő társadalomra ezzel mondhatja ki a legkeményebb ítéletet (*Forray-család, Két leány*). Néha egy-egy problémának az éresét is nyomon kísérhetjük: így az akaraterő hatalmát a gyermekenléktől Kont próbájáig.

Mindennek ellenére Szemere termése színes és változatos: változatossá teszi már az a fejlődés is, amit nemzetnevelő törekvésén végigkísértünk, de főként, az a sok eredeti alak, aki az életből lapjain örökítődött meg. Termékeny író: tizenhárom testes regényét lapoztam át és novellái közül is nem egy valósággal kis regénnyé szélesedik. A mese könnyen árad az ajkán, érdekes részletről érdekesebbre visz: el nem fáraszt, sőt pihenni sem enged; beszédje jól eső, kifejező, jellemző; problémái megkapnak, elmélyedésre készítenek — ha nem is tudnak mindig az ajánlott orvoslás igazságáról meggyőzni. Az bizonyos, hogy egész lelke benne van az írásában: és ez elég arra, hogy a léha regények, novellák sorától megkülönböztetendő jelentőségűeknek mondjuk a könyveit.

ÉRTEKEZÉSEK.

Tompa Mihály két költeményének tárgyról.

1. Tolnai Vilmos mutatta ki (Égy. Phil. Közl. 1906), hogy a *Rétel patakja* c. költemény tárgya Budai Ferenc Polgári Lexiconából, illetve közvetve Anonymusból származik. A Névtelen Jegyzőnél pár sorban elmondott kedélyes hangú epizódból azonban Tompánál hosszabb lélekzetű, tragikusan végződő történet lett, melybe több új elem van beleszőve. Ilyen a tót fejedelem által kiküldött boszorkány szerepe, aki Árpád követének vesztére tör. Két sikertelen kísérlet után leül a patak szélén Rétel útjában.

Hős mond : az átjáró

Hol van itt, anyókám?

S amaz felel, szólván :

Kettő az átjáró...

Ezen itt a bátrak,

Amazon pediglen

A félénkek járnak.

Bulkézre közelebb,

Jobbkézre hamarabb...

Ki milyen, arra csap!

Rétel erre baltul ugrat neki a víznek s a gonosz örvényben odavesz. A fent kiemelt sorok arra az ismeretes szólásra emlékeztetnek, melyet Erdélyi János (Magyar közmondások könyve. Pesten, 1851. 113.) *«Erre közelebb, arra hamarabb»* alakban jegyezt fel. Bizonyára ebből született Gyulai Pál A szél és a nap c. versének utolsó sora is: *Igy közel, úgy hamarabb.* Közös ősök ezeknek és Tompa történetének egy régi keleti anekdota, melynek Petrus Alfonsi-nak a 12. század elejéről való mesegyűjteménye (A. Hilka. Sammlung mittellateinischer Texte, Heft 1. 28. l.) két változatát is őrizte meg egy arab és fia között folyó párbeszéd keretében foglalva. Előbb a fiú mondja el a *De semita* c. változatot: ...quadam die cum ego et socii mei perrexissemus ad urbem sole ad occasum appropinquante et adhuc longe essemus a civitate, uidimus semitam que secundum uisum ad ciuitatem ituris promittebat compendium. Inuenimus senem a quo requisuimus consilium de itinere illius semite. At senex ait: *Propius semita ducit ad civitatem, quam magna uia, et tamen cicius per magnam uiam ad civitatem uenietis quam per semitam. Hoc audientes illum pro stulto habuimus et magnam uiam pretermittentes semite declinauimus. Quam insistentes ad dex-*

teram et ad sinistram, quanta fuit nox, deerrauimus nec ad civitatem peruenimus. Ac si per callem pergentes fuissetis, procul dubio menia civitatis subintrassetis. — *De vado.* Pater ad hec : Hoc alia vice nobis euenit, cum pergeremus ad civitatem per magnam uiam : preerat nobis fluvius, quem quoquo modo transituri eramus, antequam civitatem intraremus. Sicque nobis iter agentibus in duas partes secta est uia quarum una ad civitatem per uadum, alia per pontem ducebat. Deinde quendam senem uidimus, quem de duabus uis que propius duceret ad civitatem interrogavimus. Et senex ait quod *breuior* erat uia per uadum ad civitatem duobus miliaribus quam uia per pontem. Sed tamen *cicius*, inquit, per pontem potestis uenire ad civitatem. Et quidam ex nostris illum senem sicut uos uestrum antea deriserunt et per uadum iter aggressi sunt. Sed eorum alii socios submersos dimiserunt, alii equos et sarcinas perdiderunt, quidam uero pannos madefactos, alii omnino amissos defleuerunt. Sed nos et senex noster qui per pontem transivimus, sine impedimento et absque omni incommodo processimus et eos super ripam fluminis adhuc iacturam deflentes reperimus. Quibus flentibus et ima fluuii cum rastris et sagena perscrutantibus senex ait : Si nobiscum per pontem perrexissetis, hoc impedimentum non haberetis. At illi dixerunt : Hoc fecimus, quia uiam tardare nolebamus. Ad hec senex : Nunc magis tardati estis! Et illis relictis leti subintrauimus portas urbis.» — Talán ebbe az összefüggésbe tartozik Grillparzer «Weh dem, der lügt» c. vígjátékának egy (III. felv. 2. vált.) részlete is. Itt menekülőkről van szó, kiknek a várúr leánya tanácsot ad :

Der Weg läuft anfangs grad, dann teilt er sich.
 Der eine links bringt schneller wohl ans Ziel ;
 Doch wählt den andern rechts, er führt durchs Dickicht,
 Und da die Unsern euch zu Pferde folgen,
 Durchdringt ihr leicht, was jene stört und hemmet.

2. A bábúcselről, az Árokháti Lőrinc c. ballada csattanójáról, Elek Oszkár és Marót Károly (Egy. Phil. Közl. 1911 : 152, 1912 : 491 és 1915 : 674) gazdag adagkészlet kíséretében mutatták ki, hogy nem csupán gyakran előforduló tárgymotívumot, de a valóságban alkalmazott hadi furfangot is láthatunk benne. Kiegészíthetem közléseiket azzal, hogy a 13. századi mongolok is szívesen alkalmazták e hadicselt lovakra vagy tevékre ültetett bábok alakjában, mint ezt Piano Carpini (Recueil des voyages et de mémoires IV. 643), Abulghazi (Histoire des Mogols et des Tatars par Aboul-Ghazi. Trad. par Desmaisons. St. Pétersbourg, 1871—74. Tome II. 123) az 1221-i birwani ütközet leírásánál, Rogerius pedig (Endlicher, Mon. Arpadiana. Sangalli, 1848. 272) a Benedek váradi püspök és tatár előcsapatok között Eger közelében történt összecsapás történetében elbeszéli. Vajjon nem ismerte-e Tompa Rogerius művét?

Több költeménye meríti tárgyát a tatárjárás idejéből, mint a *Galamboskő*, *Menedék-kő* és *Sírató* címűek, sőt ez utóbbinak helyszíne arra a vízi várra emlékeztet, melyről a *Carmen miserabile* 34. fejezetében (Endlicher 284. l.) olvasunk. Mindkettőnek *Kőrös* a helye, de Tompa e néven, úgy látom *Nagykőrös* községet érti, míg Rogeriusnál a *Fehér-Kőrös* vizéről van szó.

MADZSAR IMRE.

Apollonius históriájának ismeretlen magyar verses feldolgozása.

Az Apollonius széphistóriának irodalmunkban eddig egyetlen verses feldolgozása volt ismeretes. Nyomatásban Kolozsvárt 1591-ben látott napvilágot s azóta, mint Berecz Sándor kiadásának (Régi Magyar Könyvtár) bevezetéséből, valamint Alszeghy Zsolt és Harsányi István pótló és helyreigazító megjegyzéseiből kitűnik, több kiadást ért. Az a verses feldolgozás, melyre itt a figyelmet felhívom, a szegedi Somogyi-könyvtár egy «Dugonics Analecta» címet viselő, értékes kötetében maradt fenn. Számos nyomtatvány, egykorú üdvözlő óda, egy 1774-ből való érdekes iskoladráma, levelek, közmondásgyűjtemény stb. foglaltatik a kötetben, de legbecesebbnek az említett verses feldolgozás látszik. A kéziratos széphistóriának «Tirusi Apollonios Bujdosásának Történetei» a címe és négyrímű alexandrinusokban van írva, jól csengő, gyakorlott verselőre valló rimeléssel. Négy részből és Tanulsgból áll, összesen 1025 versszakban, melyek következőképen oszlanak meg: I. rész 130, II. rész 312, III. rész 229, IV. rész 298 versszak, Tanulsg 56 versszak. A IV. részben a 81. versszakot 24 Balassi-strófa követi.

Feldolgozásunk forrását kutatva összevettem az 1591-i széphistóriával és Haller Hármas Históriájának (R. M. K. 18. köt.) Gesta-fordításával. Ennek eredményéül megállapíthatom, hogy szerzőnk Hallert követte, még tévedéseiben is, ami származásának legdöntőbb bizonyítéka. Egyes részeinek, mint Antiochia terjedelmes helyrajzának vagy a Tanulsgnak, forrását nem találtam. A különböző Gesta-szövegekben nincsenek s így e helyek vagy költőnk invenciójának javára írhatók vagy más forrásból valók. A kézirat másolat, elején és végén a másolótól elütő kézírás a szerzőé. Végén ugyanis e sorok olvashatók:

Örök élet, Hazám haszna, Isten ditsősége.

Légyen ennek a' Bujdosásnak is vége.

Author operis A^o 1760. 24 junii

Designavit Fr. A. S.

A kézirat hátlapján «Prope M. Károlyum» áll. Ezen adatok piarista szerzőre vallanak. Nem lehetetlen, hogy Dugonics írta, bár valószínűbb,

5
 hogy nem. Dugonics 1760-ban még csak 20 éves és bölcséleti tanulmányai mellett aligha volt módjában ily terjedelmes költői művet alkotni. A nagykárolyi piarista rendház 1759—61. évi Schematismusai és Horányi Elek Memoria scriptorum scholarum piarum c. műve esetleg kezébe adhatják a szerencsés kutatónak a rejtély kulcsát. Sajnos, e források nem állanak rendelkezésemre. Legyen szabad még a figyelmet a kötetben foglalt fentebb felsorolt irodalmi emlékekre is felhívnom.

UJVÁRY GYULA.

Bánk Bán I. felv. 12. jelenetének hibája.

Mikor Gertrudis «oly hivatlan» lepi meg Ottót és Melindát, s ez «szinte illetlenül elsiet», Ottó pedig «fel nem tudja találni magát», a királyné elküldi az udvarhölgyeket: «Magam fogok maradni» — hogy öccsétől számon kérje a történeteket. A jelenet folyamán kitűnik Ottó pulya tehetetlensége, s Gertrudis előre látva e kudarc végzetes következményeit felbőszülten visszalöki hízelkedni akaró öccsét e szavakkal: «... vessz el itt... Mit gondolok veled!» — Az utasítás szerint ekkor: «Elsiet, az asszonyok követik.» Arany János tanulmányában (IV. Gertrud jelleme, jegyzet) ezt mondja: «Színpadi utasítás szerint: az *asszonyok követik*. Ez tollhiba, mert asszonyait már előbb elküldötte. Ily jelenetnek nem is lehetnek azok tanúi.» — Szász Károly 1916. januáriusi színházi levelében (Uránia, 1916. 42. l.) a következő megjegyzést fűzi ezekhez: «Itt Arany tévedt. Igaz, hogy Gertrudis a 11. jelenet végén... néhány bosszús szó és izgatott járkálás után elküldi udvarhölgyeit, de magától értetődik, hogy azok nem mehetnek messze, csak az előszobába — a további parancsokat várva — s hogy Katona is így gondolta, kitűnik abból, hogy a Gertrudis és Ottó közti következő jelenet vége felé a királyné a szerző utasítása szerint: «(járkál, végre kikiált :) Asszonyok!... Megyek!» S mikor aztán kilép az ajtón, az előteremben ott kell lenniök az udvarhölgyeknek és a néző szemeláttára kell — a szerző utasítása szerint — követniök a királynét, ami a Nemzeti Színház (1916, januáriusi) előadásán is megtörténik. Nincs tehát tollhiba a szerző szóbanforgó utasításában.» — Bármilyen finoman — s mindenképen helyesen — magyarázza ki Szász Károly a jelenetet, mégis Aranynak van igaza, legföljebb avval a módosítással, hogy nem *toll*-, hanem *sajtóhibával* van dolgunk, s minden magyarázatot tárgytalanná tesz a néhány évvel ezelőtt fölfedezett 1815-iki szöveg,¹ melyben az egész vitás hely ilyen:

¹ Irod. Közl. 1913. évf. Kiadta Császár Elemér.

Gertrudis.

(elsárgulva vissza rezzen).

Hallatlan! (fel 's alá járkal, végre kikiált).¹ Asszonyok megyek. (Asszonyok jönnek.)

Ez az: (asszonyok jönnek) vagy az 1819-i kéziratból maradt ki, vagy nyomtatás alkalmával sikkadt el. Az udvarhölgyeknek valóban be kell jönniök a terembe, mert Gertrudis véget akar vetni a ránézve oly fölhaborító és émelyítő párbeszédnek.

Ezzel ennek a jelenetnek hibája elenyészik s csak az szükséges, hogy a jövődő Bánk Bán-kiadásokba be legyen iktatva² a maga helyén az: (asszonyok jönnek) utasítás, természetesen az 1815-i szövegre való hivatkozással. Hogy a Nemzeti Színház már így játszotta ezt a jelenetet, annak bizonyossága, hogy rendező finom érzékkel megsejtette az ott lappangó utasítást.

TOLNAI VILMOS.

Gesner Konrád Temesvári Pelbártról.

A zürichi polihisztor, ki mint bibliografus is úttörő munkát végzett, *Bibliotheca*-jában megemlékezik Temesvári Pelbártról. Meglepő, amit a műnek Zürichben 1545-ben megjelent első kiadásában olvasunk Pelbártról. Így ír róla Gesner: «*Pelbartus Themeswar* (barbarus quidam theologus, ut videtur) citatur in Jo. Eccij Chrysopasso.»³

A magyar skolasztikának csillaga Gesner Konrád előtt, úgy látszik, ismeretlen. Valami barbár teologusnak tartja, kinek nevére Eck Jánosnak egyik munkájában akadt.

Hogy Pelbártnak nevét nem ismeri Gesner, azon nem ütközhetünk meg. Pelbártot prédikációinak címe után inkább *Pomerius* név alatt ismerték és idézték, miként Herolt Jánost is jobban ismerték *Discipulus* néven. Pelbártot *Pomerius* néven említi pl. Marco *Filippi* XVI. századbeli szicíliai költő. Az ő szemében azonban Pelbárt nem barbár teologus, hanem ellenkezőleg «*sommo Theologo*».⁴

Lássuk, mit tud Gesner *Pomerius*ról. Bizony édes-keveset. Csak

¹ Szöveghiba: *ki kell*

² Mészöly Gedeon az 1921-iki kiadásba bele is iktatta (Rózsavölgyi kiadása).

³ Gesner: *Bibliotheca universalis*... Tiguri M. D. XLV. 542. lev. — Hogy a Lutherral való vitáiból ismeretes Eck János Pelbártról mit ír, azt nincs módomban megállapítani. Gesner *Bibliotheca*-jában (414. lev.) Eck idézett művet így lajstromozza: *Chrysopassus* sive De praedestinatione centuriæ sex. Augustæ Vindallicorum. 1514.

⁴ *Appendix Bibliothecae Conradi Gesner*. Tiguri MDLV. 88. lev.

épen hogy megemlíti Pomerius (másként Ponserius) beszédeinek valami kölni kiadását, minden tüzetesebb bibliografiai leírás nélkül.¹

Gesner Bibliotheca-jának tíz évvel később megjelent függeléke² már többet tud Temesvári Pelbárt ferencrendi szerzetesről. Leírja a *Pomerium* 1525. évi hagenai kiadásának hármaskötetét. Szól a *Stellarium*-ról is, bár összezavarja a *Pomeriummal*. Pelbártnak többi munkáit nem ismeri.

TIMÁR KÁLMÁN.

Gyulai és Petőfi.

Gyulai Pálnak 1852-ben írott nemes hangulatú verse, melynek címe: *A szülői ház*, a viszontlátás meleg hangulatában azt fejtegeti: minő emlékeket kelt benne a szülői ház, midőn meglett férfi korában oda visszatér. Mikor az ember ezt a verset olvasni kezdi, önkéntelenül is a kis lak jut az eszébe, a Petőfi szülői háza. Különösen a Gyulai versének ötödik versszaka tűnik fel, mely már Petőfi *szavait* is tükrözi.

Ez a küszöb! itten ölelt által
Édes anyám reszkető karával,
Mikor lelkem nyughatatlan vágya
Űzve űzött ki a nagy világba.
Itt sohajtá: látlak-e még vagy sem!
S hogy ne lásson, úgy akarta Isten.

Gyulai verse egyébként az utolsó szakaszban is emlékeztet Petőfire, mert ő is a *jó emberek*-et aposztrofálja, igaz, hogy ezek a jó emberek a szülői ház mostani lakói. Általában érdekes megfigyelni, hogy Petőfi költői témája mint alakul át Gyulai lelkében Gyulai-témává. A vers igazi Gyulai-vers: formája, egyszerű érzelmessége, konkrét emlékekhez és tárgyakhoz fűződő reflexiói teszik azzá, pedig Petőfi *Távoból* c. költeménye nélkül aligha írta volna meg szerzője.

RUBINYI MÓZES.

¹ Katona Lajos: *Alexandriai Szent Katalin legendája*. Budapest, 1903. 21. l.

² Pomerius alatt ezt olvassuk: «Pomerij (alias Ponserij) sermones impressi Coloniae apud Quentel.» (Bibliotheca. 568. lev.) Ponserius valami hibás olvasás.

TUDOMÁNYOS IRODALOM.

Gyöngyösi István összes költeményei. A M. T. Akadémia megbízásából közzéteszi *Badics Ferenc* akadémiai rendes tag. II. kötet. Budapest, 1921. 504 l. Akadémiai kiadás. (Régi Magyar költők Tára. XVII. századbeli magyar költők művei.) Ára 300 korona.

A régibb magyar irodalmat illető tudományos kutatás lehetőségei az utóbbi időben örvendetes módon gyarapodtak. Csak nemrégiben volt alkalmunk gyönyörködni középkori magyar verseink Horváth Cyrilltől származó mintaszerű kiadásában s íme nem sokkal rá megjelent Gyöngyösi István összes költeményeinek második kötete. A tizenhetedik század termékeny epikusa munkáinak közzététele ezzel még nem fejeződött ugyan be, de a kiszivárgott hírek szerint alapos a reményünk, hogy az immár teljesen kész mű hátralevő része is hamarosan rendelkezésünkre fog állni. Annál kívánatosabb ez, mert az előttünk levő kötet bizonyossága szerint a sajtó alá rendezésre fordított, évtizedes fáradozás valóban e legteljesebb erkölcsi elismerésre tarthat számot.

Az új kiadvány Gyöngyösi István művei közül Kemény János emlékezeté-t, a *Kesergő Nymphá-t* (Palinodia), a *Thököly Inre és Zrinyi Ilona házasságáról* szóló éneket és egy eddig kiadatlan művet Proserpina elrablásá-t foglalja magában. Sajnos a rendelkezésünkre álló tér nem engedi meg, hogy a jeles kiadó hozzáértését s a tárgyra tartozó ismereteinket gazdagító óriási anyagkészletet érdeméhez képest méltassuk, azért csupán egy-két utalással iparkodunk rámutatni arra a lelkiismeretes gondra, mely az egész munkát jellemzi. Ott van mindjárt a kötet első darabjához a Kemény János emlékezeté-hez írt tájékoztató. Ebből megtudjuk, hogy a költeménynek két egykorú s egy későbbi kézírata maradt fenn; továbbá, hogy a szemelvényes kiadásokat nem számítva a mű előzetesen tizenkétszer jelent meg nyomtatásban. E kéziratokról és kiadványokról részletes felvilágosítást nyújtanak a jegyzetek (ötvennégy lapnyi terjedelemben), melyekből az is kitűnik, hogy a mostani szöveg alapjául az 1693. évi lőcsei első kiadás szolgált (de a sajtóhibáktól módszeres eljárás útján megtisztítva.) Az «Echos vers kivételével, mely más vonatkozásokkal is összefügg», a mithológiai személyek történetével kapcsolatos ovidiusi helyek idézése itt elmaradt, mert ezek összeállítva nagyobbreszt megtalálhatók Rupp Kornél «Ovidius és Gyöngyösi» c.

ismert dolgozatában. De nem maradtak el a további rendkívül pontos és gazdag szövegkritikai párhuzamok s a mű forrásaira utaló, helyenként egész kis fejtegetéssé szélesedő magyarázatok, melyeknél Kemény János önéletírását, levelezését és Evlia Cselebi török világotutató iratait is felhasználta a kiadó, természetesen a Gyöngyösi egyéb műveivel való kapcsolatokat sem hagyva figyelmen kívül. Hasonló tudományos felkészültséggel bocsátja útnak a kötet többi darabjait is. Ezek közül leginkább a Proserpina elrablása című költemény fogja érdekelni az olvasókat, minthogy ez a mű a maga egészében nyomtatásban eddig még nem jelent meg. Első részletes ismertetését 1918. évi május 6-i felolvasásában ugyancsak Badics Ferenc adta, kinek e tanulmánya — Gyöngyösi István ismeretlen elbeszélő költeménye címen — szintén nemrégiben (1921) tétetett közzé az akadémiai értekezések sorában. A szóban forgó mű kéziratát 1917. tavaszán fedezte fel Gyöngyösi munkáinak tudós kiadója a kecskeméti ref. főgimnázium könyvtárában, még pedig egy olyan kötetben, melyet 1729. táján Rétey T. Ádám írt össze. A költemény címlapján a szerző nincs ugyan megnevezve, de a külső és belső érvek — Badics Ferenc szerint — amellett szólnak, hogy csupán Gyöngyösi Istvántól származhatnak. Tárnya a tenyésző és szunynyadó természeti élet váltakozását jelképező szép rege Ceres leányáról, akit az alvilág ura elragadott és feleségévé tett. Nem egészen eredeti munka, hanem sikerült átdolgozása a Kr. u. negyedik század végén élt s Alexandriából Rómába szakadt Claudius Claudianus De raptu Proserpinae c. művének. Claudius költeménye csonkán maradt fenn. Gyöngyösi a mithológiai mese hiányzó részeit Ovidius hasonló tárgyú versei alapján egészítette ki, megtoldva saját leleményével. Az átdolgozás sok egyező vonást mutat állítólagos szerzője egyéb verseivel; keletkezésének ideje 1669 tájára tehető. Részleteiben annyi eredeti szépség van, hogy méltán sorakozik Gyöngyösi ifjabbkori legjobb munkáihoz. A szövegközléssel kapcsolatos tárgyi, nyelvi és egyéb természetű jegyzetek különben itt is bőséges tájékoztatással szolgálnak az összes fölvetődő kérdésekre. A kötet végén található név- és tárgymutató, továbbá a tizlappos számotató újabb bizonyosságai annak a mindenre kiterjedő tudományos lelkiismeretességnek, mely az érdemes kiadó egész munkásságából követésre méltó példaként tárul az ifjabb kutató nemzedék elé.

(*Jegyzet.* Az olyan nagy alapossággal készült kiadások, amilyen a szóbanforgó mű, igen megkönnyítik a kutatás további munkáját, de egyszersmind kötelességünkké teszik, hogy alkalomadtán pótlásainkkal kiegészítsük teljességüket. Ily megfontolás alapján említjük meg, hogy a Gyöngyösi összes költeményei első kötetében olvasható «Igaz barátságának . . . tüköre» c. verses munkának, a hozzátcsatolt jegyzetek között felsorolt hat kiadásán kívül újabb eredetű lenyomata is van. Ezt különben Badics Ferenc is sejtette, bár a jelzett hely (484 l.) csatolt tájékoz-

tatójában csupán «még néhány év és hely (megjelölés) nélkül készült ismeretlen» kiadásra céloz. Az a példány, mely e sorok írójának birtokában van, e tekintetben teljesebb. A kis nyolcadrés alakú, száztizenhat lapra terjedő nyomtatvány címlapja a közzétételnél követett eljárásra is utalva így hangzik: «*Igaz Barátság És Szíves Szerelem.* | Színmű | XVII. Szakaszban, | Elő- És Végszóval. | Régi Írások Töredékeiből | Szerkesztette | Z. Sz. J. | Az ősrégi írmodor megtartása mellett, a jelen- | kor helyesírása szerinti legújabb kiadás. | Budán, 1865. | Nyomatott Bagó Mártonnál» |

E kiadás a borítékon érintett javításokon kívül abban is eltér a Badics-félettől, hogy hiányzik ugyan belőle az Ambrus Gábornak szóló ajánlás, de viszont a címlap belső oldalán «E színműben beszélő személyek» felírással a szereplők neveit külön is közli, hozzátéve, hogy «A dolog történik Altades és Hermiás fejedelmi udvarában.» Egyéb jelentéktelen eltéréseit mellőzve, megemlíthető még, hogy a Badics-féle közlés harmadik Actusának negyvennyolcadik (csonka) versszaka, melyből a jegyzet szerint «A negyedik sor hiányzik», az 1865-i kiadás alapján így egészül ki:

Eddig tett szavadat amidőn értettem.
Valóságosképen mindazokat vettem;
De már most hogy czéled nyiljára rájöttem,
Elmehetsz, mert olyat nem *vészsz* körülöttem.

(A kurzív betűs rész a szövegeltérésre céloz.)

BAROS GYULA.

Császár Elemér: A magyar regény története. Budapest, 1922. A Pantheon rt. kiadása.

Császár Elemér könyvében a magyar regény fejlődését mutatja be első kezdetleges kísérleteitől kezdve napjainkig fejlődésének minden fokán. Mindenesetre igen hasznos munkát végzett könyvének megírásával, mert a magyar regény egész történetét magában összefoglaló munkának már régóta éreztük hiányát. Császár Elemért alapos tudása, lankadatlan munkakedve, szorgalma egyaránt hivatottá tették erre a nem könnyű feladatra. Kitűzött feladatát derekasan oldotta meg. Minden mozzanatra kiterjedő figyelme, végig vezeti az olvasót e műfaj egész történetén, figyelmeztet minden jelentős mozzanatra. Egészséges kritikai érzéke érdem szerint méltányolja a magyar regényírók alkotásait. Megbízható és tanulságos kalauzt adott a magyar irodalomtörténet iránt érdeklődő nagy közönség kezébe és hasznos kézikönyvet írt egyetemi hallgatóinak számára.

A munka bevezető részében általános tájékoztatást ad a regény fejlődéséről, az antik regényről, az új regényről, nagy körültekintéssel ismerteti a regény fajait és megmagyarázza, hogy a regény és a novella

rokon műfajok, nem pedig ugyanannak a műfajnak rokonváltozatai. Ezt bizonyítja fejlődésük is. Mert fejlődésük során érintkezett e két műfaj, sőt a novella elvétve hatott is a regényre, de a két folyamat külön mederben és eltérő ütemben haladt.

Az I. fejezetben az «Előzményekről» számol be a szerző. A magyar szellem a regény műfajában csak a XVIII. sz. végén nyilatkozott. Dugonics Etelkája előtt nem találunk eredeti magyar regényt. Irodalmunkból hiányzik az antik szabású regény. A Heltai Gáspárnak tulajdonított Nagy Sándor históriája az első magyar lovagromán. Ezenkívül van még három szintén idegenből fordított lovagregényünk, melyek közül Kónyi János fordítása nevezetes, mert vele záródik le a lovagregény története nemcsak a magyar irodalomban, hanem a világirodalomban is. A lovagregény torzalakulatai, az Amadisok, még fordítások útján sem jutottak el hozzánk, a heroikus regények pedig elkésve érkeztek irodalmunkba. Az antik regényből tehát a magyar irodalom benső értékét tekintve semmit sem tud felmutatni. Novellánk a magyar regény életét megelőző korból szintén nincsen.

Dugonics Etelkájával kezdődik a magyar regény kísérletezési kora. Ez sem eredeti alkotás. Császár véleménye szerint e regény cselekvénye — a történeti keret s a politikai célzat nélkül — egy kései, sentimentalizmussal átítatott heroikus regénynek a fordítása vagy átdolgozása, melyet Dugonics Barclay Argenisének hatása alatt áttett Árpád és Zoltán fejedelem idejébe és átszötte politikai célzattal. E regény forrásának kérdése még tisztázásra vár. Az Etelka megjelenésétől 1788—1832-ig (Fáy: Bélteky ház) a regény divatos műfajjá lesz. Az írók egész sora próbálkozik, de csak félsikerrel vagy épen sikertelenül. Pálffy Sámuel, P. Horváth Ádám, Versegly Ferenc, Bessenyei György, Szekér Joakim, Szentjóni Szabó László, Kármán József, Barczafalvi Szabó, P. Takáts, Vitkovics, Kisfaludy Sándor, Gaál György, Kisfaludy Károly próbálkoznak meg e műfajjal. Egyik sem eredeti, mind utánzó. A termés elég bőséges, de az igazi magyar regény még nem született meg. Az első igazi magyar regény Fáy András Bélteky háza, mely egy való világ képét tükrözi vissza reálsan elgondolt emberek sorsában bemutatva. Ma már csak történeti értéke van. Négy év múlva a Bélteky ház megjelenése után 1836-ban fellép Jósika Miklós s vele jóformán egyidőben Gaal József és P. Horváth Lázár. Köztük Jósikának jut az oroszlátrész. Az ő érdeme, hogy életrevalóvá tette és megindította e műfaj továbbfejlődését, hogy megeremtette a történeti regényt és megszabta haladásának útját. Ezen az úton halad később Kemény és Jókai is. Költői irányba folytatóra talált Pálffy Albertben és P. Szathmáry Károlyban és újabban Werner Gyulában s így Jósika iskolát alapított. Jósika korában az említettekén kívül Vajda Péter, Nagy Ignác, Kuthy Lajos, Pálffy Albert, Petőfi, Kelmenfy művelik a regényt.

A magyar regény virágkora Eötvös, Kemény, Jókai működésének idejére esik. Ez a fejezet Császár könyvének legérdekesebb és legértékesebb része. Beható tanulmányok alapján — felhasználva a legújabb kutatások eredményeit is — ad kimerítő rajzot e három nagy regényíróról. A következő fejezetben bemutatja a magyar regényt az önkényuralom idejében. Regényirodalmunk a szabadságharc után egészen más képet mutat. Regényíró gárdánk kicserélődött, hatott továbbá regényirodalmunk kiformálására az újság is. (Tárca regények.) Regényirodalmunk egyszerre föllendül. Igen nagy hatással volt Jókai regényköltészete is, mely regényirodalmunkra fejlesztőleg és irányítólag hatott. Hatott végre az abszolutizmus korának regényirodalmára a realizmus, a XIX. sz. második felének legjelentősebb irodalmi mozgalma. De a realizmus mélyebben a novellát járta át. Így látjuk ezt Gyulai Pál novelláiban. E kor regényirodalma terjedelemben megszáporodott ugyan, de értékben jelentékenyen nem gazdagodott. Igazi nagy regényíró nincs e korban. A középszerűségeen egyik sem emelkedik felül. A politikai regények szolgáltatják a regénytermés legjavát, a történetiek a leggyengébbek. A romantikus írók közül népszerűbbek voltak Beöthy László, Degré Alajos, P. Szathmáry Károly és Abonyi Lajos. Magyaros korrajzokat írtak Vas Gereben, Pálffy Albert, szintelen egyéniségeknek nevezi igen találóan Császár Podmaniczky Frigyes, Vadnai Károlyt és a tehetségtelen Beniczkyne Bajza Lenkét silány, értéktelen regényeivel.

A kiegyezés utáni regényirodalomról hat kisebb fejezetben számol be Császár. Bemutatja az angol nyomon járókat: Tolnai Lajost, Beöthy Zsoltot; az orosz nyomon járókat: Vértesi Arnoldot, Acsádi Ignácot, Gonda Eleket; a franciásokat: Toldy Istvánt, Ábrányi Kornélt, Kazár Emilt, Justh Zsigmondot; szól a korszak többi regényírójáról: Rákosi Jenőről, Iványi Ödönről, Csiky Gergelyről és egy külön fejezetben mutatja Mikszáth Kálmán regényeit. A befejező részben röviden ismerteti a naturalista Bródy Sándort, Kóbor Tamást; majd Ambrus Zoltán, Benedek Elek, Rákosi Viktor, Werner Gyula, Pekár Gyula, Gárdonyi Géza és Herczeg Ferenc munkásságáról ad egészen rövid ismertetést, amelyben Herczeg Ferencet mint a kor legnagyobb és legjellemzőbb regényíróját mutatja be. Kár, hogy ennek a legújabb regényirodalomnak oly szűk helyet juttatott. Szívesen vettük volna a modern magyar regényirodalomnak kimerítőbb tárgyalását. A munka beosztása okos és tervszerű. Császár ítéleteinek legnagyobb részében megnyugodhatunk. Tárgyilagos, igazságos ítélő bíró. Előadása minden cikornya nélküli, emelkedett, helyenkint lendületes, jó magyarságú. Könyvének értékét nagyban emelik az egyes fejezetek végéhez csatolt pontos bibliografiai jegyzetek. Tanulni és nemesen szórakozni akaróknak egyaránt hasznos és kellemes olvasmány.

PERÉNYI JÓZSEF.

Berzeviczy Albert: Az abszolútizmus kora Magyarországon 1849—1865. Első kötet. Budapest, 1922. 536 l. Franklin-Társulat.

Mint a bevezetésben közölt vázlatból láthatjuk, a művet három részre tervezte szerzője. A most megjelent első kötet az 1849—1852. évek történetét nyújtja. A szabadságharc és a kiegyezés közé eső évtizedekről eddig valóban tudományos feldolgozást nem tudott felmutatni irodalmunk. Sem Hóke Lajos, sem Beksics Gusztáv művei, — melyek különben is nagyobb időszakaszt ölelnek fel — nem tartanak igényt a szigorú tudományos követelmények kielégítésének érdemére. A bécsi udvari és állami levéltárnak e korszakra nélkülözhetetlen anyagát a jelen mű szerzőjének is csak Ferenc József királyunk 1915-ben adott, személyre szóló engedélye tette hozzáférhetővé. Maga a mű megírásának gondolata még a világháborút megelőző években született. A kommunizmus eseményei megakadályozták az illusztris szerzőt a munkában. Azóta újból hozzálátott s már a jelen kötettel is nagy háálára kötelezte nemzedékünket, melynek a közelmúlt helyes megértésére oly nagy szüksége van. De nyereségnek tekintheti Berzeviczy Albert e művét az irodalomtörténeti kutatás is, melynek elengedhetetlen előfeltétele a kor társadalmi és lelkiállapotának, mozgató eszméinek és általános hangulatának beható és hű ismerete. Közvetlen irodalomtörténeti anyagot, új adatokat e kötetben még kevésbbé találunk. Az ötvenes és hatvanas évek irodalmi mozgalmait a tervezet szerint a második és harmadik kötetek végső fejezetei fogják ismertetni. Amennyiben a jelen kötetben egyes irodalmi vonatkozások fordulnak elő, ezek inkább a politikai történet összefüggésében kerülnek szóba. Így a harmadik rész első fejezetében a forradalom utáni közállapotok rajzánál szól a szerző Kemény Zsigmond, Eötvös József, Szécsen Antal és mások publicisztikai tevékenységéről, valamint röviden az ötvenes évek lapjairól (Figyelmező, Magyar Hírlap, Hölgyfutár, Pesti Napló, Pester Zeitung stb.) A következő fejezetben a policiális intézkedések során a színházak helyzetéről is hallunk. Érdeklődéssel tekintünk a következő kötetek bővebb irodalomtörténeti részei elé. De alig kell mondanunk, hogy a magunk közelebbi szempontjából sem a mű ezen irodalmi adataiban látjuk annak főérdemét, hanem annak a köztörténeti milieunek beható és forráskutatáson alapuló megvilágításában, melyben a kor szépirodalmi alkotásai megszülettek.

MÁDZSAR IMRE.

Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései. Irodalomtörténeti függelékkel Beöthy Zsolttól. Budapest, 1922. 243 l. Athenæum.

Vannak, akik nem túlságosan lelkesednek azért, hogy a nagy emberekre vonatkozó bizalmasabb természetű adatokat a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék. Az idegenkedés alapja itt az az okos-

kodás, hogy a közönség elé csak az tartozik, ami annak volt szánva. A másik — ennél nyomósabb — ok, az a sok visszaélés, mely e téren tapasztalható. Jelen esetben egyik irányú aggodalmaskodás sem volna méltányos, mert a jeles író emlékének leghivatottabb öre nyújtja számunkra azt, aminek közlését kegyeletes érzése megengedhetőnek tartotta. Ily könyv előtt természetesen a bírálat is tisztelettel hajol meg s örömmel veszi tudomásul a sok becses adalékot, melyek hiteles helyről származva több vonatkozásban megbízható képét adják irodalmunk egyik kitünősége életének.

A kötet két részre oszlik. Első fele tizennégy fejezetben a szerző gyermek éveitől egészen addig az időpontig ismerteti az eseményeket, míg nagynevű férje nemes indítékból, hogy szeretett nejét a fenyegető nyomortól megóvjá, el nem vált tőle. A második rész tizennyolc fejezete innen kezdve egészen a Mikszáth haláláig terjedő évtizedek családi és irodalmi érdekű mozzanatairól tájékoztat. Az így elénk kerülő adatok egy csoportja eddigi forrásokból (főként Mauks Kornélia közléseiből) ismeretes volt ugyan, de azért a visszaemlékezések kiadása jó szolgálatot jelent a kutatás számára, mert a nagy magyar író egyéniségéről bizonyos szerkezeti kerekdedséggel és teljességben egybeállítva itt kapjuk az első hitelesnek tekinthető adatsoportosítást. Különösen becsessé teszi e kötetet az a harminc, eddig kiadatlan levél, melyek a költő két házasságának történetét foglalják magukban. A kiadvány végén Beöthy Zsolt remekbe készült kis tanulmánya olvasható Mikszáth Kálmán költészetéről. A mű bevezetése és jegyzetei Rubinyi Mózesétől valók. A jegyzetek között számos irodalomtörténetileg jól értékesíthető észrevételt talál az érdeklődő, a bevezetés egyik-másik helye azonban nem a legsikerültebben fejezi ki azt, amit mondani akar. (A költő hitveséről szólva pl. a «megértő» jelző helyett háromszor is «értő»-t ír... «A nagy író értő segítője»... stb.)

GERŐ IMRE.

Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. Károlyi Árpád. I. köt. Budapest, 1921. 724 l. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat.

Ez az értékes könyv Széchenyinek Béla nevű fiához intézett 1857-től való *Intelmét, Disharmonie und Blindheit* c. utolsó művét, naplótöredékeket, tőle származó és hozzáírt leveleket, továbbá a rendőri megfigyeltetésére vonatkozó hivatalos iratokat foglalja magában. Bevezetésül 272 lapnyi terjedelemben az egész, eddig ismeretlen anyag szakszerű ismertetését kapjuk. A munka forrásszerű használatát nagyban elősegíti a kellő hozzáértéssel készült név- és tárgymutató. «A legnagyobb magyar» szellemének újabban előkerült termése — bármily becses is mint adalék — inkább csak mennyiségileg gyarapítja jeles honfitár-

sunkra vonatkozó ismereteinket. Így is sajnálnunk kell azonban, hogy gondolatai megörökítésére épen Széchenyi nem használta a magyar nyelvet. Az egész kötet — néhány lap kivételével — német szöveget közöl.

M. J.

Timon Ákos: Pázmány Péter a jog és igazság védelmében. A M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda kiadása. Bpest, 1921. 41 l.

Timon Ákos a budapesti egyetem névavató ünnepélyén tartott beszédében Pázmány Pétert egyik kevésbé ismert oldaláról mutatja be, midőn mint Magyarország egyik legnagyobb tudású jogászát állítja elének. Pázmány Péter működését elejétől végig kíséri s munkáiból vett idézetekkel bizonyítja nagy jogi képzettségét, mely semmivel sem volt kisebb, mint pl. hitvitázó ereje. Ahol jogtalanságot vagy visszaélést látott, a jog és törvény védelmében szembeszállt mindenkiel: főurakkal, nádorral, udvari kamarával. Magának a királynak hatalmi túlkapásait sem tűrte. Igazsága érzetében bizonyítékai egész tömegével semmisítette meg ellenfelei érvelését és mutatta ki eljárásuk tarthatatlanságát. Mikor a király a javadalmak betöltésében szembekerült a római kúriával, Pázmány kimutatta, hogy a magyar királynak joga van a megszállt területen is püspökök kinevezésére, mert «világosan állt előtte, hogy egyházi szervezetünk egységének és nemzeti jellegének fenntartása legbiztosabb bázisa lesz állami integritásunk visszaszerzésének».

Sz. E.

Harsányi István: Adalékok Sárospatak múltjához. I. f. Sárospatak, 1921. 56 l. Nyomatott a ref. főiskola nyomdájában. Ára 20 K. (A Sárospataki Hirlap füzetei. 7. sz.)

A tudomány érdekeinek és a népszerűsítő célzatnak szerencsés összeegyeztetése jellemzi ezt a becses füzetet, mely huszonhat fejezetben ugyanannyi vonatkozás kifejtésével bizonyítja, hogy mily tiszteletre méltó hely illeti meg nemzetünk múltjában is a bodrogmenti művelődési gócpontot. Nem annyira új adataival tűnik ki, mint inkább azzal, hogy a már ismerteket a nemes értelemben vett lokalpatriotizmus ápolása céljából csoportosítja. Különösen érdekesek e szempontból azok az utalásai, melyekből az olvasó megtudja, hogy például Homeros első magyar fordítója sárospataki tanár volt, vagy hogy a magyar prot. egyház történeteinek megírásához az első kísérlet honnan indult ki stb. A szerző derék indítékú munkája elismerést érdemel.

V. M.

Kozma Andor: Berczik Árpád emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1921. 13 l.

Kozma Andor Berczik Árpádnak, a szerencsés és boldog vígjáték-

írónak egyéniségét biztos vonásokkal rajzolja meg. Egy-két vonással vázolja a hatvanas évek egy szűkebb írói körét, melyből Berczik is kikerült, élénk tárja Berczik pályáját, az «enyhén emelkedő, lomboktól árnyalt, virágoktól szegélyezett kellemes serpentinutat», mely felvitte a boldogság hegyére. *A bálkirálynő, Igmándi kispap, Himfy dalai* stb. c. darabok szerzőjére siker várt mindenütt, bármerre is fordult. Élete csupa mosolygó vidámság, lelke csupa derűs boldogság. Ebből fakadtak darabjai. Mivel bizonyos boldogtalanságot mindenkinek el kell szenvednie, neki élete végén egyszerre jutott ki a ráeső rész: meg kellett érnie a vesztett háború katasztrófáját és a proletárdiktatura förtelmét. A nemzet szerencsétlensége volt az ő szerencsétlensége is.

Sz. E.

Pinzger Ferenc: Hell Miksa emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1920. 145 l. Ára 20 K.

Hell Miksának a magyar nyelvészeti irodalomhoz az a kapcsolata, hogy az ő társaságában fedezte fel Sajnovics János a magyar—lapp nyelvrokonságot. Ez a munka, mely legnagyobb részben Hellnek csillagászati működésével foglalkozik, a legalaposabb és legszélesebb forrástanulmányon épült fel. Hell életét illetőleg minden legkisebb mozzanatra kiterjed, mindent okmánnyal bizonyít. Kár, hogy stílusa itt-ott színtelen. Polemizáló része szerzőnknek a tudós iránt való rendkívül nagy tiszteletéről tanúskodik és valószínűleg ez az oka annak, hogy polémiájában az érzelmi okok több helyütt szinte a tudományos érvek fölé kerekednek. Azért mégis fontos mű: bepillantást enged abba a műhelybe, melyben a csillagászat egyik legfontosabb kérdésének, a nap földtől való távolságának, kiszámítását végezték.

Sz. E.

Tisza-évkönyv. 1922. Az Országos Tisza István Emlékbizottság megbízásából szerkeszti *Angyal Dávid*. Budapest, 1922. Athenæum.

Szomorú tanulsága a történelemnek, hogy a nemzetek többnyire csak a megpróbáltatások idején eszmélnek nagyjaik értékére. A fájdalomtól megtorpant lélek ilyenkor bús zavarában is tisztábban lát, mint boldog napjaiban s fájó bűnbánattal, de egyszersmind ösztönös bizalommal zarándokol elhanyagolt erőforrásai felé. Ez a magyarázata annak a szellemi búcsújárásnak, mellyel a szenvedő magyarság most legmártirabb fia emlékéét kiengesztelni és megszentelni próbálja. Az újabban megjelent Tisza-évkönyv épen erről számol be s hatásában olyan, mint valami összefoglaló jelentés a nemrég még beteg, de immár gyógyulása útjára tért köztudatról. E kötet cikkei (Herczeg F., Horánszky L., Rákosi J. tollából) egy-egy sugárral erősítik azt a glóriás fényt, melyből gigantikus méretekben bontakozik ki a magyar testi és lelki derékség

eszményképe. A könyv, mely gróf Tisza Istvánnak tizenöt éves korában írt első politikai levelét is magában foglalja, tárgyánál és anyaga gazdagságánál fogva a laikust és a kutatót egyaránt érdekelni fogja.

B. Gy.

A Kisfaludy - Társaság Évlapjai. Új folyam. LIII. kötet. 1920—21. Budapest, 1921. 227 l. Franklin-nyomda. Ára 130 korona.

E változatos és gazdag tartalmú kötet a szokásos anyagbeosztással tájékoztat a Társaság egy évi munkájáról. Közli a hetvennegyedik közületen elhangzott felolvasásokat, az új tagok (Hegedüs Loránt és Papp Ferenc) székfoglalóit, a Rákosi Jenő és Szilády Áron félszázados tagságának ünneplésekor előadott megemlékezéseket, Ferenczi Zoltánnak Petőfi és a nemzetköziség c. tanulmányát, a pályázatokra vonatkozó bíráló jelentéseket, továbbá a tagokra és a szervezetükre nézve szükséges tudnivalókat. A szép titkári jelentés s az egyes cikkek értékes közlései meggyőző erővel hirdetik, hogy a Kisfaludy-Társaság a hazai művelődés érdekében 1920—21-ben is nemes hagyományaihoz híven teljesítette kötelességét.

B. Gy.

Várad i bolya : Társadalmi problémák Herczeg Ferenc műveiben. Budapest, 1919.

Várad i bolya bölcsészeti doktori értekezése öt fejezetben foglalkozik tételével. Jellemzi általában Herczeget mint társadalmi regényíró t és megállapítja, hogy Herczegnek nincsenek tézises regényei, mert nála a művészi téma a fő. Fejtegeti a gentry problémáját, a nőproblémákat, a katonaság köréből vett kérdéseket, az újságírás, a társadalmi érvényesülés kérdését és a zsidókérdést. Kimutatja, hogy Herczeg a társadalmi problémában inkább a mulatságot keresi, mint az érdemlegest. Végül pedig az összefoglalásban elmékedéseinek eredményeit vonja össze. A dolgozat általában a sikerültebbek közül való. Nagy szorgalommal és szeretettel foglalkozik tárgyával, ámbár teljesen ki nem meríti. Legjobban a III. fejezet sikerült, melyben a nő sorsát tárgyalja. Herczeg felfogását a női erkölcsről, becsületről, a szerelem és a szenvedély mibenlétéről. Végeredményképen megállapítja, hogy Herczeg társadalmi regényei sem hoztak új levegőt, nem tartalmaznak felforgató eszméket, csupán társadalmi életünk képét akarja adni megkapó közvetlenséggel és aprólékos megfigyeléssel. Várad i felfogása szerint Herczeg társadalmi regényeinek főérdeme, hogy egész sereg értékes megfigyelést hozott fel és őrzött meg a világháború előtti Magyarország kissé fásult, a jövő nagy kérdései iránt közönyös (?) korszakából. Stílusa egyenletes és közvetlen.

PERÉNYI JÓZSEF.

Dr. Wagner József: A magyar diák daloskönyve. Budapest 1921, 92 l. «A Magyar Jövő» Ifjúsági Irodalmi r.-t.

A protestáns iskolák mindenkor vezettek az énektanítás terén. Ott is sok vesződséget és időpazarlást okozott ugyan az a körülmény, hogy a tanulók vagy hallásból tanulták meg az énekszámokat, vagy pedig maguk kottáztak, még pedig sokszor minden zeneismeret nélkül. Az eredmény azonban így is feltűnő volt. Most, hogy az ének az állami középiskolák első és második osztályában kötelező tárgy lett, szükségessé vált egy gyakorlati énekeskönyv. Wagner azokat a történeti, hazafias, egyházi és diákdalokat adta ki, melyeket a vallás- és közoktatásügyi minisztérium valamennyi középfokú iskola számára kijelölt. Ezáltal sok felesleges fáradságtól szabadul meg a tanár és tanítvány, s egy-két elméleti óra kell még, hogy az ének írását elsajátítsák a fiatal énekesek. Wagner, az intézeti énekkarra való tekintettel, kísérő szólamot is alkalmazott; jó lesz, ha a jövőben négyszólamú kiadással tökéletesíti vállalkozását. Hogy a transzponálást korlátozza, lehetőleg számolt a gyermeki hang terjedelmével, amellet dinamikai jelekkel is okosan takarékoskodott. A hangjegyek Orbán Dezső szabadalmazott nyomdai eljárását dicsérik.

Wagner énekeskönyve mindenképen megfelel céljának; örvendünk, hogy a Magyar Jövő kiadásai már az éneket is felölelik. Eddig még nem volt magyar kiadó, aki csupán az ifjúság szolgálatában állt volna s ifjúsági könyveink jórészt több irányban dolgozó kiadóvállalatok gyermekrovataként jelentek meg. Ezen multhatatlanul segíteni kell s hisszük, hogy a Magyar Jövő lassanként minden elhanyagolt ágát ki fogja építeni a magyar ifjúsági irodalomnak.

—ó—ó.

Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. Kiadja a Szent István Akadémia. Budapest, 1921. 129 l.

Annak a nemzetromboló irányzatnak, amely egy hamis gazdasági idealizmus jelszavával akarta a maga szükségességét a magyar köztudatba becsempészni és beerőszakolni, aligha akad jellemzőbb s nagyobb felkészültségű bizonyítéka, mint Gulyás Pál kitűnő könyve. Minden során kiérzik, hogy egy tudós és rendkívül finom erkölcsi érzékenységű lélek írása, aki ugyanakkor, midőn a kommunisták legzajosabban újnak hirdetett rendszerét és eljárását a legtárgyilagosabb hűséggel összefoglalja, néha szatirikusan villanó — a történetírók moralizmusára emlékeztetően — értékeléssel definiálja a jövő számára a kommunista könyvtárpolitikát. Működésének eredményeit e szavakban foglalja össze: «A könyvtárügyi politikai megbizottak négyhónapos szereplése egészében meddő korszak a hazai könyvtárügy történetében. Kitűzött programjukból, mely csupán két új momentumot tartalmazott: az élesen el-

határolt szakkönyvtárak felállításának és a belső szervezet teljes egyöntettségének gondolatát, jóformán semmit sem voltak képesek megvalósítani, jöllehet a könyvanyag előteremtésénél oly erőszakos módon jártak el, aminőre egyhamar nem volt példa.» Gulyás Pál hálára kötelezte mindazokat, akik a nemzeti gondolat és kultúra történetének egy vívódó, fájdalmas korszakát, az ő tudásának örökéből fogják megismerni. E hála az ő érdemének elismerése is lesz egyúttal.

ts.

Szalai Emil: A magyar szerzői jog. Budapest, 1922. 68 l. Athenæum-kiadás.

Ez a kis kötet egybefoglalja az ujonnan kodifikált törvényt a vele kapcsolatos rendeletekkel együtt. Hasznos olvasmány nemcsak a jogászoknak, hanem az íróknak és művészeknek is.

Szalai Emil régi munkása a magyar szerzői jognak. Úgy tudjuk, része volt az új törvény kodifikálásában is. Annál becseesebbek, mert hiszen a törvényhozó intencióját tükrözik vissza azok a jegyzetek és magyarázatok, melyeket a merev stílusú s csak jogászoknak érthető paragrafusok tüzetesebb megvilágítására szabatosan és világosan a törvény szövege közé iktat.

Írók és művészek, tapasztalat szeriint, nem szeretnek a kezükbe venni jogi műveket. Akik tehát nem veszik maguknak azt a fáradságot, hogy magát a törvényt elolvassák, azoknak röviden vázoljuk a törvény főbb intézkedéseit.

A törvény intenciója az, hogy minden tulajdont, a szellemi tulajdont is, védelemben részesítse. Megállapítja, hogy a mű többszörösítése, közzététele és forgalomba helyezése a szerző kizárólagos joga. Aki ezt a jogot sérti, a szerzői jog bitorlását követi el, s a kártérítésen kívül nyolcvanezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntettedik.

A védelem időtartama a szerző egész életére s halála után ötven évre terjed. Ezen az időn túl a mű közkinccsé válik.

A törvény szabályozza a formai, az eljárási részt is. A sértett az illetékes törvényszék előtt keresettel indítja meg a pert, s a bíróság a Budapesten állandóan működő szerzői jogi szakértő bizottság véleményének meghallgatása után dönt.

Az eljárás megindítása a forgalombahelyezéstől számított három éven belül kérhető. Ez idő eltelté után a cselekmény elévül s büntetés többé már nem kérhető, csak a forgalomban levő példányok elkobzása.

Ha a szerző álnév alatt adja ki művét, úgy az csak a megjelenéstől számított ötven év alatt részesül védelemben. Ha azonban a művet a szabadalmi bíróságnál vezetett iktatókönyvbe bevezettedi, ezzel biztosítja magának a rendes védelmi időt.

B. G.

Kallós Ede: Sappho. Budapest, é. n. 42 l. Fővárosi Könyv- és Lapkiadó R.T. kiadása.

Sapphónak töredékes művei alapján megrajzolt emberi képe politikai élel. Szerző azon «bárgyúságot», «ostoba kombinációt» és «ostobaságot» akarta megbélyegezni, mely nem tudja elképzelni, hogy Sappho kielégületlen életvágának és érzékiségének szépségimádatban, művészi alkotásban, anyaság-álmódásban és szerelmi-regény-illuziókban való levezetése nem eléggé konkrét átélés. Szerző szerint Sapphót már az ókori vigjátékírók, de az általános köztudat is érzékinek, perverznek és a szerencsétlen szerelem szentimentális öngyilkosának tartották. Pedig Sapphóból, ebből az eszményi nőnevelőből, ki elsőnek tette élethivatásává a fiatal testek és lelkek céltudatos irányítását, mindezek szükség-szerűen, de kimutathatóan is hiányoztak. Bátyja, Charaxos, léha életmódja megutáltatta vele a férfit, míg a korában ide-oda hullámozó görög forradalmak elvonulttá tették. Ebben az egyedülvalóságban alakult ki élethivatása és adóttak lelki vonásai: szépségimádat, művészi alkotás, anyaság-álmódás és szerelmi illuziók, mert Sappho elzárkózottsága folytán kielégületlen maradt életvágya, öröklött érzékisége.

A nagy gonddal és a tárgyi beleélés szeretetével készült arckép azonban sokat veszít tudományos értékéből azzal, hogy forrásait sehol sem nevezi meg. Az ellentétes vélemény is mint «köztudat» jelenik meg, pedig a köz, a sok, a mindenki a valóságban épen semmit se jelent. A fentebb említett kifejezések nem illenek a tanulmányba.

hl.

Balaton Évkönyv 1921. Szerkesztik: báró Wlassics Tibor, Cholnoky Jenő és Sebestyén Gyula. Első évfolyam. Budapest, 1921. A Balaton Társaság kiadása. Ára 100 korona. 265 lap.

A magyar irodalom jeleseinek nevét hangulatos és értékes kapcsolatok fűzik össze a Balaton bájos vidékével. Csokonai Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor, Eötvös Károly és mások műveiben mély nyomokat hagytak a magyar tenger természeti szépségei. A jelen gazdag és változatos tartalmú kötet az újonan alakult Balaton Társaság hazánk ezen el nem rabolt vidékének kultuszát, természeti kincseinek, történeti emlékeinek megbecsülését és ápolását kívánja szolgálni. A gondos szerkesztés elsősorban báró Wlassics Tibor érdeme, aki íróink és tudósaink legkiválóbbjait szólaltatta meg, hogy a Balatonnak régi hivei mellé új barátokat szerezzen. Rákosi Jenő és Viktor, Kozma Andor, Gárdonyi Géza, Szabolcska Mihály, Vargha Gyula és mások versekkel és rajzokkal, Pekár Gyula, Vámosy Zoltán, Halász Gyula, Holub József stb. tudományos közleményekkel szerepelnek a kötet mutatársai sorában. Mint irodalomtörténeti érdekű cikkeket kiemeljük folyóiratunkban Ferenczi Zoltánnak Csokonai balatonvidéki tartózkodásáról, Rédey Tivadarnak

A füredi magyar játékszínről, Darnay Kálmánnak Kisfaludy Sándor keresztelőjéről, Relkovic Davorkának Balatoni népmondáinokról szóló cikkeit, valamint Hermann Antal A Balaton Horvát Ádám Holmijában c. közleményét.

m.

Lósy Schmidt Ede: A magyar technikai tudományos irodalom állása a proletárdiktatura bukása után az 1919. és 1920. években. Budapest, 1921. 12 l. Németh József kiadása.

Jóleső örömmel mutatjuk be folyóiratunk hasábjain ezt a szerény külsejű, de annál beszédeesebb tartalmú füzetet. Ime, a mérnöki tudományok terén is milyen hatalmas a magyar irodalom. Vajha minden magyar tudományág hasonló gondossággal és éber figyelemmel kísérné a maga szakirodalmának fejlődését s arról időről-időre számot adna.

B. L.

Kispartí János: A váci Theresianum története. Három képpel. Vác, 1922. 120 l. A Váci Múzeum-Egyesület kiadása.

Közoktatástörténeti tanulmány a Migazzi biboros által alapított váci Collegium Pauperum Nobiliumról és a Theresianumról. Megismerkedünk ezen oktatásügyi intézmények külső szervezetével és tanulmányi rendjével. Mindakét intézetet a piaristák vezették. Bennünket első sorban a piaristák által itt is meghonosított iskolai drámát érdekelnek. Kár, hogy irodalomtörténetírásunk nem könyvelhet el egyetlen színdarabot sem Vácra ebből a korból (1767—1784), mert az előadottak a római klasszikus vígjátékírók darabjaiból kerültek ki. Azonban mégis elismeréssel kell adóznunk a lelkes szerzőnek, hogy figyelme még ezekre az apró adalékokra is kiterjedt.

B. L.

Horváth Sándor: Magyarország címere új címertani elmélete alapján. Budapest, 1921. 40 l. Egy színes melléklettel és 12 címer rajzlenyomattal. Magy. Lap- és Könyvkiadó kiadása.

A szerző új címertani elmélettel fejti meg Magyarország címerét. Magyarország címerének a hasított pajzs címertanilag vett jobboldali mezejében a vörös-ezüsttel váltakozó négy-négy pólya: Jézus Krisztus. A baloldali mező hármassal zöld halmon nyugvó arany koronából jövő ezüst kettős kereszt pedig azt jelképezi, hogy: «A Szentháromság és Krisztus tanításában való hit jutalma az örök igazság, dicsőség, üdvösség». — A szerző elméletét és magyarázatait bírálják meg a heraldikusok. Szakszerű és mégis folyamatos nyelven írt könyve azonban méltán kelti fel érdeklődésünket. A gyönyörű initialék, a finom papír, a pompás cimerrajzok, a szépen metszett betűk és ügyesen választott betűtípusok dicséretre érdemes termékei a magyar könyviparnak.

hl.

SZÉPIRODALOM.

Ritoók Emma: A szellem kalandorai. Regény két kötetben. Budapest, 476 l. A Göncöl kiadása.

Ritoók Emma alakjai nemrég még a valóságban itt kavarogtak előttünk; a regényben már nemesebb hivatásuk van: az író boncolókése alá kerültek s tanulunk belőlük. Így volt, mondjuk magunkban, s jórészt a mi hibánkból volt így. De máskép is lehet még nagy katasztrófa után és a mi erényünk lesz, ha megcsináljuk. Amennyire a túlfutott regényből megállapíthatjuk, ez volt az író célja.

Alakjai: egy sereg hőbortos szemfényvesztő, ajkukon a tudás, a nagyrahivatottság bombasztjaival. Mindent szeretnének, ami átlagos embertársaik sorából a hír fényébe emeli őket. De nem tudnak dolgozni s ha akarnának is, végül is a véletlentől, a körülmények szerencsés alakulásától s nem a maguk erejétől várják az üdvözülést. Donáth Ervin, az abszolút szellem képviselője, a jövő halhatatlan Messiása, kinek ereiben zsidó vér folyik, már gyermekkorában óva inti cselédjüket, Erzsit, a metafizikától. Mivelhogy a természettudományok minden vallást megdöntöttek, a tudományé a jövő, s az ő nagy műve, a materializmus rendszere, szabja meg majd az emberiség útját. Ervin a gyermekkor mindnyájunkkal közös ábrándjai után is csak gyerek marad, vásott, önhitt, titánkodó, komikus pozór. Ellene van minden régi értéknek, de azt nem látja be, hogy az új korok zsenije is, akár államokat bont, akár halhatatlan alkotásokat hoz létre, csak egy kipróbált régi módszerrel vergődhetik nagyra: dolgoznia kell. S ahogy Fauszt elveszti türelmét s az alkimiához menekül, úgy kap fel ő is a forradalom törékeny vesszőparipájára. Addig pedig szavai és magnetizál, különös szavakkal; látásos nyelven bolondít egy egész társaságot, mely különben egy húron pendül vele, végigmegy néhány asszonyi lelken, pénzt kutat női zsebekben, hozományokból álmodik magának pompás lakásberendezést, finom szivarokat s elnéző asszonybarátnéja pénztárából fizeti borraivalóit. Szóval önérzetes forradalmár. Mint ahogy egy hercegnőt sem vet meg, akivel az író Jókait megszegyenítő fantáziája hozza össze. Hőbortja, szellemi csődje akkor látszik legvilágosabban, mikor habilitáltatni akarja magát, mielőtt első könyvét, az egyre ígért világmegváltó új rendszert, megírta volna.

S ott vannak a többi alakok, a művészet és tudomány nyomorultjai, mert inkább így nevezhetnők ezt a könyvet. Ott van Héva is az egymást bolondítók, az önmagukat kereső álmodozók között. Olyan elvont, furcsa, betegesen szeszélyes természet, hogy még a vele rokonlelkek sem értik. Egyébként rosszul leplezett póz egész egymáshoz való vonatkozásuk.

A regény Donáth Ervin ifjúságával kezdődik s egy pisztolylövéssel ér véget: a nagy kalandort lenézett ifjúkori társa lövi le. Csaknem 500 oldalon keresztül folyik e torzhősnek és a többi alaknak bukdácsoló pályája. Külön kis elnagyolt regények egy-egy lírai címmel induló fejezetben, sok minden, minek szükségét nem érezzük, így a gyermekkori emlékek, ifjúi lélek ébredése, első tapogatózások, magukban szép, de egységet bontó leírások, a főváros új korszakának töredékes rajza, a forradalom első jelei, diákévek, viták és újra viták, otthon, finom szobákban, diáklakásokban, kávéházakban, professzoroknál. Találkozások, ahogy az író szándéka összetereli őket, akár itthon, akár külföldön vannak; aztán időnként eltávolodások, egy szó, egy tekintet sokszor nagyon is ködös értelme miatt. Az oldalak száma pedig nő, a leírások, szemléletek, rajzok kötötté dagadnak, fejlődés pedig alig van: az alakok maradnak, amilyenek voltak, csak testükkel haladnak előre.

Kemény Zsigmond késhegyig menő analízise könnyű olvasmány Ritoók Emma regényéhez képest. Csupa szín fölrakás, egyetlen síkban. Az alakok egymásba vagy önmagukba olvadnak. Nem a szerkezet ellen van kifogásunk: az igazi művészetnek még a leglazább forma sem árt, ha szívünkhöz, eszünkhöz s főképp érdeklődésünkhöz talál. De Ritoók Emma a Donáth Erviné frazeológiájával írta meg *egész* regényét. Nála a kétféle nyelv, az író és az alakok elütő nyelve közt szinte semmi különbség sincsen: nincs tehát háttér sem, melyből az alakok igazán kidomborodhatnának.

Pedig Ritoók Emma tehetség és egyike legképzettebb nőiróinknak. Évekkel azelőtt jelentékeny sikert aratott *Egyenes úton egyedül* c. regényével. Most egyesegyedül áll. Regényét talán csak azok értik meg igazán, akik rokonságot tartanak alakjaival, pedig ő nekünk, más embereknek, írta ezt a két ötetet, tanulság végett. Sajnáljuk, hogy munkájából csak fáradsággal olvashattuk ki a rejtett és nemes intést, mely a jövő magyarságnak szól.

V. I.

Miklós Jenő: Madárka. Budapest, 152 l. Génus-kiadás.

Miklós Jenő fiatalon is olyan öreges mélabúval ír, mintha hetvenesztendő aggyastján volna s amellet olyan naiv tud lenni, mint egy tíz éves gyerek. Nem is hinnők, hogy ujságíró, ha maga meg nem vallaná egyik legszebb, legfinomabb írásában, melyben édesanyja képét rajzolja meg; hiányzik belőle az ujságíró könnyedsége, sziporkázása, raffinált

fordulatossága. a Molnár Ferencek szellemi röppentyűinek egész arzenálja. Nem lep meg. nem izgat érdekfeszítő mesékkel, csak elbeszél, ahogy a szíve diktálja. s mi nem ujjongunk, nem sírunk, csak csöndesen, szeretettel forgatjuk a meghitt lapokat. honnét egy érzékeny, túltínomult, inkább álmainak és emlékeinek élő költőember könnyek közt mosolygó vallomása szól.

A mese. a felépítés jórészt háttérbe szorul nála, de valami egészet, teljeseit érzünk a szétfolyó előadásból is. Alakok vannak itten, akik egy-két gesztussal élnek; levegő, mely kissé nyomasztó, de jóleső érzéssel tölt el, ha megszoktuk. Egy ifjúság, annak apró-cseprő bajai, a visszahozhatatlan mult verőfényében. szárnypróbálgatások, az elveszett ott-hon siratása. Ez az egyéni s mégis objektív hang Miklós Jenő egyik írói érdeme. A másik, hogy egy-két vonással geszer alakot tud rajzolni.

A *Szél szárnyán pehelykék* c. novellája sikerült történelmi miniatűr. Shakespeare, az öreg, temetkező költő plasztikusan áll előttünk s látjuk a homoktengert, mely lassanként magába temeti. Az ember halt meg, a művész pedig már valahol az időben él, mint fogalom. Ez a kis rajz szinte túlnőtt a szerző valamennyi írásán.

Néhány darabos, magyartalan mondatát elnézésnek kell tulajdonítanunk, annyira elütnek gondos stílusától.

Miklós Jenő keveset ír és keveseknek, de az a pár megértő olvasó, aki ismeri és szereti. hatványozottan számít.

—ó—ó.

Gyöngyösy László: A cár kosaras tótja. Regény. Budapest, 1922. 144 l. Légrády-kiadás.

[Ezt a regényt a Kisfaludy-Társaság a Széher Árpád-díjjal jutalmazta. (1913.) A regény a kötet felét tölti meg, a másik felében a Ruthénföld néhány egyszerű, jellegzetes alakja elevenedik meg három elbeszélés kapcsán, majd a kis szabadkirályi város érdekesen rajzolt uraiban gyönyörködünk.

A Kisfaludy-Társaság kitüntetése negyven éves írói évfordulóján érte a szerzőt. Ez a negyven év magyar sors, magyar író küzdelmes negyven esztendeje. melynek terhét csak a hivatottság hite, az alkotni vágyó törhetetlen akarat tudja hordozni. Kartársai nem riadtak vissza semmi eszköztől, hogy irodalmi működését megakasszák. Azért mégis elég gazdag ennek a negyven évnek irodalmi termése.

A fővárosi és vidéki lapokban megjelent cikkein, tárcáin, fordításain, költeményein kívül önálló kötetei: *A régi ösvényen*, versek, 1903-ból; *Hazuról* 1888-iki kiadás, elbeszélések; első regénye 1903-ból való *Belső emberek* címmel; a *Fiatál házasok* is ebben az évben került ki a sajtó alól; a *Bárfai bíró*, *A puszta*, *Az összeomlás* c. regényei csak újságban jelentek meg. Nem kisebb terjedelmű a szerző irodalomtör-

téneti munkássága. Szakcikkein kívül nagyobb terjedelmű tanulmányai : *A XVI. század lírája, Költői stílusunk megalakulása, Arany János ifjú-sága, Arany János élete és munkái, Arany János, Gyöngyösi István élete és művei, Mikszáth Kálmán, Pósa Lajos életrajza.*

A kosaras tóban Palencsár Misó, nagyerejű tót kamasz, Kiebben összekerül Nadiával, egy szép, szellemes, erélyes orosz leánnyal, aki szépsége révén a legmagasabb orosz körökkel is kapcsolatban van. Nadia eleinte csak szeszélyből foglalkozik Misóval. De mikor megtudja, hogy Misó komolyan fogja fel a dolgot és nőül akarja venni, ő is megszereti a legényt, kiről azt hiszi, hogy ez az a férfi, akit a Szent Szűz álmában neki megmutatott. Együtt árulják a kosarakat. Megjárják Moszkvát és Nizsnijnovgorodot. Nadia kitűnő üzlettársnak bizonyul, aki napról-napra nagy összeg pénzzel tér haza. Nemcsak a kosarak árából pénzel, hanem régi életmódját is folytatja, csak hogy segítsen Misón. Ezt elvakítja a sok pénz és folyton sürgeti Nadiát minél többnek a megszerzésére, hogy otthon — Magyarországon — majd annál jobb módon élhessenek. Nadia nem szívesen, de megteszi Misó kedvét és így újra visszakerül abba a fertőbe, amelytől megundorodott. Lemondóan enged, de folyton több keserűség gyűl össze lelkében, néha már kételkedik is, hogy csakugyan Misó-e az a férfi, akit neki a Szent Szűz mutatott. Misó féltékenykedni kezd, de Nadia mit sem törődik vele. Már Magyarország felé tartanak. Misó azt hazudja, hogy a kosarak árát mind ellopták. Az eperjesi kocsmában azonban holtra issza magát és megmutatja a böcskorba rejtett pénzt. Nadia kétségbeesetten kap a pénz után, agyba-főbe veri a részeg embert és zokogva ül fel az első Oroszországba induló vonatra. Misó leány nélkül, pénz nélkül dudorászva bandukol haza felé.

Az ügyesen bonyolított mese, egyszerű kedves hangja, finom jellemzése méltán dícsérhetők. Az orosz állapotok rajza, vándorló tótjaink élete éles megfigyelőre és ügyes stílusművészetre vallanak. Különösen sikerült Nadia alakja. Ez a paraszt kaméliás hölgy finom érzékkel, színes képzelettel és a költői elhíttetés művészetével van megrajzolva. Anélkül, hogy az ő feslettségének érzécsiklandó részleteit feltárná a modernnek módján, mégis élethíven mutatja be. Misó elvakult vagyonszerőporgatása készíti mintegy a bűnre, melyből szerelme által már kimenekültnek gondolja magát s mikor látja, hogy Misó csak a pénzért lökte őt vissza a fertőbe, felháborodással tör ki fojtott szenvedélye és mi szánalommal szemléljük kiábrándulása keserű fájdalmát.

Szívesen köszöntjük a felvidéki kosaras tótok művész-ábrázolóját s örvendünk, hogy regényét a Kisfaludy-Társaság is jutalmával tüntette ki.

—sz —ó.

Novák Sándor: *Két haldokló gladiátor.* Versek. Sárospatak, 1921. 102 l. Szerző kiadása.

A kötet zömét háborús élmények alkotják. A Sóhajok hídján című előrész a világháborút megelőző évekből való. Néhány darabja sejtelmes megérzése a bekövetkező világfelfordulásnak és a magyar hazára várakozó keserves megpróbáltatásoknak. A két haldokló gladiátor csupa harctéri, közelebről orosz harctéri esemény, vagy ott nyert benyomás dalba öntése. A hontalan ország a trianoni gyászos nap keservét őrzi és megpendíti bosszúállásunk várható erejét.

A kötet tárgyköre a mondottak szerint meglehetősen szűk. A hosszabb-rövidebb sorokba tördelt dalforma páros vagy keresztírim elhelyezésével sem mutat nagyobb változatosságot. Kétségtelen, hogy szerzőnk jóérzésű szereplője volt a hartereknek, aki szomorúsággal szemlélte az ottani borzalmas emberpusztítást. Élményei azonban annyira reálisak akárhány esetben, hogy ránk, akik szintén megfordultunk a harctéren, az ottani valónak kényszerű átéreztetése szinte visszataszítóan hat. Talán soha igazabban nem idézhetők Arany János sorai: «Nem a való hát: annak égi mása lesz, amitől függ az ének varázsa.» Versei bizonyára nagyobb hatást fognak kiváltani azokból, akik nem közvetlenül voltak tanúi a harctéri megrendítő eseményeknek. A szerzőtől megtanulhatják és ha tudják, átérezhetik és átélhetik, hogy mi volt a háború?

A szerző kifejezés készlete elég nagy terjedelmű és önálló. Egy-két helyen Ady Endre, Petőfi Sándor, Arany János és Katona József emlékezések fordulnak elő, de csak kisebb terjedelműek, néhány szóra terjednek ki, úgy hogy ezzel szerzőnk önállóságán csorba nem esik. Bemutakozó kötetnek mindenestre figyelemkeltő. Könnyed verselése, szabatos nyelve, értelmes kifejezőmódja sejtetni engedi szerzőnk fejlődési vonalát. Következő kötetei, ha szabadul a szűk tárgykör nyűgös béklyóitól, bizonyára több igazán értékes darabot tartalmaznak majd. Jelen kötetéből már átkíváncznak a válogatott versek sorába: Dacos szívvel félre ülve . . . A segesvári csatatéren címűk. Jobbak közül valók: Pergőtűzben, Kórház, Az a tizenhét korona, Végtelen sínpár, Csillagok útján, Ünnepeztük a magunk életét.

A több helyen csatolt megvilágosító jegyzetek, kivéve a Nagymajtényi síkon címűt, elmaradhatnának. Akik a harctéren voltak, úgyis tudják, az itthon maradottak meg úgy sem értik. Azonkívül olyan reklámsoroknak látszanak, mint némelyik képes lapunk képmagyarázatai, amik komoly tárgyhoz semmiképen sem illenek.

H. L.

Sajó Sándor: Magyar versek. Válogatott gyűjtemény. Budapest, 1922. 62 l. Magyar Jövő kiadása.

Sajó Sándor a magyar sors dacos keservének mai irodalmuukban legerőteljesebb kifejezője. Lelke egyért eped, szíve egyet óhajt, hogy

erős magyarrá legyen a magyar haza. Kell, hogy a magyar földnek az ő költeményeiből kisugárzó perzselő heve erőre kapjon a hóbertos maszlalagoktól elalélt magyar szivekben. Sajó Sándor nagyértékű költői egyénisége immár az irodalomtörténete. Itt csak örömeinket fejezzük ki, hogy a Magyar Jövő az ifjúság kezébe adta hazafias költeményeinek válogatott gyűjteményét.

B. L.

Beczássy Judit: Tóth Eszter élete és halála. Regény. Budapest, 1921. 288 l. Athenaeum-kiadás.

Az Athenaeum regénypályázatán tizenkétezer koronával jutalmazott munka. Egy boldogtalan életű parasztleány története kis gyermekkorától haláláig. A szenvedések végighúzódnak a regényen, nincs a munkában egyetlen derüesebb pont sem, nincs egy rokonszenvesebb jellem. A férfiak ingerültek, részegesek és ütik az asszonyt; az asszonyok némán szenvednek; a leányok sorra elbuknak. Mintha Szabó Dezső visszataszító világa vonulna el az olvasó előtt. Az bizonyos, hogy az apróbb részletekben a szerző jó megfigyelő. Meséjének szálait ügyesen szövö, van érzéke a kompozícióhoz. Nem tartozik azokhoz a megunt nőírókhoz, akik vizenyős történeteikkel még nem régiben is annyira sablonos módon mulattatták az olvasókat.

B. B.

Zilahy Lajos: Halálos tavasz. Regény Budapest, 1922. 160 l. Athenaeum-kiadás.

A regény ügyes elbeszélőre vall s ha szerzője valamikor majd átüzi magát az öntudatlan utánzás korszakán, az Irodalomtörténet is valószínűleg figyelni fog munkásságára. Most még Molnár-utánzó. Hangban és felfogásban egyaránt hű tanítványa a divatos pesti írónak. Nem fest zsidóvilágot, alakjai sem ellenszenvesek: ez előnye. Nagyon érzelmes író, de ez jobb, mintha blazírt volna. Tele van lírával.

B. B.

Szenes Béla: Tizenharmadikán jéntenek. Budapest, 1922. 188 l. Légrády-kiadás.

A kötetben öt hosszabb-rövidebb elbeszélés van. Sokszor megírt történetek, de legalább ügyes formába öntve. A szerző fölényes hidegséggel mutatja be a mai életből vett alakjait. Olykor konferál, másszor filmszerű gyorsasággal pergeti le a jeleneteket. Magasabb irodalmi igénye nincs, de legalább szellemtelenség sincs benne. Óvakodik attól is, hogy silány érzécsiklandozással keresse a hatást. Ezt előnyére írjuk.

B. B.

Barankay Lajos: Magyar megújulás. Versek a megszállás idejéből. Pécs, 1921. 80 l. A Pécsi Tud. Irod. és Művészeti Társ. kiadása.

A darabokra vágott Haza égető fájdalma magyarságunk megérettetője lett. Fölhagytunk a nyegle nemzetköziséggel, nem kell a Nyugat majmoló utánzása, nem hirdetjük többé a hazatagadók bomlasztó hitelveit. Ma már tudjuk, hogy mi volt a haza. Egymásután jelennek meg verses kötetek, melyek sivár pusztaságunkat siratják. Ebből a fajtából való Barankay Lajos verses kötete is. A rab-magyar nyomasztó panaszát hallatja és hittel hiszi az új nemzedék új honalapítását.

A kötet uralkodó formája a dalforma minden különösebb szerkezeti elmélyülés nélkül. A dalformák gazdag változatosságát épüen nélkülözik ezek a versek, mint a tartalom sokféleségét. Ugyanaz a hang, ugyanaz a gondolat: a rab-magyar keserve ismétlődik ugyanabban a formában. A kötet második részében az integritásba vetett rendíthetetlen hitét énekli a szerző azonos körülmények között. Meleg magyar szívét szívesen köszöntjük, de ez az egyhangúság még kiváló költőt is kemény próbára tenne. Fejlődése bizonyára lesz, de ma még nem mondhatunk mást, mint azt, hogy tárgyköre szűk, elmélyülése sokszor felszínes, versformái egyhangúak.

hl.

Zajti Ferenc: Jézus gyermekora. Budapest, 1921. 46 l. A szerző kiadása.

Jézus életével a hiteles, a kanonikus evangéliumok foglalkoznak. A négy kanonikus evangélium azonban alig ölel fel többet Jézus életéből, mint azt a három évet, mikor a meglett Isten-ember megváltói küldetését beteljesítette. Gyermekkorának alig egy-két eseményét említve, harminc éves korában látjuk ismét az Urat, hogy három év alatt beteljesedjenek az Írás szavai. Az evangéliumok ezen hiányait egészítették ki az apokrif evangéliumok azzal, hogy megrajzolták és a vallásos fantázia ragyogó alkotásaival megteremtették a gyermekkor történetét. A gyermek Jézus életéről írt egyes, költőien szép eseményeket mond el a szerző jelen tanulmányában, mely tulajdonképen csak kivonat a közel jövőben megjelent, a gyermekkor témával foglalkozó munkájából. Ha egyes állításai — így az ősevangélium létezésével és a kánon kialakulásával — nem is értünk egyet, ha az „átültet” és „származékait” nem is tartjuk magyarosaknak, ha „minimális” és „redukált” szavakat a mesés, egyszerű, naivan bájos történetecskék közé ékelve, kissé bántónak tartjuk is, e tanulmány után kíváncsian várjuk a nagy munkát, mert azt a közvetlen, keresetlen, mesélő hangot, egyszerű szavakat, könnyen folyó mondatokat, naiv bájt, ami ilyen munkában nélkülözhetetlen, már örvendve kiérezzük ebből a rövid tanulmányból is. A címkép ügyes apróság.

hl.

Tordai Ányos: Margit királyleány. Ifjúsági színjáték négy képben. Magyar Jövő Leánykönyvtára. Szerk. Radványi Kálmán. 4. sz. Budapest, é. n. 72 l. Magyar Jövő kiadása.

Kiránduló leánysereg zajongja körül a margitszigeti dömés apáca-kolostor omladékait, ahol hajdan a legszebb rózsa nyilott ki és virágzott el: Margit, a királyleány, magyar lányok büszkesége, magyar lányok példaképe. A tanítónő a kis leánykák kérésére olvasni kezdi a Margit-legendát. Mikor Margit születéséhez ér, a második és harmadik képben hirtelen megelevenedik a veszprémi Szent-Katalin-kolostor, majd a margitszigeti Boldogasszony-kolostor. A második kép 1248-ban játszik, mikor boldog Margit királyi atyjának fogadalmaképpen belép a szerzetbe. A harmadik kép 1260-ban történik, mikor boldog Margit leteszi a szerzetesi ünnepélyes fogadalmat. A negyedik képben újra a tanítónő olvassa a Magit-legendá befejezését, a leánykák pedig ájtatos énekeket énekelve virágokkal hintik tele a romokat és koszorút tesznek rá.

Iskolai színműnek elsőrangú darab. Azzá teszi hatalmas tanulsága, választékos nyelve, dallamos prózája, csengő rimelése. A darabban előforduló énekekhez írt dallamok könnyűek, kedvesen zengők. A kíséretet azonban kifogásolni vagyunk kénytelenek. A dallamok ugyanis vegyes karra vannak írva, de a hangterjedelmük, főleg az alsó regiszterekben, egyik-másik helyen olyan mélyek, amiket leányok már nem tudnak énekelni, pedig a darab természete szerint csak leányok lehetnek a karban. Kétszólamban zongora kísérettel kényesebb fülű embereket nem fog kielégíteni, mert nagyon üres lesz a zongora-kíséret. Egy-két előadás bizonyára megmutatja a hibákat és a javítás irányát. Ifjúsági előadásra bármelyik leányiskolának a legmelegebben ajánljuk, mert ezen a téren eddig ennél értékeesebb darabunk aligha van.

H. L.

Viktor Gabriella: Ella néni meséi. Kecskemét, 1921. 48 l. A szerző kiadása. Képekkel.

Könnyedhangú, csevegő modorú, tíz rövidke elbeszélés. Nyolc eredeti, kettő németből és angolból magyarosítva. *Mese a királyfiról* és a *Tündérek gyűlése* áll legközelebb az igazi mese-típushoz, a többi erkölcsi példázat. A királyfiú és a tündéreken kívül, mint mesehősökön kívül, elemi iskolás, vagy iskolából kikerült, nagyobbacska gyermekek a példázatok főszemélyei. Ezzel ki is léptünk a mesék világából, mert ezek a hősök nagyon is valószínű, sőt élő személyek, akik egészen közönséges, a mindennapi életből jólismert úton-módon szeretik meg rongyos kis szomszédjukat, lopják el az érett barackot, verik meg a Szent János-téren a nyomorék vöröshajú fiút, békességgel ragasztják egy gyűjteménybe bélyegeiket. Kicsinyek és nagyok — főleg akik tanítással foglalkoznak — alkalomadtán haszonnal értékesíthetik a szerző meséit.

H. L.

Csanády György: Az évek. Versek. Második kiadás. II. kötet és év n. 160 l. Kolozsvári N. kiadása.

Tehetséges lírikus kötet, bár formái, kifejezőmódja s általában verses darabjainak külső és belső szerkezete az Ady-iskola tagjának mutatják. A külsőségeken kívül más kapcsolatot megállapítanunk nem lehet. Gondolatai, érzései, hangulatai önálló élmények. A háború, a harc-ter és annak benyomásai lírikus énjén átszűrődve hangulatos versekben nyernek kifejezést. Legsikerültebb költeményei a székelyek fájdalmas jajját a feltámadás fanatikus hitével hallatják.

Ha Csanády György a nyugatos frazeológia puffanó dagályát levetkőzi, nemzeti irányú irodalmi újraébredésünk számottevő énekese lehet.

H. L.

Wallentinyi Dezső: Hangulatok és gondolatok dalban és prózában. Második kiadás. Galánta, 1921. 96 l. A Mátyásföldi Lapok kiadása.

Wallentinyi Dezsőt tiszteletreméltó szándék vezette, mikor nyilvánosságra hozta németországi utirajzát. Sajnos, semmi jót nem mondhatunk erről a füzetéről. Azok a tájak, ahol megfordult s melyekről a maga hangulatvilágán s benyomásain keresztül rövidebb vagy hosszabb képet fest, nem jutnak lelkünkbe, nem látjuk őket. Nincsen semmi egyénítő ereje, mely például a Magas-Tátrát és a Brockent egymástól megkülönböztetve tudná élénk állítani. Sablonos jelzők, dagályos szavak, melyek Európa minden hegyére, minden városára ráillenek. Az író semmiben sem találja meg a lényegeset, s előadása minden logikus kapcsolat nélkül üres szemlélődésbe vész. Goethe sirjánál például Vörösmartyknak Laurához intézett szavai jutnak észébe s mi, olvasók, viszont arra a fegyelmezetlen tollforgatóra gondolunk, aki a vasut történetét írja meg s ezzel kapcsolatosan a cukorrépa tenyésztésére is rátér, mivel a cukorrépat vasuton szállítják.

Idézzük néhány mondatát is: «Az Úr lelkéből lett beléteremtve . . . Búcsús napoknak kérlelhetetlen *Urja* . . . *Sugár* vágott élesen az oltárra széteredő *sugárban* . . . *Kilépett* padlók . . . Bájos képek, *különösebb-nélküli* virágtalanság . . . A szerszám (spinett) lágyan és *csengő-hangosan* zeng . . . A fák *teli szikáran* merednek a reggelbe . . .» Mikor megújja magyarul, németül folytatja eféle rímekkel: *Jungen : Blumen : Gluden : Funkeln*. S még csak az utolsóelőtti sort nézzük, ami szemlátomást valami jellegfele, dült betűkkel: «Keleten is a napnak nyugatról kell kelnie.» — Csodálkozunk kell a szerző elnéző önkritikáján. *vl.*

Horváth Ákos: A nap felé. 1922. 60 l. Táltos bizománya.

A Fekete lant, a Tűzimádás, a Temető volt a kertünk jönevű szer-

zője találóan választotta meg mindig azt a pár szót, amin költők annyit törnek a fejüket, valahányszor nevet akarnak adni egy-egy kötetüknek, egész mivoltuk, mondanivalójuk rövid foglalataképen. Horváth Ákos komoly természet. még a vígságban is. Töprengő hajlama, arisztokratikus elszigeteltsége, szinte lányos érzékenysége, olaszosan érzékes temperamentuma egyaránt erre predesztinálja. Ez a komoly alaptónus művészté is szerencsésebben válik nála. mint a ritka derús órák hangulata. Már ősi sajátsága a költőknek, hogy a bánat maradandóbb képeket támaszt a boldogságnál. A mámor ösztöneinknek bő forrását nyitja meg ugyan, de a lélek nemesebb része mégis csak háttérbe szorul ilyenkor. Ezért nem ér annyit Horváth Ákos legújabb könyve. mint az előbbiek. Itt is vannak versek, melyek méltó társai a régebbiekeknek, de érdekes, hogy ezek is csak komolyabb, higgadtabb órák gyermekei. (Szomorúság, Hivatlan vendég, Esti várakozás, stb.) Érezni lehet, megírni nem — mondja maga a költő s ezzel híven jellemzi néhány ujjongó versét. Eljut az erotikáig, de alig birkózik meg vele igazán. Nem elvi, hanem csak művészi kifogásunk van ezek ellen a versek ellen. A költő mindent megírhat, ha van hozzá tehetsége s nem egy költőt ismerünk, sokszor a legjavából, akik a legkényesebb szerelmi helyzeteket ártatlanabban lopják az olvasó szívébe, mint más a legnaivabb gondolatokat. De idáig még nem ér fel Horváth Ákos művészete.

Ne is járjon ezen az úton. Egész eddigi költői pályája más felé mutat. S azon az úton, melyen eddig sem járt láába. nemesebb szépségek felé megy, legalább is olyan szépségek felé, melyeknek megérzésére s művészi-~~tolmácsolására~~ született.

—ó—ó.

Gyökössy Endre: Szépcorszag száműzöttje. Budapest, 1921. 101 l. Móricz és Lengyel kiadása.

Gyökössy Endre abból az írói gárdából került ki, mely két évtizeddel ezelőtt közös bokkrétába fűzte első verseit. Azóta a névsorban legutolsó Oláh Gábor pályája ívelt legmagasabban, de a többiek sem akasztották szegre lantjukat, s ha emlegetettségben ol is maradtak hírszomjas fiatal társuk mögött, még mindig van sok szép gondolatuk, nem is szólva arról, hogy fantáziájuk mocsoktalan, érzésviláguk tiszta. Gyökössy Endre könyve immár második kiadásban fekszik előttünk, egyénisége sok meghitt barátot szerezhetett költészetének. Az, amit mond, mély-érzésű, finomlelkű, jóízű költőember benyomását teszi. Kötete hú tükre igénytelen önmagának: a tető alá jutott költő vallomása, ki nem üz már ködöt, nem köt lila nyakkendőt: az egykori kedves lány már mint hú Asszony és Anya ül oldalán, míg ő a fiúnak mondja a mesét. Ez a bevezető vers üti meg az egész verseskönyv alaptónusát. még a Mester-ről szóló vallásos trilógiában, a hazafias versekben, a rab magyarok

zoltáros könyvében is. Igaz viszont, hogy a családi fészeknek szánt versek sokszor egészen naplószerű rimes töredékekké válnak. A költőnek ugyan élmény mindegyik, de az olvasó már csak a bágyadt visszhangot hallja. Szép költeményei: Soror Mária Erzsébet, A szép budai asszonyok, a Mester, a Bellun-ciklus, a zoltárok egyik-másik darabja.

el.

Régi módi kalendárium, a férjfiú nemenn lévő úri publikum számára az 1922-dik közönséges esztendőre, melyet archívumokban heverő, nyomtató műhelyekbe még nem került régi írásokból, anecdotákból, curiosumokból nem kis munkával össze-szedegetvén és a jelen való időkre nem kevés okossággal alkalmazván egybe-szerkesztett *öregbik Bogárdi Gedeon* igérvén a p. t. Publicumnak, hogy ezen kalendárium ennek utána minden esztendőben újj belévalókkal fog meg-töltetni, lévén mostann ezen kalendárium I-ső esztendejében. ((Találtatik a Rózsavölgyi uramék boltjaiban a Serviták piattzán és a Groff Andrassy sugár úttjának 45. sz. házában.))

Ez a kedves kis kalendárium a M. Tud. Akadémia kéziratárában született: az Akadémiai Könyvtár kézirati kincsei adták anyagát, ahogy azt a Mutató Tábla pontosan regisztrálja. Sok mulatságos apróság van benne, nagyon ügyes a kalendárium-író régies beszédje — bár adomáinak a mai időkhöz való kapcsolása nem mindig talál, csipkedő tréfálgatása pedig néh. — így Prohászka Ottokár nevénel — izléstelen. Bennünket a közlés irodalomtörténeti jelentősége érdekel, hiszen Csokonai kiadatlan vígjátékából, a *Cultúrából*, Kazinczy ismeretlen írásaiból, Kresznerics anyaggyűjtéséből, Szacsavay, Bethlen Mihály, Döbrentei Gábor, gr. Teleki József, P. Horváth Ádám kézírataiból tesz közzé lapokat. Nagyon becses egyveleg tehát, a régi írásokat forgató ember élvezni fogja törülmetszett magyarosságát, zsíros magyar beszédjét; — irodalomtörténeti szempontból mindössze arra szeretnők a szerkesztő figyelmét felhívni, hogy — ha már az úri publikum férjfiúi részének szenteli kiadványát, a másnak nem való irodalmi régiségeket vegye inkább sorra, a kiadatatlannak ítélt *Lehvári Örszét*, Verseghy hírhedt versét, a Csokonainak tulajdonított *Pendelbergai vár*-at, ezt a legszellemesebb magyar szabadszájúságot, Sebestyén Gábor apróságait (*A tükkör és a vén csúnya lány*), Csehszombati leírásait, Kovács gúnyverseit (*Parókás német*). A mulatságot így hasznos munka fogja megadni, — mennyivel értékesebb lenne ez az első évfolyam is, ha Csokonai darabját egészében adná! De így is örömmel és elismeréssel kell fogadnunk, hogy a közönségnek válogatást nem néző ritkaságkeresését irodalmi kiadvány lehetővételére használta fel.

Vaterländischer Volkskalender für das Jahr 1921. Budapest, Druck der königl. Hofbuchdruckerei V. Hornyánszky, 1920. 152 S.

A nyugatmagyarországi hűséges németek honfiúi vallomása ez a szerény kis füzet s ezért messze kimagaslik társai sorából. Kedves, meg-ható, minden önkényen diadalmaskodó érvek sorozata, a magyarrá vált német szívek századokedzette hite áll itt csatorba a természetes ha-tárokat, a történelmi igazságot meghazudtató egyoldalú békeszerződés ellen. Krisztics Sándor, Okolicsányi László, Domanovszky Sándor, Thiring Gusztáv, Bella Lajos, Straner Camillo, Hamvas József, Kádár Lehel kiváló cikkei a megszállott területek egész magyarságát meg-szóltatják s a régi és eljövendő Magyarország legszebb tájait varázsol-ják elénk. Az irodalmilag is értékes füzetben a Szózat német fordítása, Lenau-versek s más aktualitások emelik a nemes hatást.

—ó —ó.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I.

Akadémiai Értesítő. 1921. évf. 9—12. sz. — Voinovich Géza: *Jelentés a Bulyovszky-pályázatról.* Jutalomra érdemes pályamű nem érkezett be. — Horváth János: *Jelentés az 1919—20 évi Péczely-regény-pályázatról.* Egy akadémiai határozat értelmében a Péczely-jutalmat csak egyszer nyerheti el ugyanazon író. E határozat az oka annak, hogy a bizottság nem Herczeg Ferenc elbeszélését, az Élet Kapuját ajánlotta a jutalomra. A jutalom nyertese Ferenczi Sári regénye: *A vörös daru.* — *Alkalmi beszédek.* Irodalomtörténeti vonatkozású Kozma Andornak a leányfalusi Gyulai-emléktábla leleplezésekor mondott beszéde. — *Nekrológok.* Szinnyei Józsefnek Haraszti Gyuláról, Kozma Andornak Riedl Frigyesről. Pintér Jenőnek Jánosi Béláról szóló megemlékezései. — *A M. T. Akadémia bellagjainak irodalmi munkássága 1920/21-ben.* Badics Ferenc, Ferenczy Zoltán, Horváth János, Mészöly Gedeon, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Solymossy Sándor, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos munkásságára vonatkozó könyvészeti adatok.

Budapesti Szemle. 1921. évf. 11—12. sz. — Riedl Frigyes. *A magyar irodalomtörténetírás úttörői és irodalmunk fővonása.* (Riedl Frigyes első előadása az egyetemen.) Toldy Ferenc érdeme az alapvetés. Először anyagot kellett gyűjtenie, másodszor ezt az anyagot rendszereznie kellett. Főszajátsága az óriási munkaerő és munkakedv, melyet lelkesedése táplált. Gyulai Pál főérdeme, hogy ő határozta meg legnagyobb biztonsággal a magyar irodalom különböző esztétikai értékeit. A mi irodalmunk fővonását illeti, ez röviden úgy fejezhető ki, hogy a magyar irodalom elsősorban nemzeti eszméknek a kifejezője. — Beöthy Zsolt: *A tanító mese.* Sajátságos jelenség, hogy szorosan vett irodalmi költészetünknek nincsen műfaja, mely oly állandóan húzódnék rajta végig, mint a tanító mese. A morális és életbölcséleti didaxisnak ez a százados szívóssága bizonyára kapcsolatos a magyar természettel, mely inkább okoskodásra és gúnyra, mint képzelgésre és érzelmességre hajlik. A fejlődésnek három fokozatát figyelhetjük meg. Az első Heltai Gáspáré. Amit ő tanít a fabulák által az egyetemes erkölcsi igazság, de egy magyar kor borult világához alkalmazva s a magyarság erkölcsi váltóságát mun-

kálva. Fáy András Széchenyi mellé áll ; ennek eszméit hirdeti ; a maga korának magyar igazságait. Bartóky József kötete (melyhez e kis cikk előszónak készült) a mi magán és közéleti erkölceink bírálata. Heltai keserű nyersségét és Fáy nyugodt kedélyességét benne bizonyos pesszimizmus váltja fel. — Kőszegi László : *Dante és Arany*. A szerző számos gondosan kiválogatott párhuzamos idézettel bizonyítja be, hogy «a dalló vált erőnek dantei és beethoveni megnyilatkozásai mellé odahelyezhetjük a most nagyon is összetömörített kis magyar nép erejének egy örökre hatalmasan tömör, nagy arany darabját!» — Angyal Dávid : *Haraszi Gyula, Riedl Frigyes*. Meleghangú nekrológok, egyben a két jeles tudós munkásságának tömör jellemzése.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1921. évf. 6—10. sz. — Pukánszky Béla : *Herder értelme a magyarsághoz*. Herdernek nemzetünkre vonatkozó szavai erős visszahatást keltenek és fróink állásfoglalása elősegíti szellemi életünk néhány alapvető kérdésének tisztázását. (E tanulmány szerzője a tudományos és szépirodalomból vett gazdag anyagkészlettel világítja meg fejtegetéseit.) — Zolnai Béla : *Mikes és a francia szellemi élet*. Kétségtelen, hogy Mikes hozzájutott valamiféle misszilis levélgyűjteményhez is már Párisban, de később Rodostóban is. Az efajta kiadványok érlelték meg benne azt a gondolatot, hogy levelekben emléket állíthat a saját bujdosói életének. Hogy aztán a naplószerű levelekből egy novellákkal és elmélkedésekkel mulattató *Leveleskönyv* lett : azt a fiktív levélirodalom hatásának kell betudnunk. Innen van az is, hogy az egyéni hang és modor mellett annyi közhelyszerű fordulat és hagyományos fogás található Mikes stílusában. — Eckhardt Sándor : *Haraszi Gyula*. Megemlékezés. — Négyesy László : *Riedl Frigyes*. Részlet a jeles tudós ravatalánál mondott beszédből. — Kmoskó Mihály : *Goldziher Ignác*. Meleghangú méltatás. — Tolnai Vilmos : *Thaly kuruc balladáinak keletkezéséhez*. Mikor 1864-ben Thaly Vitézi Énekei megjelentek, bírálat csak Arany Koszorújában méltatta a gyűjtemény értékét. Thaly a Vitézi Énekek előszavában így kiált fel : «Lehetetlen, hogy a leviharzott . . . harcok meg ne teremtették volna a maguk dalvirágait». Ezt az y f betűk alatt rejtőző bíráló — Toldy Ferenc — kétségbe vonta. Bizonyára ez a mozzanat is magyarázattal szolgálhat arra, hogy Thaly a nyolc évvel később kiadott *adalékok II.* kötetének kuruc ereklyéi közé saját balladás költeményeiből beletett vagy tizedt. — Fest Sándor : *Adalékok az angol nyelv tér foglalásához hazánkban 1848 előtt*. Az első nyelvtanító, akinek iskolai tanításáról a reformkorszakban tudomásunk van, a francia származású Lemouton János. Az első magyar nyelvű angol nyelvtant Kiss Mihály adta ki Pesten, 1842-ben.

Élet. 1921. évf. 2. sz. — Alszeghy Zsolt : *Tormay Cécile*. Tormay Cecil problémája az élet állandó boldogság-keresése. Stílus szempont-

jából egyénien emelkedik ki írásaiból a stílushangulat jelentősége. — F. Gy.: *Torkos László emlékiratai*. Beszélgetés Torkos Lászlóval életéről. — Alszeghy Zsolt: *A népszínmű probléma*. A népszínmű ma műfaji emlék. Nincs értelme. Helyét a szociális tárgyú dráma foglalta el.

1922. évf. 1. sz. — Bodor Aladár: *A fajiság az irodalomban*. «Mai történelmünk világosan megmutatta, hogy fajiságunk legmélyebben az irodalmunkban és egyéb művészeteinkben fejeződött ki s viszont belőle táplálkozik. Magyarnak lenni és magyar irodalmat csinálni nem elhatározás kérdése, hanem vér kérdése, születettség.»

2. sz. — Gyöngyösy László: *Széchenyi István világa*. Széchenyi politikai rendszerének ismertetése. «Sz. tanításaiból a nemzet csak az újítások szükségét tanulta meg, az erkölcsi megújódás, a nemzeti lélek megnemesedésének tana elsikkadt a közélet számára.»

3. sz. — Zágonyi István: *Virágzó irodalmi élet Erdélyben*. 1920 óta Erdélyben erős irodalmi élet pezsdült fel. Szépirodalmi lapok, folyóiratok, tudományos munkák s újabban feltűnt erős költői tehetségek űrködnek a nemzeti gondolat és érzés fölött.

4. sz. — Rédey Tivadar: *Jászai Mari*. A nagy művésznő pályájának ismertetése. «Mindig és mindenben lelket adott. Ő a magyar színpeszt legnagyobb lélekteremtője.»

9. sz. — Brisits Frigyes: *Dalmady Győző*. D. költészetének optimista harmoniájában van minden értéke és szépsége. Ideárealizmusával Petőfi és Arany iránya között áll.

Irodalomtörténeti Közlemények 1919—1921. évf. — Zsigmond Ferenc: *Jókai uralomra jutása regényirodalmunkban*. (Hosszabb tanulmány.) Az 1850—1854 közti időszakra esik Jókai sokoldalú írói tehetségének tulajdonképeni kifejlődése. A szabadságharc előtti művek romantikájából jelentékeny lépést tett előre főként a magyar nemzeti tárgy és szellem irányában, de a népet még nem méltatja kellő figyelemre. Előadásmódja már ekkor is csodálatosan gazdag; későbbi aranyos humora azonban még nincs igazán birtokában. Tehetsége a teljes kifejlődés küszöbén van. — Király György: *A Cyrus-monda széphistóriáinkban*. Az idetartozó művekben (Kákonyi Péter, Varsányi György, Bogáti Fazekas Miklós, Cserényi Mihály verseiben) az antik irodalom hatása inkább a tárgyválasztásban jelentkezik, műfaji vagy formai befolyásnak alig van nyoma. Feltűnő, hogy e klasszikus irányú elbeszélő költemények értékben mennyire elmaradnak romantikus tárgyú epikánk mögött. Ennek egyik oka a történeti és erkölcsi célzat túlsúlya az előbbieken; másrészt a klasszikus tárgyak új indítékot jelentenek irodalmunkban, s ezek még nem tudtak beleilleszkedni a hagyományos műformába. — Galamb Sándor: *Gyulai Pál novellái*. Gyulai Pál mind prózai novelláival, mind verses regénytörredékével legnagyobb író-

művészeink közé tartozik. Ha fejlődésének iránya, az önmagát tompító realizmus talán ma már itt-ott avultnak látszik is, de kompozíciójának biztossága, formaérzékének finomsága, lelki rajzainak mélysége meg kell, hogy kapja a mai olvasót is. — Elek Oszkár: *A tenger Császár Ferenc költészetében*. Császár F. már 1841-ben büszkélkedik a magyar tengervidékkel. Leírásokban, balladákban, dalokban szól róla. Az Adria nemzeti emlékeket idéz eléje, bizalmat kelt benne a jövő iránt, s a part-jain élők érzelmvilágába képzeli magát. Tenger-indítékú költeményeivel megtörte az útját későbbi idők eljövendő nagy költőjének. — Hegedüs István: *Hieronymus Balbus dicsköltménye Mátyás királyról*. Műfordítás. Ránk nézve Hieronymus Balbus költeményei főképp azért érdekesek, mert a szerző magyarországi tartózkodása alatt előmozdította annak a humanista körnek szellemi érintkezését és a bécsi humanistákkal való kapcsolatát, melynek eredménye a Sodalitas Litteraria Danubiana név alatt szerveződik a Caelus auspiciuma alatt 1497-ben. — Harsányi István: *Apróságok Tompa Mihály életéből*. Kilenc igénytelen, de helyenként jellemző eset ismertetése. — Fitz József: *Tompa elfeledett zsengei*. A Hálaemlék, Fay Ferenc úrnak című és a gróf Péchy Emanuel tiszteletére írt versek közlése. (Az előbb megjelent az Irodalomtört. Közl. 1897. évf.-ban is.) — Gulyás József Kazinczy Ferencnek egy ismeretlen levelét közli. — Nagy Lajos Arany egy lappangó levelére hívja fel a figyelmet. — Gálos Rezső: *Berzsenyi és Kis János komasága*. Kis János Lidia nevű leányának Berzsenyi D., viszont Berzsenyi D. Farkas nevű fiának meg Kis János volt a keresztapja. — H. Fekete Péter: *Arany János bécsi útjához*. Arany János 1843. év nyarán Váry Lajos ügyvéd és ennek felesége társaságában utazott Bécsbe. — Holik Flóris: *Horatius egy példája a középkori latin irodalomban*. Horatius Maecenashoz írt levelének egyik példája, — mely szerint legjobb a hozzánk nem való helyzetből szabadulnunk — megtalálható az Alphabetum narrationumnak a budapesti Egyetemi Könyvtárban lévő egyik kéziratában is. — Holik Flóris: *Mária vakító szépsége*. A Tihanyi-kódexben három példa olvasható Mária szépségéről. E példák forrása Temesvári Pelbárt Stellariumának megfelelő szövege. A további kutatás bizonyossága szerint Pelbárt ez esetben ügyes átdolgozóznak mutatkozik, amennyiben nála a vándorló mesetárgy egy újabb mozzanat felhasználásával másoktól különböző szint nyert. — Holik Flóris: *Az egyszeri tolvajról és a remetéről*. Utalás a címben írt mesetárgy forrásaira és elterjedtségére. — Gulyás József: *Egy adalék a Tompa Fekete könyvéhez*. Tompa 1864-ből való keleméri egyházlátogatási jelentésének közlése. — Bruckner Győző: *Volt-e Sylvester János lőcsei prédikátor?* Az újabb kutatásokból kitűnik, hogy a lőcsei Sylvester János (igazi nevén Lautsperrer) és az ismert bibliafordító különböző személyek. — Motz Atanáz: Arany Jánosnak egy nagykőrösi orvoshoz, Károlyi Sámuelhez intézett két levelét, —

Papp Ferenc báró Kemény Zsigmondnak Falk Zsigmondhoz intézett 61 levelét, Harsányi István pedig Szemere Bertalannak sárospataki diákkorabeli eddig ismeretlen verseit, — Dézsi Lajos b. Podmaniczky Juliának b. Jósika Miklóshoz intézett 11 darab németnyelvű levelét közli. — Szabady Béla: *A lőcsei fehér asszony Győrött*. A Korponay Jánosné sz. Géczy Julianna halálára vonatkozó anyakönyvi följegyzés (1714. szept. 25-ről.). — Gálos Rezső: *Adatok Péteri Takáts József életéhez és munkáihoz*. E cikk Takáts Sándornak Takáts Józsefről (1767—1821.) írt, 1890-ben megjelent életrajza néhány tévedését igazítja helyre.

Katholikus Szemle. 1922. évf. 2. sz. — Brisits Frigyes: *Vajda János bölcselő költészete*. Vajda János pesszimizmusa belekapcsolódik a XIX. század pesszimista irodalmi irányzatába. Az ő pesszimizmusából azonban hiányzik a filozófiai alap és igazolás. Inkább szerencsétlen lelki összetételének megnyilvánulása. Legszerencsétlenebbek azok a versei, amelyek az elegikus tünődés fokáig emelkednek.

5. sz. — Erdősi Károly: *Magyar könyvtermelés és világtermelés*. A szerző a termelés összehasonlításának alapjául az 1913. és az 1921. év könyvtermelést vette. 1913-ban Nagy-Magyarországban összesen 2377 magyar könyv jelent meg, 1921-ben Csonka-Magyarországban 2318; a csökkenés a béketermeléssel szemben mindössze 59 könyv. Az 1913-ban megjelent 2377 könyv között 2126 volt eredeti, 251 fordítás, 1921-ben pedig 1913 eredeti és 405 fordítás. Legnagyobb kiadóink sorában a Franklin-Társulat 1913-ban 314 könyvvel, 1921-ben 271 kiadvánnyal szerepel. A Szent-István-Társulat 219 ill., 201 kiadvánnyal; az Athenaeum 146 ill., 188 kiadvánnyal; Singer és Wolfner 109 ill., 147 kiadvánnyal; a Révai Testvérek 73 ill., 31 kiadvánnyal.

Magyar Helikon. 1921. évf. 23. szám.— Móra Ferenc: *Tömörkény István emlékezete*. Tömörkény Istvánnak az embernek, az írónak és az újságírónak vonzó rajza. «Nem lehet kimutatni irodalmi vándoréveit és a bújó patakokat, amelyek a föld alatt belétorkollanak. Humora, filozófiája, világlátása csak az övé, idegen márkát egyikén sem találni.»

Magyar Középiszola. 1921. évf. 7—10. sz. — Morvay Győző: *Riedl Frigyes, a tanító mester*. Riedl Frigyes egész élete szakadatlan tanítás. Lebilincselő stílusában, képeiben, érzékileg áttüzesedett nyelvében és mindig találó, sohasem közönséges hasonlataiban bizonyos önkénytelen férfias báj ömlik el. Tanításának módszere a megismeréstől az ismeret összefoglalásáig világos és üde. Valami görög vidámság rajzik fölötte.

Magyar Nyelv. 1921. évf. 9—10. sz. — Hóman Bálint: *A hún-problema megoldása*. Gombocz Zoltán a hún-bolgár-magyar kapcsolatok és keveredés történeti bizonyítékainak, nyelvi és írásos forrásoknak fel-

használásával bizonyította be, hogy a honfoglaló magyarságnak valószínűleg az uralkodó rétegben keresendő bolgár-török eredetű elemei a hún-származás tudatát, vagyis a hún-hagyományt keletről hozták magukkal. Alig jelent meg Gombocz dolgozata, Király György támadást intézett ellene (Nyugat, XIV. 641. l.), de tanulmánya egy lépéssel sem vitte előre a kérdést. Valóságos iskolapéldája a Ilunfalvy óta nálunk annyira divatos, őstörténeti kérdéseket történeti előtanulmányok nélkül, idegen tudománysszakok módszerével tárgyaló kritikának. — Zolnai Béla: *Az idegen szavak kérdése nyelvészeti szempontból*. A nyelvészeti, mint a történeti nyelvtudomány egyik ága, tisztán a nyelvi tények megállapítására szorítkozik és semmiféle értékelő szempontból nem foglal állást az idegen szavak használata mellett vagy ellen, bár kétségtelen, hogy a nyelvtörténet folyamán az idegen szavak körüli harc sokszor világnézetek küzdelmévé mélyült. Az idegen szavak kérdése azonban nem csupán a nemzeti öntudat ügye, hanem — különösen meghonosult részüket a jövevény szavakat véve tekintetbe — egyúttal a nemzeti műveltség gyarapodásával, módosulásával is szervesen összefügg. — Angyal Dávid: *Riedl Frigyes*. Meleghangú megemlékezés a nem rég elhunyt jeles irodalombúvárjáról. — 1922. évf. 1—3. sz. — Madzsar Imre: *A magyar-ugor rokonság irodalmához*. Figyelmet érdemlő XVI. századi adalék. — Hóman Bálint: *Még egyszer a hún-kérdés*. Felelet Király Györgynek e tárgyat illető megjegyzéseire. — A kisebb közlemények során Melich János megállapítja, hogy Komáromi Csapkés György 1655-ben megjelent latinul írt magyar nyelvtanában a többi közt azt mondja, hogy némelyek a meleg, hideg, nincsen szavakat melég-nek, hidég-nek, nincsen-nek írják.

Nyugat. 1921. évf. 19. szám. — *Révész Béla: Ady Endre*. Ady kétszer volt Párisban; Léda asszony taníttatta a francia nyelvre, párisi útja is Léda asszonynak köszönhető. Lédával járt a Riviérán, Monte Carlóban és innen, a «pénz karneváljából» hozta magával a «Harc a nagyúrral» és «Mi Urnak: A Pénz» ihletét.

20. sz. — *Révész Béla: Ady Endre*. Párisban Ady a Hotel de l'Europe-ban lakott (15 Rue de Constantinople); Révésznek is itt szerzett szállást és első éjszakás együttmulatásuk emléke «Az ős kaján.» Ady sokat olvasott; szerette a bibliás könyveket, a történelmi és nyelvészkedő folyóiratokat. Itt vette számontartó próba alá Gárdonyit, Ambrust, Bródyt és Molnár Ferencet. Itt lépett életébe egy lerokkant «Grande Cocotte».

21. sz. — *Révész Béla: Ady Endre*. A magyar írás négy tekintélyét érezte Ady magával szemben: Rákosi Jenőt, Tóth Bélát, Kis Józsefet és Herczeg Ferencet. A legmérgezőbb ökölcsapást Tóth Bélának adta. Barátai: Ignotus, Schöpflin, Osvát és Hatvány.

22. sz. — *Babits Mihály: Ady barátai.* Felhívás Ady egész szellemi hagyatékának összegyűjtésére. — *Révész Béla: Ady Endre.* A párisi Royal Maxim helyiségében nézték Ady és Révész az élet karneválját. Kedvelt vendéglője Madame Hussak ebédlője a Rue de 4 Septembre-ben; kávéháza a Grand Café. Hú kísérlője: Bölöni Györgyné.

23. sz. — *Révész Béla: Ady Endre.* Az «Őskáján» megszületése: «A testi lelankadásnak három napján át a marasztaló ágyban írta... Háta, feje mögött a párnák magasan gyűjtve, annyira, hogy Ady ülőhelyzetben feküdt az ágyban, ceruza, papiros körülötte és az ágy mellett egy kis asztalkán a maradék tramini bor, mely vigyázó gazdálkodással eltartott, amíg a kézirat el nem készült.»

24. sz. — *Révész Béla: Ady Endre.* Ady testi kondíciója valami örökölt idegességben determinálódott; rontotta az alkohol-szenvedély, gyógyította Maria Grün, Kolozsvár, Prien és a budai Városmajorsznatórium. — *Király György: Még egyszer a hún monda.* Vita Hóman Bálinttal. (M. Nyelv, 1921. dec.)

1922. évf. 1. sz. — *Révész Béla: Ady Endre.* Röviden azt mutatja be, hogyan élt Ady az emberek között. «Ady hisztériájának» példáit idézi, gőgös önérzetét jellemzi. Megfigyeli szerelmi poézisának sajátos hangját, ismerteti családi érzésének megnyilatkozásait. Végül az «Új versek» előhangjának egész kifomálódását nyomon kíséri, hogy Ady dolgozsmódlját élénk hozza.

2. sz. — *Kosztolányi Dezső: Kiss József.* Emlékezés. «Kiss József dolgozott. A selyemperzsáktól derengő szobában, párnáktól körül támasztva trónolt a rengeteg ágyon, melynek sárga paplanán rajztábla hevert, ráfeszített ívpapirokkal, körötte sok-sok hegyesre faragott írón, hogy kellő pillanatban keze-ügyében legyen s ne rebbenjen el a végzetes ige, mely csak ritkán jelentkezik és hamar eltűnik. Karcsú pohárka állott mellette, pár újjnyi francia pezsgővel. Egyiptomi cigarettát szívott, kedves cigarettáját, a vastag dimitrinót.»

7. sz. — *Pataki József: Bánk bán.* (Szereptanulmány.) A Bánk bán eredeti színpadi beállítása kapcsán a következő irodalomtörténeti érdeklő megállapításokat adja: 1. Katona tragédiájának első színrevivője Udvarhelyi Miklós, Kassán, 1833. febr. 15-én. 2. Az I. felv. 5. jelenetében e mondat: «Az sem lehet hiszen szüntelen ép!» (az első fogalmazásban a «hiszen» helyén: «hiszem» van) értelme: hiszen a lélek sem lehet szüntelen ép, annak is vannak betegségei. 3. Ugyane felv. 10. (az első fogalmazásban 11.) jelenetében Bánk sajátos, kontemplatív lelke adja a Vörösmarty kifogásolta szerep magyarázatát: nem a harag, hanem a megdöbbenés vesz itt erőt Bánkon; lelke gyötrődik, maga szédeleg, olyan lesújtó hatással van reá az első percben az, hogy valaki Melinda előtt térdel. Bánk visszahúzódása meglepő, de nem indokolatlan. A kontemplatív Bánk kínos tépelődésbe, nem a bosszús harag kitörésébe szédül

bele. A rejtekejtó mögött marad: onnan figyeli a szavakat. Ottó szerelmi ostromának hatása alatt már-már beront, ezért rántja ki kardját, — de Melinda visszautasító szavai megnyugtatták. Megkönnyebbül, — de jön a királyné, aki mintha buzdítaná Ottót. Mélységes undor fogja el Bánkot a királyné és udvara iránt. Amikor a 14. jelenetben elének lép, lelki küzdelmét a kard jelképezi. Beszédje is ezt a kontemplatív embert szólaltatja meg, aki először azt fájlalja, hogy miért is kellett ezeket a rettenetes dolgokat megtudnia. A befejezetlen mondat («Egy királyné, és — Melinda . . .») korántsem kapcsolja össze e két nevet; a királynét követő «és» a visszaborzadó megállapítás elhallgatása. Melinda neve ebből a borzalomból való megnyugtató ébredés jele. — 4. A II. felvonás 2. jelenetének önvallomása adja a kezünkbe Bánk jellemének a kulcsát. Lelki kényszerűség folytán idegenkedik a vérontástól: itt látszik a legjobban a különbség a szenvedélyes Petur és a békeszerető, kontemplatív Bánk között. — 5. A «Bánki sértődés» ugyane jelenetben hibásan vevődik «egyéni sértődésnek», az itt csak kvantitatív jelző: nagyon nagy sértődés. — 6. A felvonás végén magukra maradt békétlenek között Mikhál nem az éjjeli gyülekezőkre gondol, amikor kopácsolásról beszél, hanem Melinda menyasszony-ágyára. (Nagyon érdekes Petur alakjának új beállítása is: a szilaj, de méltóságteljes, a kegyetlenségig agresszív, de finom gyöngédséggel teli magyar főúré.)

Uránia. 1921. évf. 11—12. sz. — Szász Béla: *Hogyan készüljünk a haza felszabadítására?* A Kisfaludy-Társaságtól a kisebb szónoki műre kitűzött Lukács Krisztina-féle pályadíjjal jutalmazott mű. — Pruzsinszky Pál: *Nyelvünk dicsérete.* Ribini János Oratio de cultura Linguae Hungaricæ c. 1751-ből való munkájában kiemeli a magyar nyelv jelességeit, megjelöli a fejlődés útjait s midőn erről beszél, kétségtelen tényekkel igazolja, hogy a nemzetnek jövője, hivatása van. — *Levél a másvilágról.* Mészöly Gedeonnak Károlyi Gáspár nevében és nyelven írt — egyik barátjához intézett — levele. — Kozma Andor: *Emlékezés Gyulai Pálra.* Leányfalun 1921. szept. 8-án a Gyulai-emléktábla előtt mondott beszéd.

II.

Budapesti Hirlap. 1922. évf. 81. sz. — Gyöngyösy László: *Csengey Gusztáv.* Meleghangú megemlékezés a nyolcvanéves költő írói pályájának hatvanadik évfordulóján. Csengey költészete hármas irányú: vallásos, hazafias és szerelmi. Versei közül leghíresebb: A fogoly lengyel.

85. sz. — *Dalmady Győző emléktáblájának leleplezése.* Abból az alkalomból, hogy Dalmady Győző emléktábláját leleplezték Pestvármegye ősi székházán, ahol a költő lakott, Förster Aurél, Pekár Gyula, Herczeg Ferenc, Sajó Sándor, Koroda Pál s Enisz Béhid bég, aki törökre

fordította Dalmady több versét, ünnepi beszédekkel hódoltak a kiváló költő emlékének.

86. sz. — Szász Károly: *Csendes jubileum*. Április 14-én volt negyven éve, hogy *Gyenes László* a színpadra lépett. Kolozsvárt kezdte pályafutását, innen került a Nemzeti Színházhoz. Ő adta először Paulay színpadra átalakított Ember tragédiájában Lucifer szerepét 1883-ban. Azóta 342-szer lépett fel e szerepében. Legigazibb sikerei a magyar alakok ábrázolásához fűződnek. Felejthetetlen marad e téren Baracs Imré-je. Egész pályáját «nem úgynevezett szenzációs diadalok, hanem az öntudatos művészi munka, a szinte páratlan buzgalom és a gyökeres magyarság megnyilvánulásai jellemzik».

89. sz. — Szász Károly: *Beöthy Zsolt*. Munkásságának három köre van: esztétikai, kritikai és irodalomtörténeti. Mint esztétikus a leg-egyetemesebb műveltségű, legfinomabb ízlésű és legbiztosabb ítéletű alakja volt a magyar kulturális életnek. Mint irodalmi kritikus Gyulai Pál tanítványa, de nagyobb olvasottsággal, világirodalmi látókörrrel s az eleven szó kiválóbb művészetével megáldva.

Dombovári Hirlap. 1922. évf. 12. sz. — Pongrácz Károly: *Régi idők, régi emberek*. Utalás Szepessy László ifjúkori verseire és diákkori szerelmére.

Egri Egyházmegyei Közlöny. 1921. évf. 22. szám. — *Maczki Valér*. Nekrológ a nemrég elhunyt egri jogakadémiai tanárról, a magyar irodalomtörténet érdemes munkásáról, aki 1817. dec. 30-án született Egerben és ugyanott halt meg 1921. dec. 4-én.

2. sz. — Vutskits Jenő: *Tárkányi Béla helye az irodalomban*. Tárkányi hitt a keresztény világfelfogás mély költőiségében és hatalmas teremtő erejében s öntudatlanul is látta azt, hogy ez a világfelfogás az alapja az egész európai művészettörténetnek. Teljes erővel beléáll a Garay—Bajza—Czuczor-féle költői irány szolgálatába. «Honáldozat» c. balladaféle költeményében Zrinyi nagy eposzának mennybéli jelenete inleli őt.

3. sz. — Vutskits Jenő: *Tárkányi Béla helye az irodalomban*. Tárkányinak támogatója volt Pyrker érsek, maga is költő, akit Rómába is elkísér s akinek legendáit később magyarra fordítja. E fordítás már csak azért sem tehetett hatást, mert a legendák a nép számára túlságos finomak, az irodalomhoz szokott közönség számára pedig sablonszerűek. De nyelvi nehézségei is voltak, akár csak a Klopstock-fordításnál. Egyebekben kívül igen hasznos munkát végzett Tárkányi a vallásos népének összegyűjtésével is.

Egri Katholikus Tudósító. 1921. évf. 4. sz. — Zs.: *Bangha páter meglátogatja Gárdonyit*. Bangha Béla és Gárdonyi Géza megismerkedése és érdekes eszmecseréje.

11. sz. — Tordai Ányos: *Tárkányi Béláról — születése századik évének ünneplésekor*. T. nevét vallásos művei (egyházi énekei, imakönyvei, szentírásfordítása) is megóvják a feledéstől. — *Tárkányi születésének 100 éves évfordulója*. Az egri T. emlékünnepegy leírása.

Fejérmegyei Napló (Székesfehérvár). 1921. évf. 132—136. sz. — Bilkei Ferenc: *Látogatás Egerben és Gárdonyi Gézánál*. G. élete, írás-művészete, egri életmódja és székesfehérvári emlékei.

Halasi Ujság. 1922. évf. 23. sz. — *Szilády Áron dr. Sz. élete és halála*. Önéletrajzi adatok.

24. sz. — ir. (Karácsonyi Aladár): *Szilády Áron dr. temetése*. Tudósítás Ravasz László gyászbeszédének bő kivonatával.

25. sz. — -ir. (Karácsonyi Aladár): *A temetés után*. Apróságok Sz. életéből.

Kecskeméti Közlöny. 1922. évf. 12. sz. — Tomori Jenő: *Petőfi Kecskeméten*. A Petőfi-Társaságban tartott székfoglaló P. kecskeméti színész életéről és kecskeméti költői termeléséről.

80. sz. — Balla Sándor: *Hol született Petőfi?* Szabadszállási színhagyomány fölleventése, mely szerint P. a Kecskeméthez tartozó bugaci csárdában született volna, mikor szülei Kiskőrösről útban voltak a félegyházi újévi vásárra.

Magyar Kelet. Nyiregyháza. 1922. évf. 18. sz. — *Ez volt Ady Endre*. Kivonatoss ismertetése annak az előadásnak, melyet a költő bátyja, Ady Lajos tartott A. hazatasságáról. A. nem írt lelkesítő háborús verseket, mert fájt neki fajtája hasztalan pusztulása osztrák érdekek szolgálatában. A magyarság szebb, érdemesebb sorsát éneklük a szomorú vívódások óráiban írt költeményei, melyek A.-t mint fájának sokszor önmagával is meghasonló prófétáját állítják elének.

FIGYELŐ.

Magyar irodalmi tanszékek a pozsonyi és a kolozsvári egyetemen.

A csehek a pozsonyi egyetemen betöltötték a magyar nyelvi és irodalmi tanszéket. Az egyesített tanszékre nem szakembert neveztek ugyan ki, de az illető legalább tud magyarul.

Az oláhok a kolozsvári egyetemre Kristóf György szászvárosi ref. kollégiumi tanárt hívták meg a magyar tanszékre. Kristóf György régi érdekes munkása a magyar irodalomtörténetnek. Tanulmányait a kritika is elismeréssel méltatta.

Ha idegenek érdeemesnek tartják a magyar kultúra értékeit egyetemeiken felhasználni és gyümölcsoztetni, annál inkább kötelességünk ez nekünk. Azt hiába várjuk, hogy idegenben megfelelő hajlékot kap legnemzetibb tudományunk. Örömmel hallottuk, hogy Riedl Frigyes helye most már nem sokáig áll betöltetlenül, sőt a Beöthy Zsolt halálával megüresedett esztétikai tanszék is olyan átszervezést nyer, mely egyúttal a magyar irodalomtudománynak is nagy erősségére válik.

—i. —f.

Zsigmond Ferenc akadémiai jutalma.

A M. T. Akadémia az 1919—20-ban megjelent legjobb irodalomtörténeti értekezésnek ítélte és az Ordódy-jutalommal tüntette ki Zsigmond Ferencnek folyóiratunk hasábjain megjelent Vas Gereben-tanulmányát. Zsigmond Ferenc legelőször a mi folyóiratunkban lépett föl s most ő az első nyertese az Ordódy-jutalomnak. Munkája az akadémiai bírálókat szerint «minden ízében alapos és szép dolgozat, s ami még becsebb, van irodalomtörténeti jelentősége: Zsigmond Ferenc adja először Vas Gereben egész munkásságának elfogulatlan értékelését, biztos kézzel kijelölve azt a helyet, amely őt a magyar irodalom fejlődésében megilleti». (Akad. Ért. 1922. 44 l. Bírálók: Császár Elemér, Horváth Cyrill, Pintér Jenő.)

Kettős örömmel jegyezzük fel ezt a kitüntetést: mert folyóiratunk egyik legállandóbb munkatársának értékes dolgozatát és ennek kapcsán

erős tehetségét érte ez a kitüntetés, — de azért is, mivel egy olyan essay-típus aratott benne elismerést, melyet mi teremtettünk meg és mi virágoztattunk föl folyóiratunkban.

Arany János-ereklyék.

Az Új Idők 1921 március 1-i száma (i. e.) jelű magyarázó cikk kíséretében egy lópasszus hasonmását közölte, melyet Arany János szalontai másodjegyző korában 1847 dec. 16-án Kertmegi István részére állított ki. Most evvel kapcsolatban Borzovai Nagy Ottó nyugalmazott főszolgabíró úr Tiszacsegéről írja nekünk, hogy a szolnoki megyeház főjegyzői szobájában is volt a falon egy lópasszus, mely a költő kezéből ered, de a vörösök 1919 május 3-án végbevitt garázdálkodása óta nyoma veszett. Abban a hitben, hogy ez az ereklye a fentivel azonos, kérdezősködött utána és sikerült megállapítania, hogy az irat ma is megvan Kúry Albert volt alispán tulajdonában, ki azt szolnoki főjegyző korában Kupa Árpádtól, a néhai asztalos-írótól kapta. A rámát is Kupa Árpád csinálta hozzá. Minthogy azonban a passzus 1847 májusában Kis Bálint számára állíttatott ki, nyilvánvaló, hogy egy második ereklyéről van szó. Köszönjük az értesítést ma, mikor a nagyszalontai Arany János-ereklyék sorsára aggodalommal gondolunk.

Két tragédia Mohácsról.

A nagy nemzeti tragédiák mindig magukkal hozzák a régebbi sorscsapások emlékét: így hozza a világháborúban elbukott magyarság porba-alázása is Mohácsnak gyászos képeit. A mélyre ásott sír örvénylik fel a költő szeme előtt és a ködben nehéz kivenni, hogy az egymással civódók békétlensége, vagy az idegen hatalom ereje löki-e árkába a magyart. A jelen szomorúsága, vádja és kétségbeesése fátyolt vet a múltba néző szem elé, és a költői képzelet a közelmúlt szomorú tükörképévé formálja a régít. A történelmi tragédia a nemzet tragikus bukásának keserű tompaságával szövi beszédjét, a történelmi hősök kontöse mögül a nemzet sebeinek véres foltjai villannak elénk. Az egyén tragédiája háttérbe szorul, hátra szorítja egy sokkalta fenségesebb küzdelem: a nemzet küzdelme a megsemmisüléssel.

A pszichológiai törvénynek ezzel a természetes következményével a mai dráma már eleve is még egy sajátosságot párosít. A modern szín házlatogató közönség gyönyörködése, épen a közönség sajátos összetétele következtében, az aristotelesi drámatörvények megújítását szomjazza. A nagyvárosi életnek egész nap üzlet érdekében futkosó emberei vagy megélhetésért küzdő páriái a katarzisznak nem olyan alkalmas médiumai, mint volt a görög világ vagy Shakespeare korának nézője. Ezt a meg-

állapítást el nem tagadhatja senki, ha színházaink közönségének tetszésnyilvánulásait megfigyeli. A mai közönség a tragikum fensége mellett, de legtöbbször anélkül, valami üdítő, földértő életábrázolást kíván. Ennek a közönségnek talán akkor felelne meg Shakespeare, ha a IV. Henriknek Falstaff, és nem Henrik herceg lenne a hőse. A fenséges afféle díszletként meghúzódhatna a mulattatónak groteszk keretében. Saját világának drámai megjelenítésében, a saját életéből felvetődő problémák bemutatásában hajlandó engedni lelkének jégpáncélján, de a múlt messze esik tőle: egyre kevesebb érdeklődéssel nézi. Innen van az, hogy a társadalmi tragédiát még meg-megnézi, de csak egyszer, és hamar jóllakik vele, — míg a tisztán mulattató, vért kellemesen izgató nagyvárosi vígjátékot hússzor is végigélvezi. Ezt érezte meg nálunk is adott darabjának, a *Tanner John*-nak, tanúsága szerint Bernard Shaw: ezért kereste össze groteszk egyveleggé a komoly és bohózatos motívumokat. Mivel pedig a drámaíró a szíven hódítani, tapsot aratni akar, valami módon ezt az új közönséget gyönyörködtetni szeretné, azon van, hogy tragédiája valamiképp megkapja hallgatóit: új drámát próbál.

Szomory Dezső ezt az új drámát teljesen a romlott ízlésű pesti közönség szájaízához formálta. Útja e törekvésében kettős volt: elsősorban valami káprázatosan újat akart adni, elkábítani a nézőket olyan nekiáradó frázisfolyammal, hogy abból a megdöbben hallgató sehogy se tudjon az értékelés világítótornyához elevickélni. Úgy kell tehát beszéltetnie hőseit, hogy meglepje velük megiepőre sóvárgó közönségét. A színésztől egészen különös beszélő organumot követel (Lajos és Mária «mint két eb, ugatja ezt: Tolnán!»), a képzelete rekonstruálta alakoknak idegen ajkára még a mai ideges világ beszédjénél is idegesebb beszédet ad. Nem tudom, mit gondol Szomory, hogy II. Lajos udvara milyen nyelven beszélgetett, de ez a Szomory-nyelv nemcsak akkor volt elképzelhetetlen az emberek ajkán, de — hála Istennek — ma sem beszél így senki. Ez az új nyelv nem költői, bár rengeteg az üres, bombasztos frázis benne; nem természetes, bár az erdélyi vajdát csak Jankónak titulálja vele; nem magyar, bár nincs benne idegen szó: sőt ez a nyelv nem is új, hanem elfajulása a «théâtre morbide» stilusának, ahogy a darab sem történeti tragédia, hanem hisztérikus szereplők «théâtre morbide»-ja. A színmű két idegbeteg, akaratnélküli, excentrikus, származásának és helyzetének terhelttségét testi és lelki szervezetében éreztető embernek vergődése: kietlen, bántó, undorító látvány. És Szomory itt érezte újítónak magát: a neuraszténias életnek a múltba való áthelyezésében. Akik a történetet ismerik, tudják, hogy ennek semmi alapja sincs, ez a történeti igazságnak az arcucsapása; akik a magyar múlt emlékeit olvassák, azok előtt nem kétséges, hogy ez a Szomory-tragédia legfeljebb a Titus császár hadaitól rettegő Jeruzsálemben játszódhatott le, vagy a trianoni békével helyreállt új Palesztinában játszódhatik majd le:

nem magyar földön. Főnsége semmi, igazsága semmi ; egészséges emberi lélek egy sincs benne ; nincs helyzete, amely megkapna, nincs jelenete, amely átmelegítené a szívünket : két keleti lepke festett szárnya verődik hozzá a történet gyertyalángjához. Mária királynő és Lajos király túlságosan a mai nagyváros emberei : csak így lehet elképzelni Mária és Jankó gróf viszonyát, az éjjeli látogatást, Máriának a teste fölkinálásában öntudatos nősténységét, — és ha valaki egy mozzanatban akarja látni ennek a darabnak perverz pestiségét, ezt az egyetlen búcsujelenetet olvassa el :

Lajos. Szeretsz! Óh milyen jó az! Egy ilyen rejtélyes, mint te . . . egy ilyen vad, zord, kevély, királyi gyermek! . . . egy ilyen főnség, nézd . . . A lábadat hadd csókolom meg. — *Mária.* Maradj . . . — *Lajos.* A térdedet . . . — *Mária.* Ludovicus! Ludovicus! . . . (*Függöny.*)

René Doumic a *Le théâtre indésirable* című tanulmányában írja : «Az a nemzetközi tömeg, amely Párisba jön élvezni . . . sokkalta jobban ura a mi színházainknak, mint mi». Valahogy így kellene megmagyaráznom azt, hogy *II. Lajos* Budapesten színre került, sőt diadalt aratott. Van-e itt reménye győzelemre annak, aki nemzeti fájdalmat hoz a szíve mélyén, aki nem a közönség szavajárása, hanem a maga lelkének fájó vergődése útján jutott el az elhatározáshoz, hogy Mohács tragédiáját megírja. Aki az újat nem hiszterikus hősök kivetítésében, hanem a nemzeti tragédia egyéni megjelenítésében akarja adni? Mert Voinovich Géza darabja ezt akarja : ezért éli túl a darab egy felvonással Lajos király halálát, ezért engedi ki a kezéből Zápolya és Mária királynő regényét ; Voinovichot a tragikus sorsú Lajos király azért érdekli, mert az ár, amely örvénybe, halálba ragadja, a magyar világ. Kettőben magyar ez a világ : a királyi kötelességeire ébredt, megféríasiult Lajosban, aki békét köt a nemességgel, jobbot nyújt a koronára irigykedő Zápolyának, a sorsot bátor kézzel szembe kényszeríti. — de magyar civódásaiban, sandi féltékenykedésiben, pártra-szakadásaiban, nagy ígéreteiben, kevés szavaállításában és mégis önzetlen véradójában. A darab legmesteribb alkotása Lajos, az egy nap alatt férfiúvá serdült király, a magyar úr, akinek egyenes a lelke és önfeláldozó a szíve. Igazi fenséges drámai hőssé még sem válik : az ár ragadja s aránylag kevés a saját maga erő kifejtése. A végzet hőse, akinek nagysága abban van, hogy az ár sodrának kérelhetetlenségét fölisméri.

Tagadhatatlan, hogy a darab megragadja lelkünket. Stílusa mesteri : szép, régies, tősgyökeres magyarságú. Voinovich Gézának pompás, hatásos jelenetek iránt is van érzéke, — ahogy Perényiné keresztjelenete mutatja ; ismeri a magyar embert, a parasztot épúgy, mint az urat, és van ereje reálisan formálni alakjait, a naszádot ép úgy, mint Perényinét. Nemes idealizmusa a jót keresi a bűnös külső mögött : még Zápolyát sem ítéli el. Az érzelem tiszta költészete is meg tud szólalni hangszerén : a királyi pár idillje mesteri példa erre.

— II.

A magyar kultúra Budapest utcaneveiben.

Íróink, tudósaink és művészeink színe-java megkapta a maga terét, útját, utcáját vagy sikátorát. Így irodalmunk legkiválóbbjai: Arany, Bajza, Berzsenyi, Csokonai, Eötvös báró, Gyöngyösi, Gyulai, Jókai, Jósika, Katona. Kazinczy, Kemény, Kölesey, Madách, Mikes, Mikszáth, Pázmány, Petőfi, Szász, Széchenyi. Tompa, Vörösmarty. Azt nem kell nagyon irtatnunk, hogy a róluk elnevezett helyek egészen méltók-e hozzájuk? Mint amennyire ízlésesnek találjuk, hogy a Bajza-utcát erről a gyöngéd, finomlelkű költőnkől neveztük el, éppen úgy meg kell követnünk szabadságunk világhírű énekesnek szellemét, hogy a Petőfi-utcát juttattuk neki.

Szerényebb tehetségű költőinkre és íróinkra is irányult a figyelem. Egy-egy utcánk vagy terünk Bacsányi, Báróczi, Bessenyei, Csepreghy, Csiky, Czakó, Czuczor, Dayka, Döbrentei, Dugonics, Faludi, Fáy, Garay, Gaal, Gvadányi, Kis János, Komócsy, Kövér, Lisznyai, Pesti Gábor, Podmaniczky, Reviczky, Székács, Tinódi, Tóth Kálmán, Tóth Lőrinc, Vas Gereben. Virág Benedek névvel ékeskedik. Szerény utcákat neveztek el róluk, mint amilyen szerény munkásai voltak irodalmunknak ók maguk is.

Egy-két művészünket is kitüntették. Zeneszerzőink: Erkel, Lavotta, Liszt, Volkmann, kiváló szobrászaink: Izsó és Fadrusz, festőink: Lotz, Markó, Mészöly, Munkácsy, Madarász és Orlay, kiváló építészünk: Ybl Miklós nevére is elkeresztelték a főváros egy-egy utcáját. A színművészet nagyságairól: Egressyről, Kántornéról, Laborfalvyról, Lendvayról, Prielle Kornéliáról, Szentpéteryről sem feledkeztek meg.

A tudomány jelesei éppen olyan méltánylást érdemelnek, mint az irodalom és művészet kiválóságai. Nem csodáljuk, hogy a jelzőtáblákon az ő nevével is találkozunk. Így az orvos- és természettudomány nagynevű művelői közül Balassa János, a világhírű sebész, Balogh Tihámér orvostudományi író, Bókay Árpád gyermekgyógyász, Bugát Pál s Diószegi Sámuel, a növénytan tudósai, Kitaibel Pál, legkiválóbb botanikusunk, Kruspér, geodéziakutató, Laufenauer elmegyógyász, Mihalkovics anatomus, Semmelweis a szülészet nagy tudósa, a hírnévben Balassával versenyző Stahly Ignác, Szabó József, a kitűnő mineralógus és geológus s Stoczek fizikus neve tűnik fel. A történettudományt Csenyery, Poór, Pulszky, Salamon, Szalay, a nyelvészetet Ábel J., Aranka, Ballagi Mór, Budenz, Jerney, Király, Kőrösi Csoma, Szarvas képviselik, az irodalomtudományt Toldy, az æsthetikát Szerdahelyi, a jogot Csemegi, Pauler Tivadar, Szilágyi és Verbóczy, a statisztikát és a földrajz-irodalmat Fényes Elek, a polyhistor irányt Brassai. A politikai irodalom jeleseitől is megemlékeztek. Gondoljunk Falk Miksára, György Aladárra,

Horn Edére, Irányi Dánielre, a radikális műveket író Táncsics Mihályra, Trefortra, Visire, Wesselényire! Andrásst, Deákot és Kossuthot politikai érdemeikért tüntették ki. A pædagogusok közül Péterfy Sándort érte ez a kitüntetés. Az egyházi irodalom kiválasztottjai Ranolder és Scitovszky, Ráth György mint műgyűjtő szolgált rá erre a figyelemre, Irinyi mint feltaláló, Szabóky pedig mint «a magyar ipar apostola».

Íme a magyar kultúra fővárosunk helyneveiben! Sajnálkozva látjuk azonban a hiányokat is. Igaz, egyes utcáink nevét, irodalmi tudásunkkal könnyen szövődő jóakarató lelki társítás alapján, művelődési természetűnek látjuk; mások ilyen jellegűek ugyan, de nem határozottak vagy szabatosak. A műveltebbek a Beöthy-utcát Beöthy Zsigmond nevével épen úgy azonosíthatják, mint a Lászlóéval, Ákoséval vagy Ödönéval. A Bólyai-utca Bólyai Farkasra épen úgy emlékeztet, mint Bólyai Jánosra, hiszen mindkettő kiváló matematikus volt. Az Erdélyi-utca Erdélyi Jánost juttathatja eszünkbe, de Erdélyt is, a Greguss-utca pedig Greguss Mihályt épen úgy, mint fiát Ágostont, az æsthetika jeles művelőit, talán Gyulát is, a természettudóst. A Hunfalvy-utca említésekor épen úgy gondolhatunk Hunfalvy Pálra, összehasonlító nyelvészetünk megalapítójára, mint sivérére, Jánosra, a földrajz művelőjére. Az Imre-utca az irodalomkutatót könnyen emlékezteti Imre Sándorra, de nem így másokat. A Kisfaludy-utca egyaránt utal Kisfaludy Sándorra, Károlyra, sőt ha akarom Atalára is. Ha az Orczy-útra vagy térre vetődtem, épen úgy eszembe juthat Orczy Lőrinc, «a tarnaörsi bölc», mint Orczy Béla, a politikus és diplomata. A Petrőczy-úton az Irodalomtörténet olvasója könnyen felidézi Petrőczy Kata Szidónia emlékét. A Révay-utcában, ha úgy tetszik, ráeszmélhetek Révai Miklós korszakos nyelvtudományi érdemeire is. A Szemere-utca már erősen megzavar: nem tudom, Pált, Bertalant vagy Miklóst illeti-e a kitüntetés? A Teleky-tér hány Telekit idéz elénk, persze a név s nem maga a tér! Ki tudja, a Zrinyi-utca a szigetvári hősről kapta-e nevét, vagy a Szigeti Veszedelem költőjéről? A kegyelet kívánja a pontos megjelölést. A *hálás* emlékezésnek, teszem, olcsó elintézése volna az a titkos gondolat, hogy a Kisfaludy-utca neve épen úgy kijár Sándornak, mint Károlynak, vagy az a ravasz kérdés, miért emlékeztessen a Lévai-utca Lévára (ad analogiam Aradi-utca), mikor Lévayra is ráeszmélhet?

Tuzson János Kitaibel Pálról tartott akadémiai emlékezésében büszkén hivatkozik a székesfővárosi tanácsnak arra a döntésére, hogy a második kerület egyik utcáját ennek «az egész földkerekség szaktudósai előtt» ismert nagynevű emberünknek nevével keresztelte el. Valóban, egyike a legszebb jutalmaknak. Nem minden jelesünk volt olyan szerencsés, mint Katona József, hogy nemcsak róla, hanem Peturjáról s Melindájáról is neveztek el egy-egy utcát, vagy Vörösmarty, kinek tündéres drámája valamelyest a Csongor- és Tünde-utca nevében is él.

Feltűnő, hogy olyan írókról és költőkről feledkeztek meg, mint Amadé László, Balassi Bálint, Balázs Sándor, Bérczy, Dalmady, Debreczeni, Degré, Dobsa, Eötvös Károly, Heltai Gáspár, Komjáthy, Pákh, Petelei, Pósa, Ráday Gedeon, Sebők, Szigeti József, Teleki László, Tóth Ede, Vachott Sándor, Vadnai, Vajda Péter, Vajda János, Verseghy; olyan gyűjtőről, mint Kriza; olyan fordítóról, mint Fábíán és Győry; olyan festőről, mint Ligeti; olyan szobrászról, mint Ferenczy. Ha Kántornéról el tudunk nevezni egy utcát, miért ne lehetne Dérynét is megtisztelnünk, kivált ha nem feledjük, hogy mémoires-irodalmunknak egyik leglebilincselőbb termékét ő írta? Tudósaink között Berzeviczy Gergely, Bod Péter, Fejér György, Halász Ignác, Henszlmann Imre, Hetényi János, Horvát István, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Katona István, Katona Lajos, a két Kovachich, Pápay Sámuel, Péterfy Jenő, Pray György, Römer Flóris, Sajnovics János, Sándor István, Thaly Kálmán, Vámbéry Ármin, Váczy János, Volf György, az utazók között Reguly Antal nevét kell megszívlelnünk. Gúnyos mosolyt kelt, hogy abban a városban, hol Aranykacsa-, Borbolya-, Cinege-, Gyorskócsi-, Hörcsög-, Holdvilág-, Kis salétrom-, Nagydíófa-, Petrezselyem-, Pacsirtamező-, Örömvölgy-, Retek-utca fogadja a járó-kelőt, most soroztatott jeleseink nevével egy jelzőtáblán sem találkozunk.

Ha a főváros tanácsa új utca-keresztelésekre gondol, bizonyára akkor jár el a legbölcsebben, ha irodalmi és tudományos társaságainkat megkéri, hogy egy-egy megbízottat küldjenek ki abba a bizottságba, mely az utcanevekre vonatkozó terveket meghányná-vetné. Ne feledjük el, hogy Budapest az egész országé, így a névadományozáskor nem a kerületi törzsfőnökök befolyásának kell döntenie, hanem nemzeti óhajoknak.¹

Elek Oszkár.

¹ A pesti, budai és óbudai utcákat és tereket az 1840-es években kezdték magyarul is elnevezni. A német utca-élnevezések és névtáblák 1875-ben tüntek el végleg. 1870 előtt csak a Zrinyi-utca (azelőtt Szarkautca), Széchenyi-utca (azelőtt Veréb-utca), Deák Ferenc-utca (azelőtt Hid-utca) és Deák Ferenc-tér (azelőtt Török-tér vagy Zsidó-tér) képviselték a magyar tudományt és irodalmat a fővárosi utcanevekben. 1870 után nyerte mai nevét: a Teleki-tér, Vörösmarty- (azelőtt Kántorné-u.), Petőfi- (azelőtt Kék kakas-u.), Kölcsey-, Kisfaludy-, Csokonai- és Toldy Ferenc-utca. 1875 után: a Verbőczy-, Orczy-, Révai-, Dugonics-, Czuczor-, Eötvös-, Pázmány-, Kazinczy-, Tompa-, Madách-, Czákó- és Mátray-utca. Az 1880-as években: a Döbrentei-tér, Lisznyay-, Virág Benedek- és Arany János-utca. (Fő-út.) 1894-ben: a Kossuth Lajos-utca. (Hatvani-utca, még régebben Szent Péter utcája.) A többi írói és tudós utcanév és tér-élnevezés újabb keletű.

(P. J.)

Az irodalmi szatírák divatja.

Az irodalmi szatírának nagy a múltja nálunk. Első termékeit a vallásos harcok hozzák a XVI. század közepén és a XVII. század első negyedében. Személy ellen irányuló élük a XVIII. század végén, a prozódia-harcban tűnik újra elénk és a következő század nyelvújítási harcaiban fajul el legjobban. Bajza, Toldy és Vörösmarty tolla alól is kikerült egynéhány, ahogy viszont őket sem kímélte az Athenæum ellenzéke. Petőfi körül az Ökörszem gúnyos versei, Szemere Miklós piszkolódásai a legismertebbek. Aranyt sem kímélte meg a gúny és a Borsszem Jankó épügy, mint őse, a Bolond Miska, szívesen tréfálkozott íróemberek felett. A napisajtóba azonban csak az Ady lírai stílusja ellen támadó méltatlankodás vitte be; itt sem annyira személy ellen fordul, mint inkább az új költészet hangja ellen. Karinthy Frigyes stíltréfái támadó él nélkül való mulattatások: ezért vesz kedvelt és megvetett írói egyéniséget válogatatlannul a tollára. A legújabb időben Alagya Dalár illetően szatírának van irodalomtörténeti érdekük; köztük különösen kettőnek, a Pekár Gyuláról a Magyarság-ba és Szomory Dezsőről az Élet-be írottak. Úgyes tollú verselőre vallanak a Nemzeti Ujságnak «Hazánk széplelkű fiaihoz» intézett szonettjei, amelyek a keresztény irodalmi kritika állásfoglalását fordítják át szatírai nyelvre. A kritikai irodalom fejlődésének vizsgálója számot kell, hogy vessen ezzel a mulatságos kritikai műfajjal is.

—I.

Új folyóiratok.

Horváth János és Thienemann Tivadar szerkesztésében új tudományos folyóirat jelent meg Minerva címmel. Feladatául a magyar szellemi élet történetének művelését tűzte ki. Beható vizsgálat alá veszi a magyar múltnak és jelennek mindazon jelenségeit, melyekben a magyar szellemi élet fejlődése megnyilvánul. Különös figyelemmel terjeszkedik ki a magyar politika-, irodalom-, művészet- és tudományosság mindazon jelentős mozzanataira, melyek eszmei tartalomban világfelfogások küzdelmét és kifejlődését jelzik és a magyar történelemnek különböző területeit összetartó közös szellemi tényezőket igyekszik minden irányban föltárni.

Három évi kényszerű szünet után újból megindult a Turáni Társaság folyóirata: a Turán. Szerkesztik Bán Aladár és Pröhle Vilmos. A folyóirat tárháza a turáni-magyar kultur érintkezéseket ismertető adatoknak. Foglalkozik a turáni népek viszonyaival. Közös munkára hívja mindazokat, akik a magyar öntudat, hit és munkakedv újrakeltése érdekében a turáni népek kulturájával, multjával, jelenével és a jövőre való törekvéseivel komolyan akarnak foglalkozni.

Olvasóink szíves figyelmébe ajánljuk mind a két érdemes folyóiratot.

Elhunytak.

Beöthy Zsolt (szlováni) főrend, egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia igazgató tagja, a Kisfaludy-Társaság elnöke s a M. Irodalomtörténeti Társaság tiszteletbeli elnöke, szül. Budán 1848 szept. 4., megh. Budapesten 1922 ápr. 18. Középiskoláit a komáromi bencéseknel és a pesti ref. főgimnáziumban elvégezvén, előbb jogot hallgatott s 1872-ben segéd-fogalmazó lett a pénzügyminisztériumban. Majd bölcsészeti tanulmányokat végzett s 1875-ben tanári, 1877-ben pedig filozófiai doktori oklevelet szerzett. Még 1875-ben kinevezték r. tanárnak a gyár-utcai reáliskolához. 1878-ban a magyar irodalomtörténet magántanára, 1882-ben az eszthetika helyettes tanára lett a budapesti egyetemen. 1883-ban rendkívüli s 1886-ban rendes tanára lett ennek a tanszéknek, melyet haláláig betöltött. 1890—1920-ig az Orsz. Tanárvizsgáló-bizottság elnöki tisztét is betöltötte. A Kisfaludy-Társaság 1876-ban választotta rendes, a M. Tud. Akadémia 1877-ben levelező tagjai sorába. 1884-ben az Akadémia r., 1893-ban pedig igazgató tagjává választották meg. 1910—13. az akadémia másodelnöki tisztségét is viselte. A Kisfaludy-Társaságnak, melynek megválasztatása óta másodtitkára, 1879 óta pedig első titkára volt, Gyulai Pál lemondása után lett elnökévé. Sokáig volt elnöke az Orsz. Középiskolai Tanáregyesületnek is, Társaságunknak pedig megalapításakor került az élére s utóbbinak tényleges vezetésétől 1921-ben vált meg. Sokat utazott külföldön, különösen Itáliában, Görögországban és Egyiptomban. Első irodalmi kísérlete 1861-ben jelent meg a Nefelejts borítékán s azóta számos szépirodalmi, publicisztikai, irodalomtörténeti és esztétikai cikke látott napvilágot a fővárosi napi- és heti lapokban és tudományos folyóiratokban, kiváltképp a Budapesti Szemlében (1876 óta) és a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban (1877 óta). Egy ideig belmunkatársa volt a Korunknak (1872), rendes cikkírója a Fővárosi Lapoknak (1864—89), színi kritikusa a Pesti Naplónak (1879—84) és a Nemzeti Hírlapnak (1878—79). Legkiválóbb stilművészeink s legelragadóbb szónokaink egyike volt. — Önálló kötetei: 1. *Elbeszélések az ifjuság számára*. Pest, 1865. — 2. *Elbeszélések*. U. o. 1871. — 3. *Bíró Márton*. Regény. U. o. 1872. — 4. *Kálozdy Béla*. Regény. Budapest, 1875, 2. köt. (2. kiad. 1908). — 5. *A névtelenek*. Elbeszélések. U. o. 1875. — 6. *Az első magyar politikai színmű és kora*. U. o. 1876. — 7. *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. U. o. 1877—79, 2 köt. (13. kiad. 1919). — 8. *Rajzok*. U. o., 1879. — 9. *Rúskai Leó*. Költői beszély. U. o. 1881. — 10. *Színműírók és színművészek*. U. o., 1882. — 11. *Munkácsi Krisztusa*. U. o. 1882. — 12. *A tragikum*. U. o. 1885. — 13. *Magyar balladák*. U. o. 1885. — 14. *A szépprózai elbeszélés*. U. o. 1886—89, 2 köt. (Főműve). — 15. *Horatius és Kazinczy*. U. o. 1890. — 16. *Széchenyi és a magyar költészet*. U. o. 1893. — 17. *Az egyetemi tanárképzés kérdéséhez*. U. o. 1894. — 18.

A magyar irodalom kis tükré. U. o. 1896. (6. kiad. 1920). — 19. *Vörösmarty Mihály.* U. o. 1902. — 20. *Jókai Mór emlékezete.* U. o. 1905. — 21. *Régi nóták.* U. o. 1921. — 22. *Br. Wesselényi Miklós.* U. o., é. n. — 23. *Mikes leveles könyve irodalmunkban.* U. o. é. n. — 24. *Költők és hősök.* U. o. é. n. — 25. *Írói arcképek.* U. o., é. n. 2 füzet. — 26. *Ferenc József királyunk és Erzsébet királynénk emlékezete.* U. o., é. n. — 27. *Tisza István.* U. o. é. n. — Szerkesztette: *A magyar irodalom története* c. két kötetes (1896; 3. kiad. 1906—7) s *A művészetek története* c. 4 kötetre tervezett (1906 óta) díszmunkákat, mely utóbbiból azonban csupán 3 kötet jelentett meg.

Szilády Áron, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság r. tagja, szül. Sárváron (Somogy vm.), 1837 nov. 3., meghalt Halason (Pest vm.) 1922. márc. 19. — A ref. teológiát Debreczenben és Göttingában végezte s közben 1857—58-ban a török nyelv elsajátítása végett Konstantinápolyban és Kis-Ázsiában tartózkodott. 1862 közepén Halasra került helyettes lelkésznek, majd 1863 jan. 18-án ugyanott rendes lelkésszé választották meg. Az Irodalomtörténeti Közleményeket 1893 óta szerkesztette. Főleg a régi magyar irodalommal foglalkozott s számos irodalmi emlékünket kiadta bőséges jegyzetek és tartalmas bevezetések kíséretében. Főmunkája e téren a *Régi magyar költők tára* 1—6. kötet. Budapest, 1877. — Egyéb kiadványai: *Balassa Bálint költeményei.* U. o. 1879. — *Komjáthy Benedek: Szent Pál levelei.* U. o. 1883. — *Telegdy Miklós: Keresztységnek fundamentomai.* U. o. 1885. — *Szegedi Gergely énekeskönyve.* U. o. 1893. — *Pesti Gábor énekeskönyve.* U. o. 1895. — *Dévai Biró Máttyás kézikönyve.* U. o. 1897. — *Sermones Dominicales.* U. o. 1910. — *Péchi Simon psalteriuma.* U. o. 1913. — Önálló tanulmánya: *Temesvári Pelbárt élete és munkái.* U. o. 1880.

Kiss József költő és lapszerkesztő, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság r. tagja, szül. Mezőcsáton (Borsod vm.), 1843 nov. 8., meghalt Budapesten 1921 dec. 31. — Szülei zsidópapnak szánták s 13 éves koráig magánuton és zsidó magániskolában taníttatták. Gimnáziumba csupán 14 éves korában került, de csak négy osztályt végzett, mivel 1862-ben anyja elhalt, atyja pedig tönkre ment, úgyhogy önmagának kellett a maga megélhetéséről gondoskodnia. 1867 végéig különböző vidéki zsidó iskolákban tanítóskodott. 1868-ban Pestre jött s a Deutsch-féle nyomdában kapott korrektori állást, majd 1870-ben átvette Vértesi Arnoldtól a Képes Világ c. lapot, melyet 1873-ig szerkesztett. Ezután súlyos betegségen esett át, majd 1876-ban Temesvárra költözött, ahol 1882-ig mint a zsidó hitközség jegyzője kereste meg kenyerét. 1882-ben ismét visszakerült a fővárosba, mint a Magyar-Francia Biztosító Társulat tisztviselője. Ez állását 1889-ben veszítette el, amikor a Társulat megbukott. Ekkor indította meg 1890-ben A Hét c. hetilapot, melyet haláláig saját kiadásában szerkesztett. A lap, melynek főerősségei Ambrus Zoltán,

Heltai Jenő, Ignatus-Veigelsberg Hugó és Kóbor Tamás voltak, vagy másfél évtizeden keresztül a modern nemzetközieskedő irodalom hangadó organuma volt s nagy szerepet játszott a magyar irodalom elzsidósítása terén. Utóbb hatalmas versenytársa akadt egyfelől a Nyugatban, melyet 1908-ban alapítottak meg a francia és német nyomokon új utakat kereső zsidó és zsidózó íróink, akik nagyrészt A Hét iskolájából kerültek ki, másrészt az 1911-ben megindult *Múlt és Jövőben*, mely a faji öntudatra ébredt zsidó írók közlönye lett. A Hét ezentul már csak tengődött s fennmaradását csakis a zsidóság szolidaritása tette lehetővé. A zsidóság nem feledte el, hogy Kiss József volt az, aki először szólaltatta meg Arany János nyelvén s a hivatott költő ihletével a zsidóság gondolat- és érzelmvilágát. — Munkái: a Szentesi Rudolf néven kiadott *Budapesti rejtelmek* c. rémgregényét (1874), nem tekintve: 1. *Zsidó dalok*. Pest, 1868. — 2. *Költeményei*. U. o. 1876. (2. kiad. U. o. 1883; díszkiad. U. o. 1897). — 3. *Mese a varrógépről*. U. o., 1884. — 4. *Mesék a hó alól*. Képes könyv. U. o. 1885. — 5. *Ünnepnapok*. U. o. 1888. — 6. *Újabb költeményei*. U. o. 1889. — 7. *Összes költeményei*. U. o. 1899. (6. kiad. 1922); II. köt. 1914. — 8. *Levelek hullása*. U. o. 1908. — 9. *Legendák a nagyapámról*. U. o. 1911. — 10. *Avar*. U. o. 1918. (2. kiad. 1919). — 11. *Esteledik, alkonyodik*. U. o. 1920.

Follinus Aurél (kiscsernai) színész, szül. Brassóban 1854 jun. 22., meghalt Újpesten 1922 ápr. 14. Színész-családból származván, már 16 éves korában színpadra lépett s mint bonvivant és komikus-színész hosszú ideig működött vidéki színtársulatoknál. Egy ideig a budapesti Népszínház rendezője volt. Egy egyfelvonásos vígjátékát már 1868-ban előadták vidéki műkedvelők. Számos eredeti és fordított színdarabját játszották úgy a fővárosi, mint a vidéki színházakban. Főleg a népszínművet művelte nagyobb sikerrel. Főbb alkotásai e nemben: *Sára néni*, 3 felv. (Pécs, 1873), *A kutyás ember*, 3 felv. (Győr, 1875), *A svihák*, 3 felv. (budapesti Népszínház, 1878), *Szeget-szeggel*, 3 felv. (U. o., 1883), *Náni*, 3 felv. (U. o., 1888, 100 arany pályadíjat nyert s legnépszerűbb műve).

Palotás Fausztin nyug. honvédeztárs, szül. Szegeden 1855 febr. 15-én, meghalt u. o. 1922 áprilisában. Elbeszéléseiben, rajzaiban s Szegeden színre került népszínműveiben főleg szülőföldje népeletét dolgozta föl. Főbb kötetei: 1. *Az én édes otthonom*. Rajzok a népeletből. Szeged, 1881. — 2. *Farsangi történetek*. U. o. 1883. — 3. *A mi parasztjaink*. U. o. 1884. — 4. *A Kapitányságból*. U. o. 1886. — 5. *Eresz alól*. U. o. 1887. — 6. *Homokfelhők*. U. o. 1889. — 7. *Salve Regina*. Regény. Budapest, 1898. — 8. *Törpe lelkek*. Regény. Sopron, 1907. — 9. *Kubikusok*. Színmű 1 felv. Szeged, é. n.

Kempfi József nyug. áll. főgimnáziumi tanár (1854—1922), a klasszika filológia művelője s jeles műfordító. Az eredeti mértékben lefordította a *Béka-egérharcot* (Magyar Ifjúság 1888. évf.), továbbá Homeros *Iliasát* és *Odysseidáját*.

Farnos Dezső dr. nagyenyedi ref. főiskolai tanár (1860—1922), költeményeket és tárcákat írt az erdélyi lapokba. — Művei: 1. *Aesthetikai tanulmányok Petőfi költészetéről*. Lugos, 1884. — 2. *Petőfiana-évkönyv*. I. (egyetlen) köt. Kolozsvár, 1889. — 3. *Kritikai észrevételek Petőfi eltűnésének irodalmához*. U. o. 1889.

Kampis János (1861—1922), belügymin. tanácsos, költő és színműíró. Kötetei: 1. *Ballagó*. Költői elbeszélés. Budapest, 1894. — 2. *A férj esküje*. Színmű. U. o. 1894. (E kettő Muzslai János néven). — 3. *Megyei élet*. Vígj. U. o. 1899. — 4. *Radnóthy*. Színmű. U. o. 1904. (Utóbbi kettőt a budapesti Nemzeti Színház mutatta be.)

Kéty Endre, ifj. (1882—1921) ügyvéd, költő. Versei az Ország-Világban (1899—1905), A Hétben (1901—09), Az Ujságban (1905—1911) s egyéb fővárosi lapokban láttak napvilágot.

Récsi Jolán, Haraszi Gyula egyet. tanár özvegye (1863—1922) több kötet regényt s elbeszélést fordított franciából magyarra.

Suchán Elemér volt honvédhadnagy (1873—1922), a debreceni villamos színház megalapítója. A múlt század utolsó éveiben hírlapíróskodott s ez időben több tárcája és verse jelent meg, főleg debreceni lapokban. G. P.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Benedek Elek: Elek nagyapó mesefája. Mesék, versek, tréfás történetek. Budapest, 1921. 88 l. Franklin-kiadás.

Horváth Ákos: Tűzímádás. Versek. Budapest, 1919. 116 l. Kultura kiadása.

Horváth Ákos: A nap felé. Versek. Budapest, 1922. 64 l.

Gyökössy Endre: Szépporszag számüztötte. Versek. Budapest, 1921. 104 l. Második kiad. Dr. Móricz és Lengyel kiadása.

Veér Imre: Éjféli nap. Versek. Budapest, 1921. 66 l. Szerző kiadása.

Kemény Simon: Így élelem világom. Versek. Budapest, 1922. 88 l. Athenæum-kiadás.

Lengyel István: Égi üzenet. Versek. Budapest, 1921. 114 l. Légváros-kiadás.

Szabolcska Mihály: Válogatott versek könyve. Budapest, é. n. 288 l. Singer és Wolfner kiadása.

Magyar költők remekei. Összeállította: Pintér Jenő. Második javított és bővített kiadás. Budapest, 1921. 72 l. Magyar Jövő kiadása.

Csanády György: Az évek. Második kiadás. H. és é. n. 156 l. Kolozsvári N. kiadása.

Graff Kálmán: Vasárnap reggel. Versek. Budapest, 1922. 42 l. Élet kiadása.

Gyöngyösi István összes költeményei. Közzéteszi Badics Ferenc. Második kötet. Budapest, 1921. 504 l. M. T. Akadémia kiadása.

Barankay Lajos: Magyar megújulás. Versek a megszállás idejéből. Pécs, 1921. 80 l. A Pécsi Tud. Irod. és Műv. Társ. kiadása.

Novák Sándor: Két haldokló gladiátor. Versek. Sárospatak, 1921. 102 l.

Sajó Sándor: Magyar versek. Budapest, 1922. 64 l. Magyar Jövő kiadása.

Endre Károly: Az ember, aki járva jár. Versek. Budapest, 1922. 62 l. Athenæum-kiadás.

Vargha Gyula: Ködben. Újabb költemények. 1915—1921. Budapest, 1922. 469. l. M. T. Akadémia-kiadása.

Kozma Andor: Turán. Ósrege. Budapest, 1922. 248 l. M. T. Akadémia kiadása.

Elbeszélő kötetek.

Balázs Sándor: A kivándorló fiú. Regény. Budapest, 1922. 96 l. Franklin-kiadás.

Sebők Zsigmond: Az arany cipő. Regény. Budapest, 1922. 88. l. Franklin-kiadás.

Lázár István: A nap lelke. Regény. Budapest, 1921. 160 l. Légrády-kiadás.

Kerek Nándor: Weygand és társa. Egy öreg magyar feljegyzései. Budapest, 1921. 272 l. Légrády-kiadás.

Cholnoky László: Régi ismerős. Regény. H. és é. n. 220 l. Genius-kiadás.

Hangay Sándor: Istár galambfogatán. Öt kis regény. Budapest, 1922. 192 l. Szivárvány-kiadás.

Ritók Emma: A szellem kalandorai. Regény. 2 köt. Budapest, é. n. 476 l. Göncöl-kiadás.

Füst Milán: Az aranytál. Regény. Budapest, 1921. 106 l. Athenæum-kiadás.

Miklós Jenő: Madárka. Regény. H. és é. n. 152 l. Genius-kiadás.

Szemere György: Egy falusi kisasszony története. Budapest, 1921. 246 l. Franklin-kiadás.

Donászy Ferenc: A nagyváradai tüzes galambok. Budapest, é. n. 64 l. A «Magyar Jövő» Leánykönyvtára. 3. sz. Magyar Jövő kiadása.

Schöpfli Aladár: Mossóczy Pál szép nyara. Regény. Budapest, 1922. 142 l. Franklin-kiadás.

Farkass Jenő: Gács András hazamegy. Regény. Budapest, 1922. 115 l. Táltos-kiadás.

Palik Ferenc: Attila sírja. Technikai regény. Budapest, 1921. 96 l. Magyar Jövő kiadása.

Bezássy Judit: Tóth Eszter élete és halála. Regény. Jutalmazott munka. Budapest, 1921. 288 l. Athenæum-kiadás.

Szemere György: Ronthó Böszörmény. Regény. Budapest, 1921. 216 l. Athenæum-kiadás.

Szenes Béla: Tizenharmadikán pénteken. Elbeszélések. Budapest, 1922. 190 l. Légrády-kiadás.

Lázár István: A fekete malac. Novellák. Budapest, é. n. 160 l. Légrády-kiadás.

Viktor Gabriella: Ella néni meséi. Kecskemét, 1921. 48 l.

Bartóky József: Őszi esték. Budapest, 1922. 260 l. Franklin-kiadás.

Batróky József: Magyar fabulák. Budapest, 1921. 208 l. Franklin-kiadás.

Kosáryné Réz Lola: Ulrik inas. Regény. Budapest, 1921. 204 l. Athenæum-kiadás.

Krúdy Gyula: Magyar tükör. Elbeszélések. Budapest, 1922. 104 l. Athenæum-kiadás.

Ij. Bókay János: A gyémánt. Regény. Budapest, 1921. 162 l. Athenæum-kiadás.

Kosáryné-Réz Lola: Álom. Regény. Budapest, 1921. 224 l. Athenæum-kiadás.

Hatvany Lili: Ők. Kalandok és kalandorok. Budapest, 1922. 164 l. Athenæum-kiadás.

Tersánszky J. Jenő: A két zöld ász. Regény. Budapest, 1922. 280 l. Franklin-kiadás.

Drasche-Lázár Alfréd: Tied az élet. Regény. Budapest, 1922. 400 l. Franklin-kiadás.

Zilahy Lajos: Halálos tavasz. Regény. Budapest, 1922. 160 l. Athenæum-kiadás.

Lengyel Menyhért: Amerikai napló. Budapest, 1922. 200 l. Athenæum-kiadás.

Pekár Gyula: Az aranykeztyűs kisasszony. Novellák. II. kiadás. Budapest, é. n. 150 l. Singer és Wolfner kiadása.

Krúdy Gyula: N. N. Egy szerelem-gyermek. Regényke. Budapest, 1922. 134 l. Athenæum-kiadás.

Majthényi György: Majális. Regény. Az Athenæum regénypályázatán dicsérettel kitüntetett munka. Budapest, 1922. 288 l. Athenæum-kiadás.

Gyulai Pál: Jó éjszakát! Elbeszélés. Kiadta és bev. ellátta Galamb Sándor. Budapest, 1922. 152 l. Franklin-kiadás.

Mikszáth Kálmán: A szelistyei asszonyok. Elbeszélés. Budapest, 1922. 134 l. Franklin-kiadás. M. Ktr. 981—988. sz.

Kárpáti Aurél: Aquamanile. Regény. Budapest, 1922. 156 l. Kultura kiadása.

Babits Mihály: Timár Virgil fia. Regény. Budapest, 1922. 180 l. Athenæum-kiadás.

Kosztolanyi Dezső: A véres költő. Regény. H. és é. n. 258. l. Genius-kiadás.

Lőrinczy György: Az üveghegy. Regény. Budapest, 1922. 198 l. Légrády-kiadás.

Kulinyi József: Elvesztett játszma. Regény. Budapest, é. n. 148 l. Légrády-kiadás.

Bónyi Adorján: A sárga kastély. Regény. Budapest, é. n. 202 l. Légrády-kiadás.

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. Regény. Ifj. kiadás. Pólya Tibor eredeti rajzaival. Budapest, 1922. 180 l. Athenæum-kiadás.

Fülöp Andor: Szerelem hatalma. Regény. Budapest, 1922. 192 l.

Szindarabok.

Bús Fekete László: Búzavirág. Játék négy felvonásban. Budapest, 1921. 64 l. Franklin-kiadás.

Szenes Béla: A gazdag lány. Vígjáték 3 felvonásban. Budapest, 1921. 186 l. Légrády-kiadás.

Tordai Ányos: Margit, királyleány. Ifjúsági színjáték négy képben. Budapest, é. n. 72 l. A «Magyar Jövő» Leánykönyvtára 4. sz. Magyar Jövő kiadása.

Radványi Kálmán: Karcsi nagyon beteg és más vidám történetek. Budapest, 1921. 47 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 32. sz. Magyar Jövő kiadása.

Karinthy Frigyes: Hökömszínház. Kis tréfák és jelenetek. Budapest, 1921. 168 l. Athenæum-kiadás.

Karinthy Frigyes: Visszakérem az iskolapénzt. Budapest, 1922. 84 l. Franklin-kiadás.

Walter Ernő: Trianon. Dráma 3 felvonásban. Budapest, 1922. 84 l. Magy. Nemz. Szövetség kiadása.

Kádár Endre: A szerelem elmegy. Dráma 3 felvonásbaa. Budapest, 1922. 84 l. Athenæum-kiadás.

Tudományos munkák.

Geréb József: A görög szellem Európa kultúrájában. Budapest, 1921. 224 l. Franklin-kiadás.

Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. Budapest, 1921. 132 l. Szent István-Akadémia kiadása.

Dr. Timon Ákos: Pázmány Péter a jog és igazság védelmében. Budapest, 1921. 44 l.

P. Pinzger Ferenc S. J.: Hell Miksa emlékezete. I. rész. Budapest, 1920. 146 l. A M. T. Akadémia kiadása.

Dr. Gulyás József: A reformáció és a magyar irodalom. Vázlat. Sárospatak, 1921. 32 l.

Kármán Mór Ethikája. Összeállította: Dr. Kármán Elemér. Budapest, 1921. 172 l. Genius-kiadás.

Solymossy Sándor: A magyar népköltés értékei. Budapest, 1921. 16 l. A magyar Néprajzi Társaság propaganda-bizottságának kiadványai. 6. sz. (Különleny. a «Néptanítók Lapja» 1921. évi 18—23. sz.)

Horváth János: Magyar ritmus. jövevény-versidom. A magyar jámbus kérdéséhez. O. K. 2060—2069. sz. Budapest, 1922. 124 l. Fanklin-kiadás.

Horváth János: Petőfi Sándor. Budapest, 1922. 600 l. Pallas kiadása.

Szigetvári Iván: A százéves Petőfi. Jellemrajz. Budapest, 1922. 272 l. Székasi Sacelláry Pál kiadása.

Geöcze Sarolta: Szociológia ethikai alapon. Budapest, 1922. 192 l. Szent István-Társulat kiadása.

Mihályfi Ákos dr.: Az új misekönyv nevezetesebb újításai. Bpest, 1921. 16 l. Szent István-Társulat-kiadás.

Mihályfi Ákos dr.: Az igehirdetés. Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből. Budapest, 1921. 478 l. Szent István-Társulat kiadása.

Mihályfi Ákos dr.: Az emberek megszentelése. (Szentségek és szentelmények). Egyetemi előadások a lelkipásztorkodástan köréből. Budapest, 1921. 552 l. Szent István-Társulat kiadása.

Dr. Biró Vencel: Erdély követei a portán. Kolozsvár, 1921. 150 l. Minerva-kiadás.

Beöthy Zsolt: Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései. Budapest, 1922. 244 l. Athenæum-kiadás.

Karácsonyi János: Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez. Budapest, 1921. 160 l. Szent István-Társulat kiadása.

Dr. Horváth Jenő: Diplomáciai történelem. II. köt. Budapest, 1921. 250 l. Szent István-Társulat-kiadás.

Badics Ferencz: Gyöngyösi István ismeretlen elbeszélő költeménye. Budapest, 1921. 37 l. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. köt. 1. sz. M. Tud. Akadémia kiadása.

Zolnai Gyula: A -si képző eredete. Budapest, 1920. 35 l. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIII. köt. 10. sz. M. Tud. Akadémia kiadása.

Földes Béla: Ricardo. Budapest, 1919. 51 l. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. II. köt. 3. sz. M. Tud. Akadémia kiadása.

Kozma Andor: Berczik Árpád emlékezete. Budapest, 1921. 13 l. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszéd. XVIII. köt. 1. sz. A M. Tud. Akadémia kiadása.

Lyka Károly: A táblabíró-világ művészete 1800—1850. I—IV. kötet.

Áldásy Antal: Lamprecht Károly k. t. emlékezete. Budapest, 1921. 22 l. A M. T. Akadémia kiadása.

Zelliger Alajos: Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Budapest, 1922. 14 l. A Szent István Akadémia kiadása.

Kiss Albin: Emlékbeszéd Nagy Béniről. Budapest, 1922. 10 l. A Szent István Akadémia kiadása.

Rybár István: Visszaverődés a kettősen törő forgató közegek belsőjében. Budapest, 1922. 18 l. A Szent István Akadémia kiadása.

Gróh Gyula: Az ólom öndiffúziója megolvastott és szilárd állapotban. Budapest, 1922. 14 l. A Szent István Akadémia-kiadása.

Bognár Cecil: Az energia átalakulásának iránya. A történetíró törvénye. Budapest, 1922. 16 l. A Szent István Akadémia kiadása.

Kalmár Gusztáv: Magyarország földrajza. Budapest, 1922. 32 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Dr. Pogány Béla: A fény. Budapest, 1921. 366 l. Pantheon kiadása. Budapest, 1922. 152 + 144 + 128 + 164 l. Singer és Wolfner kiadása.

Munkácsi Bernát: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Vogul népköltési gyűjtemény II. kötet, első rész. Budapest, 1910—1921. 772 l. A M. Tud. Akadémia kiadása.

Kerecseny János: Mit veszített a feldarabolt Magyarország. Könyv a végzetes trianoni parancsról és az ezeréves magyar nagyságról. Budapest, 1922. 96 l. Kelet-kiadás.

Leidenforst Gyula: Bevezetés az élettudományba. Budapest, 1922. 121 l. Genius-kiadás.

Sikabonyi Antal: Az irodalom és a művészetek mai hivatásáról. Különlenyomat a «Magyar Helikon» 1921. évf.-ből. Budapest, 1921. 16 l.

Harsányi István: Adalékok Sárospatak multjához. I. füzet. Sárospatak, 1921. 56 l.

Badics Ferenc: Endrődi Sándor l. tag emlékezete. Budapest, 1922. 34 l. A M. Tud. Akadémia kiadása.

Nagy Ferenc: Vécsey Tamás t. tag emlékezete. Budapest, 1922. 16 l. A M. Tud. Akadémia kiadása.

Alszeghy Zsolt: Die neuere katholische Belletristik in Ungarn. Különlenyomat a Der Gral c. folyóirat 1922. februári számából. Essen, 1922. 9 l. Fredebeul et Koenen-kiadás.

Rubinyi Mózes: Vajda János. Budapest, 1922. 144 l. Ethika Tudományterjesztő és Könyvkiadó R. T. kiadása.

Kispartai János: A váci Theresianum története. Közoktatástörténeti tanulmány. Vác, 1922. 68 + LII l. Váci Múzeum-Egyesület kiadása.

Gyulai Pál: Petőfi Sándor és lírai költészetünk. kiadta és jegyzetekkel ellátta. Ferenczi Zoltán. Budapest, 1922. 96 l. Lampel-kiadás. M. Ktr. 995—1000. sz.

Nagy Dénes: Bevezetés a szociológiába. Budapest, 1922. 94 l. Genius-kiadás.

Szelényi Ödön: A neveléstan alapvonalai. Budapest, 1922. 104 l. Genius-kiadás.

Hekler Antal: Pheidias művészete. 32 képpel. Budapest, 1922. 64 l. Pantheon-kiadás.

Szekfű Gyula: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. Budapest, 1922. 530 l. Élet-kiadás.

Penzenhoffer Antal: A demografiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. Államférfiaink figyelmébe ajánlva. Budapest, 1922. 276 l. Szerző kiadása.

Erdősi Károly: Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Budapest, 1922. 16 l. A Szent István-Akadémia kiadása.

Áldásy Antal: Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Budapest, 1922. 26 l. A Szent István-Akadémia kiadása

Horváth Sándor: A haza és hazaszeretet bölceleti alapjai. Budapest, 1922. 24 l. A Szent István-Akadémia kiadása.

Fordítások.

Zajti Ferenc: Zarathustra Zend-avesztája. Budapest, 1919. 164 l. Szerző-kiadása.

Honoré de Balzac: A házaseset fizioiogiája. Ford. Benedek Marcell. Budapest, 1921. 400 l. Franklin-kiadás.

Ibsen Henrik: A császár és Galiléus. Világtörténelmi színmű két részben. Ford. Puskás Endre. Budapest, 1921. 360 l. Athenæum-kiadás.

Guy De Maupassant: A szalonka meséi. Ford. Tóth Árpád. Budapest, 1921. 154 l. Athenæum-kiadás.

Guy De Maupassant: Lujzika. Ford. Lányi Viktor. Budapest, 1921. 170 l. Athenæum-kiadás.

Guy De Maupassant: A Tellier-ház. Ford. Király György. Budapest, 1921. 192 l. Athenæum-kiadás.

Guy De Maupassant: Péter és János. Ford. Vajthó László. Budapest, 1921. 160 l. Athenæum-kiadás.

Choderlos De Laelos: Veszedeimes viszonyok. 2 köt. Ford. Benedek Marcell. H. és é. n. 492 l. Genius-kiadás.

Wells: Az új Machiavelli. Ford. Tonelli Sándor. I—II. köt. Budapest, 1921. 278 és 237 l. Lampel-kiadás.

Theophile Gautier: Maupin kisasszony. Ford. Benedek Marcell. 2 köt. H. és é. n. 422 l. Genius-kiadás.

- Wilde Oszkár** verseiből. Ford. Babits Mihály. Második kiadás. Budapest, 1922. 52 l. Athenæum-kiadás.
- Gerolamo Rovetta: A kisasszonyka.** Regény. Ford. Garády Viktor. Budapest, 1921. 304 l. Athenæum-kiadás.
- Turgenev: Milics Klára. Halál.** Ford. Várnai Dániel. Budapest, 1921. 160 l. Athenæum-kiadás.
- Gróf Gobineau: A renaissance. Michelangelo.** Ford. Dr. Székely István. M. K. 977—982. sz. Budapest, 1922. 80 l. Franklin-kiadás.
- Freitag Gusztáv: Üzlet és becsület.** Az ifjúság számára átdolgozta Erdélyi Antal. Budapest, 1921. 334 l. Szent István-Társulat kiadása.
- Dosztojevszkij: A névtelen.** Regény. Ford. Kiss Dezső. H. és é. n. 212 l. Genius-kiadás.
- Kurth Godefroid: Az egyház és a világtörténeti válságok.** Ford. Dr. Michel Károly. Előszóval ellátta: Giesswein Sándor. Budapest, 1921. 148 l. Szent István-Társulat kiadása.
- Maximilian Eyth: Küzdelem a piramisért.** Technikai regény. Az ifjúság számára átdolgozta: Pogány Kázmér. Budapest, 1922. 360 l. Szent István-Társulat kiadása.
- Kropotkin Péter: A francia forradalom.** Ford. Bánóczy László. 2 kötet. H. és é. n. 696 l. Genius-kiadás.
- Willemetz és Sollar: Fi-Fi.** Operett három felvonásban. Ford. Heltai Jenő. Budapest, 1922. 82 l. Athenæum-kiadás.
- Az Ezeregy Éjszaka Könyve.** Ford. Kállay Miklós. H. és é. n. 18 füzet. Genius-kiadás.
- Romain Rolland: Páris zenéje.** Tanulmány. Ford. Fodor Gyula. Budapest, 1922. 82 l. Athenæum-kiadás.
- Zola Emil: Családi tűzhely.** Ford. Adorján Sándor. Budapest, é. n. 490 l. Révai-kiadás.
- Nietzsche: Korszerűtlen elmékedések.** Ford. Miklós Jenő és Wildner Ödön. Bev. ellátta Wildner Ödön. H. n. 1921. 350 l. Révai-kiadás.
- Rabindranath Tagore: A hajótöröttek.** Ford. Bartos Zoltán. 2 kötet. H. és é. n. 174 + 168 l. Genius-kiadás.
- Anatole France: Gyöngyike.** Mese. Ford. Pongrácz Árpád. Zádor István eredeti rajzaival. Budapest, 1922. 88 l. Athenæum-kiadás.
- Defoe: Robinson Crusoe yorki tengerész élete és meglepő kalandjai.** Ford. Fülöp Zsigmond. Budapest, 1922. 384 l. Athenæum-kiadás.
- Dickens Károly: Ritkaságok régi boltja.** Regény. A magyar ifjúság számára átdolgozta Várdai Béla. Budapest, 1922. 396 l. A Szent István-Társulat kiadása.
- Guy de Maupassant: A rondoli-lányok.** Ford. Laczkó Géza. Budapest, 1922. 184 l. Athenæum-kiadás.
- Guy de Maupassant: Balkézzről.** Ford. Benedek Marcell. Budapest, 1922. 150 l. Athenæum-kiadás.

Guy de Maupassant: Erős mint a halál. Ford. Király György. Budapest, 1922. 294 l. Athenæum-kiadás.

Ewald Károly: Állatok, kövek, virágok. kis mesék. Ford. Bálint Aladár. Herman Lipót rajzaival. Budapest, 1922. 168 l. Athenæum-kiadás.

Marcel Prévost: Moloch úr és neje. Regény. Ford. Benedek Marcell. Budapest, 1922. 280 l. Franklin-kiadás.

Max Glass: A fékevesztett emberiség. Regény. Ford. Lengyel László. Budapest, 1922. 200 l. Pantheon-kiadás.

Puskin: A kapitány leánya. Ford. Honti Rezső. Budapest, 1921. 160 l. Athenæum-kiadás.

A magasztosság az íróművészetben. Egy névtelen görög esztetikus elmélkedései. Ford. Kallós Ede. Budapest, 1922. 98 l. Athenæum-kiadás.

Dr. Lenk Róbert: Röntgentherápia. Ford. Dr. Markovits Imre. Előszóval ellátta dr. Holzkecht Guidó. Budapest, 1922. 88 l. Athenæum-kiadás.

Maurice Renard: Lerne doktor, a kisisten. Ford. Bartos Zoltán. H. és é. n. 218 l. Genius-kiadás.

Dosztojevszkij: A kétélű Goljadkin. Ford. Trócsányi Zoltán. H. és é. n. 200 l. Genius-kiadás.

Gustaf af Geijerstam: A házasság komédiája. Ford. Schützenberger Lajos. Budapest, 1922. 184 l. Fővárosi Könyvkiadó R. T. kiadása.

E. Seton Thompson: Az öreg Urián és egyéb állattörténetek. Ford. Rupprecht Tibor. Budapest, é. n. 152 l. Fővárosi Könyvkiadó R. T. kiadása.

Theophile Gautier: Kleopatra egy éjszakája. Forel. Babits Mihály. H. és é. n. 78 l. Genius-kiadás.

Oscar Wilde: Lady Windermere legyezője. Színdarab egy jó asszonyról. Ford. Hevesi Sándor. H. és é. n. 162 l. Genius-kiadás.

Schopeuhauer: Az élet semmiségéről és gyötrelméről. Ford. Bánóczy József. Budapest, 1922. 32 l. Lampel-kiadás. M. Ktr. 992—994. sz.

Jack London: Tüzes napsugár. Ford. Kelen Ferenc. Budapest, 1922. 304 l. Athenæum-kiadás.

Shakespeare Vilmos: Athénei Timon élete. Tragédia öt felvonásban. Ford. Rákosi Jenő. Budapest, 1922. 72 l. Athenæum-kiadás.

Rabindranath Tagore: Hindosztáni virágok. A Gitanjali és a Kertész legszebb dalai. A költő angolnyelvű prózafordításából a verses külalak visszaállításával ford. Zoltán Vilmos. Budapest, é. n. 88 l. Légrády-kiadás.

Dümov Oszip: Az olasz-gyerek. Ford. Barabás Loránd. Budapest, 1922. 176 l. Athenæum-kiadás.

Knut Hamsun: Lynge szerkesztő. Ford. Hajdú Henrik. H. és é. n. 168 l. Genius-kiadás.

Karl Gjellerup: A zarándok kámanita. Legendás regény. Ford. Baktay Ervin. Budapest, 1922. 308 l. Athenæum-kiadás.

Zelma Lagerlöf: A számkivetett. Ford. Gesely Jolán. H. és é. n. 260 l. Genius-kiadás.

Victor Hugó: Izlandi Han. Ford. Rózsa Géza. H. és é. n. 488 l. Genius-kiadás.

Schultz Alwin: Bevezetés a művészetbe. Átdolgozta: Lázár Béla. Budapest, 1922. 196 l. Pantheon-kiadás.

Goethe: Utazás Itáliában. Ford. Bálint Aladár. H. és é. n. 420 l. Genius-kiadás.

Savoyai Lajos Amadé abruzzói herceg: A Ruvenzori. Ford. Cholnoky Jenőné. 125 szöveggéppel, 15 műmelléklettel. Budapest, 1922. 272 l. A Magy. Földrajzi Társaság kiadása.

Egyéb kiadványok.

Böle Kornél: Rózsafűzér királynéja. Imakönyv. Budapest, 1921. 528 l. Szent Domokos-zárda kiadása.

Dr. Hankó Vilmos: Universum. Budapest, 1921. 384 l. Franklin kiadás.

Kováts Alajos, B. Major János és Hang Gyula: Deutsche Stenographie. Budapest, 1921. 56 l. Magy. Gyorsírók Egyesülete kiadása.

Vaterländischer Volkskalender für das Jahr 1921. Budapest, 1920. 152 lap.

Zajti Ferenc: Jézus gyermekkora. Budapest, 1921. 48 l. Szerző kiadása.

A Genius irodalmi almanachja. 1922. H. és é. n. 100 l. Genius-kiadás.

Hajts Lajos: A térképolvasás gyakorlati kézikönyve. Budapest, 1921. 32 l. Turistaság és Alpinizmus kiadása.

Kallós Ede: Sappho. Budapest, é. n. 42 l.

Wallentinyi Dezső: Hangulatok és gondolatok dalban és prózában. Galánta, 1921. 96 l. Mátyusföldi Lapok kiadása.

Vörös László O. P.: Emléksorok a Szent Domonkos-rendi magyar rendtartomány megalapításának hétszázadik évfordulójára. Budapest, 1921. 256 l. Szent-Domonkos-zárda kiadása.

Ackermann Kálmán: Magyar tavasz népnaptára az 1922-ik esztendőre. Budapest, 1922. 96 l. Magyar Jövő kiadása.

Wagner József: A levelező-gyorsírás módszeres tankönyve. Második kiadás. Budapest, 1921. 80 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 25—26. sz. Magyar Jövő kiadása.

Hankó Vilmos: Bevezetés a kísérletezésbe. Második kiadás. Buda-

pest, 1921. 91 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 30—31. sz. Magyar Jövő kiadása.

Jászai Em. János: A magyar bélyeg. V. kiadás. Budapest, 1921. 153 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 27—29. sz. Magyar Jövő kiadása.

Tordai Ányos: Összefoglaló tételek. II. Retorika és poétika. Negyedik kiadás. Budapest, 1921. 36 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 34. sz. Magyar Jövő kiadása.

Tordai Ányos: Összefoglaló tételek. I. Magyar nyelvtan, stilisztika. Negyedik kiadás. Budapest, 1921. 52 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 33. sz. Magyar Jövő kiadása.

Szabó István Andor: A kis gentleman. Budapest, 1922. 56 l. A Zászlónk Diákkönyvtára. 35. sz. Magyar Jövő-kiadása.

Rainer Mária Rilke: Imádságoskönyv. Ford. Kállay Miklós. H. és é. n. 124 l. Genius-kiadás.

Stimakovits László: Politikai földrajz. Különös tekintettel az államok történeti kialakulására. Kézirat gyanánt. Budapest, é. n. 26 l.

Havas Miksa: Az értéktözsde. Budapest, 1922. 84 l. Genius-kiadás.

Bogárdi Gedeon: Régi módi kalendárium a férjfiúi nemenn lévő úri publicum számára az 1922-ik közönséges esztendőre. H. n. 80 l.

Lintner Sándorné: Gyermekelőadások. Alkalmi versek, mondókák. Budapest, 1922. 64 l. Szent István-Társulat-kiadása.

Gragger Róbert: Ungarische Jahrbücher. Band I. Heft 2—3. Berlin und Leipzig, 1921. 144 l.

Szabolcsi Lajos és Eulenberg Salamon: A magyar zsidóság és az integritás. Budapest, 1922. 28 l. A pesti izr. hitközség kultúrszociális ügyosztályának kiadása.

Nagy József: Összefoglaló tételek a fizikából. Zászlónk Diákkönyvtára 38—39. sz. Budapest, 1922. 104 l. Magyar Jövő kiadása.

Takáts György: Összefoglaló tételek a világtörténelemből. Zászlónk Diákkönyvtára 43. sz. Budapest, 1922. 48 l. Magyar Jövő kiadása.

Dr. Szalai Emil: Az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult nemzetközi berni unio. 1922. évi XIII. t.-cikk. Az összes unió-okmányokkal és a nemzetközi vonatkozású szerzői jogi rendelkezésekkel. Budapest, 1922. 60 l. Athenæum-kiadás.

Dr. Szalai Emil: A magyar szerzői jog. Az 1921 : LIV. törvénycikk, a vele kapcsolatos rendeletek és a kiadói ügyletről szóló törvényes rendelkezések. Budapest, 1922. 68 l. Athenæum-kiadás.

Halász László: Érettségi tételek a magyar irodalomtörténetből. Budapest, 1922. 68 l. Magyar Jövő kiadása.

Dr. Takáts György: Összefoglaló tételek a magyar történelemből. Budapest, 1922. 80 l. Magyar Jövő kiadása.

Heinrich Gusztáv: A német irodalom története. Második átdolgozott kiadás. Első kötet. Budapest, 1922. 352 l. Franklin-kiadás.

Dr. Gálos Rezső: *A magyar irodalom története.* Felső kereskedelmi iskolák számára. Dr. Császár Elemér közreműködésével. I. Rész. A III. évfolyam tananyaga. Budapest, 1922. 144 l. Pantheon kiadása.

József főherceg: *A magyar vitézség nagy napjai.* Képek a háborúból. Akadémiai székfoglaló. Budapest, 1922. 32 l. Lampel-kiadás. M. Ktr. 989—991. sz.

Gr. Apponyi Albert: *Megemlékezés IV. Károly királyról.* Budapest, 1922. 12 l. A Szent István-Akadémia kiadása.

Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme.* Budapest, 1922. 160 l. Oriens-kiadás.

Samassa János: *Az országos Széchenyi nemzeti társaskör.* Budapest, 1922. 16 l. Athenæum-kiadás.

Köszegi László: *Képzőművészetünk az örvény szélén.* Budapest, 1922. 16 l.

Kollmann Dezső és Wagner Károly: *A képviselői mandátum megtámadása.* Budapest. 1922. 64 l. Athenæum-kiadás.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Elnöki megnyitó beszéd Társaságunk 1922. évi közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés!

Rendes évi találkozásunkon ismét együtt vagyunk magyar irodalomtörténetírók és kutatók, a boldogtalan nép legnemzetibb tudományszakának művelői. A «szentelt fájdalom» égő kiújulása még szorosabban összefűz bennünket, fogadalom és avatkozás nélkül is egy szövetség tagjainak érezzük magunkat, amely szövetségnek alapszabályait lelkünkbe írta dicső elődeink példája. Nem kell újmutatás: látjuk az irányt; nem kell serkentés: tudjuk kötelességünket; nem kell összehangolás: mind testvéreknek érezzük magunkat s tudományszakunk tárgyának szent szeretetében mindnyájan összeforrunk. Őrizzük, kezeljük a nemzeti szellem kincstárát, szolgáljuk a nemzeti tudatfolytonosságot, a mult lelkiértékeinek nyilvántartásával, osztályozásával, kiszemelésével a jövő számára, a jövő megmentéséért, a boldogabb, szebb, dicsőbb jövő előkészítéséül. Érezzük a majdnem kétségbeejtő helyzetben hivatásunk fokozott értékét s a közös cél tudatában melegebben szorítjuk meg egymás munkálkodó kezét.

A mai viszontlátást más körülmények közt örömnepnek is érezhetnők. Hiszen a dolgozó kezek közt, amelyeket testvéri érzéssel megszorítunk, egyik-másik olyan művet fejezett be, amely művek rég érzett nagy szükségletet elégítenek ki ritka sikerrel; oly műveket, me-

lyek rendes viszonyok közt is tudományszakunk diadaljeleit alkotnák, mostani siralmas helyzetünkben pedig a vígasztalás balzsamaként hatnak. Örömmre van okunk, hogy a világháború annyi más áldozata közt nem estek áldozatul e művek alkotói s roskasztóan terhes hadi szolgálataukban tönkre nem mentek, életben maradtak s a harc villámai közt érlelt terveiket itthon, a béke ölén, habár nem nyájas, hanem mostoha béke ölén is, megvalósították. Ezek a pályatársaink kétszeresen is lerótták kötelességüket a haza iránt, kettős koszorú illeti őket s pályájuk tisztelt példa lesz késő nemzedékek előtt is. Az a nép, amelynek értelmiségében ilyen szív dobog, ilyen energia él, betáblázta jogát a jövőre.

De bár ez emelő jelenségek, a mi szakkörünkben is, azt mutatják, hogy bennünket egészen «elhagyni a szelíd ég nem kívánt», örömnümpet ma még sem ültethünk. Egy új sírunk van a kerepesi temetőben, egy új seb szívünkön. Mikor ma ismét összetalálkozunk és egymás szemébe nézünk, hiába keressük azt a kék szempárt, amelynek szelíd és játszian komoly mélységeiben oly jól esett tekintetünknek megpihenni. Nem viszonozza többé baráti kézzszorításunkat az a kéz, mely a szellemes és finom essaik gyöngysorát alkotta s legnagyobb, legjelesebb Aranykönyvünket írta. Nem látjuk többé sorainkban a magyar irodalomtörténetnek egyik leghívebb, legavatottabb, legkitünőbb munkását, a mi egyik legkedvesebb pályatársunkat, *Riedl Frigyes*t. Őt nem látjuk magunk közt, akit mindnyájan szerettünk s akinek a szelleme mintegy áldott fa, folyton nemes gyümölcsökkel szolgált s mindig tele volt friss virággal. Nem vesz részt örömünkben, pedig nagy öröme telt volna ifjabb pályatársai sikerében. Meghalt örömtelenül, fiúi és hazafiúi fájdalomtól összezúzott szívvel, megtompult érzéssel, élte legszebb álmainak romjai közt, mikor szertenézve nem lelé honját a hazában és otthonát otthonában.

Fájdalmasan szomorú befejezése egy ritka szép életnek. Mert szép élet volt az s ha voltak ez életnek bajai, kelletlen fáradozásai, prózája, mindaz csak annál fogékonyabbá tette az ő szellemét a szép élvezésére, melynek kultuszában mozgott és lélezett. Ha ideje nagy részében vásott tanulók rossz írását kellett javítania, annál elevebben érezte utána egy-egy képzőművészeti remek elragadó vonalait, egy szép költemény zenéjét, vagy nagyműveltségű és szellemes baráti társaság kedélyes symposionját, egy-egy olasz- vagy németországi utazás művészeti és természeti élményeit, egy-egy érdekes irodalmi, művészeti, tanügyi tanulmány megírásának gyönyörét. Látni és olvasni azt, ami szépet, érdekeset az emberiség nagy szellemei képben vagy költői szóban megalkottak s a maga szellemét is megörökíteni egy-egy megkapó, néha paradox, néha bohókás elmésségben, vagy egy-egy ékszerre kidolgozott esszáiban. nemeset, hasznosat termelni, de mindig szép, mindig érdekes, eredeti formában : ez volt az ő életeleme. S minő tragikus e szép életmű

befejezése! Folyton lépdelni felfelé, fokról-fokra az eszmény hívó képe után s egyszerre a csalódás örvényébe zuhanni! Telve lenni a humanizmus legszentebb hitével, az emberiség erkölcsi és műveltségi tökéletesedésének reményével s látni a világ népeinek élet-halál harcában az emberiség csődjét, a képmutatás, a rideg önzés, a hatalmi szenvedély működését, igazságosság helyett az erőszak diadalát, a győző egyoldalú és konok kíméletlenségét s a világ színterét betöltő véres jelenetek után tanulságul nem a megértő és kibékítő szeretet, hanem az elnyomó ádáz gyűlölet kiérlelődését, a népek szolidaritásának, a demokratikus szabadságnak képtelenségbe fajulását s minden gondolatét, amiért a legnemesebb lelkek hosszú időn át bevültek. És elbukva, felosztva látni szép hazánkat, melyen imádatos szeretettel csüggött s melynek művelődési haladásában annyi gonddal és munkával közreműködött! A legkeserűbb csalódás. A mit látott, az emberiség tragédiája és a nemzet tragédiája és hogy látta, az lett az ő tragédiája! Nagyon meglakolt azért, hogy az életnek annyi szépségét élvezte.

De ne az a kép maradjon róla elménkben, amely utolsó óráiban mutatja. A megtört szív ott pihen az anyaföld ölében, mely az ő hamvai által is drágább lett szívünknek. Szellemét friss életszerűségben őrzik művei, ez a szellem ott fénylik, melegít és pezseg iratainak minden sorában. E művek elméleti tartalma idővel sokban elavulhat, de művészi eleme, a bennük sugárzó lélek és kedély mindig fiatal varázssal vonja be s üdén megtartja őket.

Mint irodalomtörténetíró, nem volt sablonszerű tudós, mindig egy kissé költő és művész is volt. Művész is, de nem az alaposság, a hitelesség, hanem csak a teljesség rovására. Nem a filologus-típusához tartozott a szakembereknek, hanem az esztétákéhoz. Ott sem elsősorban az elméletalkotókéhoz, hanem azokéhoz, akik maguk is művészek s úgy foglalkoznak a szépművekkel, hogy maguk is szépműveket alkotnak. Nem rendszerező elme s bár ritka nagy műveltsége van, elméleti rendszert nem alkot. Jobban szereti az egyes jelenséget, mint az általánost. Jobban szereti az elemzést és az indukciót, mint a teóriákból kiinduló dedukciót. Még az egyes konkrét műveket vagy írói egyéniségeket is ritkán meríti ki teljesen, hanem többnyire csak egy sajátos, de jellemző és érdekes szempontból vizsgálja. Ezért inkább ír esszai, mint könyveket, sőt könyvei is esszai, nem ismeretrendszerek. Maga úgy határozza meg szokott szellemességével az ő kedves műfaját, hogy az esszai eredeti kitekintés egy ismert tárgyra. Csakugyan nála a tanulmány igazi tanulmány. Adalék a tárgy ismeretéhez; nem a tárgy kimerítő ismertetése, hanem egy vagy két szempontból való vizsgálata; de ezekből a szempontokból mindig új eredményekkel ajándékoz meg, eredeti felfogást mutat. Ebben van ereje és érdeme, nagy ereje és kiváló érdeme. És abban a sok meglepő asszociációban, mellyel gazdag világirodalmi olvasott-

sága alapján fejtegetéseit kíséri. És az elemzés finomságában, az előadás elevenségében, a kifejezés művészetében.

Fogékony és sokoldalú szelleme első iskoláját nagy műveltségű és külföldi tudós összeköttetésekben is állt édesatyjától nyerte, tőle tanulta a magyar nyelv és irodalom olthatatlan szeretetét is. Hazai mesterei az egyetemen Gyulai, Greguss, Heinrich Gusztáv voltak. Leg-állandóbb hatással Gyulai volt rá, aki nagyon szerette és a Budapesti Szemle gárdájába fogadta. Gyulai hatása mérsékelte s a szintezis gyakorlatával egészítette ki analizáló hajlamát, edzette az egységes megítélés biztosságában és élességében szellemét. Gyulai és Greguss stílművészete stílusérzékét fejlesztette. Greguss a szubtilitások kedvelésében s bizonyos ellentéző hajlamban volt mestere, Heinrich a filológiai módszer iskolájával járult hozzá képzéséhez. Párisban Taine-t, Boissier-t, Carot, Janet-t, Lemaitre-t hallgatta. Berlinben Grimm Hermannt, Scherert és a palaeographus Wattenbach-ot. Ezek közül legmaradandóbb formáló hatással Taine volt rá, bár a többié sem tagadható s Boissier ízlésével és eleganciájával szemben nem volt érzéketlen. De különösen sokat tanult az analízis erejére és a kifejezés erélyére, valamint képszerűségére nézve Tainetől. Lemaitre fotografiája mindig asztalán állt. Talán Scherer hatása nála, hogy szerette számozott pontozatokba foglalni megállapításait. Itthon kiváló elmék baráti köre tartotta friss lendületben szellemét, mint Péterfy Jenő, Angyal Dávid, Léderer Béla, Mika Sándor s olyan kortársakkal való érintkezés, mint Beöthy Zsolt, Kármán Mór. Ezekhez járult Gyulai Pál állandó társasága. Erős fejek, a magyar irodalmi és szellemi élet vezéralakjai vették körül. Az egyetemre jutva, Katona Lajossal működött párhuzamosan.

Ebben a szellemi környezetben és ezzel a készüllettel élvezte tanulmányozta, értékelte az irodalom és művészet jelenségeit, a nemzeti irodalom nagy alakjait és jellemvonásait. Különösen szerette Vörösmartyt, Petőfit, akikről becses dolgozatokat írt, de legfőképp Aranyt, akiről főművét írta. A világirodalom nagyjai közül legfőképp Shakespeare-t. Arról írt, amit szeretett. Esszéiben kitűnő barátainak, kortársainak is állít művészi emléket: Toldynak, Gregussnak, Péterfynek, Gyulainak, Katona Lajosnak és többeknek. Megannyi arckép, gondos ecsettel dolgozva, melynek vonásaira a szeretet sugara esik. Összefoglaló irodalmi tanulmányai is a szempontok újságával, a megvilágítás eredetiségével tűnnek ki.

Minden művében impulzív szellem lüktet. Néha-néha túlzásba esik egy-egy tételének paradox fogalmazást ad, pl. mikor azt írja: «Arany költészete egész világ, melynek megvan a maga emberfaja, a maga növényzete és állatvilága, szóval sajátos természete és éghajlata.» Érezzük, hogy itt inkább a Taine impresszionizmusa, mint a Gyulai szabatos ítélete és kifejezésmódja adta a példát. De az ily élére állított fogalmazá-

sok is hozzájárulnak iratai érdekességéhez és ha ellenmondást hívnak is ki, azzal is foglalkoztatják a szellemet. Ha olykor az elmélet schematikus illusztrálása a Greguss keretekbe osztó hajlamát juttatja eszünkbe, ha másutt a magyarázat iskolai hangba téved, ezek az egyenetlenségek nem vonnak le e nagyműveltségű és gazdag szellem érdemből semmit. Mikor a hun-mondákat könyv-mondáknak minősítette, a kutatásnak erős ösztönzést adott. Mikor Kazinczyt német embernek mondta. — lelki kulturájára nézve természetesen — azzal csak bizonyos auxesis-sel fejezte ki gondolatát. De ezekkel a kissé végletes kifejezésekkel mennyire igazra volt lényegben! Minő helyes érzékkel támadta meg a kuruc-balladák hitelességét!

És mennyi a finom észlelet, következtetés, megállapítás az oly műben, mint az ő Arany Jánosa!

Riedl erős egyéniség. Neki az a kevés árnyalás, ami a sok fény mellett művein jelentkezik, csak jól áll, növeli szeretetreméltóságát s hozzátartozik szellemi arcképének érdekességéhez.

Irodalomtörténeti hagyatéka nagy és maradandó érték. A mi elköltözött barátunk nem koldusmódra halt el. Nemzetének és nekünk egy ritka nemes szív, egy példaszerű jellem és egy rendkívül kényes-izlésű, finoman differenciált szellem erkölcsi, érzelmi és esztétikai tőkéjét hagyta és a szaktudománynak a mindig érdekes, mindig ható művek szép és gazdag sorozatát.

Neve immár az irodalomtörténet lapjaira került s nem fakuló betűkkel fog ott ragyogni. Művei a magyar lélek földjét teszik termékenyebbé s új meg új termésnek fognak éltető erőt szolgáltatni.

Mi pályatársai büszkeséggel, szeretettel és lelkesedéssel őrizzük emléket, mely mindenkor szent és tisztelt lesz előttünk.

Ezzel a kegyeletos érzéssel megnyitom a Magyar Irodalmi Társaság 1922. évi rendes közgyűlését.

Négyesy László.

Titkári jelentés Társaságunk 1921. évi működéséről.

1911 tavaszán tudományszakunk három lelkes művelője kezét fogott, hogy a lelkükben — egymástól függetlenül és mégis egy időben — megfogant tervet valóra váltsák: a magyar irodalom történetének kutatóit egy tudományos társulatban tömörítsék. Ez a három vállalkozó Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő volt. Őket akkor egy két-százszázéves dátum sürgette: az első magyar irodalomtörténeti munka, Cvittinger könyve megjelenésének dátuma — ma pedig immár odajutottunk ezzel a közgyűléssel, hogy ezt a vállalkozást, ezt az összeállást jubilálhatjuk, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság első decenniumának határkövénél állván. Engedtessek meg nekem, Igen tisztelt Közgyűlés,

hogy amikor ennek a tizedik esztendőnek a működéséről kell számot adnom, egy pillantást vehessek erre a tízesztendő életre is.

Magát a társaság tervét Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő így szövegezték meg: «hogy minden illetékes tényezőben fölébresszük és tudományszakunk javára értékesítsük az összetartozás érzetét; megteremtjük azt a szervezetet, mely közös vérkeringést idéz elő munkakörünk egész területén; s létrehozunk egy folyóiratot, mely tudomásul vesz és tudtul ad minden érdemes eredményt». Hogy ennek a szükségességét mennyire érezték tudományszakunk művelői, ezt az első esztendő sikere mutatja: ezerre emelkedett a Társaság tagjainak száma. Természetes is, hiszen — hogy a legkülsőlegesebb okot említsem — az irodalomtörténet látszólag két rokontudomány anyaiólén vonult meg: a művelődéstörténetén és a filológiáén. Akik tudományszakunk művelésére akarták szentelni erejüket, azoknak a Történelmi Társulat tagjainak sorában kellett érvényesülést keresniök, ahol Thaly Kálmán hagyományai az irodalomtörténeti kutatásnak is méltó helyet szereztek, vagy a Budapesti Philologiai Társaságban, melynek elnöke a mi tudományszakunknak is neves képviselője volt. Ez az elhelyezkedés azonban bizonyos egyoldalúságot követelt módszer és témaválasztás szempontjából, és az értékelő, eredményeket leszűrő, tudósak és művelt közönségnek egyaránt tanulságos és hozzáférhető esszairodalom» jóformán hajléktalan volt. Nem mondhatjuk tehát esetleges véletlennek, hogy a Tud. Akadémia szakfolyóirata, az Irodalomtörténeti Közlemények, egy történettudós szerkesztésében indult meg, hogy az irodalomtörténeti monográfiáknak a Történelmi Életrajzok sorában kellett meghúzódnok, és végül, hogy az irodalomtörténet kutatásában az utolsó időben két irány virágzott a legjobban: a történeti adatkutatás és a túlságosan részletező philologizálás.

Bármily nehéz volt is az annyi irányban igénybe vett magyar tudósvilág új csoportosítása, bármily reménytelennek látszott is tisztán tagsági díjakból egy tudományos folyóirat létesítése, bármennyi bizalmatlanságot váltott is ki az új alakulás híre: a terv életrevalóságát az igazolta, hogy a Társaság létrejött, hogy a magyar tudományosságot egy nagybecsű folyóirattal gazdagította. Ez az érdem azonban már nem tisztán a terv három életrekeltőjéé, nem is csupán a segítségükre siető támogatóké: Beöthy Zsolté, Riedl Frigyesé, Négyesy Lászlóé, akik az alapítókat biztató szóval és tapasztalatuk gazdag sorával támogatták: hanem elsősorban a magyar tanárságé, amelynek hivatalos lapjában, az OKTEK-ben látott napvilágot 1911 júniusában az alapítók lelkes táborba szólító szava, amely a maga szegényes javadalmazása ellenére seregestül állott a zászló alá és 1911 szeptemberére már **négyszáz** lelkes tagot adott az új társaságnak. Ismeretes, hogy 1911 okt. 22-én a M. Tud. Akadémia képestermében 99 résztvevő egységes lelkesedéssel megala-

pitotta a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot, amely azután dec. 10-én formálisan is megalakult.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság munkássága elsősorban studiumunk megbecsülésére szoktatta a nagyközönséget és tudományos szakunk művelőit egyaránt. Tette ezt főképp folyóiratának tudományos komolyságával, másrészt tudományszakunk múltjának megbecsül-tetésével. Ezt a feladatot pendítette meg Beöthy Zsolt első elnöki megnyitója az alakuló gyűlésen : Toldy Ferenc jelentőségének a leszögezésével. Ezt szolgálta folyóiratunk, amikor megvédte Gyulai Pált némely támadók kicsinylésével szemben ; megvilágította a magyar irodalomtörténet egyetemi tanszékeinek múltját ; jelentőségükhöz illően parentálta el e studium művelőit : Kont Ignácot, Szinnyei Józsefet, Prónai Antalt, Madarász Flórist, Vértesy Jenőt és Váczy Jánost. Társaságunk is erre való tekintettel szentelte egyik közgyűlését Arany irodalomtörténetírói jelentőségének, egy másikat Szinnyei József emlékének ; vett részt 1913-ban a Greguss-szobor leleplezésén. Folyóiratunk ezért figyelte az irodalomtörténet tudományának érvényesülését tudományos társulataink munkásságában : regisztrálta az összes bennünket érdeklő eseményeket (irodalomtörténeti pályakérdéseket, stb.). Ez irányú fáradozásának megnyilvánulása a Szegfű-pör kapcsán a tudomány szabadságát hangsúlyozó állásfoglalása és a Greguss-jutalom megítélése körül vívott polémiája.

Kellő nyomatékkal emelt szót Társaságunk *a jelen* irodalmi életének eseményei kapcsán is : ülést óhajtott szentelni Eötvös József báró emlékezetének 1913-ban, felkereste Pákh Albert sírhelyét az emlékkő-állítás alkalmából (1914), részt vett Tompa és Szigligeti emlékezetének méltatásában, jelentősebb szerepet vállalt a Madách-ünnepségen, elküldötte képviselőjét Faludi Ferenc emléktáblájának leleplezéséhez. Vas Gereben emlékezetére fát ültetett a megújított Helikoni-ünnepek alkalmával Keszthelyen és meggyászolta Baksay Sándor, Bulla János és Andor József halálát. És amit már az első titkári jelentés is sürgetett : a jelenkor irodalmával is egyre szorosabb kapcsolatot igyekezett teremteni ; Szász Károly alelnökünk a Nemzeti Színház műsorának hibájára mutatott reá, Zoltvány Irén elnöki megnyitója nemzeti nyelvünk tisztaságáért emelt szót, Pintér Jenő pedig az 1918. évi okt. 12-i választmányi ülésen azt az indítványt terjesztette elő, hogy a folyóirat a jelen irodalmi termésének kritikai elbírálását is hozza abban a szellemben, ahogy egykor Bajza a kritika feladatát megállapította.

A közös vérkeringés megteremtésének az óhajtasából sarjadt az irodalomtudomány kézikönyvének a terve. Már 1912 februárjában felvetette azt Radó Antal, és egy bizottság alakult a terv előkészítésére. De a tervnek érnie kellett, míg végre az 1920. évi áprilisi ülésen Pintér Jenő egy pontosabb tervrajzzal állott elő, amelynek az 1921. évi. 70.

lapján közölt beosztása szerint a munka megindult. Az 1921. esztendőnek nem mellőzendő eredménye az, hogy a hatalmas kötetekre terjedő munkának kézirati anyaga szakszerű szétosztást nyert. A szerkesztőnek a monumentális munka elkészítésére a mai nehéz időkben is sikerült megnyernie a leghivatottabb irodalomtörténetírók közreműködését. Adja Isten, hogy az új esztendő munkálkodásának áttekintése már kész kötetekre mutathasson reá.

Az irodalomtudományi kézikönyv egységes nagy terve a közös vérkeringés biztosított voltának a jele; ennek a közösségnek a megteremtője pedig éppen folyóiratunk volt. Az Irodalomtörténet tíz évfolyamának jelentőségét tudományos életünkben felesleges hangsúlyoznom: módot adott és ad ahhoz, amit tíz évvel ezelőtt még mindannyian lehetetlen ábrádnak tartottunk, hogy minden olvasója minden irodalomtörténeti megállapításról, felfedezésről, új méltatásról, adatról vagy megvilágításról értesüljön. Folyóiratunk nagy jelentősége ez volt: a körületekintő, mindent felölelő, pontos tájékoztatás. Kritikai méltánylást a könyv-formában megjelenő szakmunkákról eddig is kaptunk, de az újság és folyóirat-anyag gazdag és egyre hozzáférhetőbb regisztrálására először az Irodalomtörténet folyóiratszemléje vállalkozott. Pintér Jenőnek szerkesztői szeme helyesen látta meg a legnagyobb hiányt és lelkiismeretes pontossága nagyszerűen oldotta meg a vállalt feladatot: olyan folyóiratot teremtett, amely minden szakembernek nélkülözhetetlen és minden érdeklődőnek szívesen látott olvasmányt ad. Megkönynyítette az irodalomtörténetírók munkáját, lehetővé tette a szakember, különösen a vidéki szakember eddig elérhetetlennek tartott tájékozódását, de viszont ellenőrzésével komoly, minden szót megfontoló, lelkiismeretes munkára ösztönözte tudományunk művelőit. Ébren tartotta a tudatát annak, hogy minden, még olyan félreeső közlést is megbecsül a tudomány, de egyszersmind figyelmeztetett arra, hogy minden szóért számot kell adnunk az elfogulatlan kritika előtt.

A folyóirat tíz évfolyamának másik jelentősége, hogy a közelmúlt irodalmának józan esztétikai megbecsülésére nevelt. Tanulmányainak nagyobb része az 1848-at követő félszázad írói termésének értékeléséről ad számot, sőt az élő irodalom nagyjainak is képét adja, így Szinnyi Ferenc: Ambrus Zoltánnak, Zsigmond Ferenc: Gárdonyi Gézának. Ránevel tehát arra, hogy az élő irodalmat a múlt irodalmával szerves kapcsolatban valónak tudjuk, hogy a ma irodalmában ugyanazt az életet, irányt és érvényesülést kereső életet lássuk, mint amilyennek jellemezzük a Bessenyei-kort vagy Kazinczy stílfarmáló harcait. Azzal pedig, hogy 1919. évfolyama a szoros értelemben vett irodalmi kritikának is megnyitotta hasábjait, azoknak a tényezőknek a sorába emelkedett, amelyek irodalmi életünk irányításán fáradoznak.

Társaságunk tíz éves múltjának legértékesebb termése ez a tíz kötet:

előbb évenként tíz, 1915. év kezdetétől öt füzet, amely azután 1919-ben két, 1920-ban egy, 1921-ben pedig újra két füzeté satnyult. Az első évfolyam 39 íve 1915-ben 27, 1919-ben 11, 1920-ban pedig 3 ívre zsugorodott, jellemző képül a viszonyok megváltozásának, a szellemi értékek egyre erősülő negligálásának. Valljuk meg, ma sem vagyunk ott, hogy e téren csupa kedvező eredményről számolhatnánk be. A nyomdai munkának az általános drágulással lépést tartó áremelkedése, a papíros drágasága — amivel szemben a Csonka-Magyarországra szorítkozó tagok járuléka csak 1921-ben emelkedett az alapításkor felvett díj négy-szeresére, ebben az elmúlt esztendőben sem engedte folyóiratunkat 12 ívnél nagyobbra nőni. Elismerő hálával kell azonban följegyeznünk Társaságunk történetének lapjaira, hogy a kultusz-kormány, amely 1913-ban 2000, 1916-ban 4000, 1918-ban 8000, 1920-ban pedig 10.000 K-át adott folyóiratunk kiadásának lehetővételére, ebben az esztendőben a Szabadoktatási Tanács útján 12.000, közvetlenül pedig 30.000 koronát juttatott Társaságunknak. Nem vonta meg kisebb, 2000 K-ás, segélyét a főváros közokt. ügyosztálya sem; sőt magánosok is segítségünkre siettek: Eszterházy Pál herceg 10.000 koronát adományozott Társaságunknak, Lakatos Vince vál. tagtársunk keszthelyi gyűjtése a 12.000 koronát haladta meg, a budapesti III. ker. áll. fg. ifjúsága 2500, a X. ker. kőbányai áll. fg. 2000 K-át gyűjtött céljainkra. Brisits Frigyes, Galamb Sándor és Baros Gyula tagtársaink fáradságos közreműködésével rendezett irodalmi matinénk tiszta jövedelme is meghaladta a 10.000 K-át, míg egyes tagtársaink adományai is több ezer K-ra nőnek; ezeknek sorából külön is ki kell emelnem alelnökünket, Zoltvány Irén dr.-t, aki 1000 K-val gazdagította pénztárunkat.

Csak ez az áldozatkész jóakarát tette lehetővé, hogy Társaságunk leghasznosabb életnyilvánulását, folyóiratunkat, a viszonyok elhalásra nem kárhoztatták. És ez új esztendő küszöbén újra az élet és halál kérdése előtt állunk. Ismerjük az intelligencia, különösen a tanárság anyagi helyzetét: a tagsági díj újabb emelésével próbálkoznunk hiba lenne: nincs egyéb hátra, mint az államhatalomhoz és a magyar társadalom zömét tevő gazdatársadalomhoz fordulunk, kérvén őket, ismerjék fel az irodalomtörténet tudományának nemzeti fontosságát és az egyre súlyosabb viszonyok között siessenek segítségünkre!

Szomorúan kell azt is megállapítanom, hogy havi felolvasó üléseink iránt sincs meg sem tagjainkban, sem a nagyközönségben az az érdeklődés, amelyet azok megérdemelnének. Tudjuk, hogy a tanárembert a megélhetés gondja sokkalta jobban leköti, mint hogy havi üléseinket olyan szeretettel látogathatná, mint tették ezt az első esztendőkből: de tudjuk azt is, hogy a folyóiratok egyre szűkülvén, — a tudománnyal való kapcsolat ébrentartásának sincs lassanként olcsóbb és hasznosabb eszköze, mint az ilyen tudományos összejövetelek. Viszont a közönség

érdeklődésétől is többet várunk. Felolvasó üléseink tanulmányanyaga mindig megérdemli a szakkörökön kívül álló nagyközönség érdeklődését is. Az elmúlt esztendőben is két alkalommal hódoltunk élő nagyjainknak, három más alkalommal aktuális irodalom-esztétikai tételt vitattak meg előadóink, egy ülésünkön pedig az elszakított Erdély irodalmi életét ismertette egyik Erdélyből jött tagtársunk. Sok múlik itt a mai sajtó hírszolgálatán is: de remélni szeretnők, hogy az új esztendőben a Társaságunk iránt mutatkozó érdeklődés e téren is egyre erősödni fog. 1921-ben kilenc felolvasó ülést tartottunk. Alszeghy Zsolt Komjáthy Jenőről olvasta fel tanulmányát (I. 22.), Galamb Sándor Rákosi Jenő drámaköltészetét méltatta (II. 12). Vargha Damján a ferencesek jubileuma alkalmából «Ferencesek a magyar középkorban» címen értekezett (III. 12). Áprilisi ülésünkön Szinnyi Ferenc Vajda Péterről, Mitrovics Gyula pedig néhány aktuális esztétikai kérdéstről, májusi ülésünkön Brisits Frigyes a magyar irodalompolitikáról, Holik Flóris pedig Temesvári Pelbárt példáiról olvasott fel tanulmányt. Júniusi ülésünkön Madai Gyula mutatta be Irodalmunk és a kereszténység, Kasztner Jenő pedig Csokonai és az olasz költők c. dolgozatát, októberben Zsigmond Ferenc esszejét hallottuk Gárdonyi Gézáról. novemberben Tolnai Vilmos A magyar nyelvújítás harcairól olvasott fel. Gulyás István pedig Csokonai ismeretlen vagy kiadatlan verseit ismertette. Decemberi ülésünk tárgya Perényi József előadása volt Irodalmunk sorsáról a megszállott Erdélyben.

A mai nehéz viszonyok között lehetetlen arra gondolnunk, hogy mindezeket az előadásokat folyóiratunk révén ismertessük meg tagjainkkal: arra ma még szerkesztőnk elegendő térrel nem rendelkezik. Pedig az új tagok szépszáma jelentkezése arra enged következtetni, hogy az érdeklődés disciplinánk iránt egyre növekszik. Az 1921. évben 114 új tagot sorozhattunk magunk közé, — a mai nehéz anyagi viszonyok között ez olyan nyereség, melyet lehetetlen bizonyos büszkeség nélkül konstatálnunk. A nyereség mellett azonban veszteségről is számot kell adnom. Elvesztettük ez esztendőben Társaságunknak leglelkesebb jóakaróját, *Riedl Frigyes*. Ott állott Társaságunk bölcsőjénél, nemcsak jó tanáccsal, de megértő lelkesedéssel is: a maga patriarchális módján a Bristol különtermében vacsorával ünnepelvén meg a terv megszületését, az alapítók első zászlóbontását. Felolvasó asztalunknál a legvonzóbb előadó Riedl volt: nemes egyénisége, közvetlen modora, problémákban elmélyedő tudománya annyi hallgatót vonzott, hogy a terem mind a két izben teljesen megtelt. Hálával jegyezzük fel róla, hogy a kuruckori epikára vonatkozó felfedezését itt, közöttünk mutatta be a magyar tudománynak, bennünket szólítván fel utánajáró, nyomozó kritikára. Társaságunk benne nemcsak általában irodalomtudományunk nagy emberét veszttette el, hanem olyan nagy embert, aki minden nagysága mellett is közénk tartozandónak vallotta magát. Nekem jutott a kötelesség

jelenteni *Haraszi Gyula* és *Jánosi Béla* elvesztését is. Mindketten kezdettől fogva tagjai voltak Társaságunknak : akiknek szorgalmas munkálkodása tudományunk művelésében jelentős szolgálatot jelent. *Haraszi Gyula* inkább pályájának kezdetén, mint *Abafi Figyelőjének* munkatársa, dolgozott a magyar irodalomtörténet terén ; Csokonai-ja az első méltó életrajza volt a nagy poétának, Arany Jánosa határozott kiemelése volt Arany realizmusának, Madách-ában, — különösen a Faust-kapcsolatot illetőleg — sok jelentős kérdést tisztázott. *Jánosi Béla* a magyar esztétika történetének ismert kutatója : kis összefoglaló tanulmányával, Schedius, Szerdahelyi elméletének vizsgálatával emelkedett a tisztelt nevek közé. Gazdag, szorgalmas munkásság örzi *Loosz István* emlékét ; Petőfi poézisét vizsgálta első tanulmánya, azután pedig *Kemény Zs.* regényírásának megértéséhez szedett össze nagybecsű anyagot, összevetvén az egyes regényeket történeti forrásaikkal. *Rakoczay Pál* nevét a magyar színészettörténet körébe vágó dolgozataiból ismeri a közönség, amelyekben az adatgyűjtő gazdag művészi tudása hozott sok szint az eddig száraz diszciplínába. *Strauch Béla, Katona Bernardin, Vörösvári Ferenc, Dingha Béla, Lichtenegger Győző, Plechl Béla* halála is egy-egy lelkes, érdeklődő tagtól fosztotta meg Társaságunkat.

A gyász mellett azonban ünnepnapjai is voltak Társaságunknak. Novemberi választmányi ülésünkben szeretettel és ragaszkodással üdvözlöttük *Beöthy Zsoltot*, a magyar irodalomtörténet finom tollú nesztorát, akinek a sors megadta, hogy írói működésének ötvenesztendéjére tekintet vissza büszke öntudattal. Társaságunk első tíz esztendéjét is az ő bölcs vezetése irányította, a megerősülésben, a belső működés harmoniájának biztosításában elnöki működésének finom tapintatát és gazdag tapasztalatát hálával kell jegyeznünk rövid áttekintésünk megállapításai közé. Más örömet is hozott az 1921. év alkonya Társaságunknak : amit a magyar irodalomtörténet minden munkása várva várt : megjelent az első, egy kézből eredő, egységes gondolatmenetű, pontos magyar irodalomtörténet *Pintér Jenő* tollából. Az 1921. esztendőnek, sőt talán Társaságunk egész decenniumának ez a legjelentősebb irodalmi eseménye: egy könyv, amely nélkülözhetetlen kézikönyve mindannyiunknak és amellel bátor és elszánt dokumentálja annak az egységes szellemnek, amely Társaságunk működését irányítja : a munkakedvben bővelkedő kultúraterjesztésben fáradozó, értéket-értéktelent kérlelhetetlen igazságossággal elkülönítő lelkes honszeretnek. Adja Isten, hogy ez az érzés *Pintér Jenőben* és Társaságunk minden tagjában munkás tevékenységben éljen!

Alszegehy Zsolt.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi november hó 13-án tartott felolvasó üléséről.

Az ülésen Gulyás József felolvasta : *Csokonai Vitéz Mihály újabban felfedezett költeményei* c. tanulmányát, Tolnai Vilmos pedig *A magyar nyelvújítás újabb harcairól* szóló értekezését.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1921. évi december hó 13-án tartott választmányi üléséről.

Jelen vannak Négyesy László elnöklete alatt : Pintér Jenő szerkesztő, Alszegehy Zsolt titkár, Ágner Lajos pénztáros, Császár Elemér, Galamb Sándor, Gulyás Pál, Kasztner Jenő, Kisparti János, Marczinkó Ferenc, Sajó Sándor, Sik Sándor, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos. — Jegyző : Brisits Frigyes.

1. A titkár jelenti, hogy új tagokul jelentkeztek : Abonyi Pál, Bartók György, Bánfi György, Benkő István, Emődy László, Fenyő Elek, Gombás Miksa, Gonda Sándor, Knézy László, Krusché Emil, Máté Károly, Mayor Máté, Pollák László, Tassy Ferenc, Rajk István, Rodek Imre, Rosenfeld Mihály, Schmidt Ede, Schweiger Sándor, Somogyi Pál, Stoll Henrik, Vargyas Mária, Vörös Lajos, Zámkay Kornélia, Zelenka Mária.

2. Négyesy László elnök indítványozza, hogy Beöthy Zsoltot jubileuma alkalmából a választmány jegyzőkönyvi kivonattal üdvözlje.

3. A számvizsgáló-bizottság tagjaiul kiküldetnek : Oberle K., Perényi J. és Gulyás P. vál. tagok, a választmány kisorsoló bizottságába pedig Alszegehy Zs. és Gulyás Pál vál. tagok.

4. A pénztáros jelentése szerint a Társaság bevétele : 113,857·24 K, kiadása 79,708·24 K, vagyona tehát 34,149 K. Jelenti továbbá, hogy Eszterházy Miklós herceg Császár Elemér'és Pintér Jenő közbenjárására 10,000 K-t adományozott Társaságunknak. Az adományért a választmány jegyzőkönyvi kivonatban fejezi ki köszönetét.

A választmányi ülést felolvasó-ülés előzte meg, melyen Perényi József : *Erdély mai irodalmi állapotai* címmel értekezett.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922. évi január hó 14-én tartott felolvasó üléséről.

1. Négyesy László elnök az ülés megnyitásával kapcsolatban meleg szavakkal köszönti Pintér Jenőt : *A magyar irodalom történetének*

kézikönyve, Császár Elemért : *A magyar regény története*, Horváth Jánost : *Petőfi*, Szigetvári Jenőt : *A százéves Petőfi* c. munkáik megjelenése alkalmából.

2. Brisits Frigyes felolvassa *Vajda János bölcselő költészete* c. tanulmányát.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922. évi február hó 25-én tartott közgyűléséről.

Négyesy László elnöklete alatt jelen vannak: Viszota Gyula, Zoltvány Irén alelnökök, Alszegehy Zsolt titkár, Ágner Lajos pénztáros, Badics Ferenc, Bán Aladár, Császár Elemér, Friedrich Endre, Galamb Sándor, Gulyás Pál, Gyomlay László, Horváth János, Kasztner Jenő, Kéky Lajos, Kisparti János, Marczinkó Ferenc, Morvay Győző, Német Károly, Papp Ferenc, Perényi József, Paizs Elemér, Radványi Kálmán, Sajó Sándor, Sik Sándor, Szinnyi Ferenc, Szigetvári Iván, Várdai Béla és számos társasági tag. Jegyző: Brisits Frigyes.

1. Négyesy László elnöki megnyitójában kegyeletesen emlékezik meg Riedl Frigyesről és méltatja jelentőségét.

2. Alszegehy Zsolt titkári jelentésében számol be a társaság életéről és működéséről.

3. Négyesy László elnök a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóiratának szerkesztőjét, Pintér Jenőt, kiváló érdemeiért tiszteleti tagnak ajánlja. A válaszmány nevében megtett indítványt a közgyűlés egyhangúlag elfogadja s Pintér Jenőt a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagjává választja.

4. Gulyás Pál, Oberle Károly és Perényi József nevében bejelenti a számvizsgáló-bizottság jelentését s a pénztárosnak a felmentvényt indítványozza. Elnök a közgyűlés halálját fejezi ki a pénztárosnak nehéz munkája teljesítéseért.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922. évi február hó 25-én tartott válaszmányi üléséről.

Négyesy László elnöklete alatt jelen vannak a közgyűlésen részt vett válaszmányi tagok.

1. A titkár előterjeszti a válaszmány megújított névsorát, melyet a válaszmány elfogad.

2. A válaszmány egyhangú lelkesedéssel mondja ki Pintér Jenő tiszteleti tagságát.

3. A titkár jelenti, hogy új tagokul jelentkeztek: Barankay Lajos, Bartóky József, Biró Izabella, Bodnár Sarolta, Budaker Károly, Csep-

reghy Kálmán, Hörl Gyula, Keresztessy Aladár, Karády Győző, Kmetty István, Lákó Béla, Óváry Zoltán, Sági István, Schweiger Rezső, Szalay Dénes, Tóttösy Béla, Vidonyi Zoltán.

4. A titkár jelenti, hogy a kultuszminisztériumtól a Társaságnak adományozott 30,000 K-nyi összeg kiutalásáról szóló átirat megérkezett. Elnök hálásan fejezi ki köszönetét a minisztériumnak a választmány nevében a nagylelkű támogatásért.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922. évi április 8-án tartott választmányi üléséről.

Jelen voltak Szász Károly elnöklete alatt: Alszeghy Zsolt titkár, Baros Gyula, Bán Aladár, Császár Elemér, Galamb Sándor, Kasztnér Jenő, Perényi József, Szinnyei Ferenc, Szigetvári Iván.

1. Az elnök kifejti, hogy a Társaságnak kötelessége lenne foglalkoznia a budapesti egyetem magyar irodalomtört. tanszékének ügyével. Ma kétszercsen káros volna a megszállott területek szempontjából, de meg a külföld előtt való presztizs szempontjából is, egy meglévő magyar tanszék megszüntetése. Ajánlja, hogy a legközelebbi vál. ülésen egy feliratban állapodjanak meg, amelyet a vallás- és közokt. miniszter úrhoz e kérdés helyes megvilágításával intézzünk.

2. Az elnök ajánlja, hogy Dalmady Győző emléktáblájának ápr. 11-én való leleplezésére a titkár és a Kisfaludy-Társaságot is képviselő Sajó Sándor küldessék ki.

3. Szilády Áron temetésére vonatkozóan jelenti az elnök, hogy a sírnál mondott beszédébe a M. Irod. tört. Társaság gyászát is belefoglalta s egy közös koszorú szalagja pedig a M. Irod. tört. Társaság jelzését kapta.

4. Elnök szükségesnek tartja, hogy a Társaság ülései nagyobb nyilvánosságot kapjanak. Tehát előzőleg a lapoknak kellene az ülésekről hírt adniok. A maga részéről szívesen segítséget nyújt e téren.

A választmányi ülés előtt felolvasó-ülés volt, melyen Baros Gyula olvasott fel: *Egy költemény verses visszhangja* címmel, Bán Aladár pedig *Mikes Kelemen erkölcstanító munkája c. tanulmányát* mutatta be.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922. évi május 13-án tartott Beöthy-emléküléséről.

Jelen voltak Négyesy László elnöklete alatt: a gyászoló család, Vargha Gyula, Péter Jenő, Winkler Nándor, Radó Antal, Szigetvári Iván, Hahóthy Sándor, Némethy Károly, Ferenczi Zoltán, Baros Gyula, Bárány Mária, Mányoky Vilma, Tichy Margit, Deutsch Margit, Karcsay

Valéria, Szomolányi József, Lajthyné Vásárhelyi, Etelka, Voinovich Géza, Waldapfel János, Haller V., Badics Ferenc, Havas István, Szilágyi Ágota, Fischer Ödönne, Horn Albert, Tóth Róbert, Ditrich Vilmos, Várdai Béla, Morvay Győző, Vargha Zoltán, Angyal Dávid, Gagyhy Dénes, Pintér Jenő, Kasztner Jenő, Zobai Béla, Gyomlay László, Gulyas Lajos, Tolnai Vilmos, Papp Ferenc, Kéky Lajos, Huszti József, Gulyás Pál, Dézsi Lajos, Balogh Jenő, Horváth János, Szinnyei Ferenc, Pitroff Pál, Zsigmond Ferenc, Szira Béla, Marczinkó Ferenc, Zlinszky Aladár, Petri Mór, Jakab Ödön, Alszeghy Zsolt.

Az elnök az ülést a következő szavakkal nyitotta meg :

Tisztelt Társaság! Tisztelt Közönség!

Szokott havi munkailésünk¹ helyett ma, szokatlanul, emlékülést tartunk. Mert legutóbbi találkozásunk óta egy névvel lett végérvényesen gazdagabb a magyar irodalomtörténetírás, egy nagy író- és tudós-pálya vált emlékké. Ha a megdicsőülés nem volna a megmaradottakra nézve oly fájdalmas, azt képzelnék, hogy ünnepet ülünk, mert az a név, az az emlék, melyet ma meg akarunk szentelni, a legfényesebbek közé tartozik.

De nem adhatjuk át magunkat illuzióinknak. Sokkal jobban sajog szívünkön a friss seb, semhogy felejteni tudnók, hogy gyász szakadt reánk, hogy ma is, itt is mintegy a temetési pompát folytatjuk.

Óh hiszen Beöthy Zsoltot temettük el, a legnagyobb társat, mindannyiunk mesterét, szerető és szeretett atyai barátját. Ravatalánál ott voltak a nemzet legjobbjai : mert az egész nemzet elvesztette ő benne leghívebb és legkitűnőbb fiainak egyikét, a mai magyar nemzedék egyik legnemesebb és legértékesebb példányát : a magyar szellemi és irodalmi élet, a tudomány és közművelődés elvesztette ő benne korunk magyar irodalmának vezérét, szellemi életünk egyik legelső irányítóját, irodalomtörténetünk atyamesterét, a legkiválóbb magyar æsthetikust, a legnagyobb hatású tanárt, a magyar próza egyik legjellegzetesebb művészt, egyetlen szóval, amely mindennél többet mond, amelyből minden fej és szív legtöbbet ért, elvesztette Beöthy Zsoltot, a pótolhatatlant, az egyetlen!

De a nemzeti élet alakulatai közt egyet sem ért közelebből a csapás, mint az Irodalomtörténeti Társaságot. Hiszen e Társaság az ő ægise alatt született meg, az ő elnöklete alatt virágzott fel, e társaságnak úgyszólván minden tagja tanítványa volt s bizonyval mindnyájan követői vagyunk. Mindnyájunknak adott valamit örökké működő emelkedett és emelő szelleméből, örökké melegítő, ifjító kedélyéből ; belénk árasztotta az ő olthatatlan szeretetét a szép iránt, a magyar szellem, a magyar írásművészet, a magyar szó, a magyar emlékek és eszmények iránt. Vele nemcsak legnagyobb társunk dőlt ki, az a vezérünk, aki az irodalomtörténetírást nemzeti közügyként tudta fenntar-

tani, nemcsak főfődíszünk, a Toldy Ferencek és Gyulai Pálok méltó utóda, hanem hűséges, sugalmazó, segítő barátunk, akinek szívében a szeretet irántunk soha meg nem fogyatkozott. Valóban minden okunk megvan rá, hogy neki külön gyászünnepet szenteljünk.

És mégis ez ünnepen is, a költővel szólva :

Ne sírjatok, könnyekből nem elég,
Mit ember sírhat ily nemes halottért.

Legyen a mi szent feladatunk átvenni és fenntartani az ő szent hagyatékát, folytatni erőnk szerint az ő művét. És össze kell gyűjtenünk, össze kell fognunk mindazokat a sugarakat, melyek az ő egyéniségétől szétáradtak. Ő rá vonatkozólag is összeszedni minden emléket, amíg friss emlékezetben van és megmenteni az utókor számára egy elsődrendű magyar szellem vonásait.

Az ő irodalomtörténetének, a legszebb, a legjobb magyar irodalomtörténetnek van egy nagy hiánya, az, hogy hiányzott belőle az ő neve. Pedig e név nélkül az utóbbi félszázad irodalmának rajza tökéletlen. Kezdjük meg e hiány pótlását. Illesszük be e pálya küzdelmeinek és di-csőségének rajzát az irodalomtörténetírásba. Társaságunk a gyászünnepen kezdje meg a munkát. A hervatag koszorú után, melyet könnyeinkkel meghintve ravatalára helyeztünk, hozzuk elő maradandóbb koszorúinkat és szenteljük azokat az ő nagy és kimagasló pályája emlékezetének!

Ezzel megnyitom az Irodalomtörténeti Társaság mai emlék-ülését és átadom a szót Beöthy Zsolt irodalomtörténetírói méltatóinak.

Utána Császár Elemér felolvasta *Beöthy Zsolt az irodalomtörténet-író* című tanulmányát.

Hivatalos nyugtázás

az 1922 január hó 1-től 1922 június hó 30-ig befizetett díjakról és adományokról.

I. *Alapító tagdíjat fizettek* : Alszegehy Zs. 500 K., Leffler B. 500 K., Szurecsányi L. 1000 K.

II. *Tagsági díjat fizettek* : Bászeli E., Kárpáthy Gy., Benő B., Zalai M., Heller B. 90 K., Kisparti J. 75 K., Áldassy A. 20 K., Czingraber P. 25 K., Tamás E., Szalay I., Lázár B., Csepreghy K., Sági I. 85 K., Gerencsér I., Fülöp S. 50 K., Nikodemus I. 45 K., Berzsenyi F. 25 K., Karácson A. 60 K., R. Kiss I., Komjáthy A. 50 K., Keresztessy A. 50 K., Szigetvári I., Sz. Tóth K., Császár E. P., Mezey G. 45 K., Kaprinay K. 55 K., Barankay L., Németh I., Kőrös E., Fitz I., Fallenbüchl F., Timár K., Schuschny H., Schiller I. 55 K., Szász K., Horger A. 50, Kutassy M. 65 K., Lakatos V., Melich J., Szalay J., Dióssy G., Jóna J., Dénes Sz., Bakó I., Berzsenyi F., Ruzsonyi B., Perényi J., Óváry Z.

Budaker K., Zsigmond F. 15 K, Divald K. 20 K, Sajó S., Szomolányi J., Kollányi F. 80 K, Hellebrant Á., ifj. Radványi S. 30 K, Szerető G., Vajtó L., Szalay J., Faragó J., Rubinyi M., Csermák Sz., Imre L. 15 K, Sándor Pál, Páthy I. 50 K, Sárkány A., Varga Z. 15 K, Hoffer A., Lévay E., Gárdonyi G., Kubányi E. 80 K, Hudovernig L. 100 K, Kékly L. 115 K, Agárdy L., Németh K. 60 K, Szinnyei F., Zsigmond F. 27.50 K, Imre L. 25 K, Keresztesy A. 50 K, Zolnai B. 35 K, Zolnai B., Tolnai V. 20 K, Hajnóczy 10 K, Galamb S. 60 K, Perényi I. 5 K, Brisits F., Császár E. 65 K, Gulyás P. 70 K, Gyöngyössy L. 25 K, Sikabonyi A., Hajdú L., Divald K. 20 K, Csobán E., Óváry Z., Jano I., Müller L. 85 K, Bartalus A., Marót K. 50 K, Bárdos R., Hajnóczy I. 15 K, Rávasz Á. 50 K, Torday Á., Balogh J. 15 K, Lósy-Schmidt E., Victor S. 100 K, Hantos F., Papp F., Budaker K., Darkó I. 25 K, Minay L., Kmetty I., Kárpáthy Gy., Förster A. 85 K, Fehér M., Harsányi K. 120 K, Hetyey J. 50 K, Horváth C. 80 K, Badics J. 45 K, Vozáry E. 30 K, Kovács E., Laszovszky K., Nagy I. B., Moravec L., Budaker O. 80 K, Kupi F. 85 K, Gretzmacher I., Balogh P., Simonyi Gy., Cseméndy S. 80 K, Óváry F., Gulyás I., Tihanyi G., Emödy L. 80 K, László D., Balogh Á., Paulovics I., Légrády O., Olgay B. 135 K, Heinrich J. 100 K, Huszty József 200 K, Tolnai V., Nelky L., Dalmady Ö. 50 K, Király L., Karl L., Szeberényi L., Dr. Fráterné 50 K, Suszter R. 80 K, Tompa B. 100 K, Weber A. 100 K, Joo I. 80 K, Tanács I. 100 K, Tettamanti B., Dobrovics Á. 50 K, Varga Z. 25 K, Fojtényi E.

III. *Előfizetési díjat küldtek be*: Kaposvári áll. fg. ig. 40 K, Pécsi rk. leánygimnázium. Budapesti Ludovica Academia, Balassagyarmati reáll. fg. ig. 120 K, Budapesti VI. áll. leányközépisk. ig. 40 K, Mezőtúri ref. fg. ig., Pécsi áll. fr. ig., Budapesti Pädagogiai könyvtár, Debreczeni ref. leányk. isk. ig., Debreczeni ref. fg. ig., Jászberényi áll. fg. ig., Pápai ref. nőnevelő int. ig., Szarvasi ev. fg. ig., Nagykőrösi ref. fg. ig., Budapesti Országos Casino ig., Debreczeni Egyetem, Kisújszállási ref. fg. ig., Debreczeni ref. l. k. isk. ig. 115 K, Nyiregyházai f. ker. isk. ig. 160 K, Pápai ref. tanítónőképző int. ig., Székesfehérvári rk. fg., Debreczeni Közművelődési kt. ig., Pannonhalmi benzés kolostor kt., Zirci Apátsági kt. ig., Békéscsabai ev. fg. ig. 40 K, Szombathelyi áll. fr. ig., Kaposvári f. ker. isk. ig., Egri áll. fr. ig., Karczagi ref. fg. ig. 160 K, Egri rk. fg. ig., Székesfehérvári leánygimn. ig., Székesfehérvári polg. fiúisk. ig., Budapesti Br. Eötvös Kollegium ig., Kőszegi rk. fg. ig., Csornai prem. székház kt. ig., Győri rk. fg., Váci Kalazancius Önk. k. 40 K, Miskolci kir. kath. fg., Soproni rk. fg. önk. k. 105 K, Szombathelyi rk. fg. önk. k., Pápai ref. nőnevelő int. ig. 20 K, Kaposvári áll. fg. ig. 40 K, Budapest Székesfőváros Anyagszertári hivatala 5600 K, Budapesti Ranolder Int. ig., Pápai rk. fg. ig., Kecskeméti rk. fg. ig., Nagykanizsa főreálnevelő-int. ig. 160 K, Sátoraljaújhely rk. fg. ig., Jászapáti kir. kath. fg. ig. Debreceni rk. fg. önk. k., Szegedi áll. fg. ig., Sárbogárdi áll. fg. ig., Budapesti VI. k. áll. leányk. isk. ig., Kalocsai Iskolanénék Anyaháza, Pécsi áll. fr. isk. ig., Győri tanítónőképző int. ig., Ceglédi áll. fg. ig., Gyöngyösi áll. fg. ig., Mezőtúri l. gimn. ig., Erzsébetfalvi áll. fg. ig., Gödöllői

---

főg. ig., Ujpesti áll. fg. önk. k. 40 K, Ujpesti áll. fg. ig., Kecskeméti áll. fg. ig., Budapesti Egyetemi kt. 120 K, Budapesti VII., Baresay-u. áll. fg. ig.

Azon tag, illetve előfizető, akinek neve után összeg nincs feltüntetve. 40, illetve 80 K-t fizetett.

IV. *Államsegély*: 30.000 K.

A bevétel volt 1922 január hó 1-től 1922 július hó 1-ig: 64.371 K 50 fillér.

Dr. Ágner Lajos pénztáros.

Kérem azon t. tagtársainkat és előfizetőinket, akik az Irodalomtörténetet helytelen címzés vagy lakásváltoztatás miatt késedelmesen kapják, sziveskedjenek helyes lakáscímüket velem mielőbb közölni.

Kérem továbbá a Társaság azon t. tagjait, akik tagdíjukkal még hátralékban vannak: sziveskedjenek az esedékes összeget mielőbb címemre juttatni, hogy a folyóiratot továbbra is küldhessük.

A tagok által beküldendő évi tagsági díj 50— korona, az előfizetők évi díja pedig 100— korona. — Dr. Ágner Lajos, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa: Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz., II. em. 7.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ
AZ IRODALOMTÖRTÉNET, 1922. ÉVFOLYAMÁHOZ.

- Ady Endre 133, 134, 136.
 Anonymus 96.
 Arany János 37, 99, 131, 139.
 Bartóky József 129.
 Beöthy Zsolt 1, 2, 7—21, 107, 108,
 136, 148, 149.
 Berczik Árpád 109, 110.
 Berzsenyi Dániel 131.
 Boros Mihály 79.
 Császár Ferenc 131.
 Csengey Gusztáv 135.
 Csipkés György, komáromi 133.
 Dalmady Győző 130, 136, 137.
 Dugonics András 98, 99, 105.
 Farnos Dezső 141.
 Fáy András 129.
 Pollinusz Aurél 150.
 Garay János 78.
 Gárdonyi Géza 136, 137.
 Gombocz Zoltán 132, 133.
 Greguss Ágost 25—53.
 Greguss Gyula 49.
 Gyenes László 136.
 Gyöngyösi István 102—104.
 Győri Dániel 78.
 Gyulai Pál 96, 101, 128, 130, 131,
 136.
 Halászy József 29.
 Haller, *Hármas história* 98.
 Haraszi Gyula 172.
 Hell Miksa 110.
 Heltai Gáspár 128.
 Herczeg Ferenc 111.
 hún hagyomány 132, 133.
 irodalomtörténetírás, magyar 128.
 Irodalomtörténeti Társaság 166—
 172.
 Jánosi Béla 172.
 Jókai Mór 10, 11, 79, 130.
 Jósika Miklós b. 78, 132.
 Kampis János 151.
 Katona Antal 79.
 Katona József, *Bánk bán* 99, 100,
 134, 135.
 Kelményi László 78.
 Kempf József 150.
 Kétly Endre 151.
 Király György 133.
 Kis János 131.
 Kiss Antal 78.
 könyvtárpolitika, kommunista 112,
 113.
 Kuruc balladák 129.
 Liszt Ferenc 37.
 Loósz István 172.
 Maczki Valér 136.
 Mikes Kelemen 129.
 Mikszáth Kálmán 9, 107, 108.
Minerva 148.
 Nagy Ignác 78.
 Nemzeti Színház 142, 143.
 népszínmű 130.
 Palotás Fausztin 150.
 Pázmány Péter 109.
 Petőfi Sándor 47, 48, 101, 137.
 Pintér Jenő 172.
 Récsi Jolán 151.
 regény, magyar 104—106.
 Riedl Frigyes 128, 129, 192, 133,
 171.
 Suchán Endre 151.
 Sylvester János 131.
 Szász Károly (ifj.) 100.
 satíra, irodalmi 147.
 Széchenyi István gr. 108, 109,
 130.
 Szemere György 84—95.
 Szepešsy László 136.
 szerzői jog 113.
 Szilády Aron 3—6, 137, 149.
 Szomorú Dezső 140, 141.
 Szontagh Gusztáv 79.
 Takács József, Péteri 132.
 tanító mese 29, 128, 129
 Tarkányi Béla 136, 137.
 Temesvári Pelbárt 100, 101, 131.
 Thaly Kálmán 129.
 Tisza István gr. 111.
 Toldy Ferenc 128.
 Tompa Mihály 96—98, 131.
 Tornay Cécile 129, 130.
 Tömörkényi István 132.
Turán 147.
 Udvarhelyi Miklós 134.
 Vajda János 132.
 Vajda Péter 54—80.
 Voinovich Géza 141.
 Zsigmond Ferenc 138, 139.

E név- és tárgymutatót Császár Ernő készítette.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TISZTVISELŐI ÉS TAGJAI.

I. A Társaság eddigi tisztviselői és tiszteleti tagjai.

- Elnökök:** † Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—).
Alelnökök: Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—). — Zoltvány Irén (1911—). — Viszota Gyula (1921—).
Titkárok: Horváth János (1911—1918). — Viszota Gyula (1918—1921). — Alszeghy Zsolt (1921—).
Szerkesztők: Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—).
Jegyzők: Kéky Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—).
Pénztáros: Ágner Lajos (1911—).
Tiszteleti tagok: † Szinyeyi József (1911). — † Szilády Áron (1911). — † Beöthy Zsolt (1921). — Pintér Jenő (1922).

II. A Társaság jelenlegi tisztviselői és tiszteleti tagjai.

- Elnök:** Négyesy László, a budapesti egyetemen a magyar irodalomtörténet tanára, a M. T. Akadémia, a Szent István Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja, az Országos Középiskolai Tanár-egyesület volt elnöke.
Alelnökök: Dézsi Lajos, a szegedi egyetemen a magyar irodalomtörténet tanára, a M. T. Akadémia tagja.
Szász Károly, a M. T. Akadémia tagja, a Kisfaludy-Társaság titkára, a magyar országgyűlés képviselőházának volt elnöke.
Viszota Gyula, tankerületi főigazgató, a M. T. Akadémia és a Szent István Akadémia tagja.
Zoltvány Irén, bakonybéli apát, a Szent Benedek-rend pannonhalmi tanárképző-főiskolájának volt igazgatója, a Szent István-Akadémia tagja.
Titkár: Alszeghy Zsolt, főgimnáziumi tanár, a Szent István Akadémia tagja.
Szerkesztő: Pintér Jenő: l. alább.
Jegyző: Brisits Frigyes, főgimnáziumi tanár.
Pénztáros: Ágner Lajos, főgimnáziumi tanár.
Tiszteleti tag: Pintér Jenő, a budapesti tankerület főigazgatója, a M. T. Akadémia és a Szent István Akadémia tagja, az Országos Középiskolai Tanár-egyesület és a Katolikus Középiskolai Tanár-egyesület tiszteleti tagja.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése tizenegyedik évében, 1922-ben, 550 tagja és előfizetője volt. Ezek közül tiszteleti tag: 1, alapító tag: 31, rendes tag: 316, előfizető: 202.

A folyóirat 1000 példányban jelent meg. Ebből 550 példányt küldtünk a tagoknak és előfizetőknek, 50 példány ment szét cserepéldány gyanánt, a többi példány könyvtárúsi forgalomba került.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest, I., Attila-u. 1.
Franklin-Társulat nyomdája, Budapest, IV., Egyetem-u. 4. Nyomdaigazgató: Géczy Kálmán.

